IOANNIS CASÆ LATINA MONIMENTA,

QUORUM

PARTIM VERSIBUS,
PARTIM SOLUTA ORATIONE
SCRIPTA SUNT.

HANNIBAL
ORICELLARIUS
PETRO VICTORIO
SAL.

NON Videor mihi poſse amplius, ob preces multorum, qui undique idem hoc etiam atque etiam petunt, vel potius flagitant, in conſilio permanere; nec, quæ primum ſupprimenda cenſueram, IOANNIS Caſæ avunculi mei, latina ingenii monimenta domi tenere: quibus omnibus omnis hominum generis poſtulatis, non parvi apud me ponderis, acceſſit auctoritas tua; qui diligenter mihi ſuaſiſti, ut hoc ſine ulla dubitatione facerem; nec paterer diutius tam ſuaves admirabilis naturæ fructus reconditos, abditoſque iacere, privaremque cupidos ipſorum magna, ſolidaque voluptate, quam ſe inde hauſturos ſperant; nec fruſtra ita, ut tu idem aſſeverabas, ac ſine cauſa ſperant. Cum tu igitur auctor acceſſeris, vel (ut verius loquar) ſponſor, qui quaſi damni infecti promiſeris, meque hoc tuo periculo facere iuſſeris; vix poſſum amplius tot honeſtorum hominum voluntati refragari: quare totam rem tibi trado,

 & amo-

& amori tuo magno erga auctorem ipſum, fideique committo: facies igitur quod ex dignitate illius, communique utilitate eſſe iudicabis. Unum ego illud doleo, & moleſte in primis fero, quod ea, quæ maiore animo, nec minori (ut arbitror) conſilio, aut iam inchoaverat, aut tota mente complexus fuerat, abſolvere non potuit: ita enim fortaſſe ſitis illa ingens, quæ animos fere omnium invaſit, legendi ipſius ſcripta, expleri potuiſſet; niſi potius ipſa eo pacto excitata fuiſſet: neque enim modus ullus eſt, finiſque honeſtarum, & ingenuo viro dignarum voluptatum, ſed quanto plus aliquis earum capit, tanto magis deſiderio ipſarum inflammatur, ac ſemper ulterius aliquid ardenter appetit. Unde autem id factum ſit tu probe noſti; vel cuncti potius, qui cognitum hominem habuerunt, atque in iiſdem, quibus ipſe, locis aliquando vixerunt; cui enim perſpecta non ſunt multa, magnaque ipſius occupationes? Cui itidem inaudita eſt imbecillitas corporis, dolorque acer articulorum, quo ſæpe ille miſerabilem in modum conficiebatur? Ut de vita, ſi non brevitate, ſaltem non longinquitate taceam; cum illa potiſſimum ætate mors eum oppreſſerit, qua mens hominis perfici incipit, & plenos, integroſque fructus edere poteſt. Sed huic quoque rei tu occurris; affirmaſque huiuſcemodi partus optimorum ingeniorum non ex numero, moleque ipſorum, ſed ex vi, naturaque ſpectari debere; & hanc ſemper conſuetudinem fuiſſe eorum, qui recte, & ordine iudicarunt: quorum inſtitutum verum eſſe multis, & veterum, & recentium laboribus perſpici poſſe: cum videamus quædam parva monimenta ingenioſorum hominum in honore, & pretio eſſe; alia autem magna aliorum, qui non tam polite ſua ſcripta limarunt,

nec

nec laborem illum emendandi tulerunt, contemni magnopere ab eruditis, & omni laude carere: nihil vero ipſum minus umquam ſtuduiſſe, quam populo placere; contentumque ſemper fuiſſe omnibus in rebus iudicio paucorum. Poſtremum autem hoc quin verum ſit, ac prorſus iſto modo ſe habeat, non poſſum inficiari. Reſtat igitur unum, quod valde me pungit: vereor enim ne parum pie faciam, ſi adverſer voluntati mortui, & hominis eius mortui, cuius in primis voluntatem ratam eſſe, & mandata omnia firma optare, & pro viribus etiam eniti debeo: non multos enim dies antequam è vita diſcederet, cum mentio facta eſſet horum laborum, quid fieri de illis vellet, ſiquid ipſi accidiſſet, plane ſignificavit: deleri enim funditus ipſos, in ignemque imponi ſtatim imperavit. Cum tamen ſocios multos habeam huius culpæ, ſi culpa illa appellanda eſt, extiterintque omnibus temporibus alii, qui hac in re ultimæ voluntati mortuorum non obtemperarint, ſed potius communi bono conſuluerint, ſtudioque, ac cupiditati honeſtorum virorum morem geſſerint; facilius (ut opinor) crimen hoc ſuſtinebo, & a Manibus ipſius mortui veniam impetrabo. Nuper certe idem factum eſt ab heredibus ſummi, ac ſingularis viri Franciſci Guicciardini, qui cum hiſtoriam illam ſuam, tantopere nunc omnibus probatam, imperfectam, ac minime expolitam relinqueret, mandaverat diligenter ut occultaretur, vel potius interrogatus a ſcriba, dum teſtamentum componeret, quid de illa ſtatueret, magno, & conſtanti animo reſpondit; comburatur: Illi tamen recte feciſſe exiſtimantur, quod ipſam ediderint; & non ſolum ſcelere liberantur, verum etiam eximia quadam laude digni

gni

gni putantur, & maximo beneficio cunctos mortales affeciſſe creduntur. Idem igitur mihi eventurum, ſi idem effecero, prorſus confido; id eſt apud multos me gratiam initurum, & Affinem quoque meum mihi ignoturum. Præſertim cum id, quod ille omnino voluit, præſtari a me nulla ratione potuerit: neque enim valeo plurimos cohibere, in quorum manus iam pridem non pauca ſcriptorum illorum pervenerunt, &, ne ipſi ea divulgent, impedire. Quod iam de nonnullis ipſorum uſu venit, ac non ſine magno meo dolore factum eſt. Poſtquam igitur animo ipſius ſatisfieri vix poteſt, cum ipſa undique emanent, ac formis etiam ubique excudantur, exiſtimavi me rectius facturum, ſi omnibus iis de cauſis ipſe illa integriora, correctioraque edidiſsem, atque ita aſſiduis vocibus multorum, acerrimiſque deſideriis obſecundaſſem. Quod tamen tui iudicii eſſe volo, & [ut initio dixi] a te totum proficiſci, cum diligenter prius, an fieri debeat, cogitaris. Cur enim ego in hac re non ſequar ſententiam tuam, &, quod tibi probatum fuerit, id verum eſſe prorſus putem, quem de his litteris recte exiſtimare poſſe una omnium voce compertum, atque exploratum eſt. Avunculus certe meus tibi primas deferebat, ac de tua eruditione divinitus ſentiebat. Sed, ut omittam nunc doctrinam, & præclaram multarum honeſtarum artium cognitionem, illud in primis me in hac opinione confirmavit, quod video, quanto amore illum mortuum proſequare, quantaque benevolentia memoriam ipſius colas. Cur igitur hoc tuæ potiſſimum curæ non committam, quod unum nomen ipſius plurimum illuſtrare poteſt, & ab omni iniuria temporis, oblivioneque vindicare? Nam, cum mos ſemper fuerit, ut tu optime ſcis,

conſue-

conſuetudoque etiam veterum illorum Græcorum, doctiſſimorum virorum, labores ſuos mittendi ad fortunatos homines, & maximos reges, quod ita putarent ſe patrocinii multum, gratiaque ſuis ſcriptis comparaturos, nec non laudis etiam aliquid illorum ipſorum nomini allaturos, cum aliter ſe cupidos eorum eſſe oſtendere non poſſent, ſtatui ego, quidquid honoris, ac dignitatis hoc pacto ad quempiam pervenire poteſt, tibi potiſſimum deferre, & tuis propriis laudibus, ingeniique commendationibus aggregari: quem animi mei ſenſum tibi non ſemel antea ſignificavi; etſi tu ſemper id modeſtiæ cauſa vehementer recuſaſti. In eo vero ego non ſolum iudicium meum ſequor, & id, quod magnopere multis modis convenire intelligo, facio; verum etiam aliquo pacto voluntati illius, cuius honori, laudique ambo toto animo ſtudemus, pareo; quodque ipſe præſtare non potuit, & ad exitum perducere, gero: ſcio enim illum in animo habuiſſe magnum opus efficere, ac ſubtiliter, copioſeque de tribus plenioribus, politioribuſque linguis, tamquam alterum M. Varronem, uno volumine diſputare, ac tuo nomini vigilias has ſuas, qui in idem ſtudium toto pectore incubueris, & ad ſummam intelligentiam ipſarum perveneris, apte (ut aiebat) congruenterque dicare: etſi ille doctiſſimus vir ſuum in primis, propriumque ſermonem celebravit; ipſe vero non eum tantum in quo natus erat, ſed Græcum etiam, Latinumque, cuius imago quædam, ac veſtigium noſter eſt, frequentare, & colere cogitabat, & veterem etiam ipſorum originem, fontemque aperire, atque omnem denique coniunctionem ipſorum, ornatumque explicare. Cum igitur magnus hic ipſius conatus impeditus fuerit, & in

me-

medio curſu tam præclara voluntas fracta, qua ego ratione potui, volui deſiderium ipſius implere. Quare hoc amantiſſimi tui hominis læto animo munus accipe: teque id ab auctore ipſo, architectoque huius operis accipere exiſtimato, qui tui ſemper ſtudioſiſſimus fuit, ac dum vixit demum (nihil enim maius excogitare valeo ad oſtendendam egregiam ipſius voluntatem erga te) cumulate tibi in amore reſpondit. Vale. Romæ. Idib. Novemb. MDLXIII.

PETRUS VICTORIUS
HANNIBALI ORICELLARIO
S A L.

QUod mihi, ſuaviſſime Hannibal, onus impoſuiſti, quamvis ſua ſponte magnum fuerit, numquam tamen grave mihi duxi: libenter enim id tuli, & in ſingulis ipſius partibus tractandis voluptatem non parvam inveni. Nam, quod in primis alicui moleſtum eſſe potuiſſet, dubiumque ipſum habere, an edi hæc ſcripta oporteret, mihi negotium non exhibuit, nec ullam in partem ſuſpenſum me tenuit: iam pridem enim mecum ſtatueram rectum hoc eſſe; dolebamque potius tam ſero id fieri, ac de re, quæ ſcrupulum non magnum in ſe haberet, tantopere deliberari. Impulit autem me in hanc mentem, fecitque ut certi prorſus animi eſſem de omni hoc facto, iudicium, quod olim feceram de ingenio, doctrinaque huius eximii viri, in quo me ſocios, comiteſque multos

habere

habere præclare intelligebam; qui & ipſi exiſtimabant nihil limatius, ac politius his Monimentis inveniri poſſe; nihil Auctoris ingenio acutius, perfectiuſque. Quos certe fructus antea admirabilis naturæ ipſius videram; videram autem multos; hanc profecto opinionem de illo in animo meo excitarant. Poſſem autem multa de ſummo ingenio huius hominis, infinitaque cura, quam in hoc genere ſcriptorum poneret, verè prædicare, quæ me ab omni reprehenſione, culpaque temeritatis (ut opinor) vindicarent: atque id non tam ut me tibi, cui hęc omnia nota, & perſpecta ſunt, quam ut aliis omnibus purgarem. Sed, cum res in eum locum iam venerit, ut cuncti mortales ex his præclaris Monimentis ſpecimen aliquod capere illarum rerum facile poſſint, vel potius perfecte de ipſis exiſtimare, iudicia ipſorum non pręoccupabo, nec crimen arrogantiæ ſubibo: de his ſolum alienis ſcriptis illud ex animo pronuntiabo, quod M. Cicero aliquando de ſuo quodam libro, quem valde probabat, ac perfectum undique eſſe arbitrabatur, in epiſtola quadam ſcripſit; me non recuſare, ſi forte aliter quam ego ſentiam de illis aliquando exiſtimatum fuerit, quin quantum de his libris, tantundem de mei iudicii fama (ſi ulla ipſa eſt) detrahatur. Nam non parvi etiam ponderis, ut hoc ſecuro animo facerem, apud me fuit, quod videbam hos viros his ſcriptis ſempiternæ memorię commendatos, quorum laudem, ac gloriam libenter omnes probi, & honeſti homines audituri eſſent, ac ſi quid etiam maculæ, ac vitii aſperſum foret in eorum ſplendore, decoreque illuſtrando, ipſum illos dignitate eorum captos, & iucunditate illa perfuſos, non animadverſuros: improbum vero fuiſſet, ac nefarii ſceleris profecto ſimile,

tam præclarum argumentum occultare, ac vitam horum honeſtiſſimorum virorum perpetuis tenebris dicare: quamvis enim ingenti ipſorum virtuti ſcriptores deeſſe potuiſſe non videantur, non tamen (niſi fallor) facile parem huic noſtro, & iudicio, & facultate dicendi, præconem illa inveniſſet. Quod vero pertinet ad labores, quos magnos, varioſque ſuſtinui, ut liber purgatus, & ab omni macula vacuus exiret, omnem ego hanc moleſtiam, indignitatemque devoravi, ut amici hominis laudi, honorique ſervirem; nec umquam odioſos mihi labores illos eſſe cognovi; non modo enim ipſos grata memoria ſodalis condivit, ſed omnem penitus inde triſtitiam, amaroremque depulit. Levavit quoque nonnihil hunc meum laborem, quod eodem tempore me gratum tibi facturum eſſe cognovi, quem etiam perſpexi eidem rei toto animo ſtudere, ac curare quanta maxima diligentia poſſes, ut hæc affinis tui Monimenta integra prodirent. In quo ego officium hoc tuum, vel pietatem potius, vehementer laudo; ac maius quidem te in illum beneficium contuliſſe iudico, cum memoriam ipſius ita vivam tenueris, quam ſi illum in vitam revocaſſes: cum enim ille mortalis natus eſſet, neceſſario non multo poſt extinctus fuiſſet; hæc autem [ut ſpero] æterna erunt, & nulla iniuria temporis, vetuſtateque delebuntur. Remitto igitur ad te librum excuſum, & iam communem omnium, publicumque factum, qui prius tuus, privatuſque erat, vel potius magis nunc, quam umquam, tuum, cum ornet plurimum, atque omni dignitate augeat eum, qui tibi avunculus fuit, ac veris, propriiſque ipſius laudibus celebret non ſuſpectis, & aliunde, ut ſæpe contingit, aſcitis; quin autem redundet quoque in

te

te aliquid huius gloriæ dubitandum non eſt, neque etiam parvi illud æſtimandum. Gaude igitur non parum eximio hoc tuo, ac præſtanti bono, contigiſſeque tibi in vita cum aliis multis animi, & fortunæ donis, ut naſcerere è ſorore huius præclari viri: & ſi es tuo nomine nobiliſſimus, non mediocri tibi laudi ducito, præſtatoque te dignum, ut facis, tanta ſanguinis, egregiaque virtutis coniunctione; quin certe te ille plurimum amarit, & ſumma cura ſtudioque mores, ingeniumque tuum expoliverit, dubium non eſt. Sed hæc non ſunt huius temporis: Illud magis addendum eſt, & ipſo tota hæc epiſtola concludenda: Gratum admodum, acceptumque mihi munus tuum fuiſſe, præclariſſimum, honeſtiſſimumque munerum omnium, exiſtimareque me beneficio hoc valde honorem meum crevisſe, poſtquam, de quo tecum prius ſedulo egeram, efficere noluiſti, ut perſonam aliquam tanto dono digniorem invenires; ſatis enim me, ſatiſque teſtimoniis ipſius crebris in hoc volumine ornatum putabam, ac mihi aliquo modo æternitatem partam rebar. Nam conſuetudinem illam antiquorum Græcorum non improbo, quam tu in tuis litteris attigiſti; unde memoria proditum eſt quendam ex illis, ſapientiæ ſtudioſum, habitum fuiſſe eo tempore contumacem, qui nullum umquam ſuum opus ad principem aliquem virum miſerit, cum multa præclare ſcripſiſſet, quaſi eos contempſerit, & illo honore indignos putarit. Romani vero ſcriptores illi veteres, & qui floruere antequam Reſp. in unius poteſtatem caderet, hoc non faciebant, neque inſtitutum illud ſervabant, quia maiores nullos ſe, aut opulentiores habebant: quare ad amicos, familiareſque ſuos hoc traducebant, quos

 tu

tu imitari voluiſti, cum tamen contra hac ætate magna copia ipſorum ſit. Sed poſtquam tu affirmas hoc etiam in mentem auctori ipſi veniſſe, ut me huiuſcemodi aliquo munere boneſtaret, non poſſum id, ut cętera ipſius omnia conſilia, factaque, non magnopere laudare; eoque nomine immortales tibi gratias agere. Vale. Florentiæ IIII. Id. Iun. MDLXIIII.

PETRUS VICTORIUS LECTORI S.

NON Putavi alienum, humaniſſime Lector, de nonnullis te admonere, quæ tibi cognita eſse oportet initio huius novi operis perlegendi; non tam noſtri muneris ornandi cauſa, & Auctoris ipſius celebrandi, quam ut laborem tuum levem, & inſtruam te itaut verius iudicare de omnibus his parvis ingenii magni monimentis poſſis. Præſertim autem iis ipſorum partibus, in quibus quidpiam ignoratum, aut exiſtimationi ipſius labis aliquid adportare, aut ſenſum animi tui impedire poſset, diligentius id faciam. Nam quædam ſunt quæ nulla mea opera egent, nec ſuſpenſum te ullo pacto tenere poſsunt, quia non minus ipſe, quam ego, ſtatim ut legeris, percipies cuiuſmodi illa ſint, & quantum ipſis tribui debeat. Hæc autem

ſunt primum carmina, quæ primum etiam locum obtinuerunt. Illa vero variis temporibus condita fuere, quamvis maiorem ipſorum partem ſcripſerit poſtremis vitæ ſuæ annis, cum ſe in Euganeos montes abdidiſset, receſsumque illum coleret, in quo non parvo temporis ſpatio bene, beateque vixit. Nam & multo melius illic, quam alibi umquam, valuit, & totum ſe litteris, ſcriptionibuſque involvit: unde ſi ſe avelli paſsus non eſſet, & vivum adhuc eum, ſuperſtitemque haberemus; & volumen hoc plenius, copioſiuſque manibus tereremus. Sed multo plus apud eum conſilia aliorum valuerunt, quam verum ipſius iudicium, quod fecerat de fortunæ varietate, inconſtantiaque rerum humanarum; quæ non ſatis prudentia conſilia invitum ipſum illinc retraxerunt, & quaſi de ſtatu mentis deiecerunt. Huius autem animi ipſius teſtis ego [ut opinor] non omnino levis eſse poſsum, qui cum eo illo ipſo tempore totum pœne diem locutus ſum in itinere, cum ille, Pontificiis litteris evocatus, Flaminia via Romam proficiſceretur: occurri autem ipſi Piſauri: viſus enim mihi eſt non valde ſecuri animi fuiſse de eventu illius conſilii, doluitque ſibi invito, ac recuſanti extortam fuiſse bonam mentem, in qua manendum ſibi eſse, quod reliquum erat vitæ, ſecum deliberaverat. Quod ſequitur in editione hac, pertinetque ad vitam noſtram informandam, & multis gravibuſque moleſtiis liberandam, multo prius ab ipſo ſcriptum fuerat: cumque illud ſæpe Romę lectum, & ponderatum eſset ab eruditis, & ingenioſis viris, quo-

rum in ea urbe omni ætate magna copia fuit, ſemper eorum iudiciis maxime probatum fuit, & ſummis laudibus in cœlum ſublatum, & propter orationis elegantiam, & propter ſententiarum gravitatem, totiuſque illius diſputationis acumen, & ſubtilitatem. Vita preterea Petri Bembi, in qua ille litteris mandanda multum laboravit, ut amici hominis, & qui in iiſdem ſtudiis, quibus ipſe deditus erat, totus occupatus fuerat, atque in ipſis vitam cum ſumma laude conſumpſerat (quamvis in ipſa nihil amicitiæ dederit, & omnia ſumma cum fide, vereque expoſuerit) perfecta ab eo, expolitaque fuit. Contareni vero vita, numquam ſatis laudati hominis, quamvis omnes graves, & honeſti viri in eius doctrina, probitate, caſtitate, prudentia, pietate erga Deum celebranda inter ſe contendere videantur, non omnes numeros abſolutionis aſsecuta eſt, neque extremam Auctoris manum obtinuit, ut, quemadmodum ille vir integer, & undique perfectus, abſolutuſque fuerat, ita etiam libellus, qui vitam ipſius explicat, & cuncta hominis conſilia, factaque memoriȩ prodit, nulla parte mancus, debiliſque foret. Invidiſſe igitur tantæ ipſius gloriæ aliquo modo fortuna viſa eſt, nec paſſa fuiſse, ut quemadmodum in huius ſummi viri vita nihil labis, aut culpæ ineſset, ita etiam omnis macula, notaque ab his politiſſimis ſcriptis abeſset: quanto magis autem illa fini, extremoque propinqua eſt, tanto magis rudis, inchoataque eſt; quod iis omnibus, qui legent, cognitum eſſe debere exiſtimavi, ne ſiquid forte illic incuriȩ, vitiique aliquando

do offendatur, illud Auctori aſſignetur, ipſiuſque inſcitia, aut negligentia commiſsum eſſe credatur: nemo enim eſt ſcriptor eruditus, laudiſque alicuius, & gloriæ cupidus, qui non diligenter ſua ſcripta relegat, ac novo quodam ſtudio, laboreque ſuo illa purgare, ac nitidiora reddere conetur: cum hic noſter in primis in ea re diligens, accuratuſque foret, & plurimum ſtudii in ſuis omnibus laboribus emendandis adhiberet, quod morte præventus, aut ſubitis, magniſque occupationibus inde abreptus, præſtare in eo, quod maxime ornare, & omni virtute expolire cupiebat, non potuit; cum argumentum ex ſententia nactus eſset, & quod omnem ornatum, lumenque orationis ſuſtineret: patet autem quanto animi ardore aggreſſus hoc ſit, & quale quaſi veſtibulum, aditumque huius præclari operis ſtruxerit. Reſtat nunc, in quo maior adhuc ſcrupulus, mea ſententia eſt: quodque magis me ſollicitat honoris cauſa huius præſtantiſſimi viri, labor, quem poſuit in vertendis in Latinum ſermonem concionibus Thucydidis: cum enim ſemper arduum eſse, ac difficile exiſtimaverim convertere aliquid è Græcis ſcriptoribus [ſiquis rectè, & cum mediocri etiam laude munus hoc obire velit: nam, ut plerique hoc faciunt, qui nullo ornatu adhibito, nullo ſelectu verborum, nullo iudicio, quoquo modo ſententias expreſſiſse contenti ſunt. ſi hoc etiam ipſum præſtare poſsent, nihil eſt tam proclive, & paratum] in primis ſemper durum, & laborioſum putavi attingere hunc Scriptorem, & aliquam ipſius partem in alium quempiam ſermonem

nem comportare: conciones vero has propter obſcuritatem ſententiarum, orationiſque brevitatem, ne dicam aſperitatem, & duritiem, maiorem adhuc moleſtiam in ſe continere non ſine cauſa (ut arbitror) credidi. Et tamen hic noſter tot, tantiſque difficultatibus deterritus non eſt, ſperavitque ſe poſse ſtudio, & diligentia ſua ipſas ſuperare; vel potius ingenii, & induſtrię ſuę periculum facere voluit, experirique, ut fuit ſemper avidus verę laudis, ac glorię, an ex hoc quaſi certamine honeſte diſcedere poſset, & tamquam palmam inde domum reportare: nihil enim ſibi umquam facile, pronumque propoſuit, ſed ſemper cum iis, qui ſummum locum in qualibet laude tenent, contendendum putavit, & aliquos etiam ipſorum fortaſse vicit, & omni honore ſpoliavit: hoc enim verius eſse puto: cum compertum habeam, maiorem partem horum laborum ab ipſo exercitationis cauſa fuiſſe ſuſceptam, cum maiora quædam meditaretur, ac doctrina, ingenioque ſuo digniora. Ipſas tamen quoque edendas putavi, magis utilitatis aliorum cauſa, quam illius ipſius decorandi, qui multum operę, ac diligentię in ipſis poſuit, quippe cum nihil tentatum ab ipſo, iudicem negligendum, huiuſcemodique, ut nullum fructum ferre poſſit ſtudioſis, habendum. Nec tamen hoc quoque (ut apparet) opus abſolvit; nam conatum hunc magnum ingenii ipſius ſummam laudem inventurum fuiſſe, ſi exitum habuiſſet, dubitandum non eſt: feciſſet enim, ut prudentiſſimi, graviſſimique Scriptoris orationes ſubtiliſſimę, & magnorum conſiliorum pleniſſimę, eleganter,

ganter, & eruditè ſcriptæ, ab iis etiam legi poſſent, qui illius ipſius ſermonis, quo primum ſcriptæ fuere, rudes, & expertes omnino ſunt: ac ne nunc quidem, etſi omnes illæ expreſſæ non ſunt, dici poteſt id non aliquo modo præſtitiſſe; vel prope ſaltem ad id ipſum acceſſiſſe: qui enim primi ad rem aliquam arduam aggrediuntur, rationemque illius laboris ſuperandi, ac viam monſtrant, ii aliquo modo illius negotii, difficiliſque operis confectores haberi, & appellari poſſunt Siqui autem extiterint, qui in aliquibus locis ab hoc noſtro interprete diſſentiant, atque alium fuiſſe ſenſum Auctoris, quam qui ab ipſo expreſſus eſt, contendant, ii meminiſſe debebunt, ſemper habitas eſſe has orationes obſcuriſſimas, & iis etiam temporibus, quibus ſermo Græcus vigebat, & hic luculentus ſcriptor in manibus diſertorum erat, negotium ipſas faceſsere ſolitas iis, qui ipſas accurate legerent: quippe cum M. etiam Cicero ita de illis exiſtimaverit, & hoc ſuum iudicium monimentis litterarum mandarit: cum enim Thucydidem ipſum magnopere laudaſſet, quamvis, contra ſententiam quorundam, oratori nullo modo utilem, nec forenſi generi dicendi accomodatum affirmaſset, hæc addidit: Ipſæ illæ conciones ita multas habent obſcuras, abditaſque ſententias, vix ut intelligantur. Si igitur tanta caligo ipſas ſemper texit, ut vix luminibus penetrari ad multas partes ipſarum eo quoque tempore potuerit, quid mirum ſi nunc, in maiore multo harum rerum cæcitate, diverſa ingenia, & ea quidem acuta, & valde exercitata, diverſos ſenſus inde eliciant,

& ali-

& aliqua opinionum varietate diſtrahantur. Nam iudicium huius noſtri auctoris nullo modo arbitror contemnendum, cum ſit notum omnibus, & exploratum quanta fuerit acies ingenii illius, & quantam curam, diligentiamque ille adhibere ſit ſolitus in iis omnibus, quę litteris prodebat, & in manus eruditorum perventura videbat. Pręterquamquod cum ille natura, conſuetudineque factus eſset ad res magnas, publicaſque, & cogitandas, & adminiſtrandas, multo melius ad occultos hos, reconditoſque ſenſus pervenire poterat, quam qui numquam in Republica gubernanda verſatus eſſet, nec ullo tempore cogitationem aliquam talis hominis propriam ſuſcepiſſet. Conſideret demum ſecum, ſi forte ipſe antea hoc opus aggreſſus eſſet, quam ſępe multumque ſecum dubitaturus fuiſſet, & in non paucis fortaſſe locis hęſurus, ut humanius, clementiuſque poſtea de ſcriptis aliorum iudicet. nam hoc in primis genus exercitationis expoſitum eſſe vocibus malevolorum, & facile ab obtrectatoribus reprehendi, accuſarique poſſe, omnes noverunt: nulli enim adhuc in hoc negotio ita felices fuerunt, ut non incurrerint in maledicta invidorum, invenerintque aliquos, qui ex eorum erroribus laudem ſibi comparare ſtuduerint. Sed hoc relicto, in quo ille aut vacuus eſt ab hoc omni periculo, maloque, aut ſi qua illic offenſio eſt, noſtra eſt, qui ea, quæ ipſe animi cauſa, exercitationiſque ſtudio ſcripſerat, edere, & in manus doctorum hominum tradere voluimus: cum ſciamus ipſum plures epiſtolas ſumma elegantia, & eruditione refertas

ſertas

fertas variis temporibus ſcripſiſſe, paucas tantum, quas ederemus invenire potuimus; cum bona pars illarum aut amiſsa ſit, aut una cum aliis quibuſdam ipſius diverſi generis ſcriptis cuſtodiatur, quæ in his locis collocata ſunt, ut his temporibus commode tractari, inveſtigarique non potuerint. Nam doctam illam, & gravem epiſtolam; ſi tamen epiſtola ipſa appellanda eſt, quæ ante hiſtoriam Petri Bembi ſine nomine iam excuſa fuerat; putavi auctori reſtituendam: quod enim ipſum tunc movit, poſtquam ut ſcriberet eam coactus eſt, ne cuius eſset eo tempore intelligeretur (noluit enim exiſtimari nimis honoris cupidus, ſi ſuum nomen in fronte alieni operis, & illius quidem valde illuſtris, & clari, adfixiſset; nec ſuę dignitatis id eſse ullo pacto arbitrabatur) cum incommodi nihil nunc gignere poſſit, non putavi attendendum; contra enim hoc tempore nulli alii rei ſtudetur, niſi ut quantum fuerit ingenium hominis ab omnibus intelligatur: atque ita ope horum Monimentorum vivum ipſum, celebreque contra tenebras mortis, vetuſtatemque teneatur. Quare non putavi partum illum eſse negligendum, qui & ipſe meo iudicio ad nomen ipſius celebrandum valde aptus eſt. Quod autem narravi, verum eſse novit cuncta illa nobilis, & beata civitas. Si ipſæ igitur, quæ adhuc latent, & abditæ ſunt, & hæc, quæ reddita ipſi eſt, colligi potuiſſent, non parum (ut arbitror) volumen hoc auxiſſent, & utilitatem etiam non parvam iis, qui legerent, attuliſſent. Idem etiam accidit de aliis nonnullis, quæ præclare inchoaverat, ut

alia

alia de cauſa , quia ſcilicet plane perfecta non ſunt , ipſa coniungi cum his non potuerint , & ſpecimen quoque & ipſa dare cum reliquis magni ingenii , ſingulariſque doctrinæ huius ſummi viri . Sed multo maior iactura fuit , quod ipſe mature extinctus eſt , qui non ſolum hæc , quæ inſtituerat , abſolvere , & expolire potuiſſet , verum etiam alia maiora multo , & grandiora conficere , quod ipſe , ut iam dictum a me eſt , & multis quoque notum , tota mente cogitabat , & magna cupiditate huius eximii operis efficiendi ardebat : is enim profecto fuit , & tali ingenio præditus is vir , ut , ſi diutius vixiſſet , gloriam omnium , qui inferiore hac ætate vixerunt , omni genere ſuorum ſcriptorum , non ſolum adæquaturus , verum etiam ſuperaturus eſſet.

Vale.

IOAN.

Digitized by Google

IOANNIS CASÆ CARMINA.

Flaminii Manes, inſtar mihi Numinis Umbra
Flaminii, hac campis cernis ab Elyſiis?
An tibi, quæ noſtri fuerat tam fervida cura
Cocytus nigris eluit amnis aquis?
Tu ſolitus Priulique auſus compeſcere inanes,
Et molli verſus frangere voce truces.
At nunc ille malo Galateum carmine vexat,
Et ſanctum nobis pellit ab Urbe virum.
Tu ne auſus, Priuli, Galateum pellere ab Urbe,
Aſperaque in dulcem dicere verba ſenem?
Tu ne auctor Romæ montani ut munera vici,
Fumoſi ut curam præferat ille laris,
Aureus ille ſenex, vitæ cui licia Parcæ
Intacta ducunt candidiora nive?
Qui nec Principibus, Urbi nec ſcilicet ægræ
Formidet medicas adplicuiſſe manus;
Quemque adeo nemorum cuſtos, pecoriſque magiſter
Mandarit ſacro ſummus adeſſe gregi,
Hinc eat, & fuſcas ignoti ad flumina Melphæ
Paſcere cum vili coniuge pergat oves?

Quid ſi animis iuvenumque, ſenumque eſt illius æque
Dulcior Hybleis alba ſenecta favis?
Quid ſi illum retinent quicumque Amaryllida curant,
Huius ad exemplum peccet ut illa minus?
Uxorem hunc tamen ad vetulamque, humilemque releges,
Frigida ut in viduo ne cubet illa toro?
Quæ puras pridem didicit perducere noctes,
Et monitis caſta eſt, & proba facta viri.
Sed tu Flaminii potius iam nobilis Umbra,
Et multum inſigni conſpicienda lyra:
Ni te cæca huius cepère oblivia lucis,
Cum tibi mors avidas intulit atra manus;
Huc ades, & Priulum compeſcas; nam male nobis
Iamdudum inſolito verſus in ore ſonat.

UT *capta rediens Helene cum coniuge Troia,*
Lento homine, atque animi lenis, nimiumq; remiſſi
Incidit in cædem ipſam, & funus forte ſororis,
Quam præceps miſeri virtus iugularat Oreſtis,
Succiſam de more comam miſſura ſepulto
Germanæ cineri, fertur dempſiſſe capillo
Uix tandem è ſummo paulum, ne forte placeret
Tonſa minus metuens Spartanis improba mœchis:
Haud aliter Galatee malis erroribus actus
Nuper ego, & Phrygios nautas, Paridemque ſecutus
Aufugi longe: atque idem, rediit tamen ut mens
Ad ſeſe peregrè nimium remorata, protervæ
Ornamenta fugæ ſenſim, lenteque repono:
Parvi etenim refert Venerisne cupidine, ut illa,
Incenſus, pulchra vel ſaucius ambitione,
Tramite declinem recto, violemque pudorem:
Debueram dudum crinem ſecuiſſe decorum;

Hoc

Hoc eſt argentum, comites, & ſtragula, cœnas,
Luſuſque, & Muſas miſſas feciſſe loquaces,
Intrepidus nuper curatæ mentis, & acer
Correctoꝛ: ſed enim pravus populi pudor obſtat;
Hunc propter pavidi phaleris amicimur ineptis;
Nec ſicci madidam audemus, veriti bene potum
Convivam vulgus, collo dempſiſſe coronam.
Dedecus ambitio pulchrum eſt, vitiumque faventis
Laudatum populi ſtudio: I bone quo tua virtus
Te vocat; i pede fauſto, & nomen laudibus auge.
Aequales aiunt comiteſque, piique propinqui:
Quod ſi natura, aut ratio virtutis habendos
Germanas, propriaſque notas evincat honores,
Publice ut æs ſignant, extemplo ut noſcere, nummus
Quanti quiſque ſiet, poſſint; per turbida Ponti
Curramus rapidi maria, & gelidas properemus
Ipſa hieme in media tantum ad decus ire per Alpes,
Obliti podagræ nervos urentis, & artus.
Nunc pravos inter tituli diſcrimen inanes,
Atque bonos nullum ſignant; ſæpe & toga pectus
Candidius multo, & maius pulla arctaque texit,
Quam laxi, Tyrioque infectæ murice amictus:
Nam ſi legitimum nobis virtutis inurant
Faſces, & tituli ſignum; mercetur honores
Ipſa vel vita, informis ne prodeat, inque
Excuſus; Priuluſque bonus, ſimplexque Faernus,
Prudens, & vera virtutis cultor uterque,
Vitrea quos numquam titillat gloria, febris
Purgatos huius. Nos quamvis ceſſerit horror,
Atque æſtus, ſani nondum tamen uſque valemus;
Sicque animus poſitam reminiſcitur ambitionem,
Vulnus ut obductum prurit tamen, hæret aſello

Ut nudo clitellis nonnumquam ulcus in armo.
Vos agite aureolum tondete a vertice crinem
Laſcivo huic capiti, atque domi cohibete ſeveri,
Non Menelaus uti, erronem me tu, Priuluſque,
Utroque & melior Polus (quod dicere veſtra
Pace mihi liceat) nitidaque extrudite Roma
Reſtantem: ut duri mulam quandoque cerebri
Luctantem in trivio, atque equiti parere negantem
Sibilo agunt primum, & magnis clamoribus; inde
Proſiliunt longis armati fuſtibus: illa
Nixa diu, tandem plagis deterrita currit.

SI te cura vigil Sophiæ delectat, & acre
Ingenium vires ſi ſufficit, utere porro
Munere tam claro Divum: ſic rectius, atque
Commodius multo, longeque decentius avi
Quod tibi cumque neant Parcæ victurus amice:
Nec de te plebis quæ ſit ſententia, magni
Securus pendas: ignarum pleraque vulgus
Pravo metitur modulo: tu neglige, & iſto,
Qui nunc te exercet, fugias decedere campo:
An populi arbitrio quiſquam, plebiſque, bonorum
Poſthabeat ſanus plauſum, quem iure feres tu?
Quandoquidem cunctos, quicumque feruntur eiſdem
In ſpatiis, iam recto nimirum, ac ſapiente
Iudice præcurris Bembo: cum hic interea nos
Deſidiæ arguimur populo; ne forte probari
Credideris genus hoc vitæ ſimplex: etenim ad res
Verſiculis, miſſiſque iubent accedere nugis;
Ex umbra, & tenebris in ſolem exire, diemque;
Et gnavi me ſegnem culpant: Altera blando
Pars animum integrum queritur me dedere amori

Per

Per luxum, & patrui verbis obiurgat acerbi:
Qui ſimul ac ſtomachum, quamquam permulta ferenti
Ut placem, movunt: regero graviora receptis:
Ut proprium ſervas auri ſceleratus acervum
Undique congeſtum; neglectis, iura fidemque
Exponis tota venalem, legibus, urbe:
Cum miſerum atque inopem deiectum rure paterno
Deſeris, atque adeo prudens, nummiſque redemptus
Prodis; & emunctum producta lite clientem
Uſque adigis, dum ades etiam proſcribat avitas.
Turpiter, aut ultro ſervis, plerumque furentis
Mancipium domini: manibus ten' ferre catinum
Cœnanti ingenuis? A'iam ten' ſumere mentem
Deterioris heri ad nutum, atque aliam? haud animo par
Eſt generi, quicumque ſuos apud ortus honeſte
Imperio abiectus paret, trepiduſque miniſtrat.
Quid quod amicitiæ, caro dum cuncta lucello
Metiris, cultus tu nullos, nullaque noſti
Officia; anormique decor concinnus inepto
Quid diſtet neſcis? Pecudis na nos cute tectam
Naturam inſpicimus: quid publica cum geritur res
Per te, ſi furtis quo ſit locus, atque rapinæ,
Bellorum cauſas iuſſus præcidere, nutris;
Deſidiæ, aut tu me cenſor culpaveris oti?
Flagras ambitione, ardeſque cupidine ſæva
Purpurei haud vitam hanc, moreſve decentis amictus.
Uror amoris ego haud me dignis ignibus; eſto
Quando ita me inſimulas; quid tum? peccamus uterque;
Nil eſt cur tu me prior incuſes, graviora
Offendens multo, & nimium diſtantia recto.
Nam qui vel parvo conductus peierat, & qui
Tamquam turbata victum ſibi quæritat unda

Pi-

Piſcator , pacem bellis ubi miſcuit , idem ,
Iudicium , atque crucem ſi demas , ire latrones
Inter iam velit , & iugulare homines : ſua quiſque
Defendunt lenes vitia , & minuunt ; aliena
Carpere pleriqne auſteri , nimiumque ſeveri .
Adde quod incurata gerens , ſerpentiaque intus
Ulcera corrupto tandem pulmone peribis ;
Purgandum illius cum te committere morbi
Non medico ſtudeas ; annus non unus , & alter
Imminuat quidquam : pulchris macreſcere captum
Divitiis fruſtra tantum doleamus amici :
Me mea poſt paulo febriſque reliquerit ultro
Frigidior veniens morbum cum leniet ætas ,
Intereaque veternus non animum gravis urget :
Me tamen inſequitur populus : quid si nihil omni
Eſt actum in vita nobis , quod lædere quemquam
Poſſit ? non ego rem , mihi ſollers quam pater auxit ,
In Venerem effundam , neque lite petitus amator
Iniuſta , omittam fundumque , laremque tueri :
Nec fuerim , mimam quo ſit mihi laxius unde
Munerer , uſquam inopi nimium contractus amico :
Denique non mos , non ætas alienior : adde
Ille etiam laqueo ſtatuit qui nectere collum
Aurata ne trabe , an de putri pendeat ulmo ,
Si quicquam referre putas ; quam ego honeſtius , ac tu
Intereo ; ſeu me Muſis & Apolline claro ,
Seu quis me pulchro captum culparit amore :
Me tamen inſequeris , colloque , ac faucibus anguis
Inflatis viro vitam deducere inertem
Indignum clamat fucos , ſegnem malus urget .
At tecum ſiquis ſic egerit : Itur ad Urbem
Europa ex omni , credo , ut veſtigia ſummo

In-

Inſpiciant veteris veneranda in colle Quirini :
Sive in Aventino Roma : ac non perditus exul
Expes ut quiſque eſt , huc ſe ſe contulit , ut ſi
Bargulum ad Illyricum dicas , latrociniumque
Conceſſum , nimium merito dicatur acerbus ;
Oderit , & rabidum populuſque patreſque venenum.
Non ego : nec vulgi ſi irritor vocibus , hoc nunc
Immeritum quemquam latrarim : poſſum ego multos
Eximere è numero , turpis contagia morbi
Quos nulla attigerint , ſanos , recteque valentes :
Sincerum ut Molſa pectus , lavere ſalubres
Pierii quem fontis aquæ , puroque Camœnæ
Curatum cantu ſervant ; ſtudioque referti
Spectatus dudum tanto plauſuque theatri
Ubaldinus ; inops agrique lariſque paterni ,
Virtutis locuplex . populo ſpectante Quirini
Hanc non donatum ſcena decedere turpe eſt .

In mulieres nuptas Hippolyti.
Ex Euripide.

Concinnum in auras luminis hominum malum
Cur protuliſſe dixerim te fęminas ,
Iuppiter ? etenim erat ſi ſerendum hominum genus ,
Haudquaquam oriri debuit de fęmina :
Sed emere liberorum oportuit ſibi
Semina genus mortalium , ferens tua
In templa tantum aut æris , aut auri gravis ,
Ferrive , quanti unus foret quiſque pretii ,
Domoſque habere fęminis ſine liberas .
Nam nunc in ædes vehere cum malum parant ,
Extemplo opes pro eo rependunt patrias .

Atque

Atque hoc liquet malum eſſe magnum fęminam;
Namque ad alienos pellit hanc ex ædibus
A ſe pater prognatam, & eductam, ſuis,
Additque dotem, ut liberet ſeſe malo:
At ille contra, ſtirpem in ædes noxiam
Qui ad ſe recepit, lætus eſt eum peſſimam
Pulcherrimè ornat ſtatuam, & auro, & purpura
Certat, beatas ſumptibus miſer domos
Exhauriens: atque hæret: etenim ſplendidis
Affinibus gavisus uxorem aſperam
Perfert: proba at ſi ea, ſed propinqui futiles
Evenerint, bono miſeriam comprimit.
Verumtamen commodius evenit, quibus
Nullius uxor ſedet in ædibus preti,
Ac fatua: nam ſapientem ego odi fęminam:
Mea nec intra venerit limen domus,
Quæ, quam mulierem ſapere par eſt, plus ſapit:
Facilius etenim perſpicaces edocet
Aſtutias, doloſque Cypris improba:
At fatua mulier ob ſtoliditatem ſapit.
Penetrare nempe ad fęminas oportuit
Nulli licere familiarium, ſimul
Sed belvarum includere rabiem domi
Loqui inſciam, ſermonem ut inferre alteri
Ipſa nequirent, nec alii illas adloqui:
Nunc facinora, intus quæ mala mala cogitant
Dominæ, foras hæc familiares efferunt.

Cum ab Urbe profectus, Venetias iret.

HUmida Tyrrheni fugientem flamina venti
Cęlumque peſtilens Lati,

Me

Me Venetum excipient mitiſſima littora , & auræ
Salubriores , putribus
Iam membris ſenio , & podagra turgentibus acri ;
Quæ flare ſuerunt nec mala
Imbutæ tuſſi , neque in ipſis fluctibus udæ ,
Faerne , mireris licet .
Prorſus , qui Romam liquit , rerum ille carebit
Pulcherrimo ſpectaculo ;
Nec cœtum æque illuſtrem hominum , nec Palladis æque
Inſtructa pectora artibus ,
Terrarum ut cunctas luſtret circumvagus oras ,
Offendet uſquam gentium ;
Fragmina nec muri aſpiciet maiora vetuſti
Non diminutis urbibus :
In primis Bromii latices , & frigida ſiccis
Requiret idem faucibus
Pocula lympharum ſub terras condita opacas ,
Aut foſſa Lucanam in nivem .
Ipſe ego , ferventi delapſam ex imbrice lympham
Nuper , nec altos in ſcrobes ,
Et vappam , ſalices inter quæ nata paluſtres
Cani ſaporem patrii
Potanti offundet , mediis fervoribus , ardens
Arente fauce traxero .
Aſt idem hoſpitibus placidos , & dulcia pacis
Impertientes commoda
Mortales cernam , & locupletem civibus urbem
Diſpar probantibus nihil :
Cernam loricam violentam , enſemque ſuperbum
Inermibus ſuffragiis
Conſtrictum , & diræ execratum cędis amorem
Longe exulantem gentium :

Illic cum cano prudentia ſera capillo
Paret viciſſim, & imperat:
Illo ſe nuſquam propendens contulit Æquum
Bonæ comes concordiæ,
Fraudibus Heſperia ut pulſum eſt, timuitque rapacis
Uncas licentiæ manus.

De Ubaldino Bandinellio.

TAm caro Capiti iam nimium diu
Munus Melpomene lugubre Næniam
Debemus: querulam prome puer lyram.
Siccis non ego te genis,
Mœrore aut vacuus pectora lurido
Laudabo; neque deſiderium moræ
Noſtrum diminuunt, aut hominum atterens
Furtim triſtitiam dies.
Te morum ſtudium, te ſapientiæ
Cura, & nobilium fecerat artium,
Ubaldine, quies gnava, operoſaque
Muſarum otia divitem
Non auri, pavidis addere mentibus
Mordacem validi ſollicitudinem,
Non oſtri, experiens quod reparat Ligur
Nobis merce ſuperflua.
Irritet, fugiens pauperiem, æquora
Iracunda levi navita palmula;
Æſtatem Libyæ perferat igneam
Idem, idem Æmonias nives
Veſtigans lapides, fæmina quos petit
Vel flavo capiti, vel tereti decus
Collo. Mentibus Atlantiades Deus

Calcar ſubdere inertibus
Ludens dum cuperet, fertur inutile
Prompſiſſe aurum, acuens illo hebetes, uti
Exercet puerum non vegetum nuce
Mater ſedula futili.
At fortes (quoniam robore ſtat ſuo
Virtus, Peliaca ut quercus, & æquoris
Saxum Carpathii) nec famulæ decet
Auſcultare pecuniæ,
Nec firmos fragili fidere: defluit
Fortuna, ut ſubitis auctior imbribus
Extemplo aret aqua rivus inops ſua,
Nimbos ſi pepulit Deus.
Tu dulcem es Latii copiam adeptus, &
Graium divitias, & dominam urbium
Artem: quo mihi nunc, & patriæ occidis
Multo flebilior tua.
Arni mœret enim fluminis accola,
Florens ingeniis accola fluminis
Arni, tot te animi compoſitis diu
Theſauris, tacitum mori;
Ut navim pelago præcipitans Notus
Vertit; quæ remorans, largiter alveum
Implerat ſpatioſum: illa Arabum ferens
Gazas, illa ebur Indicum,
Et gratum redolens thus Superis ferens,
Et pexa è foliis vellera ſericis,
Ætnææ Cereris plenaque frugibus,
Portus ſtrenua patrios
Ditaret, populos & procul oppidis
Effuſos ſtudio ad ſe raperet lucri:
Nunc ſævi arbitrio volvitur Adriæ

Cæcis obruta fluctibus.
At tu, progenies aurea fulmine
Gaudentis Iovis, o deſere ne meum
Carmen, Muſa: diu ſed vigeat ſacri
Cuſtos pagina nominis.
Hic me Caſtalii tramitis arduos
Flexus, Æolia hic me docuit Lyra
Ictus; O nebulam oblivio, & arceat
Furvam a nomine ſplendido
Noctem: ne volucris filia temporis,
Ne rubiginis atræ admoveas meis
Dentem carminibus, neu nigra nubibus
Condas Italiæ decus.

Ad Hannibalem Oricellarium nepotem: diligentiſſime cavendum eſſe ab adulatoribus.

MEntem blandiciæ perdere credulam
Norunt, non ſecus ac mortiferas malæ
Multo melle noverçę
Olim cum medicant dapes.
Viro imbuta malo dulcia murmura
Mendacis fuge linguę; & teneras neque
Falſis laudibus aures
Admoris, cupidus puer
Verarum, bona ni decipit indoles;
Et tete excutias, tinniet improba
Nugas cum modulans vox;
Quas atro rapidi ferent
Cum fumo boreę, & pulvere ſordido;
Ni quicumque libens dicier audies

Verbis,

Digitized by Google

Verbis, te labor illum
Rebus finxerit arduus.
Senſus ut iuveni pellicit intimos
Virgo candida, cum turgidulas tegens
Nulla veſte papillas
Molli illum recipit ſinu;
Sic laudes animum vera ubi concinunt,
Permulcere ſolent: nec mulier tamen
Ut cantu ſine dulcis
Spernit pſallere tibię,
Sic virtus, populus ſi taceat, ſedens
Ceſſabit: nihilo nec minus obſita
Noctis ferveat umbra,
Et deſerta ſilentio,
Quam cum per medias inclyta ducitur
Urbes, & celebris voce faventium
Direpta hoſtibus arma
Affigit foribus Deum.
Cum laudis faciem ſumpſerit impudens
Fraus, affinxerit & cum tibi non tua
Blanda nomina voce,
Et dulcem illecebram ſtruet;
Ne te pręcipitem trudat amor tui,
Ne nugis capiare, ut volucris ſolet
Dulci parvula cantu
Tecti vepribus aucupis.

Ad Fortunam,

EXpers conſilii, quæ pede lubrico
Incedis, zephyris mobilior Dea,
Et fluctu Ionii incertior æquoris;

Te,

Te, cum læta ſinum pandis, & uberes
Fundis divitias, ac miſeris ades
Improviſa, boni progeniem Iovis
Dicunt. Tu ratio, tu ſapientia,
Servatrix eadem crederis urbium:
Virtutiſque ſedens in ſolio nites.
Sed mox torva domos Regum ubi concutis
Et congeſta diu munera, turribus
Deiectis, ſubito turbine diſſipas;
Vana te comitem ſtultitiæ ferunt
Deliram; Immeritum tu, titulò bonis
Dempto, nobilitas; frena ſuperbiæ
Atris tu manibus detrahis ebriæ
Succeſſu, & ruere hanc ſic temere ad ſuum
Rides arbitrium, mox humilem truces
Vultus depoſituram; O utinam mea
Oblita oſtiolum prætereas domus;
Seu tu ſanguineis oppida territans
Bellis, ingrederis per Latium fera,
Seu pacemque gerens, & populos beans
Pennis involitas verſicoloribus:
Nam ſic inſtabilem viſere te meos,
Vel lætam, atque hilarem, pertimeam lares.

De Franciſco Tornuno Cardinali.

QUo tollor pavidus? quo feror inſolens?
O quæ Caſtaliis fontibus aureos
Crines, oſque lavis virgineum, genus
Magni Melpomene Iovis,
Cruri purpureos indue candido
Soccos: nam iuga tranſmittimus alpium

Soli:

Soli : unus enim eſt mi comes argui
Mendaci metuens pudor :
Vatem Diva tuum tu moneas viæ?
Si pure colui veſtra puer ſacra
Fervens mente nova , ſi ſenior tua
Nunc veſtigia perſequor
Quercus umbriferas inter , & ilices
Quærens aerias . Non ego divitum
Vanis edidici perſtrepere auribus
Empto carmine : non ego
Corruptus pretio nunc meditor parum
Caſtæ ducere te ad veſtibulum domus .
At tu prome puer , prome age barbiton
Ceſſantem nimium diu .
Spartanus veluti , per nemus aſperum
Dumis inſidiantem ut pecori lupum
Egit , cum fremitu , & laude faventium
Pagorum redit ad gregem ,
Villorumque globos ſanguine ſordidos
Fert rictu generoſo , è iugulis feri
Vulſos hoſtis : aquas ſic repetit ſui
Tornunus Rhodani , bene
Defenſa Heſperia clarus , & impigri
Compreſſo celeber militis impetu ,
Bellonæ ancipitis numina militis
Horrere immemoris diu :
Alternę ſedenim ille admonuit ferum
Fortunę , celeri vertere turbine
Gaudentis vacuum corpus , uti choros
Laſciva iuvenes ubi
Ducunt , & Zephyris huc agitantibus
Atque illuc , Phrygio Sidonias acu

Illuſas

Illuſas chlamydes, inſtabili cita
Luſtrant atria poplite.
Directa ingrediens paſſibus Æquitas
Ad normam paribus, nec modulo ſibi
Maiore, atque aliis commoda dividens,
Quorum non dubia eſt comes:
Illos ære micans non peditum cohors,
Non ſævis equitum turma frementium
Horrens cuſpidibus terreat, aut mari
Vectæ cæruleo rates:
Nam recto favet, & iuſtitiam bono
Plerumque æquus alit Iuppiter exitu,
Obſcuram & tonitru, & fulmine territans
Fraudem, atque implicitos dolos
Nudans. At vigilem fallit amabilis
Acrem ſimplicitas, & ſuper æneas
Accerſita fores, & ſuper ardua
Pernix mænia tranſilit.
Hanc puro retinens in gremio fovet,
Sincere Italiam & diligit hoſpitam
Tornunus, patriam civis uti ſuam,
Natorum, & memor aureæ
Civis coniugis: hunc purpureus pudor,
Elutiſque fides candida ſordibus,
Et preſſo digitis ore ſilentium
Arcanum inſequitur, neque
Infandumque nefas enſe domans Themis
Diſtricto comitem ſe negat inclyto
Impolluta ſeni, mundave veritas
Albo lucida pallio.
Ergo permadidos felle animos nigro
Regum diluere eſt auſus, & aſpera

Permulcere manu pectora turbida
Plena ira, intrepidam ſtruens
Pacem, qua manibus ſanguineis diu
Attrectata, magis poſt niteat, velut
Fulgentes lapides, arave lucida
Cum tergere volunt, luto
Conſpurcant: id agens egregius ſenex
Celtarum procerum ſanguis, & oppida
Firmans obtinuit Marte labantia
Quaſſante, & miſeris ſuas
Urbes reſtituit civibus, impigram
Pacem, tela cruenta inter, & aſperos
Procudens ſonitus ferri: etenim gelu
Torpens quam peperit timor
Pacem, ſerviet illa, horriſoni ſimul
Bellonæ ſtrepitus ingruerint fera,
Imbellis. ſedenim deſine fervidos
Dulcis Melpomene modos:
Nam nec cuncta pudor fert, neque veritas
Cum lucro alma decorum explicuit caput
Semper: tum melius tecta ſilentio
Virtus invidiam latet.

S*Unt qui verſiculo minutiore,*
Verum pernitido, atque perfluenti,
Tamquam Palladii liquore olivi
Complures properent linire chartas:
Atque, araneoli angulos domorum
Ut tela tenui ſolent replere
Quantumvis facile, ore fila parvo
Nentes longa, ita compleant libellos
Totos verſiculo minutiore:

Hi vatum in numero an ne ſint habendi
Vulgus viderit , atque ſiqua vulgo
Pars vatum eſt ſimilis , quibus Thalia
Flacci ſordeat , optimi poetæ ,
Quod is verſiculo minutiore ,
Atque perfacili , atque perfluenti
Totas ſpreverit occupare chartas.

De Margarita Regis Gallorum ſorore.

HEu mos , ut atris ſæpe coloribus
Contaminatus purum animum inquinas
Vix eluendis ſordibus per
Tædia ſolliciti laboris :
Me vitreis & fontibus , & coma
Silvæ virentis latum , & amabile
Ruris ſilentium ſequentem
Aonię puerum Camœnę
Merſere ſacri gurgite fluminis ,
Intacta ut eſſem candidior nive :
Immunda ſed mox polluit me
Roma luto nimium tenaci ,
Quod longa nec dum diſcutiat dies ,
Sacri nec amnes hactenus abluant ;
Quin horret & me , & ora cęno
Fęda nigro refugit Thalia.
Vulgus venenis vertere Colchicis
Pleraſque mentes aptius , eripit
Senſus priores , atque mutat
Alba nigris , maculiſque gaudet :
Impurus atra quem populus manu
Tractarit , ille & decolor , & niger

Erit

Erit diu, obductamque fęcem
Vix iterans removebit annus,
Notam relinquens: at mihi candidę
Mandanda virgo eſt regia paginę
Farneſio iubente, bacca
Purius illa nitens Eoa,
Intaminato digna cani, Deę,
Eſt ore, Lucis Caſtaliis Deę
Quę vulgus arcetis profanum,
Et nitido probibetis amne:
O tetra tandem conſilia hac bona
Oblivioni tradite turbida;
Labemque nobis rore ſacro
Abluite, illuviemque vulgi.

Deflet mortem Horatii Farneſi.

TE flebimus flos Heſperia puer
Madente multis carmine lacrimis;
Et debitam laudi Thaliam
Nania lugubris occupabit:
Ille, enſe pectus qui tibi candidum
Traiecit, iiſdem vulneribus Lati
Cecidit & ſpes, & vireſcens
Italia decus enſe carpſit
Horati eodem. Non ego *ſauciam*
Ictu Parentem mortifero tuam
In lacrimas culpem ruentem,
Nec vidua gemitus puellę
Compeſcere auſim carmine: lugeat
Immo illa dulces funere nuptias
Miſcens amaro, nec ſat umquam

Te miſera illacrimata flerit :
Iam nec capillo parcere , nec genis
Æquum puella eſt regia : lacrimis
Efflagita Martem cruentum
Uberibus , pueri cadentis
Dulces ocellos , & tua gaudia ,
Quæ conciderunt exorientia :
Ut ſtella , quæ vix dum coorta
Heſperium occulitur ſub æquor .
Non ille avorum , nec ſoceri immemor ,
Dulcique flagrans igne tui , neci
Ultro obvios greſſus ſuperbos
Intulit , intrepidumque pectus
Obiecit hoſti , qua violentius
Bellona nigris fœda cruoribus
Eſt viſa Martis ſævientis
Sanguineas glomerare turmas .
Nunc lætus umbras vulnera nobiles
Oſtentat inter pulchra , nemus tenens
Beatum , ubi Hectorque , & Latini
Sunt veteres , Rutulique Reges .
At , Theſpiis o grata ſororibus
Obliviosi pellere temporis
Idonea umbram , atraque mortis ,
Gloria , vulneribus mederi ;
O trade Muſis , & Polyhymniæ
Cuſtodiendum nomen Horatii
Clarum , & domum Farneſiorum
Hanc Latii , Italiæque lumen .

In Pe-

In Petrum Victorium.

NObis Calliope magnum alienum as ſupereſt vetus:
Nam pridem ratio ſcripta mihi eſt pectore in intimo
Tu queſo patere a te ſolvam quidquid id eſt Dea.
Non Victorius eſt exiguis verſibus, aut lyra
Aptandus tenui: veſter amat Phœbus eum, neque
Ulli plura bonum munifica crediderim manu
Largitum: uber enim ſicut ager, ruraque pampino
Mitis florida Iacchi, & Bromio, & frugibus oppida
Circum plena hilarant; muneribus dives Apollinis
Etruſcos populos ingenii fruge bonâ bonus
Ille enutrit alens. Sic ſenior vertice Pelii
Olim Phyllirides frondifero ſemifer uberi
Graios nobilium ſeminio dicitur artium
Ditaſſe. Ille dies è medio tollere qui poteſt
Ritu Cecropio ſcripta tibi clara volumina,
Victori, eripiet roriferis ſidera noctibus;
Idem ſubtrahet & piſcibus, idem æquora nantibus.
Contages populi te tetigit lurida morbidi
Numquam, te ambitio curriculum prætereuntium
Obliquis oculis aſpiciens nec pepulit; neque
Illi roboris hoc attribuit Iuppiter, ut ſacrum
Phœbo diſcutiens commoveat pectus, originem
A Cæo licet, & Porphyrione a valido trahat
Conatis ſolium Cælicolum ſcandere fratribus.
Non res, cui cumulus ſemper abeſt, cunctave metiens
Aurum te pupugit: te nitidum Muſa ſalubribus
Fontis Caſtalii lavit aquis candida: tu mea
Es lumen patriæ percelebris: ſat mihi fructuum
Ignava hæc tulerint exilia in montibus aſperis

Quæſita,

Quæſita, argueris deſidia ni tibi debitum
Carmen, nive inopis quod cithara dinumerem modos,
Acceptum id mihi te ferre neges, iureque reſpuas.

O Quæ terrificos vicina è turre cietis
Tot nocte æra ſonos tinnula, totque die;
Si mihi venturę noctis dormire licebit
Per tot tinnitus particulam miſero;
Nec cum defeſſos iam iam continget ocellos,
Vos metuet ſubito, diffugietque ſopor:
Ipſe ego cras vobis ultro tortique rudentis
Spiras, & firmo è robore fulcra dabo;
Tutius ut ſonitu boreamque laceſſere ſęvo
Poſſitis poſthac, & maria, & tonitrus.

CUm cinctum nimbis, & nigra nube ſedentem
Deficient olim flammea tela Iovem:
Cum ſueta in Pontum plenis decurrere ripis
Præcipitem ſiſtent flumina prona pedem:
Fluctibus & raucis Siculum pertundere littus
Ionii cum iam deſinet unda Maris:
Tunc quoque vicinis ſuſpenſa in turribus ęra
Ceſſabunt bombos edere rauciſonos.

CUm Mare nec fremitus edet, nec ſibila venti,
Nec nimbi, abruptis nubibus igne, ſonum:
Et cum nubigenę Thaumantidis ora, ſinumque
Deficiet croceus, purpureuſque color:
Cum Pontum nitidi piſces, cum littora pictę
Conchę, cum denſum deſeret umbra nemus:
Turre tua tunc Corneli dulciſſime raucos
Tinnula ceſſabunt ęra ciere ſonos.

FINIS.

DE OFFICIIS INTER POTENTIORES, ET TENUIORES AMICOS.

MAGNA Omnino veteres, diuturnaque moleſtia caruiſse mihi videri ſolent: qui non, quo modo nobis fere inſtitutum eſt, ingenuos homines, ſed plane ſervos in famulatu habuerint: quorum ad victum, cultumque, & cęteras vitę oportunitates, opera, ac miniſterio uterentur. Nam cum hominis natura celſa, amplaque, & erecta ſit, longeque ad imperandum magis, quam ad parendum accommodata; in eam vigentem, atque integram herile imperium, quod nos facimus, exercere qui volunt, ii moleſtum negotium, atque odioſum aggrediuntur. Itaque veteribus in edomitos iam, & quaſi manſuefactos, quippe quos prius aut compedes, ergaſtulumque, aut a pueritia uſque captivus animus enervaſſet, atque emolliſſet, neque difficilis, opinor, neque iniucunda dominatio fuit. Nobis contra cum robuſtis, valentibuſque, & tamquam adhuc feris res eſt, qui & propter naturę ſpiritus dominatum aſpernantur, & oderunt, & propter libertatem dominis etiam reſiſtunt: rationem quidem dominationis, iniquius interdum, ſæpe tamen iure, ab ipſis heris requirunt, & repetunt; ex quo querelarum, expoſtu-

expoſtulationum, litium plena ſunt omnia. Sic enim eſt profecto: Nam iniuſti rerum noſtrarum ratiocinatores ſumus: ac, cum ſua quiſque, quam alius æque bona nimio carius æſtimet, eoque plus in omni ratione ferat expenſum, quam acceptum referat, res convenire non poteſt. Hinc acerba illa ſane querimonia, atque exprobatio: Ego me domi tuæ contrivi: contraque: Ego te ſuſtentavi, alui, in honore habui. Quam quidem inter homines controverſiam, quodque diſſidium, ut, quantum eſt in nobis, ſedemus, & componamus, a nobis, hoc eſt ab hominis officio, minime duximus eſse alienum. Quamobrem, cum in eam cogitationem ſæpenumero incumberem, præcepta quædam, & tamquam artem de neceſſitudine, & communione ea, quæ potentes inter, ac tenuiores coniugatur, quæque ab ea re, quam imitari plurimum viſa eſt, ſervitutis acerbum ſanè nomen invenit, degenda compoſui, eamque litteris mandare inſtitui; ut labore noſtro, ſi modo quod cupiebamus aliqua ex parte affecuti ſumus, normam utrique haberent, ad quam dirigere ſi ſe vellent, iis commoditatibus, propter quas eam coniunctionem, quæ ſane una omnium maxime turbulenta videtur, copulaſſent, placide, tranquilleque fruerentur.

Quoniam igitur communionis, ſocietatiſque unius cuiuſdam inter homines pręcepta tradimus: plures autem ſunt hominibus inter ipſos, & variæ communitatum ſpecies, quarum aliud aliis propoſitum ſit: principio hæc ipſa, de qua ſit nobis hoc tempore explicandum, ſecerni a cęteris, ſeiungique debet; ut, quamquam de omnibus quędam communiter pręcipi ſoleant, quæ ad uberiorem quandam, ampilioremque artem pertinent: tamen, quoniam huius quoque generis ſeparatim præceptiones ſunt, eæ a nobis diſtincte, dilucideque exponantur. In omni itaque ſocietate vincienda, aut voluptatis dulcedine, fruendæque iucunditatis ſtudio homines ducuntur, aut rerum, quibus utuntur, facultatem, potentiam, opes, & copias, cęteraque id genus

nus

nus adipiſci, tuerique, aut etiam adaugere volunt; quę omnia in rationem utilitatis cadunt: aut honeſti, rectique, ac decori pulchritudine, & ſplendore excitati, illectique rapiuntur. Ac priori quidem in genere (exemplis enim res fiet apertior) libidinoſi amores ſunt, & quę delicię appellantur, cęteraque eiuſdem modi. Utilitatis autem genus latiſſime fuſum eſt: continet enim Rempublicam primum univerſam; deinde ſingulas fere Civitatis partes: nam inita eſt civibus communiter inter ipſos ſocietas eam ob cauſam, ut congregati, ſalvi, incolumeſque eſſe poſſent: tum multę quęſtus, lucrique cauſa communiones ſunt privatim contractæ. Tertium autem genus amicitiam complectitur, non hanc popularem, ſed illam bonorum; cum ſcilicet honeſtum, laudabile, decorum, non emolumento captans aliquo, ſed ſua ipſum vi, ac dignitate inductos homines virtutis amantes coniunxit arcte, atque devinxit. Tenuiores autem homines cum ſe ad Principum civitatis amicitiam applicant; contraque clari, potentes, opulenti cum obſcuros, infirmos, exiles in contubernium, ac familiaritatem recipiunt, neutri fere honeſtatis decorem conſectari, ac ne attendere quidem videntur, ſed utilitatem modo, aut voluptatem ſequi. Id ex eo intelligere licet, quod neque illi bonos quoſdam viros, iuſtoſve, aut fortes, ac moderatos, quibus inſerviant, ſed gratioſos, ac locupletes, ſi utrumvis liceat, delegerint; & fortunis ditati, confeſtim, tamquam id operis habuerint, diſcedunt, aut certe cupiunt: atque hi rurſum laborioſum quemlibet, aut induſtrium, & ſollertem, frugique exquirunt, eoſque inſigniori aliqua virtute præſtantibus longe præferunt. Quare, quæ de vera illa, & germana amicitia præcipiuntur, cum morum ſimilitudo, & convenientia bonorum animos ſtabili quodam amore, & charitate devinxit, huic neceſſitudini convenire non poterunt: diverſorum enim generum eędem præceptiones eſſe non poſſunt: neque vero eadem eſſe genera, quorum exitus, fineſque diverſi ſunt. Atque alia eſt etiam humanarum

ſocietatum diviſio: nam aut pares inter ſe copulantur; quales fratrum coniunctiones ſunt: aut diſpares; cuiuſmodi parentum eſt, ac liberorum inter ipſos communitas. Permultum vero refert ad inveniendi officii rationem, utro quis in genere, eam, qua de agimus, neceſſitudinem conſtituerit: quamquam in promptu id quidem eſt: ambigi enim non poteſt, quin ad poſterius referatur. Sed cum fere conſtet, diſpares hoc amicitię genere copulari, illud parum percipiunt, aut certe non ſatis conſtanter ad extremum uſque retinent. Stabiliendum eſt enim, firmandumque quid ſit illud, cuius pręſtantia princeps in hac neceſsitudine, & tamquam herus cernatur, ne vagari, errareque huius ignoratione cogamur. Principem igitur locum non, ut plerifque in rebus, ita hoc in genere, doctrina, nec ętas, nec nobilitas, nec vero virtus obtinet; ſed pecunia modo, & dignitas, & potentia dominatur. Atque hęc quidem ut concurrant omnia, optabile eſt: ſin minus, vel uni deſerviendum eſt. Satis eſt autem ad hoc argumenti, quod ſæpe unius converſione fortunæ ratio omnis amicitiæ commutatur, multique cum iis, quibus diu tamquam præfuerint, non modo exæquantur, ſed etiam iis ipſis efficiuntur humiliores; a quibuſque antea coli ſoliti ſint, eoſdem aut pecunia auctos, aut honoribus amplificatos contra ipſi reverentur, atque obſervant. Quamobrem ſit hoc cęterarum communionum, ſi quibus ita videtur, præſcriptum, & tamquam formula, ut, quod in unoquoque boni ſit, ſubductum habeant: ac tantidem ſe quiſque faciat, quanti ſit, tantidemque ab amico æſtimari ſe vel poſtulet, vel patiatur. Nobis autem alio quodam modo rationem inſtitutam eſſe intelligendum eſt: pleroſque enim fallit; quorum eſt error tollendus, ne, quod faciunt, turbent omnia. Cum igitur ratiocinabuntur, meminerint adnumerari, appendique par eſſe non omnia, ſed pecuniam modo, atque potentiam; quando ea eſt hęc ſocietas conditione contracta, ut potentibus, ut locupletibus propter id ipſum, quod opu-

lenti

lenti ſunt, tribuantur omnia. Quare qui ſeſe paupertatem ferre poſſe non tam negant, quam re ipſa oſtendunt, quibus quęſito opus eſt, quique aliena egere ſe fatentur potentia, deſinant moleſti eſſe; neque ingenium, aut nobilitatem, aut doctrinam, quibus rebus, quamquam prętioſę alioqui ſane ſunt, ne ipſi quidem magnopere confidunt, magnum quoddam pondus habere poſtulent, ut comparari ſe propterea, quod iis inſtructi ſint, ſuperioribus, aut etiam anteferri putent oportere. At vir ego, inquit, ſum melior, eruditior, nobilior; una modo re inferior, quæ ipſa non in virtute poſita eſt, ſed ex fortuna pendet. Sit ita ſane; mitto enim, quod plerumque nimium ſemetipſos diligunt, nimium amplexantur; ſed, ut ita ſit, tenendum tamen illud, nihil in hac communione relictum eſſe iis rebus, quas illi commemorant, loci: principem eſſe pecuniam, imperium obtinere potentiam placuit: accepta ſemel condicio eſt, quæ aut tunc recuſanda fuit, cum ferebatur, aut ne nunc quidem improbanda. Fuit olim apud Æthiopas lex, ut eum regem facerent, qui proceriſſimus reperiretur. Num igitur philoſophus, brevis ſi forte fuerit, atque Æthiopiæ regnum affectet, non ea lege puniendus ſit? Atqui Sapientia proceritati, omnique corporis ſtaturæ longe antecellit: nemo negat id quidem; ſed ea tamen Æthiopes lege vivunt, quam violare ſit nefas: ſic nos eam ſervare legem debemus, quam nobis, quaſi populo, uſus, vitaque communis promulgavit, & tamquam ſuaſit, quamque adeo ipſi ſanximus.

Tantum enim abeſt, ut quicquam adſcribendum cuiquam ſit, præter id, cuius haberi ſemel rationem placuerit, ut ſæpe id ipſum, adiectis iis, quæ plurimi alioqui ſunt, vilius efficiatur: ut meretrix pudore deterior eſt: ad quęſtum enim eius æſtimatio refertur, quem pudor, quamquam laudabilis ipſe per ſe, tamen imminuit; petulantia vero, tametſi ſua ipſa vi, naturaque turpis, auget. Neque vero aliam ob cauſam quibuſdam in civitatibus inſtitutum eſt, ut eximia quadam

D 2 virtute

virtute cives, populi arbitrio, innocentes relegarentur; iſque mos ab Ariſtotele, quanto, qualique philoſopho? non admodum improbatur, niſi, quod cum una æquabilitate res eorum publica contineretur, omne quod emineret, cuiuſcumque tandem id modi eſſet, amputandum, & tamquam complanandum cenſebant; ut ne virtuti quidem, ſe ſe nimium attollenti, parcerent. Quare divitiæ tantum, atque opes in ea re cenſenda, atque æſtimanda ponderentur, quibus ſemel principatus, & dominatio data eſt; reliqua circumcidantur: his ſe virtus, nobilitas, doctrina ſubmittat: hoc qui recuſant (magnus eſt autem numerus) ſeditioſi ut in Republica cives, ſic in amicitia turbulenti exiſtimandi ſunt. Vinciuntur igitur neceſſitudine hac longe potentia, ac divitiis diſpares: vinculum autem eſt non charitas, ſed utilitas: ex quo illud conficitur, quod antea quoque dictum eſt a me, errare eos, qui hanc neceſſitudinem vere illius, iuſtæque amicitiæ legibus temperari putant. Nam hoc quoque genus importunum eſt, magnam quandam, æquabilemque benevolentiam, atque ardorem amoris requirentium: diſtinguenda ſunt enim neceſſitudinum genera, ne temere omnia ab omnibus expectentur: quibus enim ſua cuique privatim utilitas propoſita pene ex conventu ſit, eos noſtra cauſa tantum velle putare, ut alienum commodum anteferant ſuo, temere optantis eſt, non conſiderate iudicantis. Neque vero eadem utriuſque propoſita utilitas eſt; ſed operam, atque obſequium a tenuioribus potentes expetunt: inopes contra a divitibus, atque honoratis pecuniam, aut dignitatem: illi enim, utpote divitiis affluentes, nullum ſequuntur emolumentum, ſed id modo attendunt, quod eam ſibi coniunctionem ad dignitatis ſplendorem honorificam, ad victum autem, cultumque, atque res gerendas, cum iucundam, tum vero multis ſane locis peropportunam eſſe intelligunt. Inferiores autem propter paupertatem, atque inopiam, pecuniæ fructum, aut dignitatem quærunt: tum propter imbecillitatem factioſos,

ſos, opulentoſque amicos ſibi, tamquam adminiculum, parant. Quibus ita conſtitutis, quoniam expedit cum unaquaque in re eum nos bene cognitum habere, qui cum negotium nobis futurum ſit, tum in huiuſmodi neceſſitudine vel in primis refert, non ignota nobis eſſe eorum, quibus cum vivimus, ſtudia, & voluntates, ut vel ad eas nos dirigamus, vel rem totam, ſi modo fieri poſſit, repudiemus; operæ pretium eſt, locupletum, ac potentium, contraque tenuium, atque inopum naturam, & tamquam formam quandam, & ſpeciem, quoad poſſumus, inveſtigare, in medioque ponere. Neque vero exquiſitam quandam ad rationem exigi hæc a nobis debebunt; quoniam nec omnibus æque in rebus ſubtilitas quærenda eſt, nec vero poſtulandum, ut preſſius agatur, quam ipſarum, quæ ſubiectæ ſunt, rerum vis, & natura patiatur. Ac locupletes quidem ita fere ſunt morati, ut ſuperbia, & faſtidio efferantur: perinde enim affecti vivunt, quaſi bonis omnibus affluant: & quoniam, quanti unumquodque ſit, æſtimari fere nummis ſoleat, eaque ratione argento venire omnia, quia eo ipſi abundent, omnium penes ſe rerum pretium eſſe opinantur: itaque beati ſibi videntur. Ad hoc accedit, quod homines magnam partem in re facienda, atque exaggeranda occupatos, divitiiſque inhiantes vident. Quare illarum poſſeſſione, tamquam excellenti inter homines bono quodam, quod unum expetant, quodque admirentur omnes, ipſi gloriantur: reliquos autem deſpiciunt, nec homines putant: quæ quidem arrogantia, inſolentiaque ea quoque re augetur plurimum, neque adeo immerito, quod multos multa locupletem rogare neceſſe eſt: tum arbitrantur ſeſe dignos eſſe dominatu: propter copias enim, quibus ipſi affatim præditi ſunt, dominationem, regnumque expeti putant. Glorioſæ itaque, atque inſolentes divitiæ ſunt: eędem petulantiam habent, ſuperbiæ comitem: difficile eſt enim, niſi ſi forte ratio adſit, prudentiaque, ſecundo fortunæ curſu non auferri. Eorundem eſt diffluere luxuria: nam & deli-

delicati, molleſque ſunt, & copiarum oſtentatione beati videri volunt. Ad ſummam ſtulta pecunia eſt, ſed fortunata, & felix. Præterea autem multo hæc ſunt eadem novis in divitiis deteriora, quam in veteribus vitia: repente enim divites facti ſunt, abundandi, ut ita dixerim, imperiti; ut plerique Romæ: in quo ſi qui fortaſſe fuerint, qui detrahi ſibi a nobis querantur, ii meminiſſe debebunt, non hunc nobis de hominibus, ſed ipſa de re inſtitutum eſſe ſermonem. Potentium autem mores partim cum locupletum natura, & conſuetudine congruunt, partim aliquanto ſunt etiam probiores: nam, & honorum ſtudium in his eſt, & animus virilis, atque ad agendum promptus: præbet enim potentia facultatem, & propter dignitatem gravitas quędam ineſt. Ac de locupletum quidem, ac potentium moribus hactenus. In paupeatate vero atque inopia omnia iis contraria reperientur. Sic igitur animati erga potentes, & pecunioſos tenues amici eſſe debebunt, ut illorum incommoda, contumelias, iniurias, ineptias non modo facile perferant, ſed amanter etiam tegant: eoſque, quoad fieri poſſit, diligant, colant quidem certe omnibus locis, atque obſervent: diligi enim volunt, propterea quod exiſtimant, a quibus amentur, iiſdem ſe ſe probari. Itaque cum omnia ſibi divites arrogent, amicorum obſequiis, atque obſervantia magnopere delectantur: ſui enim de ſe iudicii habere eos aſcriptores putant. Difficile eſt autem diligere eum, quem non probes: nihiloque factu facilius ſic moratos, quemadmodum dictum eſt, probare: verumtamen, ut ait Tireſias ille,

Quando pauperiem miſſis ambagibus horres,

devoranda hæc ſunt, ferendumque æquo animo, quod corrigere nequeas: præſertim cum non virtute, & probitate hæc neceſſitudo contineatur, ſed emolumentis, & fructu. Stulte igitur faciunt, atque inutiliter, qui tamquam Horatianus Davus, decembri in dominos abutuntur libertate:

Tu,

Tu, cum ſis, quod ego, & fortaſſis nequior: Pernitioſa enim hęc ſunt, pręſertim adverſus potentiam, ſuperbiamque. Quare non modo dici, proferrique hæc non expedit, ſed ne cogitari quidem ſine detrimento poſsunt: retrahunt enim nos ab obſequio, & cultu potentis amici, ſine quo contineri neceſſitudo hæc diutius non poteſt. Non minus eſt autem eorum vitium, damnum certe idem, qui de ſuperioribus amicis in omni ſermone abſentibus detrahunt, eoſque, quos revereri, & colere non modo decet, ſed etiam fructuoſum eſt, lędunt. Itaque dupliciter accuſandi ſunt, & quod ab officio recedunt, & quod eorum cum factis minime conſentit oratio: cum eo enim re vivunt, quem ſermone improbant. Superbi etiam, atque arrogantes monendi ſunt, atque, ut ab hoc ſtudio deſiſtant, hortandi: nam nihil obſequio, atque obſervantiæ tam eſt adverſarium, quam arrogantia: obſervamus enim, & colimus, quos inſigni aliqua re antecellere nobis putamus: omnia autem ſibi qui arrogant, nę illi longe abeſt ut cuiquam obſequi velint. Ac ſunt omnino quidam nulla de re tam ſolliciti, quam ut ne cuiquam ſuccumbere, aut quicquam cuiquam concedere videantur: ii ſe ſe inferiores appellari mortis inſtar putant; pauperiores tantum dici volunt: auſteri, triſtes, duri, omnia ſummo iure, ſevere agentes, atque acerbe: qui ſi appellentur modo, continuo ad calculos abeant; confeſtim ſua, atque aliena digitis metiantur; rationem ſubducant, a qua ne punctum quidem cuiuſquam cauſa decedere ius eſſe arbitrentur: ii, ut antea dictum eſt, ad aliud ſtudium traducendi ſunt, ne ætatem ſollicite, anxieque degant, & ea exacta, fruſtra, quod nihil proceſſerit, fortunam, quod facere ſolent, accuſent, cum ipſi in culpa ſint. Nobis autem leni homine opus eſt, molli, flexibilique ingenio prædito, qui & de ſuo iure decedere didicerit, & parere fortunæ; idque animo hilari, aut certe ęquo facere poſſit, ut non appareat coactum obſequi: nemo enim, quem colit, illi invitus obtemperat. Quoniam

igitur

igitur ſuperbię occurrendum eſt; nihil eſt autem ad eam molliendam, ac demulcendam valentius obſervantia, atque obſequio; in eo exiles, atque inopes amici elaborare debebunt, ut in ſuperiores omne officium, omnemque cultum conferant: id partim in dictis apparebit, partim in factis. In ſermone igitur, & congreſſionibus non modo comitas, & ſuavitas adhibenda eſt, ſed quędam etiam reverentia: aſſentatio autem, de qua mox dicetur, procul amovenda. Permultum vero id refert: nam neque quicquam eſt, quod tam crebro incidat, quam ut loquamur; & ad conciliandos hominum animos ſumma in oratione vis eſt. Illa igitur primum cautio adhibeatur in verbis, ut ſummiſſa, ut humilia ſint, ut prope abiecta: blandum enim in ſæculum incidimus, cuius in errore nihil eſt, cur verſari nos cum reliquis pudeat: contumax eſt non modo monere, ſed etiam conſilium dare: reprehendere vero non ferendum. Longum eſt autem ſingula perſequi. Quare genus ipſum indicaſſe ſit, opinor, ſatis. Deinde repugnandum ſi qua in re forte fuerit, ut pedetemptim, timideque fiat, & tamen & raro, & non niſi neceſſario: neque enim eſt obſequentis adverſari: ſæpe autem in congreſſionibus, aut in conviviis diſputationes inducuntur incertis, aut ſubtilibus de rebus: in quo docti quidam homines, & ingenioſi facere ſane imprudenter ſolent; arripiunt enim ipſi tamquam ſuo iure ſermonem, obloquuntur, interturbant, pertinaciter reſiſtunt, redarguunt denique, id que acerbe, atque acriter: non ſunt hæc obſervantiæ, aut obſequii ſigna. At non mea, inquiunt, culpa eſt, quod homo rudis, atque illitteratus, & fortaſſe hebes, de rebus obſcuris, atque involutis balbutiens me laceſſat, irritet, in contentionem vocet, præſertim eam ipſam artem, ad quam diſputatio pertineat, profeſſum. Sed parcendum tamen eſt, quaſique cum amico luſteris, non cum adverſario, non eſt viribus utendum; ſcitum eſt enim in loco cedere, aut ſuccumbere; victoria vero ſæpe pernitiem habet; ex quo vetus

illud

illud νίκη καδμεία. At difficile eſt, inquiunt, pręſertim concalefactis iam altercatione animis: tum in eo ipſo, quod profiteamur, cuiquam nos cedere videri, pati non poſſumus. Ego neque hoc diſputo, &, ſi poſtulant, etiam concedo; Illud teneo, atque denuntio, inutile id illis eſſe; plane etiam pernitioſum. Quare ſuperbiam excutiant, animum molliant, aut amicitiam ſeſe gerere neſcire fateantur: diligenter etiam caveant, ne quando committant, ut cum potenti amico iocari aggrediantur, niſi ab eo ipſo invitati, ac prope iuſſi: ineſt enim in ioco æquabilitatis ſignificatio, & ſecuritas quędam, qua ſuperbia irritatur: cavillationem autem, & dicta ſuperiorum, quamquam habebunt ſæpe aculeum, & contumeliam, hilaritate, & lepore excipiant: iracundiam, ne qua forte erumpat (efferueſcet enim illa quidem) quam diligentiſſimè poterunt, comprimant: ac, ne ſi acrius quidem pupugit, quicquam mordere audeant: neque enim eſt obedientis, doloris ſui pœnas perſequi: quo autem cuiquam uberius erit ingenium, atque acutius, eo difficilius is pręſtare hoc poterit: multa enim occurrent ſalſa, quæ vix reticebit: Eſtque omnino haud quaquam mediocris patientiæ, cum ſæpe vapules, telum autem ſemper teneas, numquam referire: ſed iracundia tamen perquam diligenter cohibenda eſt, neque cum ſuperiore, ne iuſta quidem de cauſa, concertandum: nam, & victi oderunt, & pares cum diſcedunt, tamen vinci ſe putant. Itaque alio ſeſe convertunt, & eos, quorum tractata ſemel læſit aſperitas, in poſterum non attingunt. Quo autem modo iucunda conſuetudine, aſſiduiſque ſermonibus, & comitate ſuperbia mollitur, ita ſilentio, ſeveritate, & triſtitia recrudeſcit: tum ſtultum eſt, quorum contumelias perpeti neceſſe habeas, eorum non ferre iocos. Quare ita ſeſe tenues comparare amici debebunt, ut potentis vel immoderatam in iocando licentiam, non modo bonam in partem accipiant, ſed etiam, quo familiarius tractentur, habere ſe gratiam ſignificent. Reliqua vero in vi-

tę conſuetudine ea moderatio adhibeatur, ut in ſermone plurimum hilaritatis, plurimum & feſtivitatis inſit, non effuſę; ſed ad voluntatem nutumque divitis amici omnis oratio temperetur: triſtitia vero, & taciturnitas abſit, quę minime amabiles, & plerumque inviſæ, ſuſpectæque ſunt: quos enim triſtes animadvertunt, iis ſe ſuſpicantur non ſatisfacere. Præcidatur etiam loquacitas: eſt enim reverentis adhibere modum: neque vero ſermonem ipſi priores inducant, niſi ſi forte iuſſi ſint aliquid in medium, conſumendi otii cauſa, ut fit, proponere: ad ſuperiores enim pertinet indicare, qua potiſſimum de re velint audire; neque immerito is arguitur, qui præfeſtinet, ubi herus adſit, prę loqui. Quod autem dictum a me eſt, procul ex hac conſuetudine amovendam aſſentationem eſſe; videamus, quam vim habeat: non ſum enim neſcius, ſecus a pleriſque ſolere pręcipi: qui cum adulationem unam omnium rerum fructuoſiſſimam eſſe contendant, facile permultos nominant haud magni pretii homines, qui una aſſentatione adiuti, non modo divitias pararunt, ſed ad ſummos etiam dignitatis gradus irrepſerunt: ſed, quamquam ab utilitate profecta hęc ratio eſt, non debebunt honeſtatis, & iuſtitię oblivisci. Itaque, ne quid turpitudinis lucri cauſa contrahatur, operam dabunt, tuebunturque iuſtitiam, ſi non ſummam illam bonorum, at hanc popularem ſaltem vulgi: etenim unum pecunię fructum ſequi ſi volumus, neque honeſtatem audimus, eos ipſos ſuperiores amicos ſpoliemus licet, aut adverſariis prodamus. Cavendum eſt igitur, quamquam ab utilitate profecta hęc ratio eſt, ne longius ſi progreſſi erimus, iuſtitię fines tranſgrediamur. Quid eſt autem, quod ab honeſtate longius abſit, quam aſſentatio, & blandicia? quarum cura, & nutrimentis hominum educentur, ſæpe etiam gignantur, & procreentur vitia. Metuet igitur,

Scurrantis ſpeciem præbere, profeſſus amicum.

Finitima eſt autem obſequio blandicia: tum in unaqua-

que

que re difficile eſt ſtatuere quatenus : ſunt enim vitia cum virtutibus prope continentia , aut ita certe inter ſe coniuncta , vix ut appareat commiſſura : ſed quædam tamen eſt regula , qua uti qui volent , neque a probitate diſcedent , & utilitati tamen conſulent . Eſt igitur in congreſſionibus ſermonis quædam temperatio , & modus , quam quidem virtutem , cum ea vocabulo carere videretur , ab amicitia mutuati , φιλίαν Peripatetici nominaverunt ; quod , eius compotes qui ſint , talem ad omnem congreſſum humanitatem , affabilitatemque adhibeant , qualem adhibere inter ſe amici conſueverint . In eo autem poſita eſt , ut neque omnia ad voluntatem loquamur , & petulantia tamen abſit , & triſtitia , auſteritaſque vitetur . Ad eam autem mediocrem retinendam permagni refert , quicum loquare , quique ipſe ſis ; id quale ſit , ut pleraque omnia , in iis animadverti maxime poteſt , qui , longo quodam interiecto tamquam intervallo , inter ſe diſtant , ut in parentibus , & liberis , ut in privatis , & iis , qui ſunt in magno aliquo imperio ; quę enim in privatum commode dicta exiſtimantur , eadem in Magiſtratum collata petulantię habentur non ferendę . Ac parentes quidem obiurgare flagitium eſt , Magiſtratum nefas , parem vero non dedecet . Hanc in ſermone mediocritatem retinere hic noſter vel mordicus debebit ; lubricus enim locus eſt , ut neque ad aſſentationem delabatur , minimeque ſit amarus , aut agreſtis . Id autem , niſi quid me fallit , ea ratione efficere non incommodè poterit , ſi , quę ſuperiore in amico probanda erunt , ea , & ſuo loco , & pleniore etiam aliquanto , ut dicitur , ore laudabit , peccata vero non attinget omnino ; ad pares enim amicos monitio , atque obiurgatio , non ad inferiores pertinet . Qui vero ea laudant , quę non probant , improbi hominis funguntur officio , & vani , ac fallacis , & fraudulenti . Omnis autem ſermo verecundiæ plenus eſſe debebit ; non modo quia ſic omnino bene moratos decet , ſed quia ſecuritatem etiam petulantia præ-

 ſeferre

ſeferre videtur. Abſit igitur obſcenitas; tetrę etiam, immundęque res ne appellentur, ſingulisque cum dictis, tum factis ſignificatio quędam inſit, non negligere tenuem amicum, quid de ſe ſuperior ſentiat. Provideant etiam, ut geſtus, motus, inceſſus, ſtatus, ſeſſio, accubatio, manus, oculi, vox, non ineptiis modo vacent: eſt enim id alius cuiuſdam diſciplinæ præcipere; ſed ut reverentiam quandam erga potentem amicum, cultumque indicent. Removeantur igitur cachinni, & clamores, & palęſtrici quidam motus; tum oſcitatio frequens, atque excreatio, reliquaque id genus, quæ ſoluti, liberique ſunt animi, ad amicorum ęquabiles congreſſiones reſerventur. Veſtitus etiam ratio habeatur, ut elegans, ut mundus, ut aptus ſit: volunt enim oſtentatione divitiarum, quemadmodum dictum eſt, beati videri; tum ad luxuriam pertinet, quorum utantur miniſterio, eos non agreſtes, nec ſordidatos habere, ſed elegantes, & ornatos. Quamquam autem in ſermone plurimum cultus obſervantiaque elucet, permultum tamen etiam in factis apparet. Quamobrem ſuperioribus inferiores præſto ſint, obſequantur, obtemperent, neque re tantum ipſa, ſed etiam ſignificatione quadam, & ſpecie: nihil enim neceſſe eſt tantas amicorum catervas domi alere: ad ſpeciem comparantur, & pompam. Quare ne hæc quidem negligant: adſint, aſtent, ſectentur, aſſiduitatem præſtent, moleſtiam caveant: neque ſic cogitent, non haſce ſibi datas eſſe partis, ſed certum quoddam munus aſſignatum; ſunt enim communes inferiorum omnium amicorum. Qui vero cunctantur, qui tergiverſantur, & ceſſant, pernitioſum genus in hanc communionem inducunt: parcè enim, ac reſtrictè munus ipſi ſuum cum exequuntur, potentem amicum prope admonent, ut benignitatem ipſe quoque ſuam contrahat, ac minutatim, exigueque prębeat omnia. In rebus autem gerendis, curandiſque mandatis, primum fides, integritaſque pręſtanda eſt, non modo quia decet, rectumque eſt, ſed quia fructuoſum eſt etiam; quos

enim

enim fideles experti ſunt, iis ſeſe totos committunt, & tradunt, eoque bene etiam illis facere coguntur. Deinde cura, & diligentia, & ſollertia, quaſi in re propria adhibeatur, maior etiam ſi fieri poſſit, quo difficilior eſt cura rerum alienarum. Sed hæc communia ſocietatum omnium: illud huius coniunctionis eſt proprium. Neque enim, quod commodiſſimum, aptiſſimumque quaque in re fuerit, ſpectare debebunt; ſed illud modo attendere, quod maxime potenti amico probetur: id quod una in re notatum ad reliqua omnia transferri poterit. Qui igitur ullo fere in gradu dignitatis locati ſunt, homines eruditos, atque in ſcribendo exercitatos ſeorſum parant, qui de omnibus rebus, quæcumque inciderint, epiſtolas componant, ut eæ ſuperiorum amicorum nomine reddantur: ii perſæpe ea præcepta ſervantes, quę magno labore didicerunt, hominibus illitteratis, a politaque, & accurata oratione abhorrentibus ſuas lucubrationes non probant: optima quæque, aptiſſimaque inducuntur: omnia pervertuntur, retexuntur omnia. Quid igitur eſt tui conſilii? Illud ſcilicet Euripidis de Phœniſſis:

Potentium ſtultitia perferenda eſt:

Et (quamquam difficile factu eſt)

Una cum inſipientibus deſipiendum.

Unam igitur habebunt non ſcriptorum modo, ſed etiam actionum omnium regulam, potentis amici voluntatem, ac iudicium: ad eam ſe formabunt, eaque metientur dicta, factaque omnia: neque vero perpendent, quam recta ſit, aut prava, ſed tantum elaborabunt, ut eam bene cognitam, obſervandoque notatam habeant: dabuntque operam, non ut rectè, ſi quid mandatum eſt, curent, ſed ad voluntatem ſuperioris amici aptè, atque accommodatè. Itaque inferior amicus imperium herile diſcat, ut quod frons velit, oculi ſciant. Hęc fere ſunt inferiorum partes, atque officia amicorum, vel ſtirpes potius quædam, atque initia, e quibus ea orta, ac profecta ſunt: expoſitis enim generibus, ſingulas tamen ſecare,

care, ac perſequi partes cum infinitum duximus, tum vero etiam minime neceſſarium. Locupletibus vero & factioſis multo, ne errent, huiuſcemodi præceptiones attentius audiendæ, retinendæque ſunt: eſt enim potentia, niſi ſi quis artem, hoc eſt, rationem adhibeat, ipſa per ſe licentior. Itaque ſolutam eam, ac liberam paulo ſi diutius ſiveris, ubi ſe corroboravit, exultat, effrenateque effertur, ac ruit. Quid enim mereat quis, ut nonnullorum, quos ſignificari a me, quam nominari eſt ęquius, immanem, ac barbaram ſuperbiam ferre velit? Qui quidem eo uſque ſunt odio digni, nihil ut mirum ſit, ſi abiectiſſimi quoque homines egeſtatem vel ſummam perpeti malint, quam eos non modo ferre, ſed ne aſpicere quidem. At tenues, atque inopes, ſatis ab ipſa neceſsitate, quod ſui ſit officii, admonentur; & ſi quid tamen peccent, ſane haud deeſſe corrector poteſt. Statuant igitur divites ſe quoque legem tenere; quando patrium etiam ius quibuſdam quaſi cancellis natura circumſcripſit, quos tranſire nefas, impiumque ſit, nec quos fortuna, atque opibus anteeunt, eos tamquam deſertos omnino, ac neglectos, pro nihilo habeant; nec vero abiectiſſimum quoddam obſervantiæ genus, cultumque ſervitio proximum omnes ab omnibus requirant; dilatantur enim intervalla, contrahunturque, quibus alii alios præcurrunt. Ad eorum igitur magnitudinem, & ſpatium tenuium officia amicorum referantur, neque enim par eſt ſuperiorum omnium pręſtantia. Itaque Deum (plurimum enim inter ſe diſtantibus in rebus id, quod monſtrare volumus, apparebit maxime) Deum igitur veneramur, & colimus; homo autem paulo locupletior ſacrificium ſibi quoque ad aram fieri ab inopi amico ſi poſtulet, inſaniat: nec claros quidem, atque illuſtres cives pari obſervantia colimus, ac Perſarum Regem. Ut igitur inferioris partes ſunt, obſequium ut pręſtet non gravate, ſed libenter, nec ſemper monitus, ſed ſępe ultro: ita ſuperioris contra eſt officium, eorum ſedulitate nec abuti, nec acerbè obſequium exigere;

ſicque

ſicque cogitare, amicorum uti ſeſe opera, ſi non gratuita, at voluntaria, at certe libera, non autem ſervis imperitare; liberi enim ſunt, nec lege tantum (nam id quidem perſpicuum eſt) ſed etiam natura; ſi quidem is natura ſervus eſt, cuius unum eſt, aut certe præcipuum, in corporis, membrorumque uſu poſitum munus: quique ita rationis eſt particeps, illam ut ſenſu percipiat, non ea ipſe ut præditus ſit; ii autem, quos iamdudum inferiores amicos appello, non ut operarii quidam, ac baiuli membrorum robore, ac lacertis, ſed potius induſtria, & ingenio, & rerum uſu, animi denique viribus, non corporis commendantur. Liberi igitur ſunt: verum conſuetudo, atque dicendi mos famulatum, ut antea quoque dictum eſt, triſti ſanè verbo, coniunctionis huius neceſſitudinem nominavit; ſed idem tamen mollivit: etenim vel ſuperiores qui ſunt amici apud eos, quos diligunt, quamquam tenues ſunt, ſervitutem ſervire ſeſe, quia ita mos eſt dicendi, dicunt: ut iam benevolentiæ id, obſervantięque nota, non ſervitii vocabulum ſit. Sed verum inveſtigantes de rebus, opinor, potius, quam de nominibus ſollicitos eſſe oportet. Nam quamdiu veteribus ſervos bella ſuppeditarunt, nec habere eos lege prohibitum eſt, nihil magnopere fuit, cur liberorum opera, & miniſterio uterentur. Itaque nihil mirum, ſi non ſuum, propriumque eſt ei rei vocabulum impoſitum, quæ fere eſset incognita. Ubi vero, & bellica noſtris in hominibus frangi virtus cœpta eſt, atque hominem religionis ſocium ſervitute premere impium exiſtimatum, veriſimile eſt, ut infimi initio homines mercedula adducti eum facere quæſtum occeperint, ut opulentioribus Servorum vice miniſtrarent: deinde vero re paulatim in morem inducta honeſti quoque homines eum ipſum quæſtum non ſint aſpernati. Verum ſero viguit hic quidem mos, eo ſcilicet demum tempore, cum ii e medio ſublati ſunt, qui ei rei nomen cudere, & tamquam fabricari poterant. Itaque in re nova vetus vocabulum quod uſurpemus,

mus, niſi quid me forte fallit, non eſt: novare autem nobis quidem non licet, iis enim hæc tractare conamur vocibus, quæ multis antea ſęculis prope conticuerunt, quam hæc inventa communio ſit. Sed nos eo redeamus, unde digreſſi ſumus. Tenuiores igitur amicos ad famulatum uſque qui deprimunt (quotus autem quiſque eſt, qui id non conetur efficere?) ii non modo inhumaniter faciunt, atque inclementer, ſed etiam iniuſtè, ac planè tyrannicè. Cuius enim eſt dominatus, in xyſto multas horas quotidie ambulantem amicos adeſſe ad unum iubere, eoſque apertis capitibus dextra, ſiniſtra ſtantes ne reſpicere quidem? Regibus igitur hæc, atque huiuſmodi imperia relinquantur: qui vero parem illis præſtantiam aſſecuti non ſunt, deſinant eorum ſpeciem affectare: ne & ſuis odioſi, inviſique ſint, & irrideantur ab alienis. Nihiloque clementius illud eſt, cum levi quaque de cauſa contumeliis, convicioque, & clamoribus honeſtos ſæpe homines conſectantur: idque palam in publico. Quid vos ſervis faceretis? ut enim ſit impotentium amicorum ferre omnia, veſtrum certe eſt, quantum eos oneretis, videre. Nam qui eouſque protervi ſunt, atque effrenati, ut manus etiam hominibus liberis afferant, eos tamquam deſperatos aliquos coercendos cenſemus, non admonendos. Negat Ariſtoteles, ullum eſſe officium, quod in ſervum, quia quidem ſervus ſit, tueri dominus debeat: ſed quia homines tamen ſervi ſunt, adverſus eos quoque humanitatis leges inviolatas ſervari cenſet oportere. Nec vero illud incommode, quod falſus ille Sauria, quamquam ſervus, & quidem nequam, homini libero reſpondit in iurgio.

Tam ego homo ſum, quam tu.

At ii ne liberos quidem homines putant, quorum etiam durior eſt, quam beſtiarum quarundam apud eos cauſa, etenim quibus equis ipſi vehi conſueverunt, eos curari diligenter ſtudent, neque labore nimio defatigari, feſſoſque recreari, & conquieſcere volunt; hominibus vero quando aut quiſquam parcit, aut medetur, aut

ulla

ulla in re conſulit? aut quod nam Romæ genus eſt tam omni indignitate, atque iniquitate exercitum, quam potentium tenues amici? ſunt hæc non modo Chriſtianæ charitati, atque humilitati repugnantia, ſed ab humanitate quoque hac communi, longe, longeque abhorrent. Ne igitur humanitatem fortuna obruat, neque opes, & potentia libertatem coerceant. Difficile eſt autem omnibus in rebus modum non ſolum tenere, ſed etiam, qui ſit, cogitatione inveſtigantes ſtatuere: variantur enim officia perſonis, temporibus, ætatibus, rerum natura, hominum moribus, locorum conſuetudine, rebus aliis prope innumerablibus: quam quidem varietatem uno aſpectu intueri, & comprehendere, hominis eſt acute, celeriterque diſpicientis. Nos neque acrius cernere nos quicquam putamus, neque id magnopere nunc quidem neceſſe eſſe arbitramur: ſatisfieri enim huic loco poſſe ſtatuimus, ſi præcipiemus, ut ea, quæ ſuperius memorata ſunt, retinere velint. Sunt autem duo; unum, ut amicorum obſequio, atque opera tum clementer, & benigne, tum etiam iuſte, hoc eſt, congruenter, utantur; alterum, ut ipſi minime ſint amari, minimeque difficiles, ac moroſi. In muneribus igitur aſſignandis, dandiſque negotiis, perſonarum ratio, & delectus habeatur, ut, ſi quid ſordidius tractandum inciderit, viliſſimo cuique mandetur: neque per homines nobiles, quod nonnulli perverſitate quadam adducti ſtudent, verrantur ædes, aut e tricliniis, conclavibuſve immunditiæ efferantur: laborioſa ut ne imbecillis, neve ſubturpia quędam honeſtis, aut ludicra & levia grandioribus natu imperentur. Nec enim Homerus Phœnicem Achillis iuſſu pocula miniſtrantem facit, hominem ſenem, & gravem, ſed adoleſcentem, æqualemque ſuum Patroclum. Illud etiam pręſtent, ut nihil omnino cuiquam maioris aut oneris imponatur, aut laboris, aut contentionis, niſi neceſſario, aut certe magna de cauſa: pręcipit enim humanitas, uti ne aliena ſollicitudine, & cura, præſertim quę gravior ſit, tamquam animi cauſa

abutamur. Nam ii quoque, qui ſervi plane ſunt, ferre hæc graviter, ęgreque pati ſolent.

Hæc heri immodeſtia coegit me,
Qui hoc noctis a portu ingratis excitavit:
Nonne idem hoc luci me mittere potuit?

Ferramenta, & vectes, reliquumque inſtrumentum animale habuiſſe Dædalus dicitur: num igitur eum cenſemus, aut quæ ſerræ eſſent opera, cælo mandare ſolitum, aut eam ipſam, cum moliendum tamen nihil eſſet, vetuiſſe quieſcere? Hunc igitur imitentur, ſitque imperium in amicos iuſtum, & clemens: Qui vero acerbe ab amicis operas exigunt, qui ſemel atque iterum ceſſantibus ſuccenſent atrociter, qui ſeſe implacabiles, atque inexorabiles præbent, præterquam quod iniuriam faciunt, non amicorum catervis ſeſe ſtipatos eſſe cogitare debent, ſed hoſtium. Atque etiam eſt in ſermone, & convictu ſuperiorum comitas quædam, vel ſeveritas potius, ſed humanitate, & iucunditate condita; qua præditi qui fuerint, eos domeſtici amici, quaſi parentes verebuntur, non autem, ut tyrannos, metuent; eoque etiam diligent. Omnes enim, quem metuunt; eundem oderunt. Verum plerique familiaritatem nimiam vitare dum volunt, quod apud eos, qui in conſuetudinem ſeſe penitus immerſerint, retinere ſe dignitatem vix putant poſſe, contumaces ſunt, atque inhumani. Ac fuit omnino Deioces quidam Medus, vir ſapiens in primis, qui cum propter iuſtitiam, ut eſt apud Herodotum, rex eſſet conſtitutus, cum alia multa dicitur habuiſse ſalutariter inſtituta, tum illud in primis, quod ad maieſtatem pertinet: quæcumque enim inciderent, tranſegiſſe per interpretem dicitur, ut Medorum audiret ipſe neminem, neque cuiquam aſpiciendi ſui poteſtatem faceret. Metuebat ſcilicet vir magnus invidiam; ægreque laturos ſentiebat cives ſuos, quicum pari dignitate tam multos annos vixiſſent, eum ipſum tanto ſibi honore preferri. Huic igitur malo occurri ea ratione putavit poſse, ſi ſeſe non familiaritati modo, ſed

etiam

etiam oculis civium ſubtraxiſſet: fore enim ut paulatim ab ea, quam de ſe cogitationem habere ſoliti eſſent, deſuefacti, maius quiddam animo conciperent & mente: ſic eſt enim omnino: nam quæ incognita, intractataque habemus, ea maiora plerumque animo nobis fingimus, & ſuſpicamur eſſe. Neque vero ego is ſum, qui ſuperioribus id præcipiam, ut ſeſe inferioris ordinis amicis, quaſi germanis fratribus, patefaciant, ac nudent: ſit hoc ſimplicis, ſinceræque amicitiæ proprium: ſed, ut hoc non probarim, ita auſteros, triſteſque, & duros eſſe eos nolim. Recte autem Deioces, ut in Barbaris quidem, dominationeque nova: quamquam multa eum ſecuta eſse incommoda neceſse eſt, in primiſque illud, quod æqualium, quod ſuorum, quod civium denique conſuetudine, & conſpectu caruit. Dignitatem igitur potentes retineant, ſed bono modo; audiantque, negotiis curiſque vacui, domeſticos amicos, & quidem humaniter, benigneque reſpondeant: interdum etiam ultro ipſi appellent, familiariter quoque garriant, dentque ſeſe ad lenitatem, ut intelligant homines tenues non tam ſerviliter ſe tractari. Eſt enim hominis natura minime dominationis patiens; quo magis ſervitutis, ac famulatus ſpecies, quæ ut in ſuis appareat, de induſtria quidam efficere ſolent, occultanda eſt, atque opprimenda. Sed eſt etiam in nonnullis malitia quadam ſimulata comitas, qui, quo diutius amicorum operis fruantur, gratis homines miſeros, atque abiectos ſpe producunt, & clementiæ, bonitatiſque ſimulatione lactant, ut annorum multorum labores una cum blanda appellatione compenſentur. Tollatur igitur meretricius hic mos; malitiaque, & fraus non ex hac conſuetudine ſolum, ſed è tota vita pellatur: nec, pecunia fraudare quempiam ſi turpe putamus, vitæ, atque ætatis alienæ fructus intercipere, fruſtrarique per bonitatis ſpeciem homines vel amicos, vel certe familiares, tenues quidem atque inopes rectum, honeſtumque cenſeamus. Callida eſt etiam, malitioſaque eorum interpretatio, qui,

quod tenuibus amicis non iniuſtè, aut graviter imperarint, quodque in eos ingenio leni, & clementi ſint, vigilias, labores, curas, pericula, damna omnia diſſoluta illis eſſe exiſtiment, affatimque ſatisfactum autument: quaſi vero id initio ſpectatum ſit, ut obſequium obſequio, ac non pecuniæ fructu, atque emolumentis compenſaretur. Neque enim citharœdum, in epulis qui caneret, iidem ſi conduxerint, atque is ubi poſtridie mercedem exigat, aſſidere hominem iubeant, audireque ſe viciſſim vel modulatius canentes non iniuſti ſint: non enim commodata oblectatio eſt, eandem ut reponere æquum ſit, ſed quaſi vendita. Quomodo autem ſuperiorum incommoda, & contumelias inopes perpeti decet, neque id patienter ſolum, ſed etiam demiſſe; ita viciſſim, ſi quid offenſum ab inferioribus forte ſit, ſi quid repertum vel in natura eſt, vel in moribus vitii, æquo animo, tolerabiliterque ferre id ſuperiores debent. Quam enim difficile ſit ad alienum arbitrium, ſenſumque viventem, ut cum dicta, tum facta; tum ipſe mediuſfidius motus, geſtuſque ad alienam voluntatem dirigatur, nihil offendere, nuſquam incurrere, ex eo intelligere licet, quod ne, ad noſtrum quidem iudicium, ad libidinemque cum vivimus, facile nobiſmetipſis ſatiſfacere ſolemus. Provideant igitur, ne, ſi quid aut quotidiano in miniſterio minus apte, minuſve eleganter forte ceciderit, aut in rebus mandatis gerendis non exquiſitam quandam ſollertiam, induſtriam, diligentiam, celeritatem præſtiterint tenues amici, continuo excandeſcant, atque efferantur iracundia: quod faciunt quidam, & ſane furenter, & ſæpe. Nihil eſt enim facilius quam per alium efficere, quod velis; qua id ratione commodiſſime fieri poſſit, optantem cogitatione deſignare: ſed facientes multa impediunt, multa interturbant, & retrahunt. Quamobrem cum indulgere potentes inopum peccatis æquum eſt, tum ſeſe ipſos excutere, perſcrutarique decet: ne, ſi quid forte in animo mendi latuerit, quam ipſi culpam ſuſtinere debent, eam amicis attribuant:

buant : ſæpe enim uſu venit, ut Superiorum inconſtantia, perverſitate, feſtinatione, iracundia, levitate bene, ac prudenter inſtitutæ, procuratæque res, accurateque, ac diligenter adminiſtratæ conturbentur, ſecuſque cadant : Ex quo illud è vetere comœdia :

Quam arduum, Dii boni, negotium eſt,
Dementi hero cum ſervitutem ſervias.

Caveant igitur hoc quoque : neque in amicos ſtomachum erumpant, cum irati ſibimet ipſis eſſe debeant. Quoniam autem non benevolentia, neque charitate adducti, ſed præmiorum illecti ſpe, quemadmodum antea quoque dictum eſt, ad hanc coniunctionem accedunt, procurandum eſt, ut, qui ſuas partes diligenter, accurateque peregerint, qui obſervantiam, & ſedulitatem, fidemque, & ſolertiam præſtiterint, ne laborum ſuorum præmio, ac mercede fraudentur. Ac quo modo ad inferiorum quidem officium pertinet, ut ne quicquam acerbius exigere videantur, neque potentem amicum flagitent, neve urgeant, ſed tantum admoneant, & rogent, idque verecundè (longe enim ab obſequio, atque obſervantia recedit, qui ad ſummam illam rationem, ac veritatem ius ſuum perſequitur, eamque ob cauſam indigne parentes ferre ſolent, cum a liberis in iudicium vocantur : exæquari enim cum iis ſe nolunt) ſic hæſitantis eſt, atque adeo iniuriam cogitantis cunctari, expectareque, dum admonearis, ut, quod debeas, diſſolvas. Eſt enim planè debitum, ne forte errent, ut, quorum vita in noſtris commodis conſumitur, eos remuneremus. Non igitur beneficium ſeſe dare arbitrentur, neque, in gratiæ loco potentes, atque opulenti ponant, cum bene de ſe meritos tenues amicos facultatibus augent, ac locupletant : ſed ita exiſtiment, obſequii ſe, atque obſervantiæ præmium ſolvere iuſtum quidem, ac debitum : quaque ipſi menſura operas, induſtriamque ab illis exegerunt, eadem retribuant mercedem, imitenturque terræ, agrorumque conſuetudinem, qui, a quibus diligentius coluntur, ac laborioſius, iis uberio-

uberiores fructus ferunt : præterquam enim quod officio facient ſatis , utilitati etiam conſulent ; grati enim habebuntur , ac benefici ; atque ea re omnium erga ſe voluntates , ſtudiaque amicorum excitabunt , ut ſumma alacritate , ſummaque contentione adſint , obſequantur , obtemperent . Illud etiam ſummopere vitandum eſt , in quod plerique ſolent incurrere , ut domeſticis , familiaribuſque amicis male ne ſit , neve cibaria reſtricte nimium dent , ne viliſſima quæque , & contemptiſſima conſectentur , ne algeant , ne eſuriant ; nam id quoque in mercedis , non in gratiæ loco ponendum eſt , ut illi , ſua quiſque pro dignitate , alantur . Qui vero aut demenſum quaſi ſervis , exigue , ſordideque præbent ; aut , ſiquis quid commiſerit , ſiquis uſpiam ceſſaverit , id cibo & potione ſubducenda vindicant , dupliciter reprehendendi ſunt ; & quod illorum in ſe cum odia , tum etiam voces irritant , a quibus diligi , colique velint ; & quod , per quos lautitiam , magnificentiamque oſtentari , eluceſcereque volunt (nullam enim aliam ob cauſam tantos ſuſcipiunt ſumptus) per eoſdem illorum ſordes , avaritiaque detegitur , atque effertur . Huc accedit , quod aſpere , avareque tractati , de potentis amici benignitate cum ſemel deſperarunt , in poſterum quoque eum contemnunt . Itaque neque dant operam ; ut illius ſibi gratiam concilient , & , ſi quam etiam collectam habent , dilabi facile patiuntur : neque enim gratis diligere , ac ne diligi quidem , niſi ex ea re ad ſe utilitas redeat , volunt . Itaque aut nulli , aut viliſſimus quiſque in officio eſt ; utilitas enim , quæ huiuſmodi neceſſitudinem conſtituit , eadem tollit . Quamobrem ſua quoque intereſſe potentes ſtatuere debent , ut quoad fieri poſſit , alacres , ſpeique bonæ plenos inferiores amicos habeant , amanteſque ſui , ultroque , ac libenter obſequentes : id aſſequentur , ſi leniter , ſi humaniter utentur imperio , & ſi bene , benigneque merentibus fecerint . Nunc vero imitantur plerique civitatum quarundam leges , non ſapientiſſimas illas quidem , quę pœnæ , ſupplicii que metu deterrere

terrere improbos ab iniuſtitia tantum conantur, ſatiſque habent, ſi illud præſtiterint, uti facinoroſis inutile ſit peccare, aut plane etiam ærumnoſum. Rectius autem eſt eas ſequi, quæ regiæ a Xenophonte appellantur: eæ enim efficiunt non modo, ut peccare inutile, pernitioſumque ſit, ſed etiam, ut rectè facere ſit fructuoſum, cum præmia bonis, fortibuſque proponant. Studeant igitur potentes, ut voluntario amicorum obſequio utantur: ita enim demum potentia iucunda eſt, ſi in volentes eam exerceas: in invitos autem, ac repugnantes, imperium iis dediſſe mihi Deus videtur, quos dignos iudicavit, qui ita adfecti viverent, quemadmodum Tantalus, quem apud inferos ferunt ſemper ſecundæ mortis metu torqueri. Callidum eſt etiam quorundam, verſutumque conſilium, qui domeſticos inferiores amicos inter ſe congruentes metuunt, eoque in diſcordiis diſſidiiſque in familia commovendis, odiiſque fovendis, atque alendis ſunt occupati: conſpiraturam enim in patremfamilias conſentientem domum aiunt; diſſidentem autem inter ſe cum eo conventuram*: qui ſi in improbos inciderunt, atque infideles amicos, quid eſt, cur cavere eos, quam coercere, aut omnino iis carere malint? Sin probos, integroſque nacti ſunt, metuere nihil attinet: qui autem eſſe poteſt diſcrepantium inter ſe amicorum uſus? Addiſcant igitur imperii gerendi rationem: neque enim facilis quædam res eſt, aut pervulgata: ac, ſi verum quærimus, ne humanitatis quidem uſquequaque, ſed magna ex parte divinitatis: verum ea doctrina ab alia quadam arte petenda eſt, quam qui tenebunt, næ illi facile præſtabunt, ut ab iis, qui inter ſe vel fraterne diligant, colantur ipſi, atque amentur plurimum: ea tamen illud habet præceptum ſaluberrimum, quo iubentur, qui cum aliquo imperio ſunt, eorum quibus dominentur, voluntates, benevolentiamque collectam, & comparatam habere: nam, & dominatio tutior eſt, ac munitior, & obtemperantium uſus tum fructuoſior, tum longe, multumque iucundior.

dior. Quo magis accuſandi ſunt, qui æternum cum familia ſua bellum ſuſceperunt, qui non modo ſuorum patrocinium non ſuſcipiunt, ſed etiam ipſi oppugnant, & quaſi adverſariis, atque inimicis, quibus poſſunt locis, incommodant, ac, quo quemque induſtriorem, fidelioremque experti ſunt, eo deprimunt magis, veriti ſcilicet, ne, ſi ſemel emerſerint, vel ad alium ſe conferant, vel rem ſuam agere velint: rectius autem erat, quomodo veteres efficiebant, ut è ſervis ſibi libertos haberent, eos, qui liberaliter ſervirent, ſic hos a mercenaria, & ſervili, ad gratuitam, & liberalem amicitiam illos evocare: neque vero rectius tantum, ſed etiam utilius. Quod eſt enim prędium, quæve poſſeſſio tam opima, tamque omnium fructuum ferax, & fertilis, quam amicus eſt? Quantum vero intereſſe putamus, per gratuitoſne amicos res noſtra, noſque ipſi curemur, an per hoſce, in quibus amicitiæ ſimulacra vix ulla quidem apparent, amicitia vero ipſa plane longe abeſt? Etenim, qui vitę ſuæ, velut uſuram, locant, ii, fieri non poteſt, quin laborum mercedulam, ſpemque dubiam utilitatis ſpectent, ſeſeque reſpiciant, deque ſe unis anxii, ſollicitique ſint. Itaque, quomodo coloni, qui non ſuos, ſed de dominis conductos, fundos colunt, nec arbores ſerere, nec fundum inſtruere, nec vero villam ædificare ornareve volunt, ſed eam modo culturam adhibent, quæ præſentes fruges, quam minimo fieri poſſit impendio, quam uberrimas habeat; ſic ii, quamdiu quidem, tamquam operarii aliqui, deſerviunt, nulla re augeri, aut amplificari ſuperiores amicos ſtudent, neque dant operam, illi ne nudi, inaneſque ſint, ſed, ipſi ut quam breviſſimo temporis ſpatio quamplurimum auferant, in eo laborant. Ubi vero a quæſtu ad charitatem, atque amicitiam ingenuam illam, ac gratuitam traducti ſunt, iam, quaſi agrorum domini, non illud modo attendunt, quantum ex ea coniunctione uno illis, aut altero anno reficiatur, quantumque ex ea re capiant, ſed, uti nos ornatos, beneque cultos habeant, id vero curant, at-

que eni-

que enituntur. Itaque, amore, ac benevolentia complexi nos, omnem laborem ſuſcipere, omneque adire periculum geſtiunt noſtra cauſa, non ſecus quidem ac ſua: nec iam defatigantur, aut conquieſcunt, aut ſeparatim ſibi quicquam a nobis proſpiciunt: quæ quidem amicitia, niſi ſuperbia humanitatem obterat, niſi hominis ponamus naturam, immanitatem autem belvarum induamus, ſua ipſa ſponte oriatur, atque aleſcat: nihil eſt enim, quod homini accidere iucundius poſſit, quam hominis conſuetudo, præſertim congruentis; ut ſapientem quoque, qui hæc tractant, in ſolitudine beatum fore negent. Nihil eſt autem proclivius, quam ut, quorum iucunditate oblectemur maxime, ea diligamus, atque amemus plurimum. Magna prçterea eſt convictus, & contubernii ad hominum animos benevolentia implicandos vis: nam beſtiarum quoque nonnullarum animadvertere deſiderium licet, cum ab iis eas diſtrahas, quibuſcum paſci conſueverint: ut, qui eum, cuius fidem experti ſunt, induſtriam probant, mores laudant, cuiuſque benevolentiam, atque amorem erga ſe perſpectum, & cognitum habeant, non corde ament, neque cum eo opes ſuas æquabiles faciant, naturæ mihi vim adferre videantur humanæ.

Digitized by Google

PETRI BEMBI VITA.

PETRUS BEMBUS Venetiis natus eſt annis poſt Criſtum ortum MCCCCLXX. Patrem habuit Bernardum Bembum, hominem cum vetere nobilitate, tum doctrina, tum etiam dignitate clariſſimum: nam Res Venetum publica a certis nominatim Familiis adminiſtratur: eę clarę habentur: reliqui cives, quamquam ſunt eorum multæ amplę, honeſtæque familiæ, neque genus ſuum magnopere extollunt, & in ſua quique re gerenda occupati, civitatis procurationem fere non attingunt. Inter eas familias Bembi antiquiſſima ſtirpe orti, cum omni tempore in Rep. floruerint, ampli in primis, illuſtreſque numerantur. Erat præterea Bernardus ſuo etiam privatim nomine, propter iuris ſcientiam, qua plurimum excellebat, apud Civitatem multum admodum gratioſus; & propter ſummam prudentiam, multiplicemque rerum uſum, propterque vitæ gravitatem, magna in homine erat auctoritas. Hic cum a ſua Civitate ad populum Florentinum legaretur, qua in legatione obeunda biennium domo abeſſe Venetorum legibus cogeretur; faciendum ſibi eſſe exiſtimavit, ut Petrum filium, quamquam admodum is tum puer erat, ſecum educeret; propterea quod Florentinorum inſtituta parum a Venetorum moribus illo tempore abeſſent: non

dum enim ſub unius dominatione illorum erat Reſpublica, ſed Nobilitatis fere arbitrio regebatur; & , quod ea civitas præſtare ingeniis creditur , acui puerum , in quo iam tunc præclara indoles elucеſceret , volebat : tum Italicam linguam , qua non elegantiſſime Veneti , illis præſertim temporibus , uterentur , emendari in illo , Florentinorum hominum conſuetudine , exiſtimabat poſse : nam omnium Italiæ nationum commodiſſime eam loqui Civitatem autumant. Nec vero Patris conſilium filii feſellit induſtria : ſic enim excitatum puerile Bembi ingenium Florentiæ eſt ; ſic teneræ pueri aures, animuſque puro , ac dulci illo Etruſcorum ſermone imbutus, ut iam inde a prima adoleſcentia multa cum Latine , tum vero Thuſce a ſe ſcripta ediderit , quibus nihil hominum auribus politius, nihil omnino elegantius, aut ſuavius accidere poſſit. Iacebat omnino temporibus illis eloquentia : inquinate enim loquebantur ; nullus erat verborum delectus ; nullum ſcriptorum diſcrimen ; nam & ipſe negligebatur Cicero ; vel contemptui potius erat ; & Cæſarem propter hiſtoriam modo curſim, & negligenter legebant ; Terentium , Virgilium , bonos ceteros , in ludo tantum , idque perpauci , ediſcebant : poſt puerilem illam diſciplinam ſumebat eos in manus nemo ; duros, obſcuros , aſperos ſcriptores adamabant , conſectabanturque abditas , abſtruſaſque hiſtorias , aut fabulas : qui iis ineptiis referti eſſent auctores , ii eruditi numerabantur : itaque unus Ovidius de veteribus in honore erat. Ergo, ſi verum quærimus, nihil ante Bembi ætatem Latine ſcriptum octingentis ipſis annis , aut eo amplius eſt , quod Romanam illam veterem redoleat , aut magnopere lectione dignum ſit : ſolœciſmum enim vitabant , quantum quidem ex arte grammatica didicerant , idque ipſum haudquaquam ſemper : id unum præſtare qui poterant , Latine loqui ſeſe putabant : nulli , qui purus ille , incorruptuſque veterum Romanorum ſermo eſſet , noverant , ac ne ſuſpicabantur quidem. Par erat atque idem eorum error ,

qui

qui Italice ſcribebant : qui cum duos haberent ſcriptores, mea quidem ſententia, vel cum Latinis, vel cum Græcis conferendos : nam alterius verſus, & ſuavitatis plurimum habent, & dignitatis, & variis ingenii, aut etiam artis luminibus referti ſunt, & animum ſępe permovent, atque impellunt, ut de amore ne Græcus quidem quiſquam melius; alterius oratio dulcis, copioſa, polita, ornata, mollis, faceta, rem ante oculos ponens, ut geri ea, que legas, non narrari videantur. Hos cum haberent auctores duos, utrumque in ſuo maxime genere excellentem; ſcribebant ipſi inepte, abiectiſſimis verbis; nullus erat orationis ornatus, nullæ homine erudito dignæ ſententiæ, nulla compoſitionis, aut numerorum ratio: licet in manus ſumere, quæ tunc multi ſcriptitarunt, præter unum Politianum, illumque ipſum minus dulcem, minus omnino elegantem, quam ut legiſse Petrarcę lectiſſimos verſus videatur; ceteros ad unum indignos dicas, qui in ſcriptorum numero habeantur: unum ſcurrile vigebat genus : in eo ſane ridiculi nonnulli: ſed ipſi quoque multis in locis inertes, ac langui-di. Hanc igitur inter erroris, atque inſcitiæ caliginem Bembus ad veterum ſcriptorum tamquam lumen, ac lucem reſpexit primus; primuſque ab hominibus, magnis quidem hortationibus, magno ſuo labore, multis reclamantibus, ac repugnantibus, impetravit, ut Ciceronis, ut Virgilii, ut Cæſaris ſimiles ſeſe in dicendo, quam Apuleii, Macrobii, Statiique eſſe mallent; cum contenderet oportere, qui ſcriberent, eam dicendi formam, quæ optima eſſet, habere animo, & cogitatione comprehenſam; ad eam tamquam ad exemplum aliquod orationem, ſcriptionemque ſuam dirigere; Demoſthene autem, aut Cicerόne perfectius in dicendo aliquid promere ſe poſse qui profiterentur, ſua quidem ſententia nimium ſubire oneris, nimium ſuis fidere viribus; quorum etiam iam olim errore, ac temeritate factum eſse exiſtimabat, ut malos multos ſcriptores haberemus: nam, cum nonnulli a Cicerone diſcedere, ſuique plane

eſſe

eſse vellent, cum aliter, atque ille, dicere ſtuderent; quoniam is perfectus, abſolutuſque eſset; deterius dicere cogebantur. Hęc Bembus cum dictitaret, cumque etiam litteris mandaret, ægre ille quidem, ſed multis tandem perſuaſit, ſpretos, ac repudiatos antea ſcriptores, optimos illos, repeterent, propoſitoſque ſibi ad imitandum haberent. Quo quidem Bembi labore, quibuſque præceptis, quantum eloquentia adaucta ſit, cuivis facile eſt noſcere, ſi ea, quæ ante hanc illius diſciplinam ſcripta ſunt, cum huius ætatis ſcriptoribus conferantur. Ea obita legatione domum Bembus cum patre rediit, iam bonarum artium ſtudiis incenſus, iam eloquentiæ, ac ſcribendi magno quodam amore flagrans. Itaque in Siciliam uſque ad Conſtantinum Laſcarem Græcarum litterarum cauſa profectus, trienniumque ibi commoratus eſt; tantumque ingenio, labore, aſſiduitate profecit, ut Græce non modo optime ſciret, ſed etiam polite, luculenterque ſcriberet: atque in Sicilia cum eſſet, Latine de Aetnę incendiis ſcripſit ad Angelum Gabrielem: qui liber ab eo editus, in manibus hominum eruditorum non ſine aliqua laude verſatur. Poſt eam peregrinationem celeriter Bembus aſſecutus eſt, ut maxima apud omnes Italiæ civitates, tum apud exteras etiam nationes, eius eſſet ingenii admiratio: ita enim, uti res eſt, ſic homines ſtatuebant; perdifficile factu eſſe unum, atque eundem duabus linguis tam ſcite, tamque ornate, copioſeque uti poſſe; quodque pauci uno in ſermone umquam præſtiterunt, ut præclare ſcriberent, id ab adoleſcente Bembo, & in Latina, & in Italica oratione effici, omnibus, qui de iis ſtudiis aliquid iudicare poſſent, permirum videri neceſſe erat: præſertim id ipſum in utraque lingua, & proſa oratione, & verſibus, id quod Ciceronem ipſum expertum, ſunt qui negent aſſequi potuiſſe. Ac miramur profecto interdum, quid cauſæ ſit, cur, cum oratori poeta maxime finitimus ſit, negent fieri poſſe, ut idem orator bonus, idem egregius poeta evadat; idque non hominum modo exiſtima-

ſtimatione, ſed etiam re ipſa comprobatum eſſe: nullos enim, aut certe perpaucos utramque facultatem adeptos videmus: ſed cum diuturno ſtudio, magniſque lucubrationibus utraque ars egeat, non ſuppetit ad utramque tempus, atque otium: & quoniam longa exercitatione, aſſiduoque uſu conſueſcimus aut oratorie dicere, quod vitio maxime datur verſus ſcribentibus, vel poetice, quod contra in proſæ orationis ſcriptoribus vitioſum in primis habendum eſt: ſi quis utrumque ſtudium copularit, atque coniunxerit, magnæ cuiuſdam intelligentiæ, acriſque iudicii eſt, præſtare alterum genus, ne incurrat in alterum; præterea oratorum, poetarumque ingenia atque naturæ contrariæ propemodum inter ſe ſint, oportet: hi enim ratione, atque humanitate reguntur; illos furoris afflatus, ac divinitas quædam impellit: atque omnino proximis, coniunctiſque in rebus facilior a recto declinatio, ac lapſus eſt, reprehenſio vero vel inſignior: creat enim errorem ſimilitudo; & cum variatum eſt, celeriter, propter rei ſimilis comparationem, ac propinquitatem, inverſio animadverſa internoſcitur, ac reprehenditur. Neque ii tamen nos ſumus, qui aut Ciceronis verſus valde improbandos exiſtimemus, aut Platonem, atque Aeſchinem (utrumque enim verſus in adoleſcentia ſcriptitaſſe memoriæ proditum eſt) malos, contemptoſque fuiſſe poetas credamus. Poſt Sicilienſem illam peregrinationem, perpaucis interiectis annis, Ferrariam Bembus pater Prodominus miſsus eſt: eum magiſtratum, magnum in primis atque honorificum, illis temporibus Veneti, virtute belli partum, victoriæque tamquam inſigne, gerebant in aliena Civitate. Eo quoque cum patre filius exiit: ſicque eo in oppido perdiu fuit, ut cum ab omni iuventute, ab omnique nobilitate plurimum coleretur, tum vero Herculi Eſtenſi, maximo, ac fortiſſimo viro, qui in ea Civitate imperium obtineret, Lucretiæ Borgiæ, quam in matrimonio Alphonſus habebat, gratus in primis, acceptuſque eſſet. Per idem tempus, cum annos natus

eſſet

eſſet haud amplius XXVI. eos ſermones, qui Aſulani ab eo inſcripti ſunt, confecit; opus omnium pigmentorum flore, atque colore diſtinctum: fœminas omnino cum adoleſcentibus de amore loquentes amœniſſimis quibuſdam in hortis facit, ita lectiſſimis verbis feſtive, ac venuſte; ita ſententiis copioſe, atque ornate, nihil ut eius oratione cum uberius, tum vero ſuavius, modulatiuſve eſſe poſſit; eos libros tanta hominum, mulierum etiam mediusfidius approbatione, & tamquam plauſu exceptos recentes eſſe meminimus, ut extemplo cuncta eos Italia cupidiſſime lectitarit, atque didicerit: ut non ſatis urbani, aut elegantes ii haberentur, quibus Aſulanæ illæ diſputationes eſſent incognitæ. Erat per id tempus Urbini Guiduſubaldus Feltrius, vir maxime ſpectata, maximeque nobilitata virtute: is ſuæ Civitatis tenebat imperium; atque cum eo Heliſabetha Franciſci Gonzagii, qui itidem civitati imperabat, ſoror, nupta erat: cuius de Mulieris laudibus mira quædam litterarum monumentis, cum ab aliis multis, tum etiam ab hoc ipſo Bembo mandata ſunt. Ac datum eſt profecto Urbinatum Civitati, ut non ſuos domi modo principes omni genere laudis claros, atque inſignes habeat, ſed etiam, ut ex alienis Civitatibus mulieres, quas illi in matrimonium duxerint, lectiſſimæ fere, præſtantiſſimæque illi fœminarum omnium obtingant: Nam præter eam, quæ a me appellata eſt, Heliſabetham Gonzagiam, habuit Franciſcuſmaria huius Guidiubaldi pater ex eadem familia uxorem Eleonoram, quæ proximis diebus mortua eſt, omni muliebri laude præter ceteras ornatam, atque illuſtrem. Nec vero de Victoria Farneſia, quando in hunc ſermonem venimus, ſileri ullo modo poteſt (quamquam invitus facio, ut de iis, qui nunc ſunt, dicam aliquid) cuius quidem mulieris modeſtia, ac pudor ingenuus illud profecto præſtitiſſet, quod Periclem aiunt dixiſſe, primam in muliere laudem eſſe, ut ne de virtute quidem illius ulla ad viros fama emanet: ſed nulla ratione occultari tanta primariæ Fœminæ virtus poteſt,

teſt, quin ad viros quoque emergat, ac ſuo ipſa ſplendore ſe prodat.

Fortunatus igitur Guiduſubaldus, cum ſua illa animi magnitudine, atque ęquabilitate, ſuaque illa prudentia; tum vero hac tali coniuge, vitęque ſocia. Sed cum Urbini, quemadmodum dicere incœperam, Guiduſubaldus, atque Heliſabetha Gonzagia eſsent hominum excellentium peramantes, perque hoſpitales, conveniebant ad eos ex omni Italia, ut quiſque pręſtanti aliqua in arte præcelleret: eo cum Bembus quoque forte veniſſet; præcipuo pręter ceteros in honore haberi cœptus eſt: multa enim habuit Bembus, quæ ad hominum animos conciliandos, plurimum valere conſueverunt; nam, & in forma ſumma quędam oris ſpecies, ac dignitas inerat; & in ſtatura, ac proceritate decor; mira pręterea in moribus ſuavitas quędam, lenitaſque amabilis; dulciſque cum ſermo, tum tota vitę, victuſque conſuetudo mitis, ac clemens: ad ea cum pręclara ingenii vis, ac natura accederet, expetebatur ſcilicet unus omnium, maxime ab illuſtri illo virorum, fœminarumque conventu: quibus rebus efficiebatur, ut multum domo abeſſet, Urbinique fere viveret: quam rem multum etiam vicinitas adiuvabat, atque ultro citroque Piſaurum quidem uſque perfacilis, atque expedita navigatio: ita factum eſt, ut minus domi honores aſſueſceret admirari, minuſque ambitionibus implicatum animum haberet. At vero id Pater reprehendere, graviter ferre, ac prope patrio iure, ut uxorem duceret, ut Rempublicam capeſſeret, atque ex ordine Magiſtratus peteret, imperio cogere: fit enim fere, ut qui in libera Civitate, præſertim clara, atque opulenta, vivant, omnia ad honores referri putent oportere; id unum conſectentur, & expetant, ut dignitates, ut Magiſtratus adipiſcantur: ſi quæ ſint laudes, quę alio pertineant, eas aut non agnoſcunt, aut leves, atque inanes iudicant: atque hæc liberorum populorum conſuetudo, quamquam per ſe ipſa, vique ſua, fortaſſe minus probanda eſt; nec enim compendii, honoriſve

cauſa, ſi ad veram illam rationem dirigas, petendi Magiſtratus ſunt, civibuſve aliis ullo ſtudio, aut ulla contentione præripiendi; ſed unius Reipublicę ratio habenda eſt, eiuſque unius utilitati, ſalutique ſerviendum, ut dignioribus concedamus; & ſępe delatus nobis maior aliquis, aut magiſtratus, aut imperium, aut curatio, ſi minus ei rei gerendæ nos idoneos ſentiamus, accipiendus non ſit., aut etiam deponendus: nec enim errare patriam pati æquum eſt. Sed, quoniam non vivitur cum perfectis hominibus, percommode popularis hæc ambitio cecidit: honorum enim cupiditate incenſi, non ad ſuum ſe quiſque format, atque inſtituit arbitrium, ſed ad populi, Civitatiſque iudicium, conſilia, mores, vitam, voluntatemque inſtituunt; dantque operam, non ut ſibi ipſi, aut aliis fortaſſe quibuſdam probati ſint; ſed, ut populo, civitatique, a qua honores ſcilicet expetant, placeant: ita fit, ut una, eademque perpetuo permaneat Civitatis forma, atque una, eademque ſit omnium civium communiter diſciplina; neque ſingulorum privatim ſtudiis, voluntatibuſque variatis, Reipublicę quoque ratio, atque inſtitutio vertatur, atque mutetur; quam quidem cautionem, prudentiamque, una, præter ceteras omnes, Venetorum Civitas ſemper adhibuit; ut domeſticos ſuos mores diligentiſſime retineret, eſſetque plane ſua, neque quicquam exterum infundi in civitatem, aut ulla infici ſe peregrinitate pateretur. Cum igitur Bembus Pater in eum curſum, quem tenuerat ipſe, quemque ſumma cum laude, plauſuque confecerat, filium induceret, atque compelleret; ille contra alia ſpatia, curſuſque alios animo agitaret, quamquam Patri obſequi ſuadebat pietas, civium conſuetudo hortabatur, propinqui, neceſſariique efflagitabant; tamen ſic animo cogitabat, cuius ipſe gloriæ cupidus eſſet, eam ad ſe non a ſuis modo civibus, ſed ab omnibus etiam gentibus ultro deferri; prehenſandum ſibi eius rei cauſa neminem eſſe, ſupplicandum nemini, nullius ſuſcipiendas inimicitias, nemini

os

os lædendum : unam enim eſſe ex omni laudum genere ingenii gloriam, qua, ſine ulla cuiuſquam querela, perfrui ad extremum uſque homines ſoleant : honores imperitæ modo multitudinis teſtimonium præſeferre; ingenii laudem, ac famam, etiam intelligentium hominum habere comprobationem : nec vero aut voluntatum mutationem, aut fortunę temeritatem extimeſcere; ſed ſtabilem, firmamque etiam ad poſteros commendationem habere : poſtremo permultos omnibus ętatibus exoriri, quorum opera, pro ſua cuiuſque parte, Reſpublica geri poſſit; at, cuius ingenii monumentis Civitas ornetur, ne multis quidem ſęculis unum extare, aut alterum : ſatis vero iam Bembos, magnos honores in Republica, ad illuſtrandam familiæ dignitatem, eſſe conſequutos; ſatis nobilitatam Maiorum ſuorum rebus geſtis ſuæ memoriam ſtirpis eſſe; quando, & vetuſtiſſima templa a ſuis iam olim gentilibus conſtructa, ea ſcilicet, quæ Iuliano dedicata ſunt, Bemborum nobilitatem illuſtrent, & pietatis ſint teſtes; & Franciſci Bembi eius, qui, multos annos ante Patriarcham Venetiis inſtitutum, Sacrorum Antiſtes, ac Pontifex fuit, memoria gentis vetuſtatem oſtentat; tum maritima imperia, clariſſimæque Franciſci itidem Bembi victoriæ; tum Marci, qui a Cypriis interfectus eſt, aliorumque multorum ob Rempublicam ſuſceptę calamitates, interituſque, Bemborum & virtutis, & in patriam caritatis teſtimonio ſint : nec vero ne in præſentia quidem defuturos, qui ſtirpis, gentiſque gloriam tueantur, atque adaugeant; habere ſeſe Carolum fratrem, in quo mirificam ingenii indolem, maximam virtutis ſpem ineſſe intelligat; eſſe præterea cum alios nonnullos, tum Ioannemmattheum Bembum ſumma itidem virtutis, & ingenii ſpe præditum adoleſcentem. Et vero hic quidem, nec Bembi de ſe iudicium ſefellit, & multis, magniſque in rebus domi, foriſque perutilis Reipublicæ civis eſt, ſemperque fuit : nam Carolus, priuſquam Patriæ prodeſſe per ætatem potuiſſet, extinctus eſt : unam hanc litterarum atque

ingenii laudem minus illos adhuc eſſe adeptos : eam ſe in ſuam gentem inferre cupere , ac propemodum etiam ſe id perficere , ac præſtare poſſe compertum habere : ſin honores ſectari velit , certo ſcire , minus eam ſibi rem ex ſententia ſucceſſuram , quam invitus ſuſcipiat ; & iniucundam exiſtimet ; & multa præterea a natura impedimenta habere ſe , ſibi ipſe ſit conſcius : nam , & blandiri ei qui poſſit , quem fortaſſe minus aut probet , aut diligat , pudore ſeſe quodam ingenuo impediri ; & exiſtimationem ſuam vulgi voluntati , comitiorumque caſibus , & tamquam undis , quotannis commiſſam eſſe , propter animi quandam aut libertatem , aut , ſi quibus ita videtur , faſtidium , pati non poſſe ; nullam autem omnino rem facilem eſſe , quam invitus facias : Scire ſeſe illam alteram honorum , atque ambitionis incertam , ac periculorum plenam viam , plus fortaſſe utilitatis , plus apud parui , anguſtique animi homines ſplendoris polliceri ; ſed eam ſe ſequi malle , quæ plus veræ , ſolidæque dignitatis habeat : ut enim fructuoſos fundos parare utilius ſit ; voluptarios autem , atque animi modo cauſa inſtitutos , honeſtius , ac magnificentius ; ſic illam ambitionis rationem uberiores in vulgus fructus fortaſſe ferre ; hanc certe bonarum artium , ac litterarum inſtitutionem , plus apud præclara hominum ingenia magnificentiæ , plus honeſtatis oſtendere : ac , ne multa ; nihil ægrius factum eſt , multis filii contentionibus , multa contra Patris , Matris quoque Hælenæ Marcellæ , primariæ fœminæ , caſtigatione , ſæpe etiam obiurgatione , quam , ut ne ſingulare ac prope divinum Bembi ingenium , ad bonarum artium ſtudia , atque ad has manſuetiores muſas natum , vulgo , atque imperitæ multitudini proderetur : ſed pervicit tamen , ut , per parentes , ac neceſſarios , perque cives ſibi ſuos aliquando vitam in litteris agere , idque unum , relictis rebus , curare ſibi liceret . Sed paucis poſt annis dum ſeſe Bembus libris , litteriſque obruit , dum ſolitudines , receſſuſque ſibi pro foro , ſibi pro curia , proque comitiis

per

per ſummum otium, ſummamque tranquillitatem habet; Ioannes Medices Cardinalis, is cui Leo X. nomen poſtea inditum eſt, Pont. Max. Romæ creatur. Mos, conſuetudoque Pontificum eſt, ut ſi quid publicę, privatęve rei incidat, quod prolato opus non ſit, quodque ſecreto per litteras agi oporteat, ſi quando, aut Regibus, aut Civitatibus reſpondendum, aut ſi quid poſtulandum ab iis ſit, ſi quid denique paulo maioris negotii implicitum cum aliquo eſt, id, quaſi per familiares epiſtolas, tranſigant: eas litteras cera obſignant: nam publicis decretis in plumbo ſignum eſt: earum litterarum ſcribendarum negotium datur hominibus, ob ſcribendi prudentiam, atque elegantiam, eruditiſſimis: ob muneris, locique dignitatem, graviſſimis, atque honeſtiſſimis, ob autem rerum pondus, ac magnitudinem, ſumma fide, ſummaque probitate præditis: ii magna cura ac diligentia conquiruntur, magnis præmiis evocantur. Eum Leo morem cum vehementer probaret, cumque ad dignitatem pertinere arbitraretur, diligentiſſimeque eum retinere vellet, ſine ulla dubitatione Bembum accerſiri, eique muneri, negotioque pręponi iubet. Magnam in ſpem, magnam in dignitatem vocabatur Bembus: munificentiſſimus enim Leo, liberaliſſimuſque & habebatur, & erat: ipſi autem res erat familiaris pertenuis; vix ut neceſſarios ſumptus ſuppeditaret, idque ipſum magno Caroli fratris, quem ſui amantiſſimum, obſervantiſſimumque habebat, labore, atque induſtria. Confluebant præterea ad Leonis famam, ac bonitatem, ut quiſque in quaque excellebat arte, aut diſciplina; ut propemodum homini erudito, Roma abeſſe, turpe eſſet. Huc accedebat reprehenſores ſuos convincendi ſtudium quoddam; cum quanti ſuæ illæ artes fierent, quas illi nulli rei eſſe dicerent, quaſque, tamquam nugas, ac deliramenta, ſępe Bembo obiicerent, oſtendendi magna data eſſet occaſio: nec vero a ſuo vetere inſtituto, aut a litteris abduci ſeſe propterea arbitrabatur, quippe qui ad ſcribendum invitaretur, qua una in re omnis ſibi

cura

cura, atque opera poſita ſemper fuiſset. Proficiſcitur Romam Bembus, cum annos natus eſſet tres & quadraginta, pręponiturque epiſtolis Pont. Max. nomine ſcribendis; eoque in munere gerendo datur illi ſocius, & tamquam collega, Iacobus Sadoletus is, qui poſtea Cardinalis factus eſt. Scripſit eorum uterque eas epiſtolas cum plane Latine, quod ante id tempus neque acciderat ulli, nec adeo fieri poſſe ullo modo homines exiſtimabant; ac, ſi verum quęrimus, ne cogitabant quidem: noſtri enim homines, ſæpe etiam tranſalpinę nationes, ſic Latine ſcribebant, ut ſuę quiſque civitatis tamen loquendi formam, conſuetudinemque retineret; ac Latinis verbis, quamquam ne id quidem uſquequaque, Gallice nihilominus, aut Italice, neſcio quo pacto, loquerentur: ſed eę epiſtolæ cum plane Latine a Bembo, Sadoletoque ſcriptæ ſunt; tum vero ſumma a doctiſſimis, exercitatiſſimiſque hominibus adhibita eſt elegantia, ſummaque dignitas; id quod ex iis libris intelligere licet, qui a Bembo editi, epiſtolas a ſe Leonis x. nomine ſcriptas continent. Cum itaque Pontifici Bembus, homini nec natura hebeti, nec in ſcribendo rudi, cumulatiſſime ſatisfaceret, magno ab eo honore afficiebatur: tantum porro in illum ſuæ liberalitatis Leo contulit, ut, qui Romam pauper tandem veniſſet, ſuis ex fructibus Seſt. amplius cxx. caperet, Pontificis plane beneficentia dives factus. Fuit ætas, tempuſque illud humanitatis ſuavitate nimia prope quadam perfuſum, ut delectationum multarum ſtudia ſæculi illius licentiæ, propemodum omnium permiſſu, conceſſa eſſent: nec enim ne voluptatum quidem quarundam blandimenta nimium ſevere aſpernabantur, ſed multa ad oblectationem, multa ad ludum data erant cuiuſque ordinis, cuiuſque ętatis hominibus: nec vero religioni habebatur, honeſtos, graveſque homines in hortis viſos eſſe; aut paulo liberiore in convivio, ſymphonia cum caneret, & mulieres accumberent, interfuiſſe: quam quidem ſæculi illius nimium plane profuſam hilaritatem, eorum temporum, quæ ſequuta ſunt, triſtitia,

triſtitia, vehementer corripuit, magnoque opere caſtigavit: quo magis vereor, id, quod dicturus ſum, ne multis ſecus, atque eſt, de Bembo, exiſtimandi aliquid det loci. Sed quoniam nobis ſuſceptum id eſt, ut de illius vita, non de laude, dicamus, ne hoc quidem reticendum nobis eſſe arbitrati ſumus. Ac fit fere, ut mores, conſuetudineſque locorum, aut ætatum, pro ratione ſibi, proque diſciplina homines habeant: denique, quod fieri vident, licere putant; atque id, quod in præſentia minus reprehenditur, in poſterum quoque tolerabile, conceſſumque fore arbitrantur: atque omnino apud omnes gentes, etiam, quę natura gravia ſunt, fieri conſueverunt moribus leviora. In ea igitur morum, ſæculique licentia, eximia forma mulier quædam perpuliſſe Bembum dicitur: neque, diu reſiſtentem, continere eum ſe a lapſu potuiſſe, pręſertim qui nullis dum ſacris initiatus eſſet: verum ea, ut temporibus illis lapſio, ut hac ętate fortaſſe labes, eum habuit eventum, ut magno ſi modo naturam audire volumus, fructu compenſaretur: ſuſcepit enim ex ea muliere liberos tres; qui ut nominentur a me, res propemodum poſtulat, nec ipſi nolunt; Lucilium, Torquatum, & Helenam Bembam, fœminam lectiſſimam, quę cum Petro Gradenigo primario adoleſcente nupta eſt: cui etiam liberos ex ſeſe peperit; totiuſque orbis terrarum pręclariſſimam Civitatem Civibus nobiliſſimis auxit: ut, ſi qui ſunt, qui in eo Bembum gravius accuſandum cenſeant, meam illi quidem ad ſuam ſententiam adſcribant licet: ſed ii tamen ſe meminerint id improbare factum, quod infectum eſſe, optare certe non audeant. Nec vero in litteris modo ſcribendis Bembi fidem, atque eruditionem Leo periclitatus eſt; ſed etiam in rebus agendis hominis prudentiam, ſollertiamque plurimum adamavit: itaque cum conſpirare adverſus Galliæ Regem cum Cæſare Maximiliano, cumque Hiſpaniarum Rege catholico, ita Reipublicę temporibus poſtulantibus, cogitaret; miſit de ea conſpiratione Bembum ad Ve-

ad Venetorum Senatum, qui eam magnopere Civitatem hortaretur uti a Gallorum, quibuſcum conſenſerat, amicitia diſcederet, ac ſeſe cum Pontifice, reliquiſque conſpirationis auctoribus, ducibuſque fędere, & ſocietate coniungeret. Habita eſt a Bembo in Venetorum Senatu ea de re oratio pergravis ſane, perque vehemens, quam etiam ſcriptam reliquit. Perlegant eam noſtri homines; nihil Italice ſcriptum, gravius, ornatiuſve ea oratione dicent eſſe. Tenebatur præterea impendio magis Bembus ſtudio ſignorum antiquorum, idque genus rerum reliquarum, credo, quod eam pulchritudinem, ordinem, partium convenientiam, quam mente, atque animo in ſcribendo unus cerneret prę ceteris, iis etiam minus liberalibus in artibus cum propemodum agnoſceret, paulo magis commovebatur: atque omnino fingendi, pingendique artem poeticę ex altera parte aiunt reſpondere: illa enim animorum, hæ ſenſuum mulcendorum magiſtræ, quam quidem ingenii, doctrinęque cauſam, ii, qui noſtra ætate eouſque harum rerum cupiditate efferuntur, atque inſaniunt, magno ut propterea ære in alieno ſint, cum afferre homines ſine ingenio, ſine litteris, non poſſint, quam morbi, furoriſque ſui rationem allaturi ſint, ipſi videant: quid enim attinet, cum animum partim per ſe, vique ſua turpem, rudemque, partim malevolentia, invidia, perfidiaque inquinatum gererent; domum modo atque hortos, villaſque, tot verſuris faciendis, tot fruſtrandis, fraudandiſque creditoribus, affabre factis ſignis ex marmore, aut ex ære ornatas habere? Cumque in dictis, factiſque honeſtatis faciem numquam, ne in ſomnis quidem, aſpexerint, decorem, pulchritudinemque tanto in ęre, ac lapidibus opere adamare? equidem nec domum, nec villam, nec vero oppidum umquam, non modo exornatum, ſed ne ſatis quidem mundum dixero, ubi illi cum ea fęditate, cum iis animi ſordibus habitent. Nam, ſi qui ſunt, qui talium rerum intelligentiam, tamquam ſuę, in reliqua vita munditiæ, atque elegantię aut rectarum artium, in quibus ipſi excellant, corolla-

corollarium quoddam adferant, id quod in Bembo uſu evenerat, iis non modo Succenſendum non eſt, ſed etiam gratiæ habendæ ſunt: at, qui omnium diſciplinarum expertes, in omni vita rudes, atque agreſtes, huius unius ſtudii commendatione nitantur, aut in eo non virtutis quaſi appendiculam, ſed tamquam vitiorum, ac ſcelerum ſuorum, ut ipſi ſperant, integumentum, ut ego interpretor, additamentum quoddam, quærant; ii non modo acriter vituperandi, ſed etiam vehementer illudendi ſunt. Sed cum tenui Bembus valetudine, atque imbecilla eſſet, cumque noctu magnis lucubrationibus, magnis vigiliis ſcribere neceſſe haberet; nam interdiu, cum a Pontificis latere diſcedere veſtigium vix liceret, cumque multi audiendi, ſalutandi, deducendi, honeſtandique, ut Romanus ferebat mos, eſſent; relinquebatur otii nihil: gravem, diuturnumque in morbum incidit; ex quo cum ęgre, ac difficulter convaleſceret, nec recreari, reficique videretur poſſe, de medici conſilio, ipſius Pont. hortatu, cœli mutandi cauſa, Patavium petiit: atque eo anno Leô moritur. Incredibile dictu eſt, quanta animi alacritate, quantaque lætitia Romanis laboribus, curiſque liberatus, longa ſane, annorum novem, ipſorum intermiſſione facta, optatum ad otium, ſtudiumque ſuum vetus ſeſe Bembus receperit; nullum ut Urbis, urbanarumve rerum, aut deliciarum deſiderium in eo reſediſse, liquido appareret. Et vero eos, qui a pueris, bonarum artium ſtudiis dediti, ætatem egerunt in litteris, mordere in adoleſcentia interdum ſolet, quod a rebus agendis abſint: quod ſi caſus eos forte aliquis ab otio ad agendum evocaverit, atque traduxerit, næ illi rem totam, quam, incognitam dum haberent, admirabantur, expertam, atque perſpectam, præ ſuo vetere ſtudio, contemnunt: quid enim in ſe continet, quod magnopere aut laude, aut etiam appetitione dignum ſit, præclara iſta agendi ſollertia? ſi modo rem inſpicimus, ac ſpecioſa illa vocabula, communitas, utilitas, ſalus hominum, pauliſper ab hac diſputatione faceſſant,

rogamus : qua enim tota in re non ratio, ſed maximam partem fortuna dominatur, quamque non prudentia, ſed plerumque (non enim libet ſemper dicere) malitia, regit; quid aut gloriæ, aut iucunditatis ineſſe poſſit? quaſi enim cum ludas teſſeris, neque contra eius ludi formulam ut venias, adverſarioque ut fucum facias, animum inducere velis, ſi te is, qui cum ludas, contra ſine ulla dubitatione circumveniat, atque decipiat, numquam tu tantum ſcientia, atque artificio profeceris, ut cum illius dolo, atque fallacia certare poſſis: ſic in hominum vita hac, & tamquam alea, cum viri boni, ut a iuſtitiæ certa quadam præſcriptione, ne latum quidem unguem, diſcedant, abduci ſeſe nullis aut honorum, aut pecuniæ præmiis patiantur; alii autem vulgo fraude, præſtigiis, ſæpe periurio, perfidiaque pugnent, vincitur nimirum ſimplicitas calliditate, ingenuitas impudentia, pudor moleſtia, fides ſcelere, veritas mendacio: itaque tardi, parumque efficaces habiti boni inter improbos, ludibrio ſæpe ſunt. Careant igitur inſigni hac rerum gerendarum laude homines litteris dediti, animo non modo æquo, ſed etiam hilari; ac ſic habeant, nihil fere honeſtati hominum, in vita hac communi, eſſe relictum loci; ſed ſcelus pleraque, ac turpitudinem invaſiſſe; quamque operam dare ſe Reipublicę maximam plerique prædicent, eam omnem, communis rei ſimulatione, in ſua quemque privatim utilitate augenda poſitam, occupatamque habere. Unos omnino excipio Venetos; nam Chriſtiana quidem Res communis Romæ, non hominum conſilio, ſed Dei immortalis mente regitur. Unos igitur Venetos excipio, quorum præclariſſima in Republica optabile ſtatuam eſſe verſari: quam quoniam peregrinis nobis non licet capeſſere; nec vero ea civitas, poſt hominum memoriam, prudentiſſima, ac fortunatiſſima, noſtræ, aut cuiuſquam opis eget, illam, utpote libertatis arcem, prudentiæ gymnaſium, iuſtitiæ domicilium, veneremur: otium autem hoc ignobile litterarum adoleſcentes, ſeneſque retinea-

tineamus. Quam quidem Bembus prudentiam ſtudio, ac voluntate huius ſententiæ auctoribus præclare emenſus, re, atque exitu ad extremum uſque præſtare non potuit: nam, cum Patavii multos iam annos eſſet, in Civitate quietis, ac tranquillitatis pleniſſima, ab omnique contentione, ambitioneque longe, ac multum remota; cumque omnem curam, cogitationem, operam, ad ea ſtudia, quæ a puero adamaſſet, celebranda, contuliſſet, vel in iis iam conſumpſiſſet potius, magno quodam caſu clementem illam vitam, quietam, tranquillamque, prope iam decurſo ſpatio, atque ætate iam fere exacta, recuſans, atque ingratis coactus eſt mittere. Erat Romæ temporibus illis, vir ſummus atque clariſſimus, ſingulari prudentia, admirabili animi magnitudine præditus, Alexander Farneſius Cardinalis, is, qui Paulus III. appellatus eſt, qui, ſimul ac Pont. Max. factus eſt, extemplo tanto imperio ac poteſtate accepta, ut initium rerum, actionumque ſuarum ab illuſtri aliqua laude duceret; faciendum ſibi eſſe exiſtimavit, ut, qui quaque in Civitate, quibuſque in terris homines eſſent illuſtri quadam aut pietatis, aut prudentiæ, aut doctrinæ laude, celebrati; illos ultro ipſe, eam dignitatem haudquaquam petentes, ac ne tale quidem quicquam ſuſpicatos, ampliſſimum in Cardinalium Collegium cooptaret: ea re ſperabat cum Pontificatus, Collegiique, tot clariſſimorum hominum acceſſione facta, auctum iri Maieſtatem; tum, ſpecimen ſe quoque ſuę virtutis maximum cum dediſset, magnam de ſe famam, opinionemque eſſe facturum. Itaque ſemel atque iterum, magna cura, magna adhibita diligentia, ſummos viros perveſtigavit, atque delegit, quibus graviſſimam illam dignitatem, nimio a pleriſque opere ſæpe fruſtra, ac nequicquam expetitam, ultro mandaret: quo facto, opinione maiorem eſt gloriam conſequutus. Sed, ut ut aliis ea res evenit, Bembo quidem perincommode cecidit, quod ſuo ex otio, ſuaque è ſolitudine dulci illa erutus, rurſum in eam turbam, moleſtiamque ſenex raperetur, a qua,

vix dum inclinata ętate, ſeſe tamen cupidiſſime vindicaſſet: etenim cum prętantes denuo gloria viros Paulus conquireret, atque indagaret, quos in Collegium legeret; occurrit in primis homini Bembus: is forte Venetiis erat. Gaudeo, gaudeo, optima poſt homines natos, atque ampliſſima Civitas, cum inveſtigaretur, perquirereturque virtus, ad te iterum potiſſimum ventum eſſe. Etenim cum bonorum, prudentiumque hominum Res Chriſtiana publica egeret, ſumpſerat a te ſcilicet, iam antea, Gaſparem illum Contarenum, Italici nominis lumen; in quo, cum ſumma probitas, caſtimonia, moderatio, prudentia cum ſumma doctrina, atque eruditione contenderet, eius ipſius inſignita pietate, ac religione longe eæ laudes omnes vincebantur: ergo de tua magnorum virorum copia bis ſuppeditatum paucis annis Rei Chriſtianæ communi eſt: ſemel in Contareno; iterum in Bembo. Ad eum cum Pauli miſſu Carolus Gualterutius Fanenſis, vir apprime bonus, navuſque, & induſtrius, veniſſet cum diplomate, cumque eius dignitatis inſigniis; ille enimuero recuſare, ac deprecari, neque abduci, nunc demum ætate confecta, pati ſe poſſe dicere, a quiete, ac ſolitudine illa, quam unam, rerum omnium iucundiſſimam, antiquiſſimamque iam inde a prima adoleſcentia habuiſſet; magnas tamen ſeſe Pontifici, magnas Collegio gratias agere, atque habere; quod ſenectutem ſuam honorificentiſſimo de ſe iudicio, clariſſimoque decreto tantopere honeſtatam voluiſſent. Cum in eo multos iam dies perſeveraret, neque de ſententia depelli poſse videretur, nihil propius factum eſt, quam, ut Romam Gualterutius, re infecta, reverteretur. Non ſum neſcius multos fore, qui noſtræ orationi hac in re parum fidei habeant: plerique enim omnes, quid de aliena voluntate credendum ſit, de ſua coniecturam faciunt: itaque incredibile multis viſum iri intelligo, Bembum id vere, atque ex animo aſpernatum eſſe, quod omnes, fere ſumma cupiditate, expetendum, atque optabile eſſe exiſtiment; tametſi ſcribimus

mus hæc recenti huius facti memoria, multiſque, qui in agendo adfuerunt, ſuperſtitibus, quos, mendacii, atque imprudentiæ noſtræ conſcios, ac teſtes, habere cur velimus cauſa nulla eſt. Sed quoniam par eorum peccatum eſse cenſemus, qui mentiri in hiſtoria audent, atque eorum, qui dicere verum reformidant; mendacii ſpeciem, verum cum dicturi eſſemus, non horruimus. Erat perinvidioſum futurum, reſpui tantam dignitatem, præſertim quę non honoris modo ſplendorem, ſed etiam muneris contineret officium: eam enim ob cauſam Collegium dicitur Cardinalium a maioribus inſtitutum, ut ii, & adſint Pontifici, & ad omnia Reip. tempora prę ſto ſint; egerrimeque laturus eam rem Paulus erat; quod minui Chriſtianæ Civitatis maieſtas, cuius ipſe princeps conſtitutus eſset, videbatur, atque eius privatim, & conſilium condemnari, & auctoritas contemni, qui non beneficium modo Bembo a ſe datum exiſtimaret, ſed etiam onus quoddam officii pro ſua poteſtate impoſitum: ut ſi de ſuo ille honore putaret ſibi liberum eſse recuſare, dicto certe Pontificis audientem non eſſe, in eo vero, & Collegium, quod ſanctum eſſet, & Pontificem violari. Itaque adcurrunt ad eum undique amici, ac neceſſarii; agunt, hortantur, obſecrant, ſi ſua ipſe gloria minus moveatur, gentis ac poſteritatis tamen memoriam, nomenque reſpiciat; ac tantam dignitatem in domum ſuam illatam ne ipſe a ſeſe abiudicet. Parum primum Bembus eorum moveri oratione; ut pote qui eadem ſæpenumero audiſſet iam olim prope omnia, ac refutaſſet: ubi vero ad eum Petrus Landus adiit, qui civitatis, haud multo poſt, princeps fuit; qui unus apud Venetos magiſtratus ampliſſimus eſt, idemque perpetuus; iſque longa, atque accurata oratione cum eo agere cœpit, cum oſtenderet quantum ea re ſubiturus eſset offenſionis, atque invidiæ; quam indigne Pont. Max. quam graviter omnem Sacerdotum ampliſſimum Ordinem eam ignominiam ferre neceſse eſset; cumque adderet numquam hæc, ſine nutu, atque conſilio Dei immortalis

accidere

accidere ſolere; diligenter videret, ne divino Numini refragaretur; tum vero, animo ſane ſuſpenſo, ac perturbato hominem Bembus in præſentia dimittit, rem in diem poſterum differt; &, quoniam religionem ſibi iniecisset, diligentius deliberaturum ſeſe pollicetur. Poſtridie eius diei, cum res homini in religionem plane venisset: fuit enim non verſuta hac, atque ad hominum opiniones captandas ſimulata, quam in multis videmus rugis, ſupercilioque horridam, triſtitia; ſed, vere, atque ex animo, pietatis colentiſſimus; proximum in Fanum mane ingreſsus eſt. Erat tum forte Sacerdos ad aram, atque hiſtoriam de iis, quæ a Chriſto dicta, aut geſta in terris ſunt, quod Evangelium appellamus, clara voce, ut mos ſacrificium facientibus eſt, effari incœperat: vix dum pedem in templum intulerat Bembus; ac ſacerdos; Petre, ait, ſequere me: ea vero illi vox, Dei prope ipſius ore mitti, viſa eſt. Itaque, cum omnem ex animo dubitationem ſuſtulisset, quaſi Dei accitu, Romam proficiſci ſtatuit: magnus fit domum eius omnium hominum, atque ordinum concurſus, frequens gratulatio, maximus totius civitatis plauſus; ille vero, paucis poſt diebus, ſilvas, receſsuſque ſuos, in quibus placatam, tranquillamque vitam prope omnem traduxiſset, atque exegiſſet, crebro appellans, atque identidem reſpectans, Romam ire perrexit. Vere hoc dicere poſſum; ſic homini hoc diſceſſu hilaritatem prorſus excuſſam; ut eius priſtinam iucunditatem, ſuavitatemque amici, familiareſque ex illa die deſideraverimus, atque in omne tempus amiſſam eſſe doluerimus. Cultus eſt Romę Bembus cum a bonis pleriſque omnibus Contareno, Sadoleto, Corteſio, Morono Cardinalibus ampliſſimis, hominibuſque eruditiſſimis; tum vero præcipue a Reginaldo Polo, homine, Dei immortalis, dubio procul, beneficio ex ultima uſque Britannia ad nos vecto, vel de Cælo potius, ſi modo dictu fas eſt, lapſo; cuius de laudibus, quamquam de tam præclara, ac plane divina virtute nemo ſatis digne umquam loquetur, alius mihi profecto

dicendi

dicendi locus dabitur: hoc certe haud facile in præſentia diiudicare audeam; pluſne eam inſulam, multis vulneribus Criſtianę Reipublicæ per ſummam impietatem infligendis, nocuiſſe dicam; an, quod in illo ſolo talis, tantuſque vir ortus, & procreatus ſit, unde vere, planeque Criſtianæ pietatis, vitęque exemplum peteremus, profuiſſe. Is igitur cum Bembo familiariſſime vixit; cumque ſenis optimi multas, magnaſque animi dotes maximi fecit: tum vero apertum, ſimplexque hominis ingenium, ſuæ ipſius voluntati, atque naturæ conſimile, ac par, plurimum ſemper adamavit. Sed cum diligentiſſime Bembus coleretur a multis, ſummo etiam a Paulo honore afficiebatur: tantaque apud eum fuiſſe gratia dicitur, ut nullam umquam rem ab eo poſtularit, quin perfecerit, atque abſtulerit: ſed enim hoc non ſolum auctoritatis, gratiæque fuit, ſed etiam moderationis, & pudoris. Tum ea erat Bembi, in dicenda ſententia, libertas, ea ſimplicitas, eaque in omni vita clementia, atque ingenuitas inerat; ut, ſi ante eum Paulus mortem obiiſſet, quod natura poſtulare videbatur, aliquot enim annos illum Paulus anteceſſit ætate, creatum iri eum Pont. Max. plerique compertum haberent. Sed, cum equo Bembus forte veheretur, paulum in oſtio ad parietem latus offendit; qua ex plaga, homo ſenex ac debilis, in febriculam incidit; atque ex ea, cum ſenſim extenuari, conficique ſe intelligeret, cumque mortem multos dies quaſi præſtolatus eſſet, animo non modo forti, ſed etiam æquo; ut de ſua illa migratione cum amicis interdum etiam iocaretur; diem ſuum pie, ſancteque obiit. Cultus erat iampridem omni officio Bembus ab Hieronymo Quirino Iſmerii filio; homine partim genere, ac nobilitate, partim fide, munificentia, humanitate, morum ſuavitate, ac dulcedine, clariſſimo. Is illi ſtatuam mortuo poſuit nobili artificio factam ex marmore, atque eam celeberrima Antonii in æde Patavii locavit; inſcripſitque in baſi in hanc fere ſententiam: propterea a ſe illam ſtatuam Bembo ſtatutam, atque in

publico

publico poſitam eſse, ut cuius animi ſimulacra Orbis terrarum cerneret, eius ne corporis quidem deſideraret imaginem. Fuit omnino perpolitum Bembi ingenium, perque acre; maximeque perſpicax, acutumque iudicium; plurima in alios, in ſe nimium pæne multa inquirens; in ſeligendis, collocandiſque verbis, multum ponebat operæ, atque in ea re magnam cum prudentiam, tum vero etiam diligentiam adhibebat: hoc enim unum ſibi perſuaſerat eſſe, quod in oratione novitatem, & quaſi, patriis moribus conſervatis, peregrinitatem tamen quandam effingeret; quæ, cum multum omnibus in rebus admirationis habeat, ob id ipſum plurimum etiam non modo dignitatis, ſed etiam iucunditatis adferre ſolet. Ac profecto, quantum intelligere nos poſsumus, præclare hoc, quod difficillimum ſemper habitum eſt, Bembus præſtitit, ut cum minus fere uſitate loqueretur, hoſpitis ſpeciem tamen effugeret: quod ſi qui ſunt, qui vulgi opinione ducti, quotidianam hanc tritam, communemque dictionem in hominum eruditorum, aut verſibus, aut proſa, oratione vel poſtulent, vel expectent; atque ob eam cauſam Bembi oratione, quæ a plebeio, ac pervagato hoc tabernariorum, atque opificum ſermone longe diſſonat, minus delectentur; ii erunt ex eorum numero, qui de iis ſtudiis exiſtimare aut leviter, aut nihil poſſint. C. quidem Cæſar, ut litteris proditum video, & ipſe bene loquendi laudem, non populi conſuetudine, ſed multo ſtudio, multiſque litteris, & iis quidem reconditis, & exquiſitis, aſſequutus eſt; & cum de ratione Latine loquendi ad Ciceronem ipſum accuratiſſime, pluribus quidem libris, ſcriberet, verborum delectum originem dixit eſſe eloquentiæ. Iure igitur Bembus, maiore quadam cura, in verbis eligendis torquebatur, præſertim cum Etruſce ſcriberet: itaque nova, ſplendida, decoraque eius in primis oratio eſt: parum enim fidei conſuetudini ſemper habuit: quod ea partim varia, atque inconſtans, partim etiam vitioſa, atque corrupta eſset; &, quoniam ne Romam quidem,

nec

nec adeo Athenas illas ipſas Atticas, quibus temporibus eloquentia maxime floruit, diutius tenere illud potuiſſe ſcriptum legerat, ut ne barbarie earum infuſcaretur, atque inquinaretur oratio; repudiandum ſibi hunc ſermonem, qui nunc eſt, ſtatuebat eſſe; atque eum, qui fuerat in Etruſcis olim hominibus purus, atque emendatus, cum minus dum exterarum nationum in Italiam confluxerat, adſciſcendum: qui cum illi non de populo, futili, inanique doctore, diſcendus eſſet; ſed è veterum libris, graviſſimis auctoribus, percipiendus; illud etiam eadem opera adſequebatur, ut eius dignitatem, gravitatemque haberet oratio: nam quotidianus quidem, vulgariſque hic hominum ſermo, e ſordidis artibus maximam partem ductus, multum ex officina, multum e taberna, e ſellaque redoleat, neceſſe eſt. Sunt igitur Bembi de ratione Etruſce loquendi libri tres in dialogo mirabiliter ſcripti: quibus profecto effectum eſt, ut, quod homines Etruſce loquantur, non bonæ modo iam conſuetudinis ſit, quam tamen fluxam atque inſtabilem videmus eſſe; ſed iam etiam ſcientiæ, ac rationis, quę mutari nullo modo poſſunt: quamquam video non deeſſe, qui, cum cogitandi laborem ferre ipſi aut nolint, aut etiam nequeant, Bembi ſcripta non tam expurgata, quam religione nimia prope quadam attenuata eſſe contendant. Sed ſit ſane ſuus cuique modus: difficile eſt enim, in omni re ſtatuere quatenus: & tamen, ſi cum aliorum libris Bembi ſcripta conferantur, facile iudicium erit: mihi quidem eius oratio vehementer probatur: non modo, quia elegans, nova, ſplendidaque eſt, &, ut ita dicam, nobilis; ſed, quia eſt etiam, Iſocrateo prope more, uber, atque ornata. Sunt etiam eius verſus Etruſce ſcripti, & quidem permulti, graves, atque pleni; ut hanc quidem laudem, ſi modo nos de iis rebus exiſtimare aliquid poſſumus, Bembo a ceteris omnibus concedi, neceſſe ſit: in iis eſt carmen de Caroli fratris morte: videor mihi hoc vere affirmare poſſe, neminem umquam tam plane, tam or-

nate, tam dolenter quemquam luxiſſe, atque illis Bembus verſibus fratris obitum lamentatus eſt. Scripſit prȩterea volumina epiſtolarum aliquot: quarum paulo magis decoram video a nonnullis locutionem exiſtimari: ſuum cuique omnino iudicium; eamque ob cauſam difficillimum eſt omnibus æque placere: nam, ut Theognis ait, laudatus a Platone poeta.

οὐ δὲ γὰρ ὁ Ζεὺς
Οὔθ᾽ ὕων πάντας ἁνδάνει, οὔτ᾽ ἀνέχων.

Mihi quidem, cum has epiſtolas cum iis, quæ a Græcis, Latiniſve ſcripta olim ſunt, contuli; valde hæ cum illis congruere videntur. Sed pollutas plerique lue quadam etiam nunc aures habemus; nec plane dum è vulgi fæce enatavimus, atque emerſimus: paucos enim adhuc bonos auctores Etruſca habuit lingua, quibus lectitandis noſtrorum hominum expoliretur, expurgareturque iudicium. Itaque homines ornatȩ, factæque orationis inſueti, nec pulchritudinem intelligunt, aut cernunt, & ſplendore ipſo præſtricti læduntur; præſertim qui in veterum Græcorum, ac Latinorum libris uſque adeo verſati, volutatique non ſint, ut illorum virtutes aut transferre ipſi in ſua ſcripta, aut in alienis agnoſcere non poſſint: atque Etruſce quidem a Bembo ſcripta hæc ſunt. Latine vero de Aetna ad Angelum Gabrielem ſcripſit adoleſcens; quem video libellum illi poſtea Seni non valde probatum fuiſſe: de Virgilii Culice, & Terentii fabulis librum unum: de Guidoubaldo Feretrio, atque Eliſabetha Gonzagia ad Nicolaum Teupolum librum itidem unum, qui valde doctis omnibus probatus eſt; a Gabriele quidem Faerno, homine eruditiſſimo, atque huius generis acerrimo exiſtimatore, in cælum fertur. Sunt etiam Bembi, præter eas epiſtolas, quæ Leonis nomine ab eo ſcriptæ ſunt, ſuarum quoque privatim epiſtolarum volumina; ac ſeorſum epiſtola de imitatione ad Ioannem Picum libri prope inſtar, ſane perlegenda: ſunt præterea eius verſus Latini multi, dulces, elegantesque: ut me quidem æque

pro-

propemodum, ac veterum illorum poetarum ſcripta, deleſtent: ſcripſit etiam magna cura, magnaque aſſiduitate civitatis ſuæ hiſtoriam, nudiuſculam illam quidem: eſt enim unum Cæſarem imitatus; ſed puram in primis atque illuſtrem.

GASPARIS CONTARENI VITA.

CUM Permultum inter laudationem, atque hiſtoriam intereſſe oportere facile intelligerem, propterea quod illa virtutis modo prçconium quærit; hæc veritatis in utramque partem teſtimonium continet; ſæpe mihi de GASPARIS CONTARENI vita cogitanti veniebat in mentem vereri, ne, ſi eam litteris mandaſsem, laudare me hominem magis quam, qui eius vitæ curſus fuiſset, narrare voluiſse, multi arbitrarentur, qui cum commemoratum a me de illo nihil viderent, quod eſset a laude ſeiunctum, quæ reprehenſionem habitura fuiſsent, dedita opera a me prætermiſsa eſse exiſtimarent. Sed cum laudatoris ſit, de cuius laude dicit, eius bona verbis amplificare, aliquid etiam alieni adfingere; vitia oratione attenuare, aut etiam ſilentio præterire; in altero facile præſtare poſsum, ut hic meus commentarius plurimum a laudatione diſsentiat: nec enim ſermone noſtro Contareni virtutem augere conandum nobis eſt: in altero, ut de eius vituperatione indicem nihil, non nos, ſed res ipſa laudationi perſimilem narrationem noſtram efficiet. Quod ſi qui erunt, qui cum plus de aliena virtute prædicari

dicari ſentiant, quam quantum de ſua ipſi ſibi polliceri ſoleant, aut ægre id ferant, aut orationi meæ fidem non habeant; ii ſic cogitare debebunt; dici hæc a nobis de eo, qui iam non ſit; quique cum ſuæ Civitatis probis viris omnibus, tum aliarum gentium, exterarumque nationum clariſsimis quibuſque hominibus notus, beneque cognitus fuerit, quorum cum magna pars ſit ſuperſtes, nulla nobis cauſa eſt, cur de mortuo mentientes, tot vivorum, illuſtrium præſertim hominum, vanitatis, impudentiæque noſtrę teſtimonia colligere velimus: clarorum autem virorum laudibus favere potius, quam obtrectare omnes debebunt: mihi certe aut de Contareno tacendum fuit; aut de eo, ni mentiri forte maluiſſem, cum laude dicendum.

VENETORUM Civitas optime morata, optimeque conſtituta eſt: id ex eo intelligere licet, quod una temperatione, unis legibus, ſine ulla ſeditione, ſine ullo inteſtino malo, annos eorum Reſpublica amplius mille manet: quodque a parvis initiis profecta ad eam opulentiam, atque ad id imperium, quod videmus pervenit: complures urbes, eaſque magnas, atque florentes, ſocias, vectigaleſque habet: Corcyræ, Cretę, Cypro, multis, magniſque inſulis, tranſmariniſque provinciis dominatur: Claſſem inſtructam, paratamque habet, quantam nullus Rex, nullę nationes valeant comparare. Ea Civitas una omnium, de quibus memorię proditum ſit, libertatis, æquabilitatiſque maxime amans, maximeque retinens eſt: quippe quæ duriſſimis quondam Italiæ temporibus, ſervitutem fugiens, è Continenti ſeſe in undas æſtuſque coniecerit; fortuniſque omnibus relictis, unam modo ſecum extulerit libertatem, atque in ea tuenda tot ſæculorum ſpatium verſata, ſtudium voluntatemque, uſu etiam, atque exercitatione corroboravit. Itaque libertatis fortaſse nomen alibi quoque gentium invenias; libertatem ipſam puram, atque incorruptam, ab omnique metu vacuam, utinam aſpicere in aliis Civitatibus, uti quondam fuerat, deorum nobis beneficio

ficio aliquando liceat. Illud ſalutare inſtitutum mordicus a Venetis retentum eſt, ut Reipublicæ attingendæ, præter quam iis, qui initio in civitatem convenerunt, quique germani Veneti, & tamquam aborigines ſunt, poteſtatem præterea facerent nemini; niſi ſiquando deliberata re, bene de Republica meritis, eius urbis inquilinis, aliiſve quibuſdam, id ius nominatim ad hodiernum diem conceſſum eſt. Ex eo igitur priſcorum genere civium Aloiſius Contarenus fuit, cum prudens paterfamilias, & locuples, tum preſtans ſenator, & nobilis: atque is Polyxenam Malipetriam in matrimonio habuit, fęminam primariam; ea, cum aliquot iam peperiſſet pueros, neque ii diutius viverent, ad amicas, æqualeſque dicitur rurſum prægnans retuliſſe; a quibus, ut ſunt pleræque mulieres religioſæ, admonita eſſe dicitur, uti qui natus eſſet puer, ei nomen imponeretur unum ex iis nominibus, quibus vocati ii reges ſunt, qui ad Chriſtum Deum noſtrum parvulum, ac lactantem venerunt: fore enim ut vitalis eſſet. Cum ſalva igitur paucis poſt diebus peperiſſet, puerum nominari GASPAREM iuſſit, qui primus eius familiæ hoc nomine appellatus eſt. Is ubi adolevit magna in eo ingenii indoles erat, magna ad litterarum ſtudia propenſio: itaque facile Aloiſius pater, conſilium quod de puero ceperat, mutavit: mercaturis enim illum faciendis, reique augendæ, quippe cui multę, atque amplæ multis in locis res, rationeſque cum multis eſſent contractæ, filium ſcilicet natu maximum Venetiis deſtinaverat: eſt enim fere in liberis civitatibus, mercaturis rem quęrere, nobilitati quoque non modo non turpe, ſed, ſi bono modo fiat, etiam honeſtum. Verum ubi pueri ingenium, naturamque maius quiddam ſpectare, atque polliceri intellectum eſt, conſilium illud de mercatura funditus pater abiecit; neque ulla in re filii voluntati, ac ſtudio defuit. Is ubi quod ſatis eſſet operę Antonio Iuſtiniano, Laurentioque Bragadeno Venetiis, viſus eſt dediſſe: nam ii publice a Civitate conſtituti erant, qui iuventutem in dialecticis,

atque

atque in philoſophia erudirent, Patavium profectus, Petro Pomponatio Mantuano, magno; nobilique philoſopho, in diſciplinam ſeſe tradidit. Erat in adoleſcente naturę vis peracris illa quidem, &, ut mihi videbatur, peracuta, ſed tamen neſcio quomodo magnitudine, & firmitate potius prętans; &, quod maxime rem continet, ad ſapientię ſtudia accommodatum, & tamquam philoſophum inerat ingenium: memoria omnino valebat plurimum: huc accedebat animi ac victus, vitęque totius conſtantia quędam, ut, quam ſemel inſtituiſſet rationem, de ea non defatigatione, non pigritia, non voluptate depelleretur. Opinio eſt in omni vita re venerea illum omnino uſum eſſe numquam, defixa mens ſcilicet in eo ſtudio, cui ſe ab ineunte ętate dediderat, eoque capta, atque alta, nihil prętereа concupierat: itaque celeriter aſſecutus eſt, ut ęqualium magiſter, grandiorum natu, magiſtrorumque tamquam ęqualis, & compar haberetur Certum temporis ſpatium, horarum ſane haud amplius trium, meditationi, & bibliothecę attributum, & tamquam ſepoſitum habuiſſe dicitur, cui tempori nec umquam quicquam detraheret, nec fere adderet; qui reliquus erat dies in congreſſionibus amicorum, collocutionibuſque conſumebatur: eę de litteris ſcilicet erant, ut in ſuo ſtudio, ne cum vacare quidem videretur, ceſſaret; Idque ipſum, nihil agens, ageret tamen, urgeretque propoſitum, & tamen animum a contentionibus relaxaret. Illud etiam narrari nobis ab eo ipſo meminimus, cum diceret numquam ſe in omni adoleſcentia commiſiſſe, ut mane aliquid poſtridie aggrederetur ediſcere, quin prius ea, quę pridie percepiſſet, diligentiſſime reminiſcendo recordatus eſſet: vitandam enim aſotorum conſuetudinem aiebat, qui crudi ſeſe tamen ingurgitant, quoque magis cibo replentur, oneranturque, minus virium, minus valetudinis habent. In eo igitur curſu, cum ſedulitate magis, quam contentione, aut labore admirabiles progreſſus efficeret: atque eos, qui in eodem curriculo erant, longo intervallo

vallo

vallo antecederet, mortem Aloiſius pater obiit. Duodeviginti ille annos natus erat eo tempore: liberorum autem, magnum ſane numerum, filios ſeptem, quattuor filias, prҽterea magna cum multis contracta, implicitaque negotia Aloiſius reliquerat: Atque odioſum omnino negotium eſt homini in cogitationis, ac doctrinҽ ſtudiis occupato, familiaris rei procuratio: ut minus mihi mirum videri ſoleat, Democritum, nobilem quondam philoſophum, ut ea cura, eoque impedimento liberaretur, omnes fortunas ſuas, ſicuti litteris proditum eſt, abieciſſe. Verumtamen quamquam invitus, ac mҽrens diſcedebat a litteris, tamen Patavio profectus eſt: atque eandem illam animi moderationem, ҽquabilitatemque adhibens, fratribus partim in Apuliam, partim in Alexandriam (ibi enim magnas ſocietates Aloiſius pater habuerat) diſtributis, partim Venetiis relictis, bene domi conſtitutis rebus, Patavium reverſus eſt; ſtudiumque haudquaquam longo intervallo a ſe intermiſſum, cupide renovavit. In ea urbe doctiſſimorum hominum plena, ac liberalibus artibus affluenti aliquot annos commoratus eſt; cum in principibus iam philoſophis numeraretur, atque eius nomen plurimum in dies increbreſceret. Atque hoc loco poſtulari, exigique a nobis arbitrati ſumus, ut, qui eius progreſſus, & quale tamquam iter ad percipiendas fuerit diſciplinas, demonſtraremus. A primis igitur Dialecticæ elementis profectus ſic omnem philoſophiam perluſtravit, ut illius ſingulas tamquam oras non viſeret modo, atque inſpiceret, quod plerique facimus, ſed in unaquaque etiam illius quaſi regione commoraretur, & habitaret: itaque illud aſſecutus eſt, nihil in ea ut arte, ita copioſa, & magna, atque varia, tam eſſet magnum, atque arduum, aut tam minutum, atque parvum, quod eius aut diligentiam lateret, aut fugeret intelligentiam: nihil autem tam abſtruſum, aut reconditum, quin promptum illi, expoſitumque, quamvis ſubito eſset, atque ex tempore. Eius nos rei permagnum quondam ſpecimen cҽpimus: nam cum Florentiæ

forte eſſemus, qua ille Roma profectus, iter in Germaniam habebat ad Cæſarem; erant in ea urbe, cum alii complures in ea philoſophia, quæ de natura eſt, docti, atque exercitati, tum duo præter ceteros PETRUS Victorius, & FRANCISCUS Medices, quorum erat utriuſque, & natura admirabilis, & exquiſita doctrina; tum ſtudium ardens in utroque, ac peracre vigebat, flagranſque, & ſingularis in utroque induſtria: ſed alterius breve tempus doctrinæ augendę, & declarandę fuit; Victorius qualis vir, quantuſque iam tum eſſet, ea, quæ nunc eſt eius doctrina, librique ab eo editi declarant. Ii per eos dies ad Contarenum ſane ventitabant, a quo nos quoque non fere diſcedebamus: hoc affirmare poſſum, cum omnis inter eos ſermo eſset de phyſicis, nullius rei mentionem eſse factam a ſummis illis viris, ingenio præſtantibus, animo vacuo, otio abundantibus, ſtudio incenſis, tempore paratis, a bibliotheca, & literis recentibus, quin eam Contarenus, & memoria teneret, & intelligentia comprehenſam haberet, & oratione tam facile explicaret, quam quæ facillima ſunt. Præſtabat id non tam credo memoria, qua tamen valebat, ut antea dictum eſt (natura enim quoque plurimum ille excellenti fuit) quam ipſa, via, ac ratione percepta, doctrina: ſic enim eum ipſum dicere ſolitum eſse accepimus: non modo certam artium multarum inter ſe quandam naturalem eſse diſpoſitionem, ut aliam alia ſuo quęque loco deinceps tamquam ſubſequatur, & cum priori poſterior quaſi coagmentetur: ſed unius quoque, eiuſdemque cuiuſvis ſcientiæ ſi quis ordinem, & tamquam ſeriem conturbaverit, atque reſciderit, ad exitum perveniri non poſse: magnoque in errore verſatos ſuperioris ætatis homines aiebat eſſe, qui multa properantes tranſilirent; aut ullam artem ediſcere ſe poſſe diſſipatam arbitrarentur, aut mutilam, atque hiantem: amputatis enim interſciſſiſque diſciplinis progredi, perveniri que ad ſcientiam non magis poſſe, quam interruptis iter pontibus confici. Unum autem omnino ſibi comitem,

mitem, ac monitorem ad Ariſtotelis iter, multis ſæpe obſtructum difficultatibus, Thomam Aquinatem aſciverat; hominem non contentionis, ſed veritatis amantem, qui, & ſubtilitatem habeat, nec ultra quam par eſt, progrediatur acumine; atque idem articulatim, partiteque, ac diſtribute doceat. Doctus etiam Græcis, Latiniſque litteris erat. Poetas Homerum, Virgilium, Lucretium, Horatium lectitaverat, atque didicerat. Itaque cum non artis factitandæ, ſed eruditionis, liberaliſque doctrinæ fruendæ cauſa, philoſophiæ ſe dedidiſſet, omnes tamen artifices, magiſtroſque omnes, non ſcientia modo, ſed fama quoque, & celebritate facile ſuperabat. Erat hominis vita, atque victus non tam excultus, atque expolitus, quam cum gravitate quadam ſimplex, ac lenis, placatuſque; oratio inculta illa quidem, atque inornata, ſed hoc ipſo, quod omni careret fuco elegans; ac cum auctoritate: nulla mollities, nullæ, ne in adoleſcentia quidem, animi, aut corporis deliciæ; ſermo nulla aſſentatione ſuffuſus, nulla animus malevolentia infuſcatus: Et cum feſtivitas, lepoſque haud magnopere adeſſet, aberat etiam ruſticitas, atque triſtitia. Quin etiam hoc ab eo dici memini; devorare ſeſe certorum hominum (qui in aliqua vitę parte claudicarent) incommoda, aut etiam vitia ſolere, ſimul ac de bonis, quibus illi excellerent, aliquid deguſtaſſet. Ac cum Galeatius Florimontius, qui nunc Sueſſæ Epiſcopus eſt, vir cum omnibus honeſtis artibus perpolitus, tum præcipue caſtus, atque integer; tum religione, ac pietate in primis incenſus; in notandis autem, reprehendendiſque amicorum vitiis unus omnium maxime acer, ac liber, caſtigator nonnumquam etiam ſubamarior, atque is a Contareno in fratris locum diligebatur. Cum ille igitur, nobis audientibus, nequire ſe ſatis mirari diceret, illum, qui omnium eſset mundiſſimus, ac saniſſimus, cum hominibus quibuſdam, quos ipſe appellabat, id quod nobis minime neceſſe eſt, qui turpitudine aliqua, tamquam morbo, adfecti, atque inquinati haberentur, tam ſępe conflictari: Quæ ille cum

ſane commotus, ac ſtomachans diceret: Quid nos, inquit Contarenus, numquam ne abſinthio, aut ſcamoneę radice curari nos patimur? Quid ni? inquit ille. Ergo inquit Contarenus earum potionum exſorbemus ſapores teterrimos, ut ſucco epoto, illius iuvemur vi ſalutari; horum vitia, ſi qua ſunt, non devorabimus, & tamquam amaritiem perferemus, atque exſorbebimus, ut illorum tamquam veſcamur virtute, atque alamur bonis? quid autem ipſis nobis fiet, ſi amandum ſtatuerimus, niſi qui perfectus, abſolutuſque fuerit, eſſe neminem: laudare ſe, quod in quoque probaret, libenter, aiebat: quod reprehenderet, vituperare non ſe neceſſe habere. Hanc animi æquitatem, hanc tam præclaram maximarum artium doctrinam, alia longe iis maiora bona decorabant; ſumma integritas, ſumma innocentia, pietas, non hæc quę facie, motu, amictu commendatur, quam in multis cernimus, ſimulata, & ſpecie, atque oratione hominum opinionem captans, ſed ſolida, nuda, ſinceraque, in mente, atque in animo inerat: quibus ille rebus inſtructus, cum magnum eius eſſet nomen, magnaque non ſolum laus, ſed etiam admiratio, aliquanto citius quam conſtituerat Patavio deceſſit. Nam cum omnis prope dixerim terrarum Orbis eo tempore contra Venetos conſpiraſſet, teterrimumque ei Civitati bellum intuliſſet, afflictis Venetorum opibus, Patavio ipſo obſeſſo, nec multo poſt amiſſo, maturius omnino, quam in animo habebat, invitus, nondum diſcendi ſiti ſcilicet expleta, domum ſeſe recipere coactus eſt. Erat eius ætas nondum firmata, ut Reipublicę operam navare poſſet; itaque in iis ſeſe ſtudiis aliquot annos continuit, cum eius domus tamquam bonarum artium gymnaſium quoddam ab iis, qui doctrinæ deſiderio tenebantur, frequentaretur. Verumtamen ad Rempublicam ubi primum acceſſit, eius ingenium, quod de Hortenſio eſt memoriæ proditum, tamquam Phidiæ Signum, ſimul aſpectum, ac probatum eſt: itaque cum tres, & triginta tum haberet annos, a Civitate ad Cæſarem Carolum hunc V. in Germaniam Orator

tor

tor (ſic enim Veneti appellant) eſt miſſus. Legationis munus magnam apud Venetos habet dignitatem, magnam ad ſummos honores, magiſtratuſque adipiſcendos commendationem, ſæpeque à multis una petitur, & in comitio ſuffragiis Oratores magna ambitione creantur. Gerebat illis temporibus in Italia bellum Cæſar cum Rege Galliæ, cum quo illi antea quoque continentia bella intercesserant, atque cum eo Pont. Max. Leo X. ſeſe coniunxerat: cum Rege Veneti conſpiraverant, atque omnis impetus belli ad Mediolanum conſederat; nam eam urbem Gallis, Venetiſque defendentibus, Cæſaris ac Leonis copiæ oppugnabant. Ad eum, qui cum bellum ſuæ erat Civitati, planeque ad hoſtem ire ſe Contarenus intelligebat, apud quem exploratoris, non Legati locum obtinere eum neceſſe eſſet, atque ipſa res cogeret. Accedebat etiam quod Cæſarem quibuſcum inimicitias exerceret, iis ſolere eſſe amariorem audierat; illiſque maxime, qui Gallorum faverent rebus. Itaque animo ſane commoto ad Cæſarem adiiſse dicitur; nam & ſponte ipſe ſuâ verecundus, ingenuo quodam, quod tamen ſine ſegnitia eſset, pudore fuit. Verum eadem illa doctrinæ, caſtitatis, ingenuitatis, innocentiæ opinio, multo ante eius adventum ad exteras quoque nationes perlata, Cæſaris illi animum, voluntatemque conciliaverat; nam amare ille plurimum ingenuos, apertoſquê hominum animos dicitur. Itaque ut ſemel in primo illo, qui ei cum Cæſare fuit, congreſſu, hilari vultu acceptus, & comiter appellatus eſt, facile ad eum deinde ſemper aditus habuit: & illo, quamquam Civitati erat iratus, non modo pacato, ſed etiam propicio uſus eſt. Ac paulatim cum eam, quę antea de ſe fuerat, opinionem magis ac magis in dies confirmaret, atque augeret, iam ipſi Cæſari non modo gratus, ſed etiam familiaris erat. Itaque cum certior factus eſſet, Gallorum, Venetorumque copias in Inſubribus fuſas, ſuperataſque, Gallos ex oppido eſse expulſos cæde, & fuga ſuorum, qui eam rem nuntiarent Contareno miſiſse dicitur, atque iis præ-

cepiſſe,

cepiſse, ut de incommodo, quod Veneti accepiſsent, reticerent, neque illorum copias in eo prœlio dicerent interfuiſse: eam in illo ſeſe corporis imbecillitatem aſpicere, ut excruciari eum illam noctem ſuæ tanta illa patriæ clade nuntiata nolit. In Hiſpaniam Cæſar conſtituerat reverti, neque per Gallorum fines, qua proximum erat iter, quod exercitum non habebat, ire poterat: itaque per Belgas profectus ad Oceanum perrexit, atque ibi navibus conſcenſis in Britanniam appulit, paucisque intermiſſis diebus rurſum naves ſolvit, atque in Hiſpaniam contendit: toto hoc itinere eum Contarenus proſequutus eſt, cumque in Hiſpaniam perveniſsent, biennium apud eum eſt commoratus, atque in ea Legatione omnino quinquennio conſumpto Venetias rediit, cum illud re confirmaſset, quod a Græcis quibuſdam poetis mandatum verſibus video: Magnam gratioſi Nuntii eſse utilitatem. Nam cum omne id temporis ſpatium inimico inter ſe animo Cæſar, & Veneti eſsent, ac fere continenter bello inter ſe contenderent: multa ille tamen ob eam, qua ſuo nomine erat apud Cæſarem, gratiam, obtinuit: multa ſuæ Civitatis mandata confecit; magno quoque uſui Reipublicæ fuit: ſimulque illud eſt aſsequutus, ut multarum, magnarumque rerum diuturna tractatione, ac conſuetudine; tot nationum naturis, moribus, inſtitutis cognitis, atque perceptis, magnum rerum agendarum uſum, magnamque haberet prudentiam. Itaque cum diligentiam, operam, curam, prudentiamque ſuam Civitati mirifice probaſſet; abſens, & in ſenatum lectus eſt: qui honos Venetorum legibus non fere diuturnior anno, & menſibus quattuor eſt: & quod olim, exiguis etiam tunc Civitatis rebus, precibus rogandi erant, qui domeſticis ſuis relictis negotiis, ad conſilium de publicis capiendum convenirent, Rogatorum concilium appellatur: eiuſque permagna, & poteſtas eſt, & dignitas; quippe cui omnis Reſpublica permiſſa ſit, viciſſimque in hac Civitatis amplitudine, ac dignitate clariſſimis quibuſque civibus ſummis opibus, ſumma

ſumma contentione expetitur. Magnæ prætérea auctoritatis eſt in ea Civitate magiſtratus, cui ab eo nomen inditum eſt, quod præcipua, magna, atque ampla procuratio demandata illi eſt, ærarii, ac vectigalium, quæ in Continenti Veneti magna, atque ampla habent; nam eum magiſtratum illi Sapientes terræ firmę appellant: hanc quoque poteſtatem Contarenus ſtatim renuntiata Legatione, maxima totius civitatis voluntate, omnibus ſuffragiis adeptus eſt. Habuit de ea ipſa Legatione, more maiorum, orationem in ſenatu uberem, ac plenam, cum de Cęſaris ingenio, voluntate, inſtitutis, opibus, copiiſque diſſereret; earumque nationum, ad quas adiiſſet, mores, leges, facultates conſilia exponeret: quæ cum ab eo diſtinctius ſcilicet, atque eruditius dicerentur, quam Venetorum hominum aures audire ad eam diem conſueſſent; tanta diligentia, tantoque ſilentio, atque attentione audiebatur, ut vocis bonitas, qua ille ſane exili fuit, non magnopere deſideraretur. Non ſum vulgi opinionis, iudiciique neſcius: arbitrantur enim philoſophiam, hominum, vitæque huius communis quaſi corruptelam eſſe quandam: atque eos, qui in ſtudiis cogitationis, ac doctrinę, paulo ulterius progrediente ętate, verſati ſint, homines in ſolitudine, atque in angulis educatos, curię lucem aſpicere, aut in huius civilis turbæ, ac fori ſtrepitu, & concurſatione, & in rerum agendarum tumultu, & tamquam acie, ſine magna animi titubatione negant auſuros eſſe conſiſtere, hominum conſuetudinis imperitos, legum, morum, ſermonum, voluntatumque ignaros, atque a communi vita, & hominum ſenſibus, victuque longe multumque abhorrentes: ſic vulgo exiſtimant. Sed falluntur ſane, multoque id aliter evenit. Nam, qui tamquam inermes, ad prœlium, & pugnam; ſic nullis, aut levibus doctrinę pręceptis, quaſi armis, inſtructi ad Rempublicam accedunt, ii artem, quam facere intendunt, unam quidem omnium maximam, ac difficillimam, Reipublicæ Patriæque periculo diſcere coguntur; atque ut in vetere Græcorum pro-

proverbio eſt, dolio faciendo figlinam aggrediuntur percipere; idque ipſum de malis auctoribus, magiſtriſque ſane inſciis, atque improbis, vulgo, & foro. Quamquam nobilitari homines iidem Græci in foro aiunt: qui ſi hoc ſentiunt, virtutem, ut maiore in luce poſita, locataque ſit, ita magis magiſque ſplendeſcere, atque illuſtrari, ipſi ſane videant, ubi nam eam potiſſimum in bono lumine collocent: ſin illud præcipiunt, a populo, bene vivendi rationem, tuendarumque civitatum diſciplinam peti oportere, aut in foro cum reliquis mercibus expoſitam, virtutem venire, næ ego, mihi locum modo demonſtrari, magno emere poſſum. Sed non eſt ita. Nam ſponte quidem ſua, aut prudentiam hominum animus atque ingenia non magnopere gignunt; aut huius nobis ætatis, tamquam ſterilitas quædam vehementer lamentanda eſt: quibus autem opinionibus imbutæ eorum mentes, & tamquam conſitæ, ad Remp. e populi diſciplina, & quaſi cultura prodire ſoleant operæpretium eſt attendere. Nam ii, qui animum philoſophiæ præceptis excoluerunt, regendarumque civitatum artem edidicerunt; neque timidi ſunt, quod ſcientia earum rerum, quas quiſque tractet, animum addere, non adimere ſolet; neque audaces, ac temerarii, quod ſtultitia, ac temeritas plurimum ab arte, ac ſapientia diffident. Reipublicæ vero gubernator ille de populo, nec ignaviam a verecundia ſegregare, neque pręcipitem, aut pertinacem civem ſeiungere a forti, atque conſtanti magnopere novit, niſi uſu demum, atque experientia doctus, cum ſępe lapſus, ſępe deceptus multa in Rep. offenderit, & Civitatis periculo, ac detrimento (ut antea a me dictum eſt) prudentiam didicerit. Philoſophia autem, quę vel maxime in effingendis, atque ad virtutem conformandis hominum ſenſibus atque motibus occupata ſit, &, utut illi morati tandem ſint, quemadmodum cum iis confligtari non incommode queamus, vias, rationeſque tradat, neque ab hominum abhorret moribus, &, qui ſit optimus Reipublicę ſtatus, intelligit, & quibus artibus,

bus inclinatæ, ruenteſque civitates ſubleventur, tenet; & ad eas, quę non optimis inſtitutis, ac legibus temperatę ſint, accommodari ſeſe tamen non recuſat; remediaque temporum, locorum, caſuumque incommodis adhibet ſalutaria: eadem multa de hominum vitiis, quæque eorum cautiones ſint præcipit: eadem qui, cuique arti, cuique fortunę, cuique animi, aut corporis affectioni mores, ſenſuſque comitari ſoleant, commonet. Ad eam doctrinam tam fructuoſam, tamque opimam ubi uſus quoque, atque exercitatio acceſſit, tum vero pręclari illi, ac ſingulares cives exiſtunt: qualis vel in primis Contarenus ſua in Republica fuit; qui cum ingenuarum artium in gremio educatus, & tamquam philoſophię alumnus quidam, ad agendum deſcendiſſet, maximoque ſibi uſui ea pręcepta, quæ olim imbiberat, eſſe intelligeret, ſuos cives hortari non deſiſtebat, ut ea perveſtigarent, quæ de naturis humani generis, deque Rerumpublicarum gubernationibus a Philoſophis explicantur. Nec vero occultabat hoc ipſe de ſe; nam a principio, cum primum in Senatum lectus fuit, ſæpe factum eſſe aiebat, ut in ſuggeſtum aſcendere ſententiæ dicendæ cauſa cum cuperet, auſus non ſit; quod pudore quodam, & rei inſolentia retraheretur: eamque rem magno ſibi dolori eſſe ſolitam; itaque in animo habuiſſe, niſi eum animi timorem, ac verecundiam pervinceret, ad Rempublicam poſthac non accedere, ſuumque locum aliis conceſſurum, quibus ad dicendum animus non deeſſet: nec enim verum eſſe, fortibus, ac ſtrenuis civibus ab ignavis, timidiſque locum præripi: verum nihil neceſſe fuit, talis civis prudentia, ac conſilio Remp. privari. Nam paucis menſibus, cum ſeſe animo facile confirmaſſet, ſic ſententiam dicebat, ut neminem magis prudenter, magiſve compoſite loquutum umquam fuiſſe conſtaret. Docebat ille quidem verbis, quam maxime poterat, propriis, cum partite, ac diſtincte, tum memoriter, ac copioſe: animos autem cum oratione minime conaretur impellere, auctoritate ipſa vehementer permo-

vebat, & fide; lingua celeri, ac volubili leporem, atque ornatum illum oratorium neque adhibebat, neque adhiberi æquum eſſe cenſebat: animos enim civium inflecti, atque incitari, quo maxime tempore ſedatos, rectoſque eos eſſe oporteret, cum conſilium capturi de Republica eſſent, turpe, atque inutile eſſe exiſtimabat: eoſque, qui magno quodam conatu orationis vim ad ſenſus, atque impetus animorum, & motus commovendos admoverent; ſi id ſuæ privatæ utilitatis cauſa ſuſciperent, improbe; ſi Reip. cauſa, arroganter ſine controverſia facere aiebat; quod tantum ſibi ſumant, ut non communi Remp. conſilio regi velint, ſed ſuo; quamque ipſi probarent ſententiam, in eam ceteros cives non adducere, ſed compellere ſtuderent. Eodem tempore Contarenus Brixiæ Præfectus renuntiatus eſt; eum magiſtratum Capitaneum Veneti appellant: quo cum proficiſci cogitaret; iamque impedimenta impoſita in lintrem haberet, repente horribilis nuntius adfertur; Romam a Cæſaris militibus captam, Pontificem Max. in arcem compulſum; Urbem ipſam diripi, ac vaſtari: quibus rebus Venetias nuntiatis, magnus ſubito cum dolor, tum etiam terror invaſit. Itaque mutato conſilio Contarenus, cum vereretur aliis armis Brixiam egere, quam, quibus ſeſe ipſe aſſuefecerat; conſilio, atque auctoritate, eum magiſtratum recuſavit; atque interim otium a Rep. nactus, ſtudiis ſcilicet ſuis illis priſtinis obſequebatur. Bellum, cum gravis hæc plaga accepta eſt, cum Cæſare Veneti, ac Clemens VII. Pont. Max. communiter gerebant; ſed totius imperii ſumma tradita erat Franciſcomariæ Urbinatium Principi, quem illi Ducem appellant; eum Veneti ſuarum copiarum ſeorſum ducem habebant; nam civem terreſtres copias ducere per leges non licet: ac cum deditione facta, Clemens iam complures menſes in cuſtodia a Cæſaris militibus aſſervaretur, cumque Urbis depopulandæ, vaſtandæ, incendendæ, modum homines feri, ac barbari ſibi ſtatuerent nullum; cui rei Cæſarem, quod longe abeſſet

ſet gentium, cum maxime cuperet, negant potuiſſe occurrere: commoti rei indignitate, atque acerbitate Chriſtianorum Principes plerique omnes inter ſe de Pont. Max. e cuſtodia educendo conſpiraverunt: eius rei cauſa concilium Ferrariæ indictum eſt, quod Alphonſum Eſtenſem, qui eius urbis imperium a maioribus acceptum, eo tempore obtinebat, maximi animi hominem, reique militaris peritiſſimum, adiungi ſibi vehementer ſtudebant: a quo cum propter conſilium, ac virtutem, tum propter oppidi opportunitatem, opes, bellique inſtrumenta, quibus ille abundaret, earumque rerum omnium facultates, quæ ad bellum uſui erant, multa, magnaque auxilia ſubminiſtrari ſibi ad id bellum intelligebant poſſe. Eo Galliæ, Britanniæque Reges Legatos miſerunt cum mandatis homines nobiliſſimos: idem, & ii, quibus Pontificis Max. ſalus privatim curæ erat, fecerunt, & Mediolanenſis Dux Franciſcus Sfortia. Eodem Veneti Contarenum mittunt: maxime enim eorum Reipublicæ intererat eam confici rem; propterea quod cum Pontifice, quemadmodum dictum a me eſt, ſocietate, & fœdere coniuncti, continentibus bellis, non longe ab ſuis finibus, cum Cæſare contenderent. Eo concilio peracto, atque haud ita multo poſt Pontifice liberato, ad eum Contarenus, ſuæ Civitatis iuſſu, Legatus profectus eſt. Magna erat eo tempore omnium rerum perturbatio, magni Galliæ, Italiæque totius videbantur motus impendere; quod, & Clemens ipſe iniquiſſimo animo contumeliam, quam acceperat, ferre exiſtimabatur, quod per pacis ſimulationem circumventus in hoſtium poteſtatem veniſſet; quod ſuperbe, crudeliterque tractatus, & in deditionem receptus tamdiu in cuſtodia fuiſſet retentus; atque ad extremum quod non dimiſſus, ſed elapſus e manibus, & catenis eſſet; quod omnia exempla, cruciatuſque in ſuos editi Romæ, atque in omnibus vicis, & oppidis eſſent. Accedebat quod Florentini Hippolytum, atque Alexandrum Pontificis fratrum filios, qui ipſius potentia in ea urbe impe-

 rium

rium antea obtinuiſſent, e civitate eiecerant: quod ille graviſſime, atque indigniſſime ferebat: eius dolor quam in partem erumperet, expectabatur ab omnibus. Eadem Galliæ Regis cauſa erat, atque condicio: nam, & bello ſuperatus, captuſque, tantum ſe de vetere virtutis opinione, deque bellica gloria deperdidiſſe, maximo erat illi dolori; & ſui, liberorumque ſuorum mercatu (ut ipſe exiſtimabat) nundinationeque illa Cęſaris, hoſtili ſcilicet in eum odio exarſerat. Tum Veneti multis de cauſis Franciſcum Sfortiam in regnum reſtitui volebant; atque eam rem ad ſuam Remp. magnopere pertinere arbitrabantur: quibus omnibus rebus efficiebatur, ut in tanta animorum incitatione, & diſcordia renovari in Italia bellum neceſſe eſſe omnibus videretur. Interim Clemens cum Cęſare in gratiam redierat, amicitiamque conciliaverat: &, quo liberius in Patriam iracundiam exercere poſſet, iuſtiſſimas ſuas in Cæſarem minuerat inimicitias; & ſuas illi iniurias aut condonaverat, aut viciſſim, pacis ſimulatione, idoneum doloris ſui ulciſcendi tempus expectabat. Atque cum Cæſaris duces, & exercitus illius nomine Florentiam oppugnarent, faciendum ſibi eſſe exiſtimavit, ut propius ipſe accederet: itaque Bononiam ſeſe contulerat. Eo Cæſar quoque ex Hiſpania venit, ut a Pont. Max. cuius unius ea poteſtas eſt, diadema, ceteraque Imperii inſignia acciperet; atque ei advenienti cum obviam Contarenus extra urbem proceſſiſſet, dicitur eum Cæſar per quam longo ſane intervallo a ſe viſum agnoviſſe, atque iis oculis, eaque vultus hilaritate eum aſpexiſse, ut id a multitudine, quæ viſendi cauſa prodierat, & omnes vias opleverat, animadverteretur; atque ex ea re coniectura fieret, rem inter Cęſarem, & Venetos conventuram: id quod exitus comprobavit. Nam pręter omnium opinionem, in tanta animorum incitatione, & diſcordia, tot ultro citroque illatis, acceptiſque iniuriis, ac detrimentis, cum pacificationi locus vix ullus videretur eſſe relictus, receſſum tamen ab armis eſt, paxque inter omnes conſtituta.

Quę res per Contarenum acta magna ex parte, & confecta, cum ſuę Civitati gratiſſima, atque optatiſſima accidiſſet, mirifice eius & gloriam, & auctoritatem auxit, ut nullam rem tantam, aut tam difficilem eſſe cenſerent, quin eam ille animo, & cogitatione ſuſcipere, & conſilio tueri, & auctoritate, atque induſtria conficere poſſet. Memoria teneo me Romam illis temporibus veniſse; tantus erat omnium, qui in ea urbe tunc aderant, de Contareni doctrina, prudentia, continentia, pietate conſenſus, tantaque admiratio, ut non amarent modo eum, qui tunc erant Civitatis Principes, ſed etiam vererentur, & colerent. Atque omnino multa præclare legibus ſancita ſunt apud Venetos: in his, quod vetantur Legati ab his, ad quos miſſi ſunt, ulla aut munera, aut beneficia accipere; quod utinam aliæ quædam Civitates aut reperiſsent, aut repertum a Venetis imitari ſaltem vellent; ne ſuos cives (id quod uſu fere evenit) pleroſque foris venales, domi hoſtes haberent; quamdiu enim abſunt neglecta, quam ſuſceperunt, Reipublicę cura, a quibus locupletari ſe ſperant, eorum gratiam aucupantur, atque iis ſeſe venditant: iidem domum reverſi, beneficiis, ac muneribus alligati, atque devincti; quam Patriæ caritatem debent, eam alienis, ſępe etiam hoſtibus, pręſtare, ac perſolvere coguntur: ita dum alii aliorum aut Regum, aut Nationum rem gerunt, deſerta nimirum a civibus publica res eorum iampridem labat, & corruit. At Contarenum eę civitates, apud quas magna cura, ſummaque fide, ac diligentia rem ſuam publicam geſſit, præclariſſimis muneribus donaverunt: tot enim, tamque variarum gentium conſtantiſſimo conſenſu mirifice probatum, ſummoque laudatum opere, maxima dignitate, exiſtimatione, gloria muneratum, ditatumque domum dimiſerunt. Severiſſimis legibus Venetiis ambitus conſtrictus eſt; ſuffragium ne per ſe, neve per alium quemquam rogent interdictum eſt: itaque cum a civitate ipſa univerſa, non a ſingularibus civibus nominatim, petendi magiſtratus

ſint

ſint, idque ſæpe (iidem enim eoſdem magiſtratus, certis intermiſſis temporibus, crebro gerunt) una virtute nixam omnium civium ambitionem eſſe oportet: ut qui ſæpiſſime ampliſſimas dignitates adepti ſint, ii non amicorum, aut propinquorum diligentiæ, aut tenuiorum hominum officii, aut etiam fortaſſe avaritiæ, ſed ipſius Reip. certiſſimum de ſe teſtimonium habeant: nam multis locis reprehendendi erroris ſui civitati facultas datur: itaque ſæpe uſu venit, ut, qui ſemel primo aliquem honorem cunctis ſuffragiis aſſecuti ſint, iidem, iterum petentes, repulſam ferant. Quo maior eorum civium ſplendor eſt, qui omnium dignitatum curſum, & tamquam ſpatia, & circuitum iterum, & ſæpius ſine ulla offenſione confecerint: ii clariſſimi apud civitatem ſunt; iis honos ab omnibus ætatibus, omnibuſque ordinibus habetur: ii, cum opibus, & potentia ne infimos quidem cives antecedant, dignitate, exiſtimatione, auctoritate, gloria anteferuntur omnibus: eadem eſt enim civium omnium, parque ſpecies; una toga, eaque ſimplex; nullus omnino non modo comitatus, ſed ne comes quidem; ut primi civitatis (ſi quis illorum conſuetudinis ignarus intervenerit) uni de multis facile videri poſſint. Sed ii, quoquo venerint, ſalutantur, appetuntur: iis in viis deceditur, obviam itur; in curia, in foro aſſurgitur; ut mihi virtus nudata phaleris omnibus, & adventiciis ornamentis exuta, in una ea Civitate ſua ipſa pulchritudine, & lumine nitere, ac ſplendeſcere ſemper ſit viſa. Prorſus viſendæ Venetiæ ſunt, non propter urbis modo eximiam pulchritudinem, novitatemque antea inauditam: etenim maximam, formoſiſſimamque urbem, in mediis excitatam æſtibus ſeſe e fluctibus erigere, quis non miretur? naves onerarias maximas, paſſim ad privatorum ianuam religatas, triremes in plateis navigantes, quis ſine magna admiratione; ac voluptate aſpexerit? Mihi quidem ſic videtur, hanc profecto urbem ſi conſpicata modo eſſet antiquitas, Neptunum nimirum aliquem ex profundo, ac latebris

bris excitaſſet, atque eum celſiſſima illa tecta ſtruentem, ac fabricantem feciſſet: qui tametſi nullus ſcilicet umquam fuit, tamen ſi ſit; aut eſſe ſi poſſit aliquis, nullum illi attribui munus, aut opus illa urbe præclarius poſſet, aut quod magis divinæ conveniret naturæ. Sed hæc oculorum, illa animi ex eius urbis cognitione voluptas capitur, ut equidem ſentio, vel maxima, quod unæ dominantur apud ęos leges: iis, & magiſtratus obtemperant, & cives ęque ad unum omnes: atque eo uſque mihi potentiam execrata prudentiſſima civitas videtur; ut neminem unum ulli magiſtratui præeſſe paſſa ſit; terni, quini, ſeni, deni imperia, poteſtates, ſingulos magiſtratus gerunt: ut non ſolum domini os, quo nulla tetrior, nulla oculis deteſtabilior obiici ſpecies poteſt, aſpiciendum civibus non ſit; ſed ne domini quidem imago, & ſimilitudo, aut effigies. Quamobrem ſpectatum exteræ nationes alacri animo Venetias eant; nec urbis modo cauſa, quod dicere inſtitueram, ſed vel maxime civitatis, pulcherrimo totius orbis terrarum ſpectaculo ſeſe ad eam diem caruiſſe profecto intelligent.

Poſtquam Roma Contarenus rediit, confeſtim ad ſummos honorum gradus ſine ulla dubitatione, vel controverſia elatus eſt, nam, & maturius, quam Civitatis conſuetudo antea tuliſſet, Sapiens magnus factus eſt, & Conſiliarius, qui duo magiſtratus ſummi apud Venetos ſunt, neque dubium erat quin, ſi quis ex divi Marci Procuratorum Collegio demortuus eſset, eius Contarenus in locum ſubſtitueretur: ea una procuratio perpetua Venetorum legibus eſt: id unum ad honorum perfunctionem Contareno abfuit. Itaque ſic in Republica verſabatur, ut etiamſi litteras omnino non didicisset, illuſtriſſimum tamen Civitatis locum obtinere eum neceſse eſset; ſic autem doctrinę gloria celebrabatur, ut, tametſi Rempublicam attigiſset numquam, civium omnium, qui fama, ac nomine excellunt, clariſſimus ſuo tamen nomine fuiſset futurus. Accedebat Chriſtianæ theologiæ ſingularis quædam, atque exquiſita cognitio: eaque non ſcien-

tiæ

ţiæ modo aut oſtentationis, diſceptationiſve, ſed vitæ, ac diſciplinæ cauſa comparata: ad eius enim præcepta animum, mentemque referens, omnes ſuas cogitationes, conſilia, actiones, vitam denique omnem conformaverat, atque direxerat; ut non modo ad Philoſophorum regulas bene, beateque, ſed etiam ad Chriſtianorum divinum hoc preſcriptum pię, ſanćteque viveret. Eſt Venetiis quidam, quaſi Romanorum, qui quondam fuit, campus ille, atque comitium, quod magnum ab illis Concilium nominatur; ad id Concilium omnes, quibus ferre ſuffragium per ætatem licet, ſtatutis diebus conveniunt; ibi cum Contarenus forte eſſet conſiliarius, cuſtoſque poſitus ſortibus, quibus Veneti in petendis magiſtratibus utuntur; nam quorum ſors exiit, ii pronuntiant quem potiſſimum ſua ſententia ei magiſtratui, cuius comitia habentur, gerendo idoneum eſſe exiſtiment; itaque mirifico caſu accidit, ut ibi cum eſset, in univerſæ Civitatis conſpectu, atque oculis, publice Roma allatæ litterę ſint, in quibus res omnibus nova, omnibus inopinata, illi quidem certe ipſi prorſus incredibilis, ſcripta eſſet; cooptatum Contarenum a Paulo Pont. Max. in Cardinalium Collegium eſſe. Legerunt eas inter ſe litteras primum eius collegæ; a quibus ſatis magno interpoſito ille intervallo, ad ſortium urnas, ut dixi, aſſidebat. Itaque excepta inter legendum vox ab iis, qui proximi conſederant, ſuſurro primum, & rumore dubio, bonam evenire, felicem, fauſtamque eam illi dignitatem precante, ad aures Contareni profluit; ille vero reſpuere, nec adduci poſſe ut eam ſibi rem narrari ſaltem pateretur; atque omnino ne aures quidem ad audiendum præbere. Verum recitatis palam litteris magna univerſę frequentiæ approbatione, ac lętitia, inter ſe collocuti conſurrexerunt collegæ, atque ad eum cum magna, cum lætitiæ, tum etiam obſervantiæ ſignificatione adierunt; quod ille cum vehementer commotus recuſaret, ac ſeſe id ætatis ad aliud vitæ genus negaret poſſe traduci, ad curiæ veſtibulum ab iis,

iis, univerſo eo concilio comitatus, deductus eſt. Cumque collegæ, hominis honeſtandi ſtudio, domum reducere eum ſumma contentione pergerent, prorſus non tulit. Erat eo tempore inter collegas Aloiſius Mozanigus, grandior natu vir, qui apud Civitatem gratiſſimus cum eſſet, princepſque conſilii publici haberetur, ſępe a Contareno de Republica diſſenſerat: is ad eum gratulatum cum aliis non adiit, credo quod pedibus erat admodum infirmis; hic clara voce, ut a cuncto exaudiretur Senatu, rei novitate percitus, adiurans, cum frontem feriret, ac Paulo malediceret, adfirmaſſe dicitur maximam ab eo Civitati iniuriam fieri, quod eam cive privaret, quem illa unum omnium habuiſſet optimum. Conſilio dimiſſo, id enim is conventus nomen habet, univerſa civitas domum ad Contarenum lęta, atque alacris confluere cœpit: ille vero ſuſpenſo animo, incertuſque etiam nunc quid ageret, minus multo erat, quam ceteri, hilaris; nec mehercule iniuria: quid enim honos ille homini in re ſua familiari ampla, atque illuſtri, in Republica principi, in toto orbe terrarum claro, atque nobili, afferebat, præter moleſtias, ac labores? Mutanda vitę, victuſque quinquageſimo demum anno ratio tota, & conſuetudo; ſuæ civitatis dediſcendi mores, alienę ediſcendi, haud parum quidem ab ea, ad quam ille ſeſe exercuerat, diſciplina abhorrentes; vivendum ad unius hominis non ſemper prudentiſſimi pęne arbitrium, atque nutum; comitatus magni alendi, ſæpe diu eodem cenſu; aliæ cogitationes, conſilia, inſtituta, officia, actiones, perſona ſuſcipienda prorſus alia. Sunt hęc homini ęquabilitatis, ac dignitatis potius, quam potentię, atque opum cupido incommoda vehementer, odioſa, gravia, ac moleſta; preſertim ſiquis ante partis honoribus tamquam ex ſaturatus, & parta iam gloria contentus eſt. Sæpe mihi narravit vir omnium clariſſimus, atque graviſſimus, quem Romæ his paucis annis a ſua Civitate Legatum, ſumma apud duos Pontifices Max. auctoritate, ſummaque gratia vidimus, Paulum, & Iulium Tertios (in utriuſque

enim tempora eius legatio incidit) Mattheus Dandalus ſeſe, cum vehementer auctor Contareno fuiſſet eius honoris accipiendi, qui non ab eo expetitus, ſed ad eum delatus eſſet, magna contentione, ratiocinandoque vix ægre ad extremum homini perſuaſiſſe, ne committeret, ut Pauli conſilium, in quod non ille temere incurriſſet, ſed ſine ulla dubitatione duce Deo deveniſſet, aſpernari videretur: præſertim his Reip. Chriſtianæ temporibus: multos enim fore, qui eam rem aliorſum acciperent, atque ille faceret: quique in Romanam Eccleſiam impietatis, ſceleriſque nefarii Gaſparem Contarenum, virum unum omnium maxime pium, maximeque religioſum, ſubſcriptorem habere gloriaturi, ſeſeque in eo impudentiſſime iactaturi eſſent; quippe qui, cum a Pont. Max. ne beneficium quidem accipiendum ſibi eſſe ſtatueret, quod de cauſa illa tota iudicaret nemini dubium relinqueret. Hæc cum Dandalus diceret, adderetque, eos, qui Contareno æquiſſimi futuri eſſent, ſuſpicaturos tamen eſſe non ob animi magnitudinem atque æquabilitatem, tantam illum dignitatem a ſe removiſſe, ſed propter imbecillitatem, atque ignaviam defugiſſe: pervicit homo gravis, atque eloquens, omnique neceſſitudinis genere cum eo ab adoleſcentia coniunctus, cum propter affinitatem, tum præcipue propter morum, voluntatum, ſtudiorum ſimilitudinem, ut dubitantem confirmaret, atque in ſuam ſententiam diu multum cunctantem, ac tergiverſantem perduceret: qui maximam partem eorum, quæ a me poſita in hoc commentario ſunt, nos docuit. Omnino verum id eſt, quod ait apud Euripidem Theſeus, cum Herculem, quo tempore ille Athenas in exilium venit, multis honoribus, ac beneficiis proſequeretur: ſic enim ait. Laudem feremus omnium pulcherimam univerſa a Græcia, Feciſſe cum memorabimur bonis bene: quod ille Græce optime, nos Latine ut potuimus. Verumtamen is eſt virtutis ſplendor, ut non modo ii, qui eius compotes ſint, honore digni habeantur, ſed etiam ſi qui honorem illis,

qui

qui adepti eam ſint, habeant, honorati ipſi, & clari ob eam rem evadant. Id, quod Theſeus de ſe ſperabat, Paulus etiam aſſequutus eſt: nec enim dici poteſt quantum in Contareni dignitate amplificanda ſuam ipſe gloriam propagarit. Quamquam fuit ille ſuo quoque nomine inſignibus laudibus ornatus, virque egregie magnanimus, & plane maximus. Ab hoc tempore aliud tamquam vitæ exordium, & quaſi origo, Contareno naſcitur. Antiquiores habentur Venetum mores, propterea quod inquinari ſe externis conſuetudinibus ea Civitas paſſa non eſt: victu, & cultu non modo a luxuria longe abſunt, ſed etiam de lautitia hac, quæ pleraſque Italiæ civitates nuper invaſit, permultum circumſcripſerunt: quippe qui priſco more eſſe ſe principes, quam videri malunt: conſuetudo autem eorum, moderatioque vitæ cotidiana diſcrepat illa quidem fortaſſe nonnihil, ſed itaut ad ſummam expolitionem deſit forſitan aliquid; firmum autem quiddam, ac ſolidum certe ſubſit, & levitate, atque ineptiis vacet: quod Romæ contra mihi viſum eſt fieri: aptiores enim in convictu, & congreſſionibus Romani homines ſunt: ſed accerſito quodam interdum genere, minimeque vernaculo; vitæ autem cultus lautior eſt, atque, ut video nonnullos exiſtimare, etiam delicatior: in principibus quidem luxus pęne regalis; magnus equorum, iumentorumque numerus; multitudo familiarium; lauta, ſplendida, ſumptuoſa ſuppellex: ut dediſſe mihi operam videantur non modo re magni ut eſſent, atque clari, ſed etiam ſpecie, ac pompa. Neque eo hoc dico, quod exterarum rerum, quæ ad dignitatem, ac decoręm pertinent, rationem non habendam eſſe exiſtimem, aut quo mihi id arrogem, ut utrius civitatis ſtudia rectiora ſint, diiudicare me poſſe profitear: ſed illud affirmo, hanc quaſi migrationem e ſua in alienam, non illam quidem deterius, ſed longe, longeque aliter moratam civitatem Contareno, ingraveſcente iam ætate, ſubitam, ac repentinam, neceſſario moleſtam fuiſſe. Verumtamen ita vitę, victuſ-

que mutatio facta ab eo eſt, ut ingenium tamen, inſtitutaque illa ſua priſtina retineret: nec ullos ſpiritus, tanta facta acceſſione dignitatis, atque fortunæ, ſibi ſumeret: ſed probitas, affabilitas, & eadem, quæ in privato fuerat, facilitas, atque humanitas (quamquam invidioſa illa, tantoque opere a multis expetita purpura recens induta erat) integumentis involuta, & quaſi perſonata elucebat tamen, & agnoſcebatur ab omnibus. Nam cum intempeſtivi ipſi complures, moleſtique ſæpe eſſent, propterea quod omnibus præſto ille ſemper erat, admonitus eſt a ſuis, non tam faciles eius ordinis ceteros ſeſe præbere conſueviſſe, ſed certam diei horam conſtitutam habere, ante quam adiri ad ſe non paterentur, neque cuique ſui poteſtatem facerent. Quibus ille reſpondit; non ſe putare honorem illum ſibi ſoli eſſe datum, ſed eius partem amicos, partem inopes homines, & egentes iure ſibi optimo vindicare, ad quorum arbitrium vivendum ſibi eſſe ſtatueret, non ad ſuum: nec enim æquum eſſe amicorum, clientumque negotiis, tempus idoneum quod ſit, a ſe præſcribi, ſed ab iis ipſis, quid rerum ſuarum occaſiones, ac momenta exigant, ſtatui oportere. Itaque ut quique ad eum veniebant, ſtatim admittebantur, ac quibus operam ſuam ſemel eſſet pollicitus, fidem in eo religioſiſſime ſervabat; ut ſæpe tenuium, aut miſerorum hominum cauſa ad ſummos Reges iterum, & ſępius adire non dubitaverit: cum id præcipue Chriſtiani eſſe officii contenderet, id maxime hominum genus auxilio iuvare, quod maxime opis, & auxilii egeret. Quod iudicium ipſius etiam faciebat, ut reliquias Gręcę nationis, multis, gravibuſque malis conflictatas, foveret, ac, quibuſcumque rebus poſſet, ſublevaret: accedebat autem huic animi propenſioni erga illos, ut miſeros, & duriſſima ſervitute oppreſſos, quod memor erat veterum beneficiorum, quæ univerſi mortales ab erudita ea gente accepiſſent: inde namque, & bonas artes, & cuncta ingenua ſtudia profecta per omnes terras manaſſe affirmabat.

bat . Nam quin Maiores eorum pietatem Chriſtianam, cultumque hunc optimum noſtræ vitæ ſtrenue adiuviſſent , dubitari non poſſe dicebat , cum Baſilius , Chryſoſtomus , Nazianzenus quaſi ſigniferi huius ſanctiſſimi doctorum hominum gregis fuiſſent , qui pectora noſtra excoluerunt , ac ſcriptis, laboribuſque ſuis veros ritus , exploſis inde falſis opinionibus , eo inſeruerunt : quare oportere nos , ſi grati eſse velimus , lapides etiam , ſtirpeſque eius telluris amplexari , nedum homines , cum quibus tot arctiſſimis vinculis coniuncti ſumus , omni amore proſequi non debeamus : vigebat autem eo magis in animo ipſius hæc opinio , quia illos ipſos ſummos Theologos , quos appellavi , ut Philoſophos quoque eiuſdem gentis , cotidie in manibus habebat , & eorum laboribus , vigiliiſque ſe inſtructum eſſe recordabatur . Benigniorem eum eſse cum res non pateretur , quod proximum erat , fidem diligentiſsime præſtabat , ut ad diem , quibus deberet , ſemper perſolveret , quæ res a potentioribus non paucis neglecta efficere ſolet , ut multis in locis ſit fides anguſtior ; neque hoc tantum maioribus in nominibus cuſtodiebat ; ad tempuſque his , qui ſe grandiore pecunia iuviſsent , reſpondebat (quod tamen ut faceret ęgre , & urgente tantum aliqua neceſſitate committebat) verum etiam adverſus tenues homines , quibus aliquid deberet , ſe talem præbebat ; quæ culpa moribus eorundem inhærens , inquinat non parum eorum ſplendorem ; miſeroſque illos creditores ad deſperationem , & laqueum aliquando adigit . Declarat quantopere maculam hanc fugeret , quamque omni in re iuſtitiam coleret , vox edita aliquando ab ipſo , quum forte audiſset Diœcetem ſuum iubere minutum quendam opificem cras redire : caſtigatum enim illum iuſsit pecuniam eam ſtatim diſſolvere : addiditque ; ſi unde id faceret non eſset , ſumeret ex abaco vas , ipſumque divenderet : arbitrari enim ſe tenuem illum hominem magis mercede ſua , quam ſe argento illo , menſęque ornatu egere . Eodemque pacto toto animo abhorrebat ab indignis gravi , & honeſto vi-

ro quæſtibus: non pauci enim, ne deſit ipſis pecunia inminime neceſſariis ſumptibus, & ut inanem ſplendorem retinere poſſint, cogunt illam illiberaliſſima quavis ratione, ac ſordidiſſima. Quum igitur eo tempore, quo Bononiam Legati nomine obtinebat, qui, pars illius muneris obeundi, illatarum iniuriarum cauſas audiebat, ita cum eo egiſſet (putabat enim Contarenum eiuſdem animi eſſe, cuius plerumque ſunt, qui negotiisillis implicantur.) Eſuribimus profecto, nullum enim emolumentum parit impoſita mihi cura; cunctaque in civitate concordię, atque otii plena ſunt: inquit ille: Voluptatem magnam mihi nuntias, cupioque hunc ſtatum rerum permanere, videreque diem illum, quo ego, ut habeam ſumptum unde faciam, mulam etiam, qua vehor, cum omni ornatu proſcribere cogar. Non putavi autem alienum eſſe, has etiam ipſius voces memoriæ mandare, quum præſertim huiuſcemodi brevia dicta, quia ab intimis ſenſibus proficiſcuntur, ſubitoque prolata ſunt, in ſingulis factis, ac motibus animi, ut reliquis etiam caſibus humanis, videantur in primis mores, voluntatemque eorum, unde erumpunt, indicare: eędemque voces multum valere non ſine cauſa ſemper exiſtimatæ ſint, ad homines informandos, illoſque etiam emendandos, qui contrariis vitiis tenentur: quam cauſam fuiſſe puto, cur plures, & docti, & prudentes viri ſedulo multas collegerint, & volumina etiam ex ipſis confecerint. Sæpe, multumque ineunte adoleſcentia cum iracundia, quæ paulo ſibi conſuevíſſet eſſe moleſtior quaſi luctatum, ad extremum proſtratam illam, & domitam aiebat oppreſſiſſe: non modo enim turpe, ſed etiam miſerum ſibi ſemper viſum, ira incitatos a conſilio, atque a nobiſmetipſis abſcedere; quod de ſe Terentianus ille prędicaret, Præ iracundia Menedeme non ſum apud me: Bibulum autem illum, qui cum L. Libone fuit ad Oricum (quamquam hoc Scribonio ab inimiciſſimo homine memoriæ traditum eſt, & qui quacumque re potuit, exiſtimationem eius ſemper violavit) ſibi nul-

lius

lius pretii hominem videri fuiſſe, qui cum de compoſitione agendum eſſet cum Cęſare, ad colloquium non prodiit, ob eam rem, quod furenter conſueviſſet iraſci; ne res maximæ ſpei, maximæque utilitatis eius iracundia impedirentur. Itaque non modo ſtomachantem, ſed ne commotum quidem viſum illum a ſe umquam eſſe, qui cum eo familiariſſime vixerunt, affirmant, ut nimium prope patiens, ac lentus exiſtimaretur: neque iis, qui in epulis, in cubiculo ipſi miniſtrarent, ſæpe ceſſantibus, ſæpe etiam peccantibus, non modo non convicium faceret, ſed ne verbo quidem malediceret. Quod igitur de nonnullis doctis viris memoriæ proditum eſt, ut Socrate, Stilpone Megareo; quum illi natura propenſi eſſent ad aliquod vitium, effeciſse tantum eos ſtudio, ac diligentia ſua, ut nullum umquam in vita ipſorum veſtigium rerum illarum appareret, id vere de hoc noſtro prædicari poteſt: in illiſque ſine dubio Contarenus enumerari debet, qui vitioſam naturam compreſſerint; ac quidquid illic aliquod maius malum, ſi creviſſet, ferre potuiſſet, tenerum adhuc, & imbecillum fregerint, & omnes eius fibras extirparint. Superbiorem ipſum (de quo etiam ſupra nonnihil ſignificatum eſt) copia bonorum, quæ aut a fortuna acceperat, aut ipſe ſuo labore, induſtriaque quæſiverat, non fecerat; in quod vitium paſſim multi, minoribus multo ornamentis decorati, ruunt; & ſane hanc culpam ille, ut ſcopulum aliquem, magnopere vitabat; quod ſi umquam in ſermone aliquo aliquid a ſe forte prolatum intelligeret, quod tenuem modo umbram illius mali retineret, valde dolebat, ut contigit quodam tempore. Cum enim Paulus III. loqueretur cum ipſo de augendo numero ſummorum Antiſtitum, oſtendiſſetque ſe in animo habere quoſdam in eum ordinem cooptare, Contareno minime probatos (quod ille etiam præſeferebat, atque id tunc palam dicebat) videns ipſum ſuæ voluntati refragari, Pontifex Max. inquit, iis ipſis verbis. Inſitum fuit ſemper Cardinalibus, ut novis repugnarent, ne ſibi alii digni-

tate

tate exæquentur : reſpondit igitur ille commotior quam ſolebat : Noli Sanctiſſime Pater ita de me exiſtimare ; cognitum enim tibi plane eſt , quot ego nominarim , idoneam prorſus materiam huic operi efficiendo ; & unde fingi poſſint perſonæ tantę dignitati ſuſtinendæ aptę ; nam quod ad me attinet, non puto purpuram hanc maximum eſſe eorum , quos in vita aſſecutus ſum , honorum . Extrema hæc verba , illa occaſione edita , ſtatim ut domum rediit , doluit ſibi excidiſſe ; ut qui noluiſſet ſpecimen aliquod a ſe umquam datum , aut ſuperbi hominis, aut inanis huius honoris, & glorię cupidi : Quin etiam dictitabat ampliſſima Sacerdotia plus in ſe oneris, quam ſplendoris habere ; quoque maiora illa forent, eo moleſtiæ plus, ſollicitudiniſque continere, quare ſe ſæpe vicem dolere ſolitum eorum ; qui Pontifices Maximi creati forent , quia pondus Aetna gravius humeris ſuis ſuſtinerent : cuius iudicii Seleucus quoque rex quondam fuit ; ille namque dixit ; quæ vox eius monimentis litterarum mandata eſt a doctis viris , ut errorem eorum coarguerent , qui falſo putant , opulentiſſimos quoſque homines beatos eſſe , magniſque ſemper voluptatibus frui, cernentes ſplendorem vitæ illius, ac florem : inquit igitur ille , neſcire privatos illius ſtatus incommoda : ideoque magnopere falli in iudicio de illo faciendo , quod ſi ſcirent tantum , quam arduum ſit , ac moleſtiæ plenum, tot epiſtolas ſcribere, ac legere, futurum prorſus ut diadema abiectum iaceret ſine honore ullo ; nec quemquam inventum iri tam ſtultum , qui ipſum tolleret, ac capiti ſuo imponeret, nec tamen non multo maioribus , gravioribuſque curis premi neceſſario illos , ſi munus ſuum fideliter obire vellent, qui vitam, moreſque eorum , quibus pręſunt , regendos ſuſceperunt , animoſque ab omni labe purgandos , quam qui in eo tantum eximio ſtatu rerum ſuarum , regnoque conſervando, occupati ſunt. Quum igitur hoc crimen Contarenus vehementer reformidaret , ac , ſi quis vere exiſtimare poſſet, vacuus prorſus ab ipſo foret, non tamen penitus potuit

ea

ea ſuſpicione carere. Erat ille in omni ſuo ſermone, factoque integer, ac liber; remotus ab omnibus blandiciis orationis; acerrimus inimicus vanitatis illius, aſſentationiſque, quæ nunc in locum invaſit ſimplicis veritatis, libertatiſque loquendi, merito quondam magnopere probatę; ob quod etiam ingenii bonum ferunt eum Carolo Cæſari valde acceptum fuiſſe, quum ob alias etiam animi dotes ab eo diligeretur. Hæc igitur probitas nuda, experſque omnis fuci, ac fallaciarum; quæque, uti eo venerat, ita ſe Romæ in longe aliis moribus, inſtitutiſque conſervarat, cauſa fuit, ut ſuperbię a nonnullis inſimularetur; quaſi ille contemnens ceteros præ ſe, quidquid ſentiret de omni re contra commoda illorum diceret, nec ſua quicquam intereſſe putaret potentioribus adverſari; quam anſam quidam arripientes, ipſum, ut contumacem, & inhumanum apud Paulum III. criminati ſunt, quod nimis libere in Senatu contra ipſum ſententiam diceret, atque honeſtiſſimos quoſque viros offenderet: ipſe vero id diverſo conſilio faciebat, neque ut impediret commoda aliquorum, ſed ut religioni ſuæ, & ei, quod rectum eſſe ſentiebat, ſerviret. Ut autem, quod non verum eſſet, nec ordine factum, quamvis intelligeret ſe apud aliquos offenſurum, accuſabat, ita gratiam aliorum aſtuta, ſimulataque oratione non aucupabatur: cui rei oſtendendę in utramque partem exemplum hoc ſatis accommodatum erit. Contigit aliquando, ut eo aſtante in Senatu ageretur de Camarino in poteſtatem tradendo uni alicui Pont. Max. nepotum, eo genere iuris, quod feudum appellant: admonuit igitur Contarenus Paulum, ut ante quam de tanta re quicquam ſtatueretur, colendæ iuſtitię cauſa, vacuæque a culpa conſervandę Sanctiſſimę Sedis, mandaret, ut iura Varanę familię, quę diu in poſſeſſione eius oppidi fuerat, diligenter noſcerentur, ne iniurię aliquid ipſa in ea re acciperet. Hęc ſententia, preſenti animo dicta, illa ipſa die per urbem ſparſa, diſſeminataque eſt; quare Hercules Varanus, qui Romę tunc

erat, ſtatim domum ad Contarenum venit, gratiaſque illi maximas egit, cauſamque ei ſuam totam commendavit: cui quidem ille, eadem animi ſimplicitate, quod tamen quidam ab agreſti, inhumanoque ingenio profectum potius dicerent, reſpondit: Non neceſſe erat te mihi iſto nomine gratias agere; quod enim feci tunc, ut æquitati, officioque meo ſatisfacerem, feci, nec quicquam amplius cogitationis ſuſcipiam de iſta re, præter id, quod mihi fides mea pręſcripſerit, niſi aliquid a Pontifice ipſo, quod eo faciat, curę meę mandatum fuerit. Blandus aliquis, illa occaſione uſus, ſtuduiſſet gratię illi, ſine ullo ſuo labore partę, novam gratiam addere; animumque honeſti viri inani ſpe, falſiſque pollicitationibus, lactaſſet. Quare mihi venit in mentem arbitrari non paucis in rebus ſimile fuiſſe Contareni ingenium naturę, moribuſque Dionis Syracuſani; ut enim reliqua, in quibus ipſis inter ſe magnopere convenit, taceam, non deerant etiam in regia illa Dionyſii filii (ut ab eruditiſſimis viris memoriæ proditum eſt) qui caſtiſſimi illius, & integerrimi viri maximas virtutes, & ſane easdem has, propinquis vitiorum vocabulis deformarent, ac gravitatem ſuperbiam eſſe dicerent, libertatemque loquendi contumaciam vocarent: qui Dion, cum induci non poſſet, ut una cum aliis peccaret, qui ſe omni genere vitiorum contaminarent, eorum peccata videbatur diſſimilitudine vitæ coarguere. Fertur tamen ille durior fuiſſe natura, triſtiorque; unde temperare indolem illam ſummo ſtudio ipſum debere a doctiſſimo viro, ſtudioſiſſimoque gloriæ ipſius elegantiſſima voce dictum eſt: hortatus enim eſt Plato ut Gratiis hoſtias immolaret, ſuaſitque ut aliquid etiam daret moribus ſuorum temporum, inſtitutiſque reliquorum mortalium; non quia id omnino verum eſſet; ſed quia ad congreſſus hominum frequentandos, benevolentiamque eorundem retinendam, obſequium ſæpe neceſſarium foret. Atque hæc privati officii ſunt, illa publici; quod malas conſuetudines tollendas curavit, illas veteres renovandas;

quod

quod multarum legum præclariſſimarum auctor, ſuaſorque fuit; quod in dicenda ſententia numquam invidiam reformidavit, multaque contra collegarum ſuorum commodum ſæpe ſuſcepit, atque perfecit. Vitioſa quadam conſuetudine duabus, ſæpe etiam pluribus civitatibus, unus, & idem dabatur cuſtos, qui Græco verbo Epiſcopi appellantur: neque in iis ipſis ætatis progreſſus expectabatur, qui annalibus Pontificum Maximorum legibus conſtitutus eſt; adoleſcentuli, ſæpe pueri, maximis adminiſtrationibus præficiebantur. Has atque huiuſmodi alias pravas, corruptaſque conſuetudines ſua Contarenus ſententia delebat: moreſque ſacerdotum hominum, nimium nonnûmquam deformatos emendabat, magnaque ſua ipſe offenſione communem Reipublicæ levabat invidiam. Non eadem condicione eſt collegium Cardinalium, ceterarumque civitatum ſenatus, aut conſilium; nam illæ ex ea, quam habent, civium copia in ſuos ſenatus, qui aptiſſimi viſi ſint, legunt; in collegium Cardinalium e toto Orbe terrarum, qui aut doctrina, aut nobilitate, aut prudentia, aut probitate, religione, pietate excellunt, ſi Pontifici Maximo viſum ſit, eos cooptare licet; eoque factum eſt, ut ſumma is ordo amplitudine, ſumma auctoritate, ſummo ſplendore, omni ille quidem tempore fuerit; quippe e Chriſtianorum flore decerptus, atque collectus. Veruntamen iis, de quibus inſtitutus mihi ſermo eſt, temporibus præcipuum quoddam in eo lumen enituit: propterea quod Paulus Pont. Max. magni, atque acris iudicii vir, eximia, ſingularique virtute homines nactus, ad eam illos dignitatem ultro ipſe evocaverat; ut ei Collegio, quod per ſe antea eſset clariſſimum, ea re lucis tamen permultum attuliſse videretur. Ex hac virorum clariſſimorum copia, cum mittendus ad Cæſarem Legatus eſſet, Contarenus potiſſimum ad id munus delectus eſt: cauſa mittendi ea fuit. Vehementer erat Cæſar anxius, ſollicituſque, quod Germani, qui plurimum armis poſſunt, neque præſto illi in bellis erant, neque eum pecunia

iuvabant; propterea quod maximis inter ſe ſeditionibus de religione contendebant, atque inteſtinis diſſenſionibus diſſenti, nullo illi uſui eſſe poterant. Abiecti quidem, perditique, ac deſperati homines, xxxx. fere abhinc annis, iampridem receptas, rataſque diſciplinæ Chriſtianę ſententias in controverſiam revocaverunt, multitudinique perſuaſerunt imperitæ, uti a Romano Pont. quod caput Chriſtianæ Reipublicæ, atque Eccleſiæ eſt, deſciſcerent, ſeſeque in libertatem vindicarent: quod malum tarde initio ſerpens, ab iis neglectum, a quibus opprimi id, & poterat, & debebat, paulatim infimę plebis, vulgique mulierum, animis, legum vinculis laxandis, & diſſolvendis, pollicendaque cupiditatum multarum licentia in fraudem inductis, paucis annis opinione magis adcrevit: idemque nefarius furor, poſtquam populare exiſtimari cœptum eſt pietatem evertere, multos quoque principes invaſit. Alios metus impellebat, veritos ne a ſuis desererentur, ſi ab illis diſſentire pergerent; partim rerum novarum ſtudio, partim levitate, & ſtultitia, quod Deo immortali, legibuſque ſpernendis, fortitudinis opinionem facere ſeſe de ſe nonnulli arbitrarentur; partim etiam avaritia, quod ſacerdotum maximas, ampliſſimaſque poſſeſſiones publicatas, inter ſe partiebantur: multi tamen, quibus eſſet Deus pro ſua ipſorum pietate propicius, veram, integramque pietatem conſtantiſſime complexi, nullis permulceri illecebris, nullis illici præmiis, nullo timore depelli ſeſe paſſi ſunt; eaque a maioribus, quæ acceperunt, inſtituta ad hoc uſque tempus fortiſſimo animo retinuerunt. Sed tanta inter utroſque extitit non modo contentio, ac diſceptatio, ſed iam concertatio, atque pugna, tantumque exarſit odium, ut maxime bellicoſiſſimæ, florentiſſimæ, atque adeo, ante hunc furorem, religioſiſſimæ, optimeque de Republica meritæ nationis, vires, opes, & copiæ abſumptæ, in ſeſe ipſa conficienda, atque delenda, ſint. Quibus rebus permotus Cæſar animo, & cogitatione in ea cura defigebatur,

batur, ſi per compoſitionem minui id malum, ſedarique diſcordię poſſent: qua de re cum omni contentione cum Germanię Civitatibus ageret; primo Chriſtianorum omnium Concilium in iis maxime locis indici poſtulaverunt, quo adire tuto ipſi poſſent; is erat locus nuſquam gentium: quippe cum ab omnibus defeciſſent, nec ullis ſeſe gentibus committere auderent, præterquam in eorum ipſorum finibus; ad id Concilium venturos, eiuſque decretis, iudiciiſque ſtaturos ſeſe pollicentur: id eo ab illis conſilio fiebat, quod Pontificem Max. numquam eo deſcenſurum ſibi perſuaſerant: verum ubi probari a Paulo III. condicionem, ac ne de loco quidem, cuius iniquitate deterritum iri eum maxime ſperabant, recuſari ſenſerunt; paulatim regredi, neque in eo, quod ultro ipſi poſtulaverant, manere; dirimi controverſias per colloquium poſſe; id brevius, expeditius, certiuſque eſſe, dicere; longum eſſe expectare, dum ex ultimis terris conveniretur. Omnia ſibi Cęſar experienda exiſtimabat, ſi ulla ratione mederi ei tanto malo poſſet. Itaque deliguntur homines docti ex utroque numero undeni; ad colloquium venitur; magna contentione, magna pertinacia ab iis, qui ſe ipſi Proteſtantes appellant, diſputatur, atque in omni genere calumniæ deliteſcitur; eos ii, qui ratas veteres ſententias eſſe volunt, Catholicique appellantur, acriter refellunt, conſtantiſſimeque in ſententia perſeverant. Ad extremum, cum concertationum exitus nullus reperiretur, nec quicquam inter eos conveniret prorſus diſiunctis, diſcordibuſque opinionibus, infecta re a colloquio diſcedunt: quod, quoniam ſe abſente factum erat, Cæſar ſperans Germanos ſuum aſpectum, atque auctoritatem reveritos, aliquid de pertinacia, atque calumniis remiſſuros, iterum deligi homines iubet, qui colloquendi cauſa Ratisbonam conveniant; atque eo ipſe proficiſcitur, ut maiore auctoritate de concordia ageretur, ſimulque magnopere a Paulo III. per litteras petit, Legatum ut ad ſe mitteret, qui ad rem tantam, & tam gravem maxime eſſet idone-

us.

us. Paulus e tanta præclariſſimorum hominum facultate, & copia Contarenum ſine ulla dubitatione delegit, atque hominem in Germaniam mittit; quod is & magnum iam antea eius gentis propter eas cauſas, quæ commemoratæ a nobis ſunt, haberet uſum, & Cęſari eſſet gratiſſimus; idemque innocentiæ, doctrinæ, prudentiæ, facilitatis, animique moderationis, magna apud Germanos opinione excelleret; quique (id quod Cæſar magnopere poſtulaverat, maximeque ad rem pertinere arbitrabatur) in diſputando minime eſset ambitioſus, minimeque pertinax. Eo cum veniſſet mirabiliter acceptus a Germania eſt, & magno in honore apud Cæſarem fuit. Nam cum omnes Germaniæ Principes, tum Rex Romanorum ipſe, officii, honoriſque hominis cauſa, domum ad eum venit; & in ſacris, cerimoniiſque ſolemnibus, datus ei locus eſt ſecundum Cæſarem primus: nihilque earum rerum, quæ ad homines magnos honeſtandos adhiberi conſueverunt, in eo pretermiſsum eſt; quę; tametſi ordini ſcilicet debebantur, & dignitati, tamen cum alacrius aliquanto, tum etiam cumulatius, quam antea ſolita ſint, perſonæ dicuntur eſse perſoluta. Accedebat quod Cæſar iucundiſſima eius conſuetudine, & ſermonibus delectatus, ſæpe hominem ad ſe extra ordinem vocabat: cumque de gravioribus negotiis, deque Republica collocuti inter ſe eſsent, multa ad eum Cæſar de ſuis privatim rebus referebat: multa de Geometria, multa de Geographia quęrebat; quibus ille ſcientiis, quod eæ ad rem militarem (quę illi ſpectanda erat maxime) pertinent, operam multam illis temporibus dabat: illa autem cum in promptu Contarenus haberet, quod puerili diſciplina erat in iis artibus ſtudioſe verſatus, omnia ſcilicet certa, dilucidaque reſpondebat. Quę cum de Contareni apud Cæſarem famliaritate, ac gratia, apud omnem autem Germaniam auctoritate, & fama, Romam eſsent allata; ventum eſt in ſpem fore, ut res convenirent, mitigatiſque Contareni lenitate, & prudentia, Germanorum animis, teterrimæ diſcordiæ tolle-

rentur;

rentur ; quæ res quoniam maiorem in modum illi gloriæ futura erat , homini vehementer invideri cœptum eſt . Nec deerant etiam Romæ , qui dicerent , nulla alia de cauſa ipſum Germanis gratum , acceptumque eſſe , niſi quia adverſariis indulxiſſet ; ac decreta , quæ pugnaciſſime defendere debebat , iiſdem prodidiſſet. Hę vero graves , acerbęque voces ab iis , qui ęquo animo laudem , gloriamque Contareni non ferebant , emanabant: nec tantum illic , ubi plurimum ipſi obeſſe poterant , improbe mittebantur , verum etiam per omnem Italiam fuſæ , ac diſſeminatæ , magnopere illius exiſtimationem , ac dignitatem lædebant : quas tamen ille , magno animo præditus , reique ipſius naturæ non ignarus , primo contempſit ; ad eum namque malevoli hi ſermones invidorum in Germaniam uſque delati ſunt ; ſimulque ſperabat exitum earum rerum innocentiam ſuam , fidemque patefacturum : cui ſane ipſe toto animo incumbebat . Contigit tamen tunc , quod ſæpe in magnis , arduiſque rebus uſu venit , ut negotium illud , Chriſtianæ Reip. magnopere utile , atque adeo ſalutare , in medio curſu fractum , ac diſſipatum ſit : id autem magna ex parte factum eſt malitia , fraudeque illorum , qui Cæſaris potentiam , quę multum compoſitis rebus , Germaniaque pacata , creviſſet , ſuſpectam habebant , ſuiſque rebus periculoſam exiſtimabant ; hi namque non modo veterum diſcordiarum fibras , ut oportebat , communis utilitatis cauſa non evellebant , verum etiam novarum ſimultatum ſemina occulte iaciebant in aures eorum , quibus commiſſa res erat , inſuſurrantes , ac falſos quoſdam metus eo inferentes . Ut autem aſtuta hęc conſilia rem remorabantur , & ne ad exitum adduceretur impediebant , ita ſubito exortum eſt , quod animos Germanorum ad longe alias curas traduceret , finemque diſputationi illi , ac colloquio faceret : hoc autem fuit incurſus Turcarum Regis in Pannoniam cum maximis copiis , communiſque hoſtis metus ; nec enim effecit tunc timor ille , quod plerumque conſuevit , magnopere exacerbatis animis , ut ſtimulum

periculum

periculum tantum admoveret ad odia extinguenda, & gratiam reconciliandam; ſed potius ſpem, quæcumque erat, malorum illorum ſedandorum eo tempore intercidit, ac ſuſtulit. Miſſis igitur ſermonibus illis, quod factum eſt extremo menſe Quinctili, cęperunt Germani arma, totoſque ſe ad impetum illum coercendum, fineſque ſuos tuendos contulerunt. Cæſar vero aliam rationem iniit eius periculi callido conſilio propulſandi, quod a veteribus etiam ducibus non ſemel uſurpatum fuit, & ſatis tutum ſemper, utileque cognitum eſt: ſtatuit enim cum claſſe, quam maximam ædificaverat, ornaveratque, in Africam navigare: magno namque ſpatio Solimanus inde remotus, auxilium illis locis ferre nullo modo poterat, & ne maiorem etiam aliquam plagam in Grecia acciperet, non ſine cauſa metuere debebat. Urgebant præterea Carolum, ut hoc faceret, aſſiduæ preces Hiſpanorum, crebraque damna ſtimulabant, quæ cuncta illa maritima Regio cotidie accipiebat, ob frequentem irruptionem piratarum: adeo ut mare pæne omne clauſum illic foret. Quare ut tam gravibus malis regnum illud ſuum liberaret, deleretque maculam, quam ſibi videbatur ſuſcipere ob tantam licentiam prædonum, ſtatuit, ut dictum eſt, apparatum illius belli non deeſſe, ſedemque nefariorum hominum, ſi poſſet, omni ratione evertere; quamvis inimici timoris ipſum arguerent, quod ferociſſimum hoſtem declinaret, ac tellurem, quam maxime tueri debebat, tanto impendente periculo, deſtitueret; in Italiam igitur celeriter venit. Cum vero muneri, quod ſuſtinebat, non ſine magna animi ſui moleſtia finem factum eſſe vidiſſet Contarenus, nec ſe poſse amplius navare operam Reipublicæ, una cum Cęſare reverſus eſt. Poſtea vero quam Tridentum ventum eſt, Imperatorem, ut ſe dimitteret, rogavit; velle enim ſe, quum commode id facere poſset, Eccleſiam ſuæ fidei commiſsam, quæ non longe inde abeſset, inviſere: ac poſtquam publice non poſset, privatim religioni, officioque ſuo ſervire.

Vene-

Venerunt tamen eo tempore Roma a Pontifice Maximo litterę, quæ iuberent ipſum, perſona Legati retenta, apud Imperatorem eſſe, Mediolanumque una cum eo proficiſci, in quam urbem ille, ut veteris imperii iuris, non multo ante receptam, volebat (ut moris eſt) cum pompa ingredi, indeque Lucam accedere, quo in loco Pontifex ipſe, Cæſarque ſtatuerant ſimul congredi, ac de communibus rebus ſtudioſe agere. Accidit hoc in itinere res, quę vehementer animum optimi viri commoveret: cum enim Brixiam ventum eſſet, civis eius loci, honeſtus ſane vir, ac vetus amicus Contareni, qui ad ipſum ſalutatum venerat, quæſivit ex eo ſimpliciter, quæ mens ipſum impuliſſet, ut capita, quę ferrentur prolata ab adverſariis, adeo abſurda, & a vera ratione aliena, in Germania comprobaret: cui ſtatim reſpondit ille; eas eſſe meras nugas, rumoreſque prorſus inanes, & quos omnium aures reſpuere deberent: ſe namque, nedum anceps quod eſſet, & in quo ſcrupulus aliquis reſideret, ſine auctoritate Pontificis Maximi conceſſurus adverſariis fuiſſet, ea etiam quę rata in primis ſunt, & firma aliter recepturum non fuiſse: non deſtitit auctor eius ſermonis, ſed addidit; rem aliter, atque ille putaret, ſe habere: neque enim incertam eſse, ac nullo auctore prolatam famam illam: ſe namque litteras vidiſſe ab eius ordinis homine ſcriptas, ſummo viro, quem etiam nominavit, quæ id commemorarent, ac verum eſſe contenderent: non potuit tunc homo leniſſimus ſibi temperare, quin ſtomacharetur, exclamaretque; Digna vero merces hęc eſt meorum laborum, ſi vera ſunt, quę narras: ſtatimque, ut innocentiam ſuam, exiſtimationemque tueretur, miſit epiſtolam ad Pontificem Maximum, qua valde queſtus eſt de iniuria illa, ſermoneque improbiſſimo, quem Roma profectum, ac per omnem Italiam ab iniquiſſimis diſſipatum, contra dignitatem ſuam comperiſſet: rogavitque ſimul, ut, ſi penitus eum non aſpernaretur, ſaltem ſe indicta cauſa ne condemnaret, nec quicquam de illa re ſecum ſtatueret, antequam

ipſe ad eum perveniſset: ſperare enim ſe facile cauſam ſuam probaturum, oſtenſurumque laude ſe, ac prẹmio, non reprehenſione, aut pœna ulla, ob ea, quẹ in Germania geſſiſſet, dignum eſſe. Cum Mediolanum perventum eſſet, quẹ civitas omni genere lætitiẹ, magnificentiaque apparatus Cæſarem excepit, mirifice ſuo quodam facto Contarenum Carolus decoravit, ac, quid ſentiret de virtute, ſingularique probitate hominis, notum, teſtatumque omnibus eſſe voluit: lateri enim ſuo ipſum in omni ea pompa hẹrere voluit: cumque hoc ille modeſtiẹ cauſa recuſaret, ſequereturque aliquanto poſt, mandavit humaniſſimus princeps uni e famulis, ut pæne invitum ipſum traheret, ac prope ſe collocaret, omneque id tempus, donec eo perveniret, quo paratum illi hoſpitium erat, conſumpſit cum eo iucundiſſimis ſermonibus; id vero quum perſonæ, dignitatique datum non ſine cauſa aliquis arbitrari poſſet, licet tamen exiſtimare, multum etiam ad hoc valuiſſe iudicium, quod fecerat de homine; quod putaret, ut qui veræ gloriæ non ignarus eſſet, eam rem non minus ſibi, quam Contareno laudi, & honori futuram. Et ſane litteris mandatum eſt, eius nominis primum Auguſtum Cẹſarem, quum primum Alexandream, quam bello cẹperat, ingreſſus eſt, in magna copia honeſtorum, ac clarorum virorum, Areum, graviſſimum, & eruditiſſimum hominem, ſibi adiunxiſſe, familiariterque cum eo ſolo in tanta illa lætitia, fortunæque ſuæ magnitudine locutum eſſe; quem etiam, ut magis eum cives ſui ſuſpicerent, ac fortunatum iudicarent, manu teneret; erat enim philoſophus ille Alexandrinus. Sed aliæ quoque res, dum illic manſit, indicio eſſe potuerunt, quantopere Contarenum diligeret; id quod animadverſum ab aliis opulentis viris, qui in eo comitatu erant, fecit ut omnes ipſum colerent, ac de illo celebrando quaſi inter ſe contenderent. Cæſar, qui, ut ſupra oſtendi, mare tranſire ſtatuerat, quæ ad curſum illum neceſſaria erant, ſtudioſe parabat: imperaratque ut Genuam claſſis, pro-

pinquoſque

pinquoſque in portus cogeretur : quare , ut id celerius fieret , ſtatuit ſibi in eam urbem accedendum , indeque Lucam eundum , quo Pontifex Max. ſe venturum ſignificarat . Contarenus igitur breviore via ſe Lucam contulit, atque illic, quod maxime cupiebat, poſt paucos dies Pontificem Max. vidit ; qui ſane hilari vultu , nulloque ſigno edito offenſionis , ipſum accepit : nec multo poſt eodem Imperator venit , qui non ceſsavit etiam in aliis magnis rebus, quas cum Paulo III. egit, multa prædicare de prudentia , induſtria , probitate Legati ; quibus omnibus virtutibus, in munere illo obeundo , uſus fuerat in Germania ; nec non queſtus eſt , quod Romæ multa falſo iactata forent contra fidem , & dignitatem ipſius, quum ille integre, ſincereque perſonam eam ſuſtinuiſſet , ac negotia cuncta cum fide adminiſtraſſet : cui ſtatim ſapientiſſimus ſenex , quique ignarus non erat artium malarum , quibus plerique Romæ utuntur, aut invidia commoti, aut, ſi alios depreſſerint, ſperantes ſe in locum illorum invaſuros, reſpondit ; ſibi eximie cognitam eſſe , ac probatam Contareni virtutem ; ſeque eam ob cauſam ipſum tunc in Germaniam miſiſſe, tantumque oneris ei impoſuiſſe; facturumque etiam brevi, ut nemo dubitare poſſit de benevolentia ſua erga illum, ac, quo denique loco eum haberet, ſe omnibus declaraturum. Non contentus autem hoc Pontifex , ut omnem ſcrupulum ex animo Contareni evelleret, gauderetque ille ſecum tam prompto erga ſe animo fortunatiſſimi hominis , ac tam præclaro teſtimonio ſuarum virtutum , notum eſſe voluit ipſi eum ſermonem : ſimulque ſuaſit illi, ut contemneret malevolas voces improborum , nec putaret eas quicquam valere ad exiſtimationem ſuam violandam : fontem etiam huius mali aperire volens , teſtimonium citavit veterum poetarum , qui naturam invidiæ verſibus ſuis expreſſerunt; moremque illam habere tradiderunt, ut ſumma loca feriret non minus , quam venti editiſſima quæque appetere , ac violentius verberare conſueverunt : omnique de-

mum ratione, qua potuit, oſtendit ſe eum valde carum habere; cumque etiam gratias amanter egiſſet pro ſuſceptis laboribus, fecit ei poteſtatem, ut tot itineribus defatigatus, Romam reficiendi ſui cauſa breviore via accederet; ipſe namque vicinitate invitatus, Bononiam profectus eſt, indeque Ariminum venit, ac Flaminia denique via Romam reverſus eſt; nondum autem duobus menſibus tranſactis, memor eius quod dixerat, de augenda dignitate Contareni, Legatum ipſum Bononiæ declaravit: quæ publica cura, provinciaque reliquas omnes ſuperat, quas intra ſuos fines, imperiumque ſtatus Reip. poſſidet. Ille igitur, hoc novo onere ſibi impoſito, ut qui non minus rebus gerendis, quam contemplandis factus erat, Martio menſe ſeſe in provinciam contulit: factumque eſt, ut VI. Kal. Aprilis in urbem ingrederetur, qui dies apud eos maxime celebris agitur, conſecratus Genitrici Eius, qui ſalutem nobis dedit. Summa igitur lætitia totius Civitatis exceptus eſt, conataque eſt illa, quam ſpem conceperat animo de probitate, & prudentia ipſius, externis etiam rebus, honoribuſque omnibus indicare: certo enim ſciebat futurum ſibi illum potius eſſe optimum parentem, quam durum aliquem, & avarum dominum, aut etiam fortunarum ſuarum expilatorem; in quo certe illi falſi non ſunt: ut primum enim res illas attigit, nullo negotio cognitum eſt, non minus ipſum in rebus iudicandis clementia uti, & æquitate, quam ſummo illo iure, quod ſæpe merito reprehenditur, ac, ſiquis vere exiſtimet, quod alio nomine appelletur, dignum eſt. Totos dies ille cauſis audiendis, controverſiiſque tollendis operam dabat: nec umquam moleſto ſane hoc, & odioſo munere, præſertim homini in aliis curis, ſtudiiſque educato, defatigabatur: hoc autem faciebat, naturamque ille ſuam, conſuetudinemque flectebat, quia verę gloriæ deditus erat, ac prodeſſe mortalibus, quacumque re poterat, ſtudebat: quare quodcumque munus obiret, dignum viribus, operaque ſua, in ipſum tota mente incumbebat. Erant

hæ

hæ curæ, cogitationeſque hoc tempore Contareni; procurabatque ille commoda eius nobiliſſimæ Civitatis: cum repente, inopinante illo, Roma litteræ venerunt, quæ ipſum ad aliud munus traducerent, in quo ſane ille diutius verſatus fuerat, quodque omnes numeros honeſtatis in ſe habebat. Cum enim ſedari numquam potuiſſent ulla ullius opera iræ inter Franciſcum Gallorum Regem, & Carolum V. Imperatorem, ſed cotidie magis novis iniuriis inferendis inflammarentur eorum animi, gereretur que, aut pararetur ab ipſis ſemper bellum teterrimum, quod in ſingulos dies Reip. Chriſtianæ graviſſima vulnera imponeret, & ad internecionem denique redigeret maxime pias nationes, officii ſui eſſe ratus eſt Paulus Pont. Max. tanto malo, ſi ulla ratione poſset, mederi, tantumque, & tam ſævum incendium extinguere; quare mittendos ſibi eſſe cenſuit ſeorſum ad ambos potentiſſimos Reges, Legatos, prudentiſſimos viros, & tanto oneri ſuſtinendo pares: præclare enim ſciebat, quanta vis eſset in Miniſtris ad unamquamque rem efficiendam; hancque curam, omnium maximam, requirere perſonas in primis ſapientia, & auctoritate præditas, atque ornatas, & non minus gratas acceptaſque Principibus iis, quorum animos delinire, ac flectere deberent. Elegit igitur quem ad Cæſarem, in Hiſpaniis tunc degentem, mitteret, Gaſparem Contarenum: & ad Gallorum Regem ire voluit Iacobum Sadoletum; ambos viros probos, atque omni ingenii laude florentes; &, ut collegas in ampliſſimo Sacerdotio, ita multis honeſtis artibus inter ſe coniunctos, ac maxime bonis omnibus probatos: quæ res geſta eſt ſextili menſe. Erat eo tempore Sadoletus Romæ: quare ſignificavit per litteras Pontifex Contareno, quid de illo ſtatuiſſet; mandavitque, ut, quæ ad iter neceſsaria erant, expediret: ſocium namque ipſius in honeſtiſſimo illo munere intra paucos dies in viam ſe daturum. Hoc accepto nuntio ille, qui nullum umquam utilitatis aliorum cauſa laborem recuſarat, quamvis ætate iam confectus

eſſet,

eſset, & ſatis imbecilla valetudine, æquo tamen animo tulit ſibi onus illud imponi, quod ſi animam etiam in ea Legatione ſe profuſurum eſſe certo ſciſſet; tanta erat pietate præditus, & ita dicto audiens eſſe Summo Pontifici cupiebat, ut ipſam prorſus repudiaturus non fuerit. Appropinquabat ſane illi mors, quæ tamen longe alia ratione, & ubi minime expectabatur, ipſum oppreſſit: nec enim (ut a me nunc diligenter narrabitur) aut laboribus, aut defatigationibus novis accelerata eſt.

Agebat Contarenus ætatis ſuæ annum LIX. in his curis, quas oſtendi, toto animo occupatus: partem tamen illarum iam in id munus, quod inſtabat, derivans. Incumbens igitur illis, quæ multæ profecto, ac graves erant, moleſto anni tempore, ut par eſset ipſis ſuſtinendis, aliquando reficiendi ſui cauſa ſe in propinquum Urbi locum conferebat: ubi manens, & æſtum declinaret, quo conficiebatur domi, & aliquantulum a perpetuis ſuis laboribus animum relaxaret: nam ſiquid maioris momenti ſubito evenişset, facile illuc adibatur; ubi etiam poteſtatem ſui omnibus faciebat. Locus autem valde animo ipſius, temporique illi accommodatus, ac quo plurimum variis de cauſis delectabatur, erat ſacellum Divæ Mariæ a Monte vocatæ, cuius poſſeſſio procuratioque eſt ſodalium Divæ Iuſtinæ. Acciderat autem, ut illis ipſis diebus, qui primi Sextilis menſis fuere, fratris filius, illius ſalutandi, & viſendi cauſa, Bononiam veniret, qui ſuperiore anno Patavii inter ſodales illos receptus fuerat: vocabatur vero novo nomine, ut conſuetudo eſt eorum, qui ſe ſacris aliquibus initiant, Placidus: cum autem probus adoleſcens eſſet, ſeminaque nonnullarum virtutum in ſe contineret, a Contareno diligebatur. Ille igitur primo apud ſuos in urbe manſit in Divi Proculi dicato ipſis domicilio, ut tamen eo facilius frui poſſet Contarenus, ipſeque itidem ſitim ſuam expleret videndi virum, quem maxime optabat, ſecum ſanguine coniunctum, cuius etiam viſendi alienigenæ deſiderio flagrabant, impetravit a ſuis, ut ſe il-

lic eſſe paterentur, quę cauſa reliquis cauſis addita eſt frequentandi receſſum eum, diutiuſque illic commorandi. Hic collis ab Urbe abeſt ſpatio mille paſſuum, amœniſſimus, & natura, & arte factus ad animum multis modis paſcendum, atque omni honeſta voluptate explendum: & ſane, qui deſideria optimi huius viri, gaudiaque cognita haberet, quod non magno negotio omnibus contingere potuit, qui familiariter cum eo vixiſſet, facile iudicaret paucos illos dies, quos illic traduxit, iucundiſſimos ei fuiſſe omnium, quos in vita umquam deguſtaſſet: vivebat enim cum ſui amantiſſimo fratris filio, cumque aliis nonnullis comitibus illius, eorundemque ſacrorum ſociis, honeſtis ſane viris, & eruditis: rem divinam crebro faciebat; omniſque ſermo illic erat de rebus, quibus maxime capiebatur. Cum igitur, ut traditum a me eſt, calores eſſent maximi, crebro in porticulam quandam declinandorum illorum cauſa veniebant: &, ut illic frequentius deambulabant, ita etiam aliquando poſita menſa cibum capiebant: vergit enim illa ad ſeptemtriones; Urbemque ipſam quaſi ante pedes poſitam proſpicit, planitiemque omnem, quæ ipſam cingit: quin etiam remotiores Urbes illinc commode cernuntur, Mutina, Ferraria, aliaque nobilia oppida: quare non ſine cauſa expetitur proſpectus ille, paritque oculis incredibilem voluptatem: quamvis tunc, capto iucunditate illius, Contareno nihil tale timenti, exitum comparaverit: aura enim illa lenis, quę flabat, frigidiuſculuſque aer, cum temperamentum corporis ipſius rarius eſſet, paruoque momento ſæpe commoveretur, facile ad imas partes penetravit, ſanguineque inflammato abſceſſum in latere creavit, e genere eorum, quæ ἀποστήματα Gręci vocant, quare ſtatim febris conſecuta eſt, quæ ſeptimo die ipſum conſumpſit; quamvis magna diligentia ſummorum medicorum curatus ſit: ſimul ac enim primum cognovit ſe ęgrotare, Bononiam reverſus eſt. Ipſe autem in primis naturam, vimque eius morbi mature perſpexit: tribus namque diebus, antequam animam ef-

flaret,

ſtaret, omnem rem Ludovico Beccatello, uni e familiaribus ſuis, quo plurimum in rebus maioris ponderis utebatur, enarravit. Dixit igitur gravitatem eius morbi non apparere, reconditaſque corporis partes magis ipſum oppreſſiſſe, quam exteriores male habere: in promptuque eſſe: addiditque genus id morbi periculum magnum in ſe continere: quod ſi vires corporis eæ forent, ut ſpatio trium, quattuorve dierum reſiſterent, ſine dubio morbum ipſum impetum ſuum remiſſurum: ſe tamen magnopere vereri, ne contra ipſe deficiat, naturaque penitus frangatur: intelligere enim ſe venæ motum valde imbecillum eſſe. Cui ille, qui ſaluti ipſius omni ſtudio proſpiciebat, reſpondit, rogans ut abduceret pauliſper animum ab his moleſtis cogitationibus, rationemque omnem ſui curandi in prudentia, diligentiaque medicorum poſitam eſſe vellet: affirmans præterea Deum optimum maximum, quem ſemper ille pie coluiſſet, ipſi preſidio futurum: eſſe autem accurate incumbendum valetudini recuperandæ, ut cito mandatum ſibi munus obiret, iterque ad Imperatorem faceret. Ille vero ſtatim hilari vultu, ad alium longe maiorem Imperatorem ſibi iter inſtare, dixit, idque ipſos brevi cognituros: neque tamen ſe hoc dicere, quia mortem valde perhorreſcat, parumque animo æquo ferat ſe e vita diſcedere: intelligere enim ſe præclare quot, quantaque beneficia a Deo acceperit, quorum etiam pleraque commemoravit, non gloriæ cauſa, oſtentationiſque, cui tunc locus minime erat, verum ut ſe gratum eſse erga auctorem illorum ſignificaret. Inquit igitur ſe ortum eſse ea in Civitate, quæ nulli earum cederet, quæ in univerſo terrarum Orbe exiſtunt; e familiaque, quæ haud poſtremum locum in ea Rep. teneret: conſecutumque itidem illic eſſe honores non parvos: &, ut domi, ita etiam foris, gradus maximos dignitatis adeptum eſse: utramque vitam ſe cum laude aliqua coluiſſe: & eam, quæ in contemplatione rerum verſatur, & eam, quæ rebus agendis incumbit: perveniſſe ad ętatis annum LIX.

quem

quem terminum vitæ non multi attingere potuerunt: quare ſecum quoque hac parte non male actum eſſe, canereque ſe debere una cum ſacro Hebræorum Vate carmen, quod ad æquum, gratumque animum ſignificandum pertinet, nomenque Illius laude, gloriaque cumulandum, quia non tam liberaliter ſe geſſerit erga multos, neque tot bonis expleverit omnem populum, gentemque. Unum tantum ſibi moleſtum eſſe, quod, ut optabat, commodis quorundam tenuiorum hominum non proſpexerit, qui ſibi, poſtquam ad ſacrum illum honoris gradum aſcenderit, fideliter miniſtrarint: ſperare tamen ſe Deum optimum max. Pontificemque, cuius dignitati toto animo inſervierit, fortunas eorum ſublevaturos. Nec oblitus eſt ſuo, opportunoque tempore mandare cuſtodi ipſius, ut privilegium, quod beneficii loco a Pontifice impetrarat, ad delicta penitus abſtergenda traditum, ſibi legeret, dum mente, orationeque conſiſteret. Cum hæc animo verſaret, ſane conſtanti, ac forti, atque hoc ſermone ſemet conſolaretur, ſuos, qui præſentes aderant (ii autem erant, ut quiſque maxime illi acceptus, probatuſque fuerat) angebat, atque ita perturbabat, ut lacrimas vix tenere poſſent: a quibus tamen ſibi diligenter temperabant, quamvis intelligerent ne magna quidem copia ipſarum ſpectante illo effuſarum, poſſe ipſum commoveri, & e ſtatu illo animi deiici. Eadem vero hominis providentia in intelligendo, prædicendoque ſuis vitæ ſuæ fine, exitu ipſo comprobata eſt, quæ in ceteris rebus iudicandis ſignificandiſque ſæpe apparuerat; creſcente enim ſemper vi morbi, remediiſque omnibus ſuperatis, oppreſſus ille eſt, animamque efflavit . . K. Sept. meridie. Quamvis autem horas circiter ſex antea voce orbatus eſſet, non tamen ſenſu animi, intelligentiaque extremo illo tempore caruit, ut certis quibuſdam notis, indiciiſque perſpectum eſt, confiditque clementia Conſervatoris noſtri, ut Chriſtianum virum decet; & cum aliter non poſſet, ſe ſpem omnem ſuam in Eo collocatam habere

nutu, admonitus diligenter de hoc, ſignificavit. Ut vero ſe conſtantem in hoc, maximeque pium præbuit, ita, quæ moris eſt, conſuetudiniſque, non ſolum magno, verum etiam alacri animo geri, cuſtodirique paſſus eſt, quæ ſane, ut nuntia mortis, perterrefaciunt pleroſque, ac valde omnes, qui non firmas radices egerunt in perſuaſionem Chriſtianam, perturbant. Reliquit vero ille diſceſſu ſuo ſuos omnes mœroris, ac luctus pleniſſimos: ut univerſam quoque Civitatem dolore magno adfectam; quæ ſane, quacumque ratione potuit, funus illius honeſtavit, & quam moleſta ipſi optimi cuſtodis mors fuiſſet, planum fecit: die autem, quæ ſecuta eſt mortem ipſius, funus ductum eſt. Orationem de laudibus eiuſdem, & honeſte acta cuncta vita, habuit Romulus Amazeus, diſertus, & nobilis orator, qui tunc in ea urbe, domicilio quodam vetere omnium diſciplinarum, & humaniores litteras docebat, & negotia publica Reip. adminiſtrabat. Corpus in Divi Proculi depoſitum eſt, eo conſilio, ut Venetias poſtea comportaretur, in ſepulchroque malorum ipſius clariſſimorum virorum collocaretur. Paulus III. nuntio allato de obitu Contareni, ægre admodum illum tulit: declaravitque quanti hominem feciſſet, omni genere liberalitatis uſus erga domum illius; nec tantum Pontifex Maximus, qui ſæpe opera ipſius fideli, & utili uſus fuerat, verum etiam Romæ ceteri probi viri morte ipſius vehementer conflictati ſunt; nam, quantum luctum eadem in patria excitarit, non facile dici poteſt: omnes denique, qui aliquando doctrinam illius guſtarant, ſingulariſque probitatis hominis ſpecimen aliquod acceperant, publicam illam cladem exiſtimarunt. Civis autem, collegaque ipſius in ampliſſimo Sacerdotio Petrus Bembus quantum dolorem cępiſſet ex gravi morbo Contareni, deſperataque iam a medicis ſalute, notum omnibus eſſe voluit: in epiſtola enim ad Flaminium Tomarotium, quomodo adfectus animo eſſet, audito caſu illo, & propinqua morte optimi, & honeſtiſſimi viri,

dili-

diligenter narravit. Verbis ipſis, quum illuſtri loco poſita ſint, alioque ſermone edita, ſuperſedebo. Poſſem etiam aliorum multorum doctorum, & excellentium virorum teſtimonia citare, qui quantum damnum morte illius factum eſset, ſcriptis ſui teſtati ſunt: in quibus etiam nonnulli, qui ab eo vehementer diſſentiebant de ratione vivendi, veroque cultu Chriſtiani hominis, & acerrimi adverſarii opinionum, quas ille in Germania defendit, extiterunt, magnifice tamen de eruditione, continentiaque illius in illis ipſis libris, quibus ſententias ipſius oppugnabant, locuti ſunt; quod fere uſu venire non ſolet, ut a quibus de veritate homines diſſentiant, non eoſdem etiam conentur deformare, atque ita auctoritate omni ipſos ſpoliare. Et quoniam de dolore, quem illo tempore cępit Paulus III. mentionem feci, libet etiam commemorare, quod ab eodem illo familiari Contareni, & omnibus officiis cum eo coniuncto, Ludovico Beccatello, honeſto in primis, & fide digno viro, accepi, ad id confirmandum vehementer accommodatum; declarat enim manſiſse diu in animo Pontificis ęgritudinem hanc, ac levi quoque momento refricari ſolitam tantam plagam; niſi forte aliquis putet ſapientiſſimum illum ſenem cotidie magis, in magna penuria talium virorum cognoviſſe quantum incommodum olim acceptum fuerit obitu eius viri, qui ut quietorum temporum ornamentum ingens, ita perturbatorum præſidium firmum erat: quum enim ad ſe illum evocaſset, opera ipſius quibuſdam in rebus uſurus, diligenter ex eo quæſivit, an pręſens forte ille adfuiſset, quum fato Contarenus functus eſt; rogavitque ut diceret aliquid de inſtitutis, & vita illius; cui ſtatim, mihi affirmavit ille, ſe reſpondiſſe id, quod erat: mirificam fuiſſe Contareni integritatem, fidemque in iis omnibus rebus gerendis, quæ mandatæ illi ab ipſo forent, intelligeretve ipſe ſua ſponte, facere ad dignitatem Romanæ Reip. conſervandam: virumque illum vera probitate præditum fuiſſe, non ficta, ac ſimulata, quam

per-

perſonam plerique, ut eò perveniant, quo cupiunt, ſibi callide imponunt: unumque omnium Contarenum veteres, ac maxime ratas opiniones, & animo probaſſe, & verbis etiam ſemper defendiſſe: quo ſermone accepto, commotum Pontificem Maximum, qui deambulabat, ſtetiſſe, manuque iterum percuſſiſſe menſam prope poſitam, dixiſſeque non ſine gemitu quodam, ac ſuſpirio, quod indicavit evulſam fuiſſe penitus omnem ex animo ipſius ſuſpicionem, quæ quondam eo inculcata de illo vocibus malevolorum fuerat: Amiſimus profectò magnum virum, ac valde utilem Reip. noſtræ civem, ſed, ut alia, ita hoc, magno conſtantique animo ferendum. Quoniam autem non ſemel dictum eſt in hac vita de magna labe animi quorundam, quum ab ipſo illo vitio magnopere Contarenus abhorreret, qui alienam perſonam induentes (unde Græco vocabulo, ſumpto ab actoribus fabularum, vulgo ὑποκριταὶ appellantur) & eam quidem ſemper meliorem, vel optimam potius omnium, longe alii videri volunt, quam vere ſint; atque ita magnis in rebus imponunt ſimplicibus hominibus, nihil inde mali ſuſpicantibus, unde plurimum ipſos expectare oportebat; non alienum eſſe duxi de hoc etiam diſſerere: etſi enim numquam defuerunt, qui fallacias, & dolos horum nefariorum hominum aperirent, ac maxime illos eſse cavendos in vita admonerent, numquam tamen ita probi viri eruditi, & inſtructi fuerunt, ut ſatis poſsent artes eorum intelligere, atque inſidias etiam vitare. In primis autem in pietatem noſtram Chriſtianam, quę tota in ſimplicitate animi fundata eſt, radices egit, atque incommoda ſępe magna apud nos peperit hęc fraus. Quo maiore odio digni ſunt hi peſſimi mortales, qui in re, quę quo magis pura, integraque eſt, eo magis probatur, aſtutis conſiliis utuntur, ac dolos malos exercent. Hoc etiam aliquo modo ſignificaſſe videtur doctiſſimus vir Plato, qui hoc genus hominum notans, inquit; poſtremam iniuſtitiam eſſe, videri velle optimum virum, quum minime ſis: Idemque ab Æſchylo, non ſolum gravi poeta,

ſed

ſed etiam docto in diſciplina Pythagorea prolatum eſt, quum ferret in cœlum magnis laudibus Amphiaraum, ſummum illum augurem, eundemque ſanctiſsimum virum; inquit enim ipſum non ſtuduiſſe, quod multi faciunt, ut videretur optimus, verum ut eſſet: nam quod nos, malis multis doctos, reddunt etiam aliquando dubios, & incertos, faciuntque, ut probos, honeſtoſque viros ab improbis, & impuris diſtinguere nequeamus, non dici etiam poteſt quantopere hoc pacto obſint, cum apud Euripidem etiam ſapiens antea ſemper habitus Theſeus, eo nomine ſuſpectam habuerit eximiam probitatem, caſtitatemque filii; inſimulatus enim falſo Hippolytus, quod cubile ipſius violaſſet, quum ſe ille apud eum purgaret, quod vita ſua ab eo ſcelere valde remota eſſet, fidem ea de cauſa non fecit; timuit enim pater ne tenuis victus, cultuſque, quo filius delectabatur, abſtinentiaque a veſcendis animantibus, ſimulata foret; ſimulque ne diſciplina Orphei, quam ille profitebatur, familiaritaſque demum Dianæ, in qua ſe valde iactabat, ficta eſſet: quare in alteram partem miſerabiliter peccavit. Sed eo redeamus unde digreſſi ſumus. Idem etiam intimus conſiliis Contareni, nec minus ſtudioſus famæ exiſtimationiſque huius optimi, ac pudentiſſimi viri, quem ſibi in vita tamquam vivum quoddam exemplar probitatis propoſuerat, notam, quam improbe vitæ ipſius inurere præpoſterus quidam amicus ſtuduit, hoc pacto delevit. Narrat enim forte eveniſse, ut illo ipſo tempore, quo graviter Contarenus ægrotabat, Bernardinus Ochinus, ille novæ condendæ Franciſcanæ familiæ dux, & auctor, Bononiam venerit, Romam ad cauſam dicendam evocatus: inſimulabatur enim in iis contionibus, quas Venetiis habuerat, nonnulla dixiſse, quæ veteribus Decretis Romanæ Reip. adverſabantur: additque habuiſse illum litteras ad ſe ſcriptas a Giberto Epiſcopo Veronenſi, quibus a ſe petebat, ut diligenter ageret cum Legato, ut hortaretur hominem ad ſiſtendum ſe in iudicio: coramque ad ea, quæ ipſi obiiciebantur, de-

defendenda : quum cognoviſset ipſum timide ad id deſcendere , egereque ſtimulo quopiam , & auctoritate magni alicuius , & gravis viri : neque enim adhuc Gibertus hominis levitatem , inconſtantiamque perſpexerat : is autem veſperi venerat , quum iam cenaſsent omnes , Legatus tamen adhuc in lectulo vigilaret : qui , quum ſperaret morbum poſtridie leviorem fore , ut commodius eum audire poſſet , loquique cum ipſo familiariter , iuſſit ut præberentur illi , quæ ad curandum corpus pertinerent : contigiſſe vero contra , ut ea nocte morbus ingraveſceret , quare mane Legatum totum diſtentum fuiſſe in remediis , quę medici adhibenda iuſſerant , ſumendis , noviſque curationibus : unde factum fuerit , ut neque de hoſpite illo , neque de alia ulla re agi cum eo potuerit . Bernardinus interim , cui in primis mala ſua mens , maluſque animus cognitus erat , atque umbras etiam , ut , qui ſibi alicuius ſceleris conſcii ſunt , faciunt , reformidabat , cœpit vereri , ne aſtute illic detineretur : putabat enim fingere morbum Legatum ; quo metu homo oppreſsus (nam hoc verum eſſe non multo poſt e conſilio , quod cępit perſpectum eſt) non ceſſabat Ludovicum urgere ; ut rogaret Legatum poteſtatem ſibi faceret abeundi ; in quo ille ipſi non obtemperabat , putans brevi fore ut melius eſſet Legato : videbatur enim ſibi perſpexiſſe cupere illum magnopere cum Bernardino loqui ; qui ſane uſque ad id tempus magnum ſibi nomen ex facultate illa dicendi , & opinione ſanctitatis conciliarat . Cum autem , magis magiſque ſemper timore creſcente , inſtaret , Ludovicus importuno ſane tempore coactus eſt , cum ęſtu febris in lectulo Legatus iactaretur , eo irrumpere , rogareque ut pateretur ipſum abire ; in quo ſanę humaniſſimus vir ei morem geſſit ; quumque ad eum Bernardinus introductus eſſet , hęc ipſa verba protulit . Vides quo in ſtatu ſim ; excuſatio hæc apud te iuſta ſit ; & ora , ut Deus optimus maximus mihi propicius ſit ; feliciterque inſtitutum iter perage : cui ille tantum , demiſso (ut moris eſt) capite , reſpondit , ſe prorſus

ita

ita factum; illicoque abiit. Hic eſt ſermo, quem Bononiæ habuit cum ſanctiſſimo, & modeſtiſſimo viro Bernardinus; nec verbum pręterea additum eſt; qui tamen poſtea, quum ſuſceptam vitæ rationem deſeruiſſet, acerrimumque hoſtem Pontificiæ poteſtatis præbuiſſet, ut ſe ſapienter id feciſſe oſtenderet, a perditaque cauſa, & flagitiis multis contaminata, merito defeciſſe, habereque ſe multos ſocios eius conſilii, probare vellet, non veritus eſt criminari amicum, memoriæque, ac litteris prodere; queſtum ſecum eſſe eo tempore Contarenum de moribus, inſtitutiſque Romanorum Antiſtitum; & inſectatione ſęva, atque iniuſta bonorum, huiuſcemodique alia multa ſcribere prorſus inania, & quæ non ſolum a veritate abhorrerent, ſed etiam vitæ eius, cui adficta erant, nullo modo convenirent. Quæ cuncta Ludovicus (ut eſt vir optimus, & omnis officii, quod in amicitia coli debeat, obſervantiſſimus) aſſeverabat, refellendi eius mendacii cauſa, & purgandę innocentiæ viri illius mortui, quem vivum magnopere dilexerat; nec tantum hoc ſe ita habere teſtimonio ſuo confirmabat, ſed alios etiam teſtes huius rei producebat, qui præſentes illic adfuerant; in quibus etiam nominabat Iulium Contarenum, fratris Legati filium; qui poſt eius mortem, & ob naturæ probitatem, & ob commendationem patrui, creatus eſt Pont. Civitalis, cui præfecturæ regendæ prępoſitus antea fuerat. Cum hoc tanti momenti ſit ad integritatem Contareni oſtendendam, abſtergendamque maculam illi falſo aſperſam, volui totam rem, ut factam eam accepi, ac pęne iiſdem verbis, quibus mihi expoſita eſt, commemorare. Rebus autem geſtis ab eo dum vixit enarratis, nunc quę monimenta ingenii reliquerit, fructuſque otii ipſius indicabo, prius tamen, quod adhuc valet aliquid ad confirmandam doctrinam hominis, teſtimonium de ea re graviſſimi, & eruditiſſimi viri citabo: quod additum ſuperioribus teſtimoniis, quæ prodidi de eximio ingenio ipſius, præſtantique cognitione omnium diſciplinarum, vera eſse decla-

ra-

rabit, ſimulque non ſinet quempiam dubitare, quomodo ille, in vita plerumque occupata, tot tamque præclara opera efficere potuerit, quæ multum etiam poſteris proſint, perpetuoque teſtentur, qualis ille, quantuſque vir fuerit. Ludovicus igitur, cui cognomen ferrei oris fuerit, nobilis philoſophus, & qui multos annos in Bononienſi gymnaſio ſumma cum laude, & admiratione omnium, qui aliquando ipſum diſputantem audierunt, matrem eam omnium optimarum artium coluit, mortuo Contareno, quum ſermo ipſi eſset inſtitutus cum honeſtis quibuſdam viris de damno, quod eo tempore factum eſset interitu illius, plurimiſque animi dotibus, ac maximis virtutibus, una cum eo extinctis, inquit doloris plenus: (nam virum eum valde dilexerat, in familiaritatemque ſe eius inſinuarat illo tempore, quo Legati nomine Urbem eam rexit.) Ego, quod mihi videor meo iure facere poſse: nec enim malum me omnino eſse exiſtimatorem harum rerum arbitror; adfirmo hunc hominem omnibus, quos aliquando cognovi in philoſophiæ ſtudiis merito laudatos, qui ſane non pauci fuere, præſtitiſse, & ſcientia multarum rerum, & iudicii firmitate: ipſumque vere philoſophi graviſsimo nomine dignum fuiſse iudico. Certe quum ego de aliqua re, propria eius ſtudii, cum eo diſserebam, videbar mihi præ illo minutus quidam philoſophus eſſe; vel potius novus quiſpiam auditor, & plane rudis eius artis, quam profiterer, quare ad ipſum ſæpe me conferebam, ubi locus aliquis obſcurior mihi negotium faceſseret: in qua quæſtione quum paulo antea ipſe toto animo verſatus eſsem, & aliquas etiam horas, evolutis pluribus voluminibus, præterita die conſumpſiſsem; ille vero, ut exiſtimari poteſt, ſpatio multorum annorum nullam cogitationem de ipſa ſuſcepiſset, ita tamen apte, & exquiſite nodos illos diſſolvebat, ut videretur diu multumque non multo antea de ea cogitaſse: quare (inquit) ſæpe ego pæne ſtupidus evaſi; mihique potius cum cæleſti aliqua natura, quam cum mortali homine viſus ſum loqui:

qui : idque nunc , quia res ita ſe habet , verumque id prorſus eſt , prædico , nulla alia cauſa impulſus : quis enim non videt aſſentationi nunc locum non eſſe , quæ præterea a perſona , quam ſuſtineo longe ſemper abeſſe debet? Hęc aſſeveranter tunc ab illo prolata quum eſſent , auxerunt magnopere opinionem , quam , qui aderant , de præſtanti Contareni ingenio antea in animis habebant . Sed etiam ſcripta , quanta fuerit eruditio ipſius , aperiunt : quæ ſane , ut ordine a me tradantur , hęc ſunt . Edidit iuvenis adhuc (xxx. enim tertium ætatis annum tunc agebat) librum contra iudicium Petri Mantuani doctoris ſui ; nec tamen ea de cauſa minus pius , quamvis contra pietatem facere videretur , fuit : ille enim in omni ſermone ſuo adfirmare ſolitus erat , ex opinione , ſententiaque Ariſtotelis exiſtimari debere animos noſtros eſſe mortales : quum contra ipſe , ſedulo adverſus eum diſputans , citatis multis locis , & tamquam tabulis obſignatis , oſtenderit longe aliter principem Peripateticorum de ea re ſenſiſſe , viderique potius immortalitate donatos ipſos Ariſtotelem eſſe voluiſſe ; cuius opinionis antea Plato , unde didicerat , ſine ulla dubitatione fuerat . Argumenta autem illa firma ad probandum , & gravia fuiſſe , opuſque totum valde elaboratum , perſpicitur , quia acutiſſimus ille phyſicus in libro , quo defendit opinionem illam ſuam , acriter oppugnatam ab eo , quem inſtruxerat , tradit eum librum , & doctiſſimum omnium , & uberrimum eſſe , qui omni tempore materiam illam perſecuti ſunt ; additque videri prorſus eum divina opera , & manu fabricatum fuiſſe . Scripſit etiam de Elementis libros quinque ; in quibus viam omnem , rationemque Ariſtotelis diligenter expreſſit : miſit autem illos ad Mattheum Dandalum ſororis ſuæ virum , cuius hic ſupra mentio cum magnis , veriſque ipſius laudibus facta eſt . Addidit his in altiore philoſophiæ parte libros quattuor , quos dicavit Paulo Iuſtiniano nobiliſſimo , & clariſſimo ſuo civi : qui odio rerum humanarum , quum pertęſum eſſet

varietatis ipſarum ; ut facilius divinas contemplaretur , Deoque ipſi toto animo ſerviret, in Etruſcos montes, cœtumque Camaldulenſium ſe contulerat. Hi libri ei , qui attentę legerit , nullo negotio patefacient , quę fuerit vis animi ipſius , & quanta prudentia in rebus gravioribus tractandis . Sed idem etiam (ut melius adhuc intelligatur factum illum natura , & ſtudio fuiſſe ad perſonam eam ſuſtinendam , quam ipſi multo poſtea ſapientiſſimus Pontifex , multumque ſemper omni in re providens, impoſuit) iuvenis adhuc , vitamque colens liberam , ac nullis ſacris aſtrictam , occaſionem hanc eius rei nactus, quod familiaris ipſius Pontifex Bergomas deſtinatus fuerat , ipſum inſtituere cupiens , duos libros ſcripſit de officio eorum ſacerdotum ; finxitque ita , atque informavit talem virum , quales ſi forent , quibus tantum hodie commiſſum eſt , non laboraremus . Quis enim non fateatur pias in primis, caſtaſque fuiſſe cogitationes ipſius, totaque mente, ac ſtudio ſolitum eſſe in illis volutari optimum virum , poſtquam alium inſtruere, & ornare in ea vita auſus eſt, quam ipſe adhuc non attigerat , nec umquam cogitarat , præcepta illa ſibi utilia aliquando futura ? Præterea , quum orta quæſtio eſſet in Senatu de Pontificis Max. poteſtate, divinitus ne illa ſtabilita foret, an humanis conſiliis regeretur; quumque multum de ea re illic in utramque partem diſputatum eſſet , domum reverſus , ut quid ipſe de eo ſentiret, oſtenderet, omnique errore cives ſuos liberaret, ſpatio unius noctis libellum confecit, qui nunc excuſus in manibus verſatur. Sed , ut iiſdem etiam in ſuo, proprioque ipſorum munere prodeſſet , effigiemque eius Reipublicæ , in qua natus erat, exprimeret , quinque libros confecit de Magiſtratibus, Reque publica Venetorum , qui itidem divulgati ſunt . Poſtquam vero in ampliſſimorum Antiſtitum Collegium cooptatus eſt, perlectis diligenter ſynodis omnibus , quæ variis temporibus ob emendandum ſtatum Chriſtianę Reip. coactę ſunt, in breve quoddam corpus graviſſimas quaſque ipſarum collegit:

collegit, ſervato temporum ordine, materiaque omni, quam perſecutæ ſunt, demonſtrata. Utile vero mirifice potuit eſſe volumen illud ei ſynodo, de qua tunc ſummis contentionibus agebatur; quamque Paulus III. adverſariis, reconciliandorum animorum gratia, proponebat: multumque opis adferre illis omnibus, qui in eo certamine verſari deberent: miſit autem opus hoc multarum vigiliarum ad Eum, cuius maxime intererat, quid de ea re fieret; & qui eo tempore tota mente in illam curam incumbebat. Abſoluto autem illo, par huic opus, & quod eundem finem haberet, aggreſſus eſt: ſcripſit enim quattuor libros de ritibus, cerimoniiſque noſtrę religionis, perſuaſioniſque Chriſtianæ, quæ Sacramenta appellant: quibus libris complexus eſt materiam illam omnem, &, quæ radix, viſque ipſarum fuiſſet, declaravit: quidque demum pie credi, & cuſtodiri de illis deberet, veris rationibus, argumentiſque ſatis firmis comprobavit: nam ipſum, argumento hoc ſumpto, ſi quod pollicitus erat, præſtare voluiſſet, debuiſſe omnem quæſtionem, de qua nunc tot, tantæque lites, & concertationes inter diſſidentes partes Reip. exiſtunt, explicare planum, & exploratum eſt: quare ſic quoque præclare inſtruxit, & armavit illos, qui pro veritate comminus congreſſuri erant cum hominibus magno errore inflatis, & cauſam eam malam obſtinate defendentibus. Ut autem libellum alium, admodum utilem pravis opinionibus ex animis hominum evellendis, conficeret, occaſionem hanc habuit. Factum eſt, quum ille Bononiam Legati nomine obtineret, ut vir prudens, ſalutiſque gregis illius, qui fidei ipſius, poteſtatique commiſſus foret, ut paſtorem bonum decet, valde ſtudioſus, ad eum veniret, medicinam ab eo petens, rationemque accipere cupiens, qua ſalvum ipſum, incolumemque redderet, quum graviter ægrotare non parvam partem ipſius cognoſſet: quam tamen totam rem ille ita tractari volebat, quum honeſtam, nobilemque civitatem regeret, ut ne ignominia illa notaretur, & tamen reme-

dium cito adhiberet, ne magis malum ſerperet. Conſilium ipſius quum mirifice probaſſet Contarenus, multa animo revolvens, ut erat ſummus, & accuratus medicus huius peſtilentis morbi, ſtatuit demum ita rem eſſe agendam. Confecit tamquam inſtitutionem quandam brevem Chriſtiani hominis, collegitque, quæ magis mordere animum debent, probra omnia, & ita, ut aperire ipſa oporteat cum dolore ſacerdoti; illum autem commentariolum κατήχησιν appellavit, qui ſane non uni illi civitati ſanandæ factus videretur, ſed Chriſtianis omnibus in officio retinendis, & ab illa contagione liberandis: eum vero gravis ille vir ad ſuos comportavit, divulgatumque ſtudio quodam, & arte effecit, ut vulgo reciperetur, cunctique ſe viæ illi tenendæ, legibuſque ſervandis aſtringerent, ſtatim enim probatus fuit omnibus, exceptis paucis illis, qui plane perditi, ac deſperati forent; poſteaque & ipſe formis excuſus eſt. Quum autem, ut geſta tunc res eſt, temporique illi aptum fuit, nomen, & civitatis, & Præfecti ipſius in ſacris rebus curandis celaverim, illa poſtea patefacta, quum incommodi nihil amplius inde naſci poſſit, deberi puto perſonam etiam a me indicari. Moronus enim Mutinenſium Epiſcopus is fuit, qui & ipſe non multo poſt ob ſingularem prudentiam in rebus gerendis, præclaraſque alias animi dotes, auctus dignitate eſt a Pontifice maximo: cuius ampliſſimi Sacerdotii inſigne Bononiæ manibus ſuis Legatus capiti ipſius impoſuit. Illuſtravit etiam ſcholiis quibuſdam ſuis Contarenus multos obſcuros locos in epiſtolis Divi Pauli, quum ipſas accurate legeret, quo ſane in ſtudio toto animo occupatus erat, cum mors eum oppreſſit. Sed etiam epiſtolas ipſe non paucas conſcripſit eruditas, & optimorum præceptorum plenas: ut libellos etiam nonnullos alios, aliquam occaſionem illorum conficiendorum nactus; præcipue autem ſtudiis amicorum, variiſque eorum temporibus ſerviens, in quibus eſt quæſtio diligenter explicata, perdifficilis ſane, magnique ſemper momenti habita ad vitam bene, beate-

que

que degendam ; qua traditur liberam eſſe poteſtatem noſtram, omnique nexu cauſarum , ac neceſſitate ſolutam, veteres illi περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν ipſam vocabant , & qui de fato diſſerunt, re huic contraria, neceſſario de ipſa diſputationem ſuſcipiunt: eum vero librum miſit ad Victoriam Columnam , feminam lectiſſimam , & quę ob eximium amorem erga virum mortuum , admirabilemque ingenii laudem in condendo carmine , maximo quoque honore digna eſt. Sed etiam , ut ſorori ſuę , que ſe in caſtiſſimum cœtum mulierum Muranarum coniecerat , morem gereret, animumque ipſius ſuaviſſimo cibo aleret in ea ſolitudine, cui ſe dicaverat, interpretatus eſt duos Hæbreorum illorum cantus Italico noſtræ ætatis ſermone; cum enim ille doctrina, ingenioque ſuo prodeſſe quoque alienis ſtuderet, non viſus ſibi eſt poſſe ſuis ullo modo deeſse. Quin etiam, eodem honeſto deſiderio incenſus, ut utilitatibus fratrum ſuorum ſerviret , qui crebro mercaturis faciendis operam dantes, navigabant, confecit libellum de ęſtu maris , & quam cauſam reciproca illa fluctuum agitatio haberet , diligenter monſtravit : qui tamen liber amico ipſius commodatus, magno adhibito ſtudio, recuperari numquam potuit. Sed ne omnia diligenter minutiora ipſius opera , quæ plurima ſunt , enumerem ; in quibus tamen appareret ſpecimen illius doctrinæ, ac iudicii, finem faciam ; poſsum enim vere adfirmare , quodcumque temporis vacuum a negotiis nanciſcebatur , in his rebus ipſum conſumere ſolitum , omneſque vigilias ſuas eum conſueſſe temporibus amicorum, neceſſariorumque ſuorum conſecrare, neque enim oſtentationis, & glorię cauſa huiuſcemodi ſcriptiones ſuſcipiebat; in hiſque ſe dies, atque noctes macerabat: quamvis iuſtus inde honos , nec magnopere reprehendendus conſequatur; ſed, ut dixi, voluntati amicorum, commodiſque indulgens , ſive ſtudiis ſuis , memoriæque ſerviens, a ſcribendo numquam ceſſabat.

Digitized by Google

PLURES ORATIONES THUCYDIDIS

CONVERSÆ AB EODEM, NEC TAMEN OMNES CONTINENTES: QUOD SUSPICARI LICET FACTUM ESSE, QUIA NONNULLÆ IPSARUM, INTERIECTÆ INTER HAS, PERIERINT.

Corcyræorum Contio ad Athenienſes.

QUI Subſidium ad eos rogatum Athenienſes veniunt, a quibus nullam pro magno aliquo beneficio gratiam, nullumque ex fœdere auxilium deberi ſibi intelligunt, id quod nos in præſentia facimus; ii primum eam rem, maxime quidem vilitati illis eſſe doceant oportet: ſi minus, certe non detrimento: deinde memores ſeſe gratoſque fore: quarum quidem rerum ſi nulla plane confirmata eſt, minime debent iraſci, cum eorum nihil, quæ poſtulaverant, impetraverunt. Miſerunt igitur nos Corcyræi, qui ita vos auxilium rogemus, ut hæc firmiſſima (ut ſperant) ad vos adferamus: quamquam accidit, ut unum, idemque noſtrum inſtitutum cum vobis noſtris cum poſtulatis minime congruere videri poſſit, tum vero nobis hoc tempore inutile ſit: nam, qui antehac numquam cuiquam noſtra voluntate ſocii fuerimus, nunc idipſum ab aliis implorare cogimur: unaque in hoc Corinthiorum bello propter idipſum deſerti ab auxilio ſumus, deque eo, quod antea nobis prudentiæ aſcribebatur, cum minime cogeremur alieno arbitrio, cum alterum auxilio iuvaremus, ipſi periclitari in bello, id modo nobis reli-

quum

quum eſt , ut inconſulti homines , imbecillique animi iudicemur . Tametſi profligavimus nos quidem proxima navali pugna ipſi per nos Corinthios : verumtamen , quoniam maioribus comparatis ex Peloponneſo, reliquaque ex Grecia copiis bellum nobis inferre parant , neque domeſticis nos opibus illorum impetum ullo modo ſuſtinere poſſe confidimus, ſummumque noſtrum periculum agitur , ſi forte ſub horum imperium redigamur , opem cum a vobis, tum a ceteris omnibus cogimur implorare : eſt autem equum ignoſci nobis, ſi non malitia, ſed opinionis errore , ea audemus , quæ priori otio noſtro ſunt repugnantia . Quod ſi ea , quæ volumus , a vobis impetrabimus, nempe caſus hic noſtre neceſſitatis, multis vobis nominibus decori erit : primum quod non incommoda aliis ferentes , ſed iniuriam accipientes ope veſtra tuebimini : deinde quod maxime neceſſario noſtro tempore amplexi nos, teſtatum beneficium veſtrum clariſſima memoria , maximeque ſempiterna collocabitis : tum valemus nos claſſe poſt quidem vos plurimum . Ac ſpectate quam magnam vobis fors occaſionem oſtendat, quam hoſtibus veſtris acerbam : etenim ex copiæ , quas vobis eſſe adiunctas magnæ pecuniæ, magnæque gratiæ anteponeretis, ſine periculo, ſineque ſumptu, non modo ultro ſeſe vobis offerunt , ſed adferunt præterea in vulgus quidem gloriam , a nobis autem quibus ſubvenitis , gratiam , vobis vero ipſis potentiam : quæ quidem perpaucis umquam una omnia obtigerunt , paucique ita opem ab aliis imploratum veniunt, ut non minorem illis , unde auxilium ſibi poſtulant , vacuitatem periculorum, atque ornamentum apportent, quam ipſi inde ablaturi ſint . Bellum autem , in quo noſtra extare poterit utilitas, ſiqui veſtrum ſunt, qui nullum fore arbitrentur, ii errant longe : neque ſentiunt Lacedæmonios metu veſtri bellum iam animo conceptum habere : Corinthios autem cum vobis eſſe inimicos, tum apud eos plurimum poſſe : atque eo nunc operam dare, ut antea vos occupent , & cum ſuo hoc in nos conatu implicent, ne propter

per commune odium contra ſe nobiſcum conſpiretis, neque eos alterutrum fruſtretur, quin aut nobis damnum, aut ſibi firmitudinem comparent. Veſtrum eſt igitur recipiendis in amicitiam Corcyræis, cupientibus quidem eos prævenire, præoccupareque ipſorum inſidias, potiuſquam contra aliquid inſidiarum moliri. Quod ſi contendent, non eſſe rectum ſuos a vobis colonos recipi, illud docendi ſunt; colonias, quamdiu illis benigne fit a vetere civitate, tamdiu illam colere ſolere; ubi autem iniuria inferatur, alienari ab ea; non enim ut ſervitutem perpetiantur deductæ ſunt, ſed ut iuris æquabilitatem cum iis, qui domi remanent, retineant. Iniuriam autem hos facere, id vero manifeſtum eſt; cum enim in iudicium de Epidamno vocarentur, armis maluerunt, quam iure experiri; ſitque adeo vobis pro diſciplina id, quod in nos propinquos, cognatoſque ſuos patrarunt, ne vos in fraudem deduci patiamini, neve, quod vos rogarint, temere faciatis; quem enim gratum hoſtibus feciſſe maxime raro pænituerit, is quam diutiſſime tutus erit. Nec vero nobis recipiendis frangitis fædus, quod cum Lacedæmoniis ictum eſt; cavetur enim quæ Greciæ Civitates fæderi adſcriptæ non eſſent, eas utri commodum ſit licere ſibi ſocias adiungere: eſtque omnino illud haudquaquam ferendum, ſi his quidem licet naves ex fæderatis complere, prætereaque reliqua ex Græcia, nihiloque ſecius ex his, qui ſub veſtro imperio ſunt; vobis autem cum hoc ipſo auxilio, tum reliqua omni ope interdicent: ponentque in iniuria, ſi, quæ vos rogamus, ea auferemus a vobis. At vero nos longe ſane plura habebimus, in quibus vos, niſi exorari vos ſinetis, accuſemus: nam nos quidem, quibus periculum intenditur, neque vobis ſumus inimici, repellitis: hos vero, qui & hoſtes ſunt vobis; & nos oppugnatum veniunt, tantum abeſt ut prohibeatis, ut etiam e finibus veſtris conductas copias habere eos patiamini: id quod minime æquum eſt fieri a vobis: ſed aut interdicere debetis iis, qui veſtræ ditionis mercede apud ali-

quos militant, ne apud hos mereant, aut nos quoque omnino quidem, ut videbitur, iuvare; maxime vero ut aperte in amicitiam receptos, tueamini. Oſtendi igitur, quod initio propoſueram, multis de cauſis hanc rem vobis utilitati eſſe, præcipueque quod eoſdem habeamus inimicos, quod manifeſtiſſimum eſt argumentum: eoſque haudquaquam infirmos, ſed qui nocere iis, qui a ſe defecerint, valeant. Navali vero, & non terreſtri auxilio oblato, non idem habet incommodi ipſum repudiare. Itaque prohibendi vobis omnes ſunt, ſi quidem poſſitis, claſſes habere: ſin minus, firmiſſimi quique amici vobis adiungendi. Si quis vero ex uſu veſtro ea, quę a nobis dicuntur, eſſe exiſtimat, metuit autem, ne, ſi hęc ſecuti eritis, fœdus rumpatur, is tenere debet, ſuum hunc metum, adiunctis viribus, pavori hoſtibus fore: quod autem illis animum auget, qui nos ſententia ſua non recipiunt, minime firmum cum ſit, apud validos hoſtes fore a metu vacuum. Nec vero exiſtimate de Corcyra magis nunc conſuli, quam de ipſis Athenis: quibus quidem haud recte ſane proſpiciunt, qui pręſentia modo intuentes, ad id bellum, quod impendet, quodque adeo prope iam iamque adeſt, civitatem ſibi adiungere dubitant, quę conciliata, alienatave magnas in utramque partem habitura ſit opportunitates: eſt enim poſita in eo curſu, qui ęſt ex Italia, atque ex Sicilia, ut cum inde ad Peloponneſios ire claſſem, tum illinc eo tranſmittere, facile prohibere poſſit, tum ſumma eadem ad alia omnia eſt opportunitate. Atque, ut perbrevi comprehendam, voſque cum univerſos, tum vero ſingulos doceam, minime vobis committendum eſſe, ut nos deſtituatis. Tres omnino Græcis ſunt claſſes non contemnendę: ea quę apud vos eſt, noſtraque, atque hæc Corinthiorum, quarum ſi unam deſeritis, neceſſe eſt duas in unum coire: atque ita, ubi nos prius Corinthii oppreſſerint, cum Corcyræis ſimul, Peloponneſiiſque claſſe decertabitis: quod ſi nos receperitis, noſtras naves, quibuſcum bellum adverſus eos geratis, ad veſtras adiungetis.

CORIN-

CORINTHIORUM CONTIO AD ATHENIENSES.

QUoniam Corcyræi hi non modo de ſeſe recipiendis, ſed de noſtra etiam iniuria, deque eo, quod oppugnari ſe a nobis rectum eſſe negent, diſſeruerunt, nos quoque neceſſe eſt utraque de re pauca prius memorare, quam ad reliquam orationem accedamus: ſic enim, & de noſtris poſtulatis certius, quod conſtituatis, habebitis; &, quod hi vos rogant, non ſine cauſa reſpuetis. Aiunt igitur ſua factum eſſe temperantia, quod neminem antehac ſibi ſocium adiunxerint; illi vero non virtute, ſed malitia id inſtituerunt, quod facinorum ſuorum nec ſocios, nec vero teſtes habere, nec adeo, eos cum invitarent, erubeſcere volebant. Tum civitas ipſa opportuno loco poſita, cum proficiſci ipſi navibus minimum cogantur, & alios neceſſitate ad ſe appulſos quam plurimos excipiant, eos iniuriarum diſceptatores conſtituit, quas ipſi aliis inferunt graviores omnino, quam ut ullius fœderis pactio pati poſſit; atque in hac pulchra a fęderibus ſolutione, in qua ſe iactant, non illud ſpectatum eſt, ne in alienæ ſocietatem iniuriæ traherentur, ſed illud, ipſi ut per ſe iniuriam facerent; atque, ubi plus viribus valerent, vim inferrent; ubi clam eſſent, fraudarent; ubi quid adripuiſſent, nulla eſſet verecundia. Etenim viri boni ſi eſſent, quemadmodum dicunt, quominus fortes fuiſſent, eo illuſtrius ſuam virtutem, cum æquo pariqueiure viverent, oſtendere potuiſſent. Sed nec in alium quemquam, nec in nos tales extiterunt: cumque noſtri ſint coloni, ſemper a nobis diſſiderunt; nunc bellum etiam faciunt. Dicunt autem non ſe ad iniuriam patiendam deductos eſſe: verum nos quoque negamus propterea a nobis eos in coloniam miſſos eſſe, ut contumelia ab illis adficeremur, ſed ut principatum teneremus, & quoad decet, ab illis coleremur. Reliquæ itaque colonię magnopere nos obſervant, diligimurque a colonis plurimum;

 mum;

mum : perſpicuum eſt ; ſi maiori ipſorum parti placemus, his ſolis recte nos, meritoque diſplicere non poſſe : nec, contra quam decet, bello perſecuturos ipſos fuiſſe, niſi inſigni aliqua accepta contumelia : & tamen ſiquid aliquando a nobis peccatum eſſet, dolori noſtro concedi id ab illis æquum erat : nos autem horum moderationi vim afferre turpe putare. Verum contumelia, & divitiarum affluentia elati, cum alia multa in nos deliquerunt, tum Epidamnum oppidum noſtrum, quoad inteſtinis malis vexatum eſt, non vendicarunt ; ubi vero nos ſubſidio venimus, vi captum occuparunt. At petiiſſe dicunt, uti hac de cauſa iure antea inter nos diſceptaretur : qua quidem in re animadvertendum eſt, non qui iuſtitiam prætexat, quique, ubi in tuto ſit, tum demum in ius eat ; eum aliquid dicere : ſed qui, priuſquam in certamen venerit, factis pariter, atque oratione ęquitatem retinuerit. Nam hi quidem non ante oppidum a ſe oppugnatum, ſed ubi eam rem minime a nobis negligi intellexerunt, iuſtitiæ tandem ſplendorem obiecerunt : atque huc veniunt, nec ſatis habent, quæ ipſi ea in re peccarunt, niſi vos quoque non belli, ſed maleficii ſocios habere poſtulent, atque a nobis diſſentientes ſecum conſentire iubeant : illi vero tum adire vos debuerunt, cum procul aberant a periculo, neque id tempus expectare, cum & nos iniuriam accepimus ; & ipſi in diſcrimen venerunt, cumque vos, qui minime illorum potentię participes fuiſtis, nunc illis auxilium impertiamini ; quique ab illorum facinoribus multum abfueritis, æque atque ipſi a nobis accuſemini : ſed communicata pridem potentia, quę deinde conſecuta eſſent, ea quoque communia habere, nec tam inique invidiam modo ſuorum vobiſcum facinorum partiri. Docuimus igitur, cur, & nos iuſtitia confiſi huc venimus, & ii violenti, iniuſtique ſint : nunc, cur eos a vobis recipi ius eſſe negemus, attendite. Quamquam enim fœdere cavetur, quæ Civitates adſcriptæ non ſint, iis licere cum alterutro ſeſe coniungere : tamen haud iis ea coniunctio

niunctio permiſſa eſt, qui alteri iniuriam faciant, ſed iis, qui, cum nemini ſeſe ſubtrahant, præſidio egeant; quique iis, a quibus recepti ſint, ſi prudentes fuerint, pro pace bellum conflaturi non ſint; id quod vobis, niſi audire nos voletis, uſu venire neceſſe eſt: non enim his tantum adiutores, ſed etiam nobis, pro fæderatis, hoſtes efficiemini; etenim ſi cum iis vos coniungetis, minime ſelectis vobis, cum iis pugnare neceſſe habebimus. Eſt igitur æquum maxime quidem utroſque ut reiiciatis; ſin minus, contra atque illi poſtularunt, nobiſcum ut contra eos conſpiretis; cum Corinthiis enim fædus ieciſtis, cum Corcyræis autem ne indutias quidem umquam ullas pepigiſtis. Nec vero hunc morem inſtituite eorum, qui ab aliis defecerunt, recipiendorum; quando ne nos quidem, cum a vobis Samii defeciſſent, deque illis tuendis reliquorum Peloponneſiorum in contrarias partes ſententiæ diſtraherentur, contra vos ſuffragium tulimus, aperteque reſtitimus, cum contenderemus quemque ad ſe pertinentes ſocios punire ius eſſe. Quod ſi, qui aliqua in re deliquerunt, eos ad vos receptos tuebimini, profecto extabunt de veſtris haud pauciores, qui ad opem noſtram confugiant. Quare contra vos magis eam rem, quam contra nos inducetis in morem. Ac iuſtas quidem poſtulandi cauſas, firmaſque Græcorum legibus has habuimus; quibus autem vos admoneamus, ac rogemus, ut eam nobis gratiam, quam debetis, referatis, hæc habemus; quam quidem nos, qui neque hoſtes vobis ſumus, ut damno; nec rurſus amici, ut moleſtię vobis futuri ſimus, nunc repetimus. Etenim cum longarum navium quondam egeretis, ad Æginetarum bellum id, quod ſupra Medorum res geſtum eſt, naves a Corinthiis xx. numero accepiſtis; atque hoc noſtro beneficio; itemque illo de Samiis, cum perfecimus nos, quominus illos Peloponneſii armis defenderent, conſecuti eſtis, Æginetas ut ſuperaretis, & Samios ulciſceremini; idque ipſum eo potiſſimum tempore accidit, cum homines in hoſtem elati, omnia prę una victoria contemnunt,

cum

cum & eos, qui pręſto ſint, tametſi antea hoſtes erant, tamen amicos putant; quique obſtent, etiam ſi forte amici ſunt, pro hoſtibus habent; quin proprias etiam res propter pręſentis contentionis ſtudium facere deteriores ſolent. Hæc vos animo repetere, hæc iuniores de maioribus natu diſcere debetis, atque ita ſtatuere, paribus nos beneficiis remunerari vos ęquum eſſe; nec vero ſic exiſtimare; rectum quidem hoc eſſe, ſed utile fore bellum: ubi enim minimum turpitudinis, ibi utilitatis eſt plurimum. Tum autem bellum quidem, quod cum futurum Corcyręi dicerent, eius vos metu territantes iniuriam facere iubebant, incertum eſt; nec ęo decet ſuſpenſos vos certas iam, pręſenteſque cum Corinthiis inimicitias ſuſcipere; potiuſque veſtræ erit moderationis, ſiquid antea ſuſpicionis propter Megarenſes ſuſceperatis, id nunc oblitterare; poſterius enim beneficium, tametſi levius eſt, tempore quidem illatum, vel ad graviores delendas iniurias ſatis virium habet. Nec vero, quod maritimas pollicentur copias, movere id vos debet; firmiore enim potentia muniti ſunt, qui ab æqualium iniuriis ſibi temperant, quam qui quod adeſt tantum, quodque præſens eſt cogitantes, cum periculo augentur, & creſcunt. Et quoniam in idipſum incidimus, in quo illud apud Lacedæmonios uſurpatum eſt a vobis, ſuum quemque ſocium punire ius eſſe, nunc idem a vobis reſponſum expetimus: qui noſtro cum ſuffragio beneficium conſecuti fueritis, veſtra ſententia detrimentum inferre nobis non debetis. Par igitur pari referte, atque illud cogitate, hoc vobis tempus datum eſse, in quo, & qui adſint, amici in primis iudicentur; & qui obſint, hoſtes; ac Corcyræos hoſce neque in ſocietatem repugnantibus nobis recipite, nec iniuriam facientes adiuvate. Atque hæc ſi ita feceritis, cum officio fungemini, tum optime vobis ipſis conſuletis.

CORIN-

CORINTHIORUM CONTIO AD LACEDÆMONIOS.

QUod vos fidentiores reddit, Lacædemonii, de veſtris publicis, privatiſque inſtitutis, facit, ut minorem fidem habeatis aliis, ſiquid dixerimus: atque ex hoc modeſtiam vos quidem conſervatis, ſed iidem in maiore externarum rerum ignoratione verſamini. Nam cum ſæpenumero, quæ nobis ab Athenienſibus damna impenderent, prędiceremus; non ut unumquodque dictum eſt a nobis, ſic vos percepiſtis, ſed ita arbitrati eſtis, ſuarum quemque potius privatim inimicitiarum cauſa ad dicendum accedere: eoque non antea quam illa evenirent, ſed cum geruntur iam, hoſce convocatis ſocios, in quorum conventu ut loquamur, magnopere ſcilicet ad nos pertinet: quoniam & ab Athenienſibus contumelia adfecti, & a vobis neglecti, plurima de quibus queramur, habemus. Ac ſiquidem illi occulte iniuriam Græcię inferrent, planum id nobis eſſet faciendum, utpote cum eius rei vos eſſetis ignari; nunc autem quid opus eſt longa iis oratione, quorum alios in ſervitutem adductos, aliis inſidias, in quibus noſtri in primis ſocii, factas videtis? Quæ illi ad bellum, ſi quod forte gerendum fuerit, iamdudum præparata habent. Quorſum enim pertinuit, Corcyram repugnantibus vobis, occupare? Aut Potidęam obſidere? Quorum alterum eſt oppidum maximo ad res Thraciæ uſui, alterum permagnum ſcilicet navium numerum Peloponneſo ſuppeditabat. Atque hæc culpa evenerunt veſtra, qui poſt Medorum res primum munire eos urbem paſſi ſitis, deinde longos muros conſtituere; atque adeo hoc quoque tempore non modo iis, quos illi in ſervitutem adduxerunt, ſed veſtris etiam ſociis libertatem vos adimitis: ſiquidem non is, qui ſervitute opprimit, ſed qui, prohibere cum poſſit, aſpernatur, is verius id agit; præſertim cum ſibi vindicandę in libertatem Gręcię laudem aſciſcat. Vix igitur nunc tandem convenimus; ac ne

nunc

Digitized by Google

nunc quidem certa de re : neque enim amplius fiat nobis iniuria nec ne , ſed quo maxime modo eam repellamus , quærendum erat. Nam hi quidem deliberata re , molientes iam abiecta cunctatione incertos animi invadunt : tenemus enim quanam Athenienſes via , atque ut pede tempt[illegible]m alios aggrediantur . Ac quamdiu quidem latere ſe vos, propter veſtram tarditatem, arbitrati fuerint , minus confident ; ubi vero animadverterint intelligere quidem vos quæ gerantur , ſed ea negligere , tum vero acriter incumbent ; ſoli enim vos ex omnibus Græcis, Lacędemonii, cunctamini, neque vi cuiquam , ſed procraſtinando reſiſtitis ; ſolique non creſcentes ſtatim hoſtium opes, ſed poſteaquam duplicatæ ſunt, tum demum eas tollitis. At enim cauti dicti eſtis. In eo igitur oratio pluſquam res valuit : etenim , & Medum ex ultimis Orbis terrę finibus, antea in Peloponneſum invectum ſcimus , quam vos ſatis ad occurendum parati eſſetis , & iidem nunc Athenienſes , qui haudquaquam tam longe quam ille , ſed admodum prope abſunt , negligitis ; defendereque bellum quam ipſi inferre mavultis , fortunæque , cum longe validioribus , quam vos eſtis, certantes vos permittere: propterea quod, & Barbaros ipſos quamplurima fefelliſſe tenetis , & ipſos vos Athenienſibus magis iis rebus , in quibus ab illis offenſum eſt , quam veſtro ſubſidio reſtitiſſe . Nam ſpes quidem veſtra quoſdam iam , qui vobis credentes , eo imparati erant, perdidit. Nec vero exiſtimare vos velim , odii potius, quam obiurgationis cauſa hæc a nobis commemorari: obiurgatio enim errantium eſt amicorum : accuſatio autem iniuriam facientium inimicorum; tum nos, ſi quiſquam eſt alius, idoneos eſſe profitemur, qui alterum reprehendamus : præſertim cum multum inter vos, atque illos interſit : id quod minime vos ſentire nobis videmini, minimeque ratiocinati eſſe, quales Athenienſes ſunt, quibuſcum futura vobis res eſt, quamque multum , atque adeo quam prorſus vobis antecellant : illi enim , & ad novandum prompti , & ad excogitandum

dum acuti, & ad ea perficienda, quæ mente præceperint celeres ſunt: vos contra, quæ habetis, conſervatis; nihil excogitatis; vixque neceſſaria quæ ſunt, obitis. Illi rurſum, & ſupra vires audent, & ſupra conſilium experiuntur, & in rebus adverſis bona ſpe ſunt; veſtræ autem conſuetudinis eſt, minus etiam, quam vires, quamque conſilium veſtrum ferat, ſuſcipere, neque firmis rebus confidere, & adverſis levatum iri vos deſperare. Præterea illi ſtrenui, vos tardi: illi multum peregrinantur, vos domi maxime manetis; ſic enim illi exiſtimant, ſua profectione aliquid ſibi quæſitum iri: vos vero in eis quoque, quæ prompta iam parataque habetis, ſi ad alia aggreſſi fueritis, detrimenti aliquid accepturos vos putatis; iidem, ſuperatis hoſtibus, plurimum progrediuntur; ac minimum, ipſi victi ſi ſint, recedunt. Præterea corporibus quidem, tamquam maxime alienis, mentibus autem ut propriis, ubi patriæ profuturi ſint, utuntur: atque ea, quæ animo perceperint, cum re non adſequuntur, ſuis ſe privari rebus arbitrantur: quod ſiquid invaſerint, eoque potiti ſint, parvi id præ iis, quæ effecturi ſint, pendunt; ſin autem conata minime perfecerunt, alia rurſum ſperando, id damnum ſarciunt; ſoli enim ea, quæ concupierunt, uno eodemque tempore ſperant, ac tenent; propterea quod quæ in animum ut facerent induxerunt, confeſtim aggrediuntur, iiſque in rebus omnem ætatem cum induſtria, ac labore exigunt; &, quoniam continenter in quærendo ſunt occupati, partis quam minimum fruuntur; nec vero aliud eſſe diem feſtum agere putant, quam quæ agenda ſunt, adminiſtrare; deſidioſum autem otium æque in moleſtiis numerant, atque operoſum negotium. Quo circa recte aliquis ſic brevi comprehendens dixerit; tales eos extitiſſe natura, ut neque ipſi quieſcere poſſent, nec alios paterentur. Atque hac vobis tali conſtituta adverſaria civitate, Lacedemonii, tamen cunctamini: atque ita ſtatuitis, non iis mortalibus otium quam maxime eſſe diuturnum, qui re

re ſane, ac factis iuſtitiam colant, animi tamen eius eſſe intelligantur, ut, ſi quis iniuria provocaverit, minime id laturi ſint; ſed eo æquitatem metimini, ut neque aliis graves vos ſitis, &, dum iniuriam acceptam ulciſcimini, ne aliquid incommodi ipſi capiatis; id quod vix adſequeremini, ſi vobis veſtræ ſimilis civitas finitima accidiſſet. Nunc vero, id quod antea oſtendimus, nimium antiquis inſtitutis cum iis agitis. Neceſſario enim, ut in artibus, quæ noviſſime gignuntur, ea excellunt. Ac quietæ quidem civitati optimum eſt inſtitutis ſtabilibus uti; qui vero multis occurrere coguntur, ii multa nova excogitent neceſſe eſt: eoque Athenienſium res propter varios illorum conatus magis, quam veſtræ renovatæ ſunt. Verum ſit in hunc uſque diem veſtra cunctatio definita, ferteque cum aliis, tum vero Potidæatis auxilium itauti polliciti eſtis; atque in Atticam confeſtim impetum facite, ne homines amicos, cognatoſque veſtros inimiciſſimis prodatis: reliquoſque nos ad aliam aliquam amicitiam per deſperationem detrudatis: nec enim ea in re quicquam aut in Deos fęderis teſtes, aut in homines, qui audituri hęc ſunt, peccabimus: rumpunt enim fœdus, non qui deſtituti ad alios ſeſe conferunt, ſed qui, quibus auxilio ſeſe futuros iureiurando ſanxerunt, eos deſtituunt. Quod ſi promptos præbere vos voletis, permanebimus: nec enim ſine ſcelere veſtram commutare amicitiam poſſumus, aut quemquam invenire, quo cum ęque ac vobiſcum conſueverimus. Hęc prudenter ſtatuite; dateque operam ne Peloponneſum, cuius principatum obtinetis, minus amplam, quam a maioribus accepiſtis, habeatis.

ATHE-

ATHENIENSIUM CONTIO AD LACEDÆMONIOS.

NOn ob eam cauſam, Lacedæmonii, legati nos quidem ſumus, ut ſocios veſtros contra diceremus; ſed ut de quibus nos civitas miſit, ea ageremus. Verumtamen cum haud parvam nos increpantium vociferationem audierimus, adſumus: minime nos quidem, ut civitatum criminationibus reſpondeamus, quando neque noſtra, nec vero illorum ad iudices tamen oratio haberetur; ſed ne vos tantis de rebus facile ſociis adſenſi, minus prudens conſilium caperetis: & ſimul ad omnem iſtam orationem, quæ habita eſt in nos, dicere volumus, docereque nos non immerito, quę poſſidemus, tenere, & noſtram non indignam eſſe civitatem, quæ aliquo in numero habeatur. Ac valde quidem priſca commemorare nihil attinet, quorum auditionem magis, quam aſpectum eorum, qui audituri ſunt, teſtem habeamus. Medicas autem res, atque ea, quorum conſcii vos eſtis, uſurpare, quamquam moleſta eſt earum rerum aſſidua prædicatio, tamen neceſſe eſt: etenim ſi ea, quæ tunc cum periculo geſſimus, utilitatem habuerunt, atque eius vos re participes fuiſtis, iniquum eſt nos verborum fructu, ſiquis eſt, uſquequaque privari: nec vero deprecandi potius quicquam, quam teſtificandi, oſtendendique cauſa, qua cum civitate certamen vobis conſtitutum ſit, niſi provideritis, verba faciemus. Itaque, & ad Marathonem cum Barbaro nos manum per nos conſeruiſſe dicimus, & ille cum poſt rediiſſet, neque eius impetum ullo modo terra poſſemus ſuſtinere, univerſa civitate in naves impoſita, claſſe ad Salaminam una cum ceteris decertaſſe: quę quidem res eum cohibuit quominus, ad unamquamque ſingulatim civitatem claſſe adpulſa, Peloponneſum vaſtaret, cum illæ contra tantum navium numerum opem inter ſe mutuo ferre non poſſent: cuius quidem rei eius ipſius factum maximo eſt argumento: navali enim pu-

gna victus, ut qui non iam eaſdem haberet copias, confeſtim cum maxima exercitus parte domum reverſus eſt. Quæ cum ita ceciderint, aperteque intellectum ſit, in navibus fortunas Græciæ conſtitiſſe, tria nos ad eam rem maxime utilia ſubminiſtravimus, navium maximum numerum, ducemque hominem prudentiſſimum, atque animi eximiam quandam alacritatem. Ac navium quidem quadringentarum numero duas tertias partes, aut paulo eo pauciores; ducem vero Themiſtoclem, cuius in primis opera perfectum eſt, uti navibus in freto confligeretur: quę res ſine ulla dubitatione rem Græciæ publicam conſervavit. Itaque eam ob cauſam maxime ille homo peregrinus omnium, qui ad vos umquam acceſſerint, in honore apud vos fuit: animum vero ſumme promptum, ſummeque fortem præ nobis tulimus, qui cum pedeſtribus copiis ſubſidio nobis veniſſet nemo, cumque reliqui ad nos uſque iam in hoſtium eſſent poteſtatem redacti, ſtatuimus urbe relicta, corruptiſque rebus noſtris, communem tamen ſociorum, qui reliqui erant, ſalutem non deſerere, neque committere, ut diſſipati inutiles illis eſſemus, ſed navibus conſcenſis fortunam experiri: nec vero ſuſcenſere, quod nos antea non defenderatis. Itaque illud adfirmare poſſumus, non maius nos a vobis beneficium accepiſſe, quam dederimus: vos enim, incolumibus etiam tunc oppidis veſtris, atque ut ea incolere in poſterum vobis liceret; cum de vobis iam ſolliciti maximam partem non de nobis eſſetis, nobis ſuccurriſtis. Itaque quamdiu nos incolumes fuimus, ſubſidio non veniſtis: nos autem ea urbe, quæ iam nulla erat, nos commovimus: proque eo, quod tenui iam ſpe tenebatur, decertantes, vos pro noſtra quidem parte, noſque ipſos ſalvos conſervavimus. Quod ſi aut initio ne agri vaſtarentur metuentes, Medo, id quod alii fecerunt, nos dediſſemus, aut poſtea naves conſcendere, utpote amiſſis iam omnibus bonis, auſi non eſſemus, nihil profecto erat, cur vos, cum haudquaquam ſatis magnam pro hoſtium claſse navium faculta-

tem

tem haberetis, prœlio velletis contendere, omniaque illi ſine ullo labore ex ſententia ſucceſſiſſent. Num igitur, Lacedemonii, cum propter ſummam, quæ in nobis eo tempore fuit, animi alacritatem, tum propter exiſtimandi prudentiam, propterque imperium hoc, quod obtinemus, digni videmur, qui non tanta invidia apud Græcos ſimus? Nec enim id ipſum imperium per vim occupavimus; ſed cum vos, quod reliquum eſſet cum Barbaris belli perſequi recuſaretis, ſocii ſe ad nos contulerunt, &, ut ipſorum duces in bello eſſemus, rogaverunt, quod nos ad hanc uſque diem reipſa primum coacti produximus, maxime quidem timore commoti, deinde dignitate, poſtremo etiam utilitate; nec enim tutum iam viſum eſt, multorum odiis in nos excitatis; nonnullis etiam, qui defeciſſent a nobis, everſis; cum vos non æque atque antea amicos, ſed ſuſpectos, atque infenſos haberemus, depoſito imperio, in periculum nos committere; præſertim cum ii, qui a nobis deſciſcerent, vobis ſeſe adiungerent. Nec vero accuſandi ſunt, qui in maximis periculis utilitati conſulunt. Vos itaque, Lacedæmonii, ſic Peloponneſi civitatibus præeſtis, ut veſtrum in ea re commodum propoſitum habeatis. Quod ſi imperio eo tempore in perpetuum, id quod nos fecimus, retinendo, odia in vos concitaſſetis, exploratum habemus, cum ſociis non ſecus, ac nos ſumus, moleſti eſſetis, coactum vos iri, aut fortiter illis imperare, aut ipſi periculum ſubire. Quare nihil nos mirandum, nihil a communi hominum conſuetudine abhorrens, fecimus, quod, & delatum nobis imperium recepimus, neque nunc gloria, metu, utilitate, maximis quidem rebus, inducti illud deponimus. Nec vero id adeo nunc primum ortum eſt a nobis; ſed ita ſemper comparatum fuit, ut potentior imbecilliorem coerceat. Tum vero digni eo nobis videmur eſſe, ne vobis quidem ſecus iudicantibus, quoad utilitatis quidem rationem haberi placuit; nunc autem ad honeſtatem abitis, qua propoſita, nemo tamen umquam, cui viribus aliquid conſequi liceret,

ab eo

ab eo commodo obtinendo remotus eſt. Satis vero magnam laudem ii merentur, qui cum, hominum ſecuti naturam, aliis dominantur, pro potentia non iniqui ſunt. Itaque ſiqui ea, quę nos obtinemus, acceperint, illos perfecturos putamus, ut qua nos ſumus æquitate appareat; nam nobis quidem vituperatio, potiuſquam laus noſtram ob æquitatem comparata eſt. Quod enim in rerum contractarum controverſiis cum ſociis noſtri iuris iacturam facimus; quodque illi apud nos eiſdem legibus iudicio nobiſcum contendunt, litigioſi habemur; nec cuiquam in mentem venit cogitare, quid ſit, cur ceteris, qui alibi gentium rerum potiuntur, minuſque æqui, quam nos, ſunt iis, quos in ditione tenent, vitio id non detur: nam ubi vim adhibere licet, litigare nihil attinet. At hi adſueti iam æquo parique iure nobiſcum vivere, ſi paulum modo de eo, quod ipſi æquum eſſe opinantur, aut propter noſtrum iudicium, aut propter eam, quæ imperio comitatur, potentiam, aut quo quomodo, imminutum fuerit, non propterea, quod maxima illis pars remiſſa eſt, gratiam habent, ſed aliquid ademptum eſse ægrius ferunt, quam ſi a principio, repudiatis legibus, aperte iniuriam facere inſtituiſſemus. Namque illud ne ipſi quidem ſic diſputarunt, inopem potenti non decere ſuccumbere; ſed neſcio quo pacto, circumveniri iudicio ſe, quam vi cogi, iracundius homines ferunt: in altero enim par pari iniuriam infert; in altero qui plus poteſt imbecilliori vim adfert. Itaque cum a Medis multo tractarentur aſperius, ſuſtinuerunt; noſtrum autem imperium acerbum videri nihil mirum; ſemper enim id, quod inſtat, præſenſque eſt, iis, qui ſub alterius ditione ſunt, grave eſt. Quod ſi, ſublatis nobis, ad vos ſumma imperii redeat, nę vos benevolentiam, quam propter noſtri metum collectam habetis, ſiquidem eam mentem, qua fuiſtis, cum contra Medos imperium brevi tempore obtinuiſtis, conſervatis, celeriter effundetis. Vos enim nec admiſceri ſe alios veſtris inter vos legibus permittitis, & qui aliquo exitis, neque iis ipſis

utimini, neque iis, quibus reliqua Gręcia vivere conſuevit. Quamobrem etiam atque etiam deliberate, nec enim parva res agitur, neque aliorum adducti voluntate, ac querela proprium vobiſmetipſis laborem imponite; atque in bello, quam multa improviſa accidant, priuſquam id ſuſceperitis, proſpicite; ubi enim longius ductum eſt, in graves, & acerbos caſus deſinere conſuevit; a quibus æque utrique abſumus, atque utram in partem evaſurum ſit, incertum, periculoſumque eſt. At homines movendis bellis præpoſtere faciunt; rem enim præcipiunt, quod erat poſterum: ubi vero iam plectuntur, tum demum ad orationem redeunt. Nos igitur, qui nullo dum tali in errore neque ipſi ſumus, neque verſari vos videmus, edicimus vobis, ut dum integrum eſt, dum recta capere utriſque conſilia licet, ne fędus rumpatis, neve iuſiurandum violetis: de controverſiis autem iure ex fædere diſceptetis. Si minus, Deos periurii vindices teſtati, qua vos præeuntes nos deducetis, ea vos belli auctores propulſabimus.

CONTIO PERICLIS.

IN priſtina ego mea ſententia maneo, Athenienſes, Peloponneſiis cedendum non eſſe: quamquam intelligo non eadem alacritate homines bellum cum ſuadetur, ſuſcipere, &, cum uſus venit, gerere ſolere, ſed adverſis in rebus animo immutari conſueviſſe. Hoc igitur quoque tempore faciendum mihi eſſe video, ut non diſſimilis fere ſim auctor conſilii. Quamobrem, qui mihi aſſenſi fueritis, communi ſententiæ, ſi quid forte ſecus ceciderit, ut opem ferre memineritis, æquum erit; aut ne ſi ex ſententia quidem ſucceſſerit, ullam vobis prudentiæ partem vindicetis. Fieri enim poteſt, ut adverſi rerum caſus temeritatem ipſi in ſe habeant, non minus, quam hominum cogitationes; eamque adeo ob cauſam, ubi quicquam contra ac ratio poſtulet, evenit,

nit, fortunam accuſare ſolemus. Lacedæmonii igitur cum iam antea inimico ſeſe in nos animo eſſe præſeferebant, tum vel maxime id hoc tempore aperte ferunt: cum enim in fœdere ſit: ſi quid controverſiæ oriatur, uti de ea re iure inter nos diſceptemus; ab utroque autem, quod uterque habeat, teneatur, numquam nec ex iure agere nobiſcum; cum iudicium nos non recuſaturos profiteremur, nec iudicium ipſi accipere voluerunt. Bello ſcilicet malunt, quam oratione de controverſiis diſceptare: nec iam huc expoſtulatum, ſed imperatum, veniunt: iubent enim diſcedere nos a Potidæa, & Æginę leges ſuas, iuraque reddere: tum plebiſcitum, quod de Megarenſibus factum eſt, reſcindere: Græciam etiam ſuis ut legibus uti permittamus, qui ad nos noviſſimi venerunt, edicunt nobis. Nec vero, quod ad Megarenſium plebiſcitum adtinet; id enim illi obiiciunt in primis, quo etiam ſublato bellum futurum negant; exiſtimare vos velim, parvam ob cauſam bellum vos habituros, ſi de eo delendo recuſaveritis, neque arbitrari culpam in vobis reſidere, quod levi de cauſa ad arma ieritis: nam parva hac in re veſtrum omne firmamentum agitur: quo enim animo ſitis tentamini; atque in hoc ſi parueritis, perinde, quaſi metu adducti, in eo quoque dicto audientes futuri ſitis, continuo maius aliud aliquid imperabitur: quod ſi contra enitemini, efficietis profecto, ut illi faciendum ſibi eſſe intelligant, ut ſeſe nobis æquiores poſthac præbeant. Protinus igitur conſiderate, utrum obedire nullo dum damno facto malitis, an, id quod mihi utilius videtur, parva æque, & magna de cauſa bellum ſuſcipere, neque ulla in re ſuccumbere, atque earum, quas habetis, rerum poſſeſſionem ſine ullo metu in poſterum retinere. Etenim cum pares, ante factum ea de re iudicium, paribus ſatisfactionem imperant; ſive ea de magnis, ſive de parvis ſit controverſiis, eadem eſt libertatis imminutio. Quod autem ad bellum, atque ad utriuſque noſtrum facultates adtinet, nihilo nos inferiores futuros eſſe de me, dum ſingula perſequor,

quor, cognoſcite. Sua Peloponneſii manu agros colunt, & officinas exercent; pecuniam nec privatam, nec in ærario habent. Diuturni præterea belli, atque etiam transmarini rudes, inſolenteſque ſunt, utpote bellis inter ſe ob paupertatem levibus contendere adſueti: qui vero huiuſmodi ſunt, neque naves complere, neque terreſtres exercitus ſæpius ſummittere poſſunt, præſertim cum a privatis ſuis rebus abſint, & de ſuo impendant, & mare præterea clauſum habeant. Huc accedit, quod bella prompta magis, parataque pecunia, quam vectigalis, extortaque vi ſuſtinet: at homines agricolę, atque opifices promptiores ad bellandum corporibus ſunt, quam pecunia: illa enim ex periculis ſalva exitura ſperant; hanc antea conſumptum iri metuunt: præſertim cum id, quod uſu eventurum veriſimile eſt, bellum ſua opinione longius ducetur: nam uno quidem prœlio vel totius Græciæ impetum Peloponneſii, quique cum illis conſentiunt, ſuſtinere poſſunt: bellum autem contra haudquaque ſuo ſimilem hoſtium apparatum gerere, nullo modo poterunt: quippe qui commune concilium, ut ſi quid ſubito opus ſit, celeriter adminiſtretur, nullum habent: & pares in dicenda ſententia alienigenæ; quę inter ſe cum ſint, de ſuis quiſque rebus ſollicitus eſt. hæc autem exitus habere nullos conſueverunt, cum alii aliquos ulciſci maxime cupiant, alii res ſuas quam minimum detrimenti capere: cumque longo intervallo conveniant; brevi de Rep. conſultant, maximam temporis partem in re quiſque ſua agenda diſtinetur: tum ſinguli ſuam ſibi negligentiam minime obfuturam putant; aliis enim curæ fore, atque ita ſibi quoque proſpectum iri ſperant. Itaque, dum hoc ſinguli ſeparatim opinantur, interire univerſam Remp. non intelligunt. Valde etiam rei illos pecuniariæ anguſtia morabitur: tarde enim illam conficient, eoque cunctari cogentur. At rei gerendę occaſio inſtabilem, celeremque motum habet. Nihil eſt autem, quod circumvallari nos ab iis metuamus, aut cur eorum timeamus claſſem: nam urbem huic parem

opponere, etiam ſi per hoſtem liceat, difficile eſt, nedum intra hoſtium fines, idque ipſum noſtras nobis pariter contra munitiones obiicientibus. Quod ſi caſtellum communierint: alicuius illi quidem agri noſtri incurſionibus, transfugisve ad ſe recipiendis, nocebunt parti; ſed vallo ſimul circummunire nos, & quominus claſſe, qua valemus plurimum, ad eorum fines penetremus, eoſque ulciſcamur, prohibere non poterunt: plus enim nobis maritimarum rerum exercitatio ad pedeſtre bellum, quam illis terreſtrium uſus ad navale attulit. Nec vero nauticarum rerum ſcientiam facile illi adipiſci poterunt: quandoquidem ne vos quidem plene dum eam percepiſtis; quamvis a Medicis confeſtim rebus in id magno ſtudio incubueritis. Qui igitur homines agricolæ, iidemque maris inſueti, quibus ne exerceri quidem per nos licebit, quia ſemper cum magno navium numero in ſtatione contra illos erimus, quicquam, quod operę pretium ſit, efficere poterunt? Contra paucas enim naves in ſtatione manentes fortunam pugnę tentarent, cum multitudine freta erit inſcitia; tanto autem navium numero circumſepti quieſcent, inexercitatique imperitiores erunt, eoque etiam ignaviores. Artis enim, ſi quicquam aliud, res nautica eſt: nec ſubciſivis operis, cumque vacamus, ediſcitur, ſed ipſa potius nullum ab operis vacuum tempus relinquit: at enim pecuniam, quæ Olympiis, quæque Delphis eſt, tollent; nautaſque, quos peregrinos habemus, maiori ſtipendio allectos a nobis conabuntur abducere; ipſique, atque inquilini naves opplebunt. Magni omnino id referret: niſi illis nos adverſarii ſimus: nunc autem, præterquamquod nos hoſtes habent, illud quoque, quod maximum eſt, accedit, quod gubernatoribus, reliquiſque nautis, civibus utimur Athenienſibus: iiſque cum numero, tum ſcientia inter reliquos totius Græciæ omnes, præſtantibus. Tum nemo e mercede conductis domo cum periculo exulare, ac minori propoſita ſpe, maioris paucorum dierum ſtipendii cauſa, cum iis ſeſe coniungere,

atque

atque eandem belli fortunam ſubire volet. Ac Peloponneſiorum quidem res hoc fere loco ſunt; noſtræ vero cum iis incommodis, quibus eos laborare a me demonſtratum eſt, vacant, tum haud paulo meliores ſunt; etenim ſi intra fines illi noſtros pedeſtres copias introducent, nos in ipſorum navibus proficiſcemur; nec vero cum Peloponneſi pars modo aliqua, Attica autem vel omnis vaſtabitur, conferenda tamen hęc erunt; alios enim illi agros parare ſine prœlio, ac dimicatione non poterunt; nos magnam agrorum vim cum in Inſulis, tum in Continenti habebimus; maximum eſt enim maris imperium obtinere; id quod ex eo intelligere licet; etenim Inſulam ſi incoleremus, qui magis vacui a periculo forent, ne capi umquam expugnarique poſſent? Id ipſum igitur, quam proxime poteſtis, animo in præſentia verſantes, ſpretis agris, ędificiiſque, maris modo, atque urbis cuſtodiam retinete; neque earum rerum iactura, & dolore incenſi cum Peloponneſiis manum conſerite; longe enim nobis multitudine antecedunt, ut, ſi eos devicerimus, paulo poſt tamen contra haud quaquam minores eorum copias de integro pugnandum nobis ſit; ſin autem aliquid offendemus, etiam a ſociis, quibus noſtra nixa eſt civitas, relinquemur, nec enim, ubi non ſatis virium ad ſeſe bello perſequendos nobis ſupereſſe animadverterint, in officio continebuntur. Quamobrem non de agris nobis, ędificiiſque nimio opere deplorandum eſt; ſed de corporibus; neque enim per ea homines parantur, ſed illa homines parant. Quin equidem, perſuaderi ſi id vobis poſſe confiderem, hortarer vos, uti ultro ipſi ex urbe egreſſi ea ſponte veſtra corrumperetis, quo perſpectum Lacedæmoniis eſſet, nihil hæc vos movere, nec eorum quidem cauſa obtemperaturos eſſe. Multa pręterea ad ſpem victoriæ habeo, modo non uno eodemque tempore bellum gerere, atque imperium propagare velitis; neque præterquam, quæ bellum hoc habet pericula, ultro aliqua addatis; nam me quidem noſtra, propriaque pec-

cata magis, quam hoſtium conſilia terrent. Verum alio loco hæc quidem una cum factis ipſis exponentur: nunc cum iis reſponſis hos dimittendos cenſeo: Megarenſibus nos fori, & portuum poteſtatem facturos, cum Lacedęmonii neque nos, neque ſocios noſtros oppido prohibebunt; quando neutrum ne fieret, fędere exceptum eſt. Civitates autem ſuis legibus uti iubebimus, ſi, cum fędus quoque icimus, ſuis eas legibus utentes habebamus; & cum ſuis ipſi quoque civitatibus permiſerint, ut non quomodo Lacedęmoniis commodum eſt, ſed ut ſuo quęque arbitratu leges habeant inſtitutas: tum iudicium nos ex fędere accipere paratos eſſe; neque bellum priores illaturos, ſed inferentibus reſtituros; hæc enim cum iuſta ſunt, tum vero digna, quæ ab hac civitate reſpondeantur. Illud autem tenendum eſt, neceſſarium eſſe bellum; idque quo alacrius ſuſcipietur a nobis, eo minus acriter inſtabunt hoſtes. Maxima vero, quæ ſunt pericula, ea cum privatis, tum populis, maximam etiam gloriam pariunt. Itaque parentes noſtri, cum Medos contra, initiis haud quaquam tantis, orſi conſiſterent, fortunis relictis omnibus: cumque plus conſilii, quam ſecundarum rerum, plus animi, quam virium haberent, Barbaros propulſarunt, atque hæc, qualia nunc ſunt, effecerunt; quibus ignaviores nos eſſe haud quaquam decet. Hoſtem igitur omni ratione repellamus, atque enitamur, uti hæc ne minora, quam acceperimus, poſteris noſtris prodamus.

ORATIO

ORATIO QUA PERICLES LAUDAVIT CIVES SUOS, IN HOC BELLO INTERFECTOS.

PLerique eorum, qui antea ex hoc loco dixerunt, eum, qui orationem hanc ad vetus inſtitutum addiderit, collaudarunt; propterea quod eam de iis, qui in prœliis interfecti ſepelirentur, haberi præclarum eſſet: mihi verò ſatis futurum fuiſſe videtur, ſi iis, qui re virtutem præſtiterunt, rerum etiam honos haberetur, cuiuſmodi hæc ſunt, quæ hoc tempore circum ſepulchrum illud publice comparata videtis: neque uno in homine recte, ſecuſve ad fidem faciendam dicente multorum laus in diſcrimen adduceretur: difficilis enim eſt in dicendo mediocritas ea de re, in qua vix opinio veritatis comprobetur: nam conſcius quidem auditor, ac benevolus, minus fortaſſe pronuntiatum arbitrabitur, quam quod ipſe tenet, cupitque: imperitus autem vel redundare aliquid, ſiquid maius, quam ſuum efficere poſſit ingenium, audierit, propter invidiam exiſtimabit: eo enim uſque aliena laus audiendo toleratur, quoad quiſque ſe quoque, quod de alio audit, de ſe præſtare poſſe confidit: in quo autem ſuperari ſe ſentiunt, invident, eoque fidem non habent. Verumtamen, quoniam a veteribus comprobatum eſt præclare hoc habere, me quoque neceſſe eſt legi obſequi, dareque operam, ut ad cuiuſque veſtrum opinionem voluntatemque, quam poſſum proxime, oratione accedam. Ordiar igitur a maioribus primum: æquum eſt enim, ſimulque ad hoc tempus accommodatum, hunc illis memoriæ honorem tribui. Etenim cum terram hanc iidem continenter tenuerint, liberam eam per virtutem poſteris deinceps ad hoc uſque tempus tradiderunt. Atque cum hi laudem merentur, tum vero etiam magis patres noſtri: cum enim ad ea, quæ acceperant, tantum addidiſſent, quantum hoc eſt imperium, quod obtinemus, magno id labore partum nobis reliquerunt; id quod multum quoque ab ipſis nobis præſertim, qui grandiores natu ſumus,

mus, propagatum eſt, civitaſque omni pacis bellique apparatu quam copioſiſſime inſtructa. Atque ego bellicas res, quoque modo ſingula bello parta habeamus, ac ſi quando vel ipſi, vel patres noſtri, aut a Barbaris illatum nobis, aut a Græcis magno animo bellum propulſavimus, ne longior notis de rebus fuiſſe videar, prę̨teribo: meque ad horum laudationem convertam, ſi quibus ſtudiis adepti hæc ſumus, qualique Republica, quibuſve moribus hæc magna evaſerunt, ante dixero: hæc enim cum huic tempori congruere, tum univerſæ civium, atque exterorum frequentiæ auditu non inutilia eſſe exiſtimo. Nam ea noſtra Reſp. eſt, quæ non aliorum inſtituta æmuletur, multique nos ſibi proponunt exemplar potius, quam ipſi alios imitemur: ac nomen quidem, propterea quod non a paucis teneretur, ſed gereretur a multis, a populi ſibi poteſtate invenit: legibus vero privata quidem in re eadem eſt iuris omnibus ęquabilitas conſtituta: dignitate autem, ut quiſque in aliquo excellit, ita aliis in Republica præfertur; neque in honoribus mandandis, certo potius generi, quam virtuti favemus; nec vero ob paupertatem, qui aliquo modo re prodeſſe civitati poſſit, quamquam dignitatis ſplendor abſit, repellitur. Libere vero nos cum in Republica adminiſtranda gerimus, tum vero in quotidiana inter nos vitę conſuetudine minime ſumus ſuſpicioſi; neque aliis, ſi quando voluptate potiantur, iraſcimur; nec vero triſtitiam, minime noxiam illam quidem, ſed tamen odioſam viſu pretueximus. Ac qui in privata vitæ conſuetudine minime difficiles ſumus, a Republica violanda metu omnium maxime deterremur; & cum magiſtratibus continenter dicto ſumus audientes, tum vero legibus paremus; iiſque in primis, quæ de iis, qui per iniuſtitiam opprimantur, iniuria prohibendis ſcitæ ſunt, quæque cum ſcriptę non ſint, communi omnium conſenſu ignominiam irrogant. Multa vero apud nos animo ad requiem conceduntur; ſunt enim nobis certa anniverſaria ſacra inſtituta, ludique; tum lauta privatis

res

res domeſtica, atque elegans eſt, cuius quotidiana oble- ctatione triſtitiam excutiant; adportantur autem pro- pter urbis magnitudinem ex omnibus terris ad nos omnia: contingitque nobis, ut eos fructus, quos hæc terra gi- gnit, atque eos, qui apud alias gentes naſcuntur, ęque proprios habeamus. In rei vero militaris ſtudio, iis re- bus hoſtibus antecellimus; urbs enim noſtra omnibus ſemper patet, neque ulla lege peregrinos pellimus, ab ullave diſciplina, aut ſpectaculo excludimus, quod mi- nime abſconditum ſiqui ex hoſtibus aſpexerint, adiuven- tur: nec enim commentatione, aut dolo tam in re ge- renda, quam virtute propria nitimur. Atque illi quidem ſic educantur, ut ſtatim a pueris magno labore ſeſe ad fortitudinem exerceant: nos vero lenius inſtituti, nihilo ſecius æque, atque illi, ęqualibus nos periculis obiici- mus; cui rei illud argumento eſt, quod neque ſingula- tim Lacedæmonii intra fines noſtros, ſed univerſi exer- citum ducunt; & nos, ubi in aliorum fines invaſimus, haud magno negotio, pro ſuis dimicantes fortunis bello plerumque ſuperamus: cum univerſis autem copiis no- ſtris nulli umquam hoſtes conflixerunt; propterea quod uno eodemque tempore maritimis rebus ſtudemus, & diverſis in locis terra bellum gerimus. Quod ſi aliquan- do cum aliqua exercitus noſtri parte manum conſerue- rint, ac non nullos prœlio vicerint, omnes ſeſe nos fudiſſe gloriantur, victique ipſi rurſum ſi ſint, ab uni- verſis nobis ſuperatos ſe prædicant. Quocirca ſi ab otio magis, quam a laborum exercitatione, atque a virtute, natura nobis potius, quam legibus tradita, profecti ve- nire in diſcrimen velimus, ſuperſit nobis, ut laborem in rebus aſperis, antequam venerint, ne præceperimus, & ubi ad eas iam ventum ſit, non minorem quam ii, qui continenter laborando male habiti ſint, virtutem præ- ſtemus. Atque cum iis in rebus civitas noſtra admiratio- ne digna eſt, tum vero etiam in aliis: elegantiam enim cum parſimonia adamamus, & ſapientiæ ſtudio ſine de- ſidia delectamur: divitiarum vero fructum in illarum

uſu, ubi tempus poſtulet, potius, quam in verborum magnificentia ponimus, nec vero cuiquam turpe apud nos eſt de ſua paupertate confiteri, ſed eam non re evitare id vero multo eſt turpius; præterea iiſdem rem ſuam familiarem, iiſdem publicam gerere licet; quinimo ne ii quidem, qui in opere faciundo occupantur, penitus ſunt in Republica rudes: ſoli enim nos, ſi qui hęc non attingunt omnino, non inertes eos, ſed rudes Reipublicę cives iudicamus. In deliberando autem iidem aut recte de rebus diiudicamus, aut recte nobis in mentem venit; neque ii ſumus, qui ita exiſtimemus, dicta factis obeſſe, ſed illud potius ſi, anteaquam oratione edoctus fueris, rem ſuſceperis. Itaque in eo quoque maxime præcellimus, quod iidem excellenti animi magnitudine ſumus, & quidquid agimus conſiderate, cogitateque agimus. At ceteris inſcitia confidentiam adfert, cognitio ignaviam. Optimi vero iure illi habentur, qui cum aſperas, ac iucundas res facile internoſcant, ne ſic quidem ullum adire periculum recuſent. Quod autem ad benignitatem adtinet, contra nos, ac vulgo adſolet, facimus: non enim accipiendis, ſed dandis beneficiis amicitias nobis comparamus; firmius enim in eo, de quo bene promeritus ſis, utpote quę propter benevolentiam debeatur manet gratia; quam vero retuleris, ea imbecillior eſt; non enim benevolentia adductum beneficium contuliſse, ſed, quod te debere intelligeres, diſſolviſſe arbitrantur; tum ſoli omnium non utilitatis cogitatione, ſed ipſius liberalitatis fidentia audacter benefici ſumus. Atque, ut in pauca conferam; cum univerſa noſtra civitas totius Græciæ quaſi ludus eſt, atque inſtitutio, tum ſinguli quique, ut mihi quidem videntur, corporibus ad varia multipliciaque rerum genera cum dignitate, ac lepore habiles ſumus. Atque hęc non in verborum magnificentia temporis cauſa poſita eſſe, ſed factorum veritate niti, hoc ipſum civitatis noſtræ imperium, quod iis moribus partum habemus, oſtendit: ſola enim ex omnibus huius memoriæ, ſi quis pericu-

lum de ſe fecerit, ditionem vincit, ac famam: ſolaque ea eſt, a qua neque bellum inferentes hoſtes calamitatem accepiſſe pudeat; neque, in quos dominetur, parere ſeſe indigno querantur domino. Magna vero opum noſtrarum monumenta (neque enim eæ inteſtatæ ſunt) cum habeamus, cum iis, qui nunc ſunt, hominibus, tum vero etiam poſteris magnam noſtri admirationem relinquemus. Nec adeo Homerus laudator nobis adhibendus eſt, aut alius quiſpiam, qui verſibus in pręſentia modo delectet, ſed ab exiſtimatione rerum geſtarum veritas diſcrepet: ad omnia enim maria, terraſque omnes, virtute nobis aditum patefecimus: atque omnibus in locis ſempiterna ſecundarum, adverſarumque rerum monumenta extruximus. Pro tali igitur Civitate cum hi, quod eam ſibi eripi pati non poſſent, fortiſſimo, pręſtantiſſimoque animo dimicantes occiderunt, tum ceteros pro eadem omnem excipere laborem decet: cuius etiam rei cauſa in iis, quæ ad ea pertinent, fui ipſe longior; quo ſcilicet oſtenderem, non pari vobis conatu enitendum eſſe, atque iis, quorum in Republica hæc paria non ſunt: ſimulque ut horum laudationem iis, quę a me expoſita ſunt, argumentis confirmarem: pleraque enim ad eos ipſos pertinent; nam in quibus ego Civitatem laudavi, iis horum; taliumque virtus illam ornavit. Nec adeo multorum Græcorum res geſtæ æque, atque horum, par orationi pondus habere reperientur. Atque equidem reor, horum hunc exitum, qui & primus indicavit, & poſtremus confirmavit, hominis declarare virtutem: nam, qui ceteris rebus minus aliquando probi fuerint, eos bellicam ſuam in patria tuenda virtutem extollere æquum eſt: male enim facta benefactis delent: magiſque profuerunt publice, quam privatim nocuerunt. At horum nemo vel propter divitias, quod iis diutius frui magnifaceret, languidior fuit; vel propter paupertatis effugiendæ, atque aliquando abundandi ſpem, periculum diſtulit: hoſtium autem pœnas ſumere ſua ipſorum ſalute optabilius cum ducerent,

rent, ſimulque ſtatuerent omnium periculorum hoc eſſe pulcherrimum, illos ulciſci, atque has appetere laudes voluerunt; & incertum quidem rei bene gerendæ eventum ſpei mandarunt: id autem, quod ſemel a ſe approbatum haberent, factis committendum ſtatuerunt: cumque plus in eo ponerent, ut, pugnando, ſi quid adverſi accidiſſet, ferrent, quam ut cedendo ſalutem conſequerentur, verborum quidem ignominiam fugerunt; rem autem corporibus ſubierunt, minimoque fortunę, ac temporis momento cum ſumma potius ſpe, quam pavore ullo tenerentur, e vita diſceſſerunt. Atque hi quidem merito tales in patriam extiterunt. Qui autem reliqui ſunt, ii eam debent in hoſtem mentem dari ſibi optare, quæ offenſionis, non virtutis habeat minus; nec ex oratione ſolum utilitatem attendere, quam pluribus apud vos, quibus ea nihilo ſecius nota eſt, perſequi facile licet, quantum in conſervanda Patria, hoſtibuſque propulſandis boni inſit, commemorantem; ſed potius eius vires quotidie re intuentes, illius amore incendi: quę cum magnæ nobis viſæ fuerint, illud cogitare debemus, ab iis parta hæc eſse, qui recta cum cognoſcerent, tum etiam auderent, quique cum turpitudinis verecundia rem gererent, nec vero ſiquid conati aliquid offenderant, faciendum ſibi eſſe exiſtimabant, ut ſua propterea Civitatem virtute privarent, ſed præmium omnium præclariſſimum ipſi permittebant: cum enim corpora publice traderent, privatim, quæ numquam conſeneſceret, laudem acquirebant; clariſſimumque monumentum conſequebantur, non tam quidem illud, in quo ſiti ipſi ſunt, quam in quo apud omnes, quæcumque aut verborum, aut rerum occaſio ſeſe dederit, illorum gloria perpetuis laudibus celebrata conditur. Clari enim viri univerſum Orbem terrarum ſepulchrum habent, atque eos non tantum domeſticis in buſtis inſcripta elogia apud ſuos celebrant, quantum apud exteras nationes non ſcripta, nec operum magis, quam cogitationis uniuſcuiuſque animo, ac menti illorum memoria obverſatur.

Hos

Hos igitur vos nunc imitati beatam vitam in libertate, libertatem vero in fortitudine ponite, atque in re bellica periculum ſubire nolite ſpernere: nec enim miſerorum eſt magis, quibus nulla meliorum ſit rerum expectatio, mortem contemnere, quam eorum, quorum vitæ in contrariam partem converſio etiam nunc agitur: præſertim quibus, ſiquid adverſi evenerit, magna mutatio futura ſit: vehementius enim viros quidem generoſos cum turpitudine coniunctum incommodum angit, quam cum animi robore communi in ſpe ſimul nata, ſenſuque carens mors. Quo circa ne vos quidem, quicumque horum parentes adeſtis, miſerebor potius, quam conſolabor: nec enim ignoratis variis vos, multiplicibuſque miſeriis natos: præclare vero cum illis agitur, ſi quibus decora hæc obtigerint, qualis horum interitus eſt, veſterque luctus, quibuſque vitæ fuerit felicitas æqualis. Nec vero me fugit, quam difficile factu ſit, hęc cuiquam perſuaderi: præſertim cum perſæpe futurum ſit, ut aliorum res ſecundæ, quibus vos quoque aliquando florueritis, vobis memoriam refricent: nec enim cum iis, quæ numquam experti ſumus, bonis caremus, dolori ea res eſt, ſed cum ea, quibus adſuevimus, eripiuntur. Verumtamen qui quidem liberos etiam nunc procreare per ætatem poſſunt, conſolari ſeſe novæ ſpe ſobolis debent: filiis enim aliis ſuſcipiendis, cum privatim eorum, qui extincti ſunt, obliviſcentur, tum vero Civitati dupliciter proderunt; quod ea neque ab hominibus deſeretur, & protectior erit. Nec enim evenire poteſt, ut æqui bonique aliquid ab his cogitetur, qui collatis in commune pro virili cuiuſque parte liberis, periculum non æquaverunt. Qui vero maiores natu eſtis, quibus maxima vitæ pars, quod lucro eſt apponendum, beate acta eſt, quę reliqua ſit, brevem fore cogitate, atque eam ipſam iſta horum gloria elevate: ſola enim laudis cupiditas ſeneſcit numquam: nec vero languida, atque iners ætas pecuniam modo, quod nonnulli dicere ſolent, conſectatur, ſed dignitatem.

Magnum vero certamen horum filiis, fratribuſque paratum video; eum enim, qui non ſit, extollere omnes laudibus conſueverunt. Itaque cum excellenti virtute fueritis, vix tum demum non pares, ſed aliquanto tamen deteriores, quam hi, dicemini: vivis enim invidetur ab eiuſdem laudis æmulis: qui vero e medio exceſſerunt, eos hominum benevolentia ſine ulla obtrectatione honorat. Quod ſi mihi de mulierum quoque officio non nihil dicendum eſt, quæ quidem viris eſtis orbatæ, breve eſt, quod de re tota præcipiam: etenim ſi veſtra congruere cum natura voletis, magno id vobis honori erit, cum quam minimum de veſtris cum vitiis, tum etiam bonis ad homines fama emanabit. Hæc nos quoque non inutilia habuimus; quæ, huic legi obſecuti, oratione perſequeremur. Ac vobis quidem partim iam, qui humantur decorati ſunt, partim vero eorum liberis, quoad e pueris exceſſerint, ex hac die publice alimenta Civitas præbebit, quæ utilem in primis talium certaminum coronam iis, reliquiſque omnibus decrevit. Etenim qui maxima virtuti pręmia proponunt, eorum, fortiſſimi cives, Rempublicam gerunt. Sed iam, ubi ſuum quique luxerint, diſcedite.

CONTIO PERICLIS AD ATHENIENSES.

MInime mihi inopinata veſtra in me accidit iracundia: etenim inſimulari me ſentio, eamque ob cauſam contionem advocavi: uti, ſi quid aut mihi iniuria infenſi eſtis, aut adverſis in rebus animo ſuccumbitis, admonerem vos, atque expoſtularem. Nam equidem ſic exiſtimo, magis univerſa Rep. ſtante, fortunataque, privatos iuvari, quam ſingulorum civium ſecundis rebus, illa afflicta: ut enim privatim aliquis fortuna ſit optima, everſa tamen Rep. ipſum quoque concidere neceſſe eſt: at contra, qui in beata civitate miſer

ſer ipſe ſit, multo magis ſervatur incolumis. Quod ſi ad ſingulorum civium tolerandas calamitates ſatis Reſp. virium habet; illius autem ærumnas ferre ſinguli nequeunt, quid eſt, cur non omnes illi opem feramus? Curve domeſticis incommodis exanimati, Reip. conſervandæ curam dimittamus? Id quod vos facitis, meque huius belli auctorem, voſque adeo ipſos, qui mihi eadem de re adſenſi eſtis, accuſatis: habeoque ego vos infeſtos, qui ſum is maxime, qui, & recte ſentire, & id, quod ſentiam, commode nihilo, quam alii, minus eloqui poſſim; idemque Patriæ amans, idem incorruptus, integerque ſim. Namque cogitare ſi quis poteſt, ſed oratione, quod vult, plane explicare nequit, perinde eſt, quaſi nihil illi in mentem venerit: qui vero utrumque præſtiterit, is, ſi infenſus Civitati ſit, haudquaquam eodem modo amice quiſquam dixerit; quod ſi adſit id quoque, pecuniæ autem non reſiſtatur, profecto univerſa illa hanc unam ob rem venalia ſint. Quocirca ſi hæc in me præter ceteros modica eſſe rati, de ſuſcipiendo bello mihi adſenſi eſtis, iniuſte nimirum nunc, quaſi iniuriam fecerim, culpam ſuſtineo: etenim ſi utrumvis licet, bene alioqui conſtitutis rebus, ſummæ ſtultitiæ ſit bellum ſuſcipere; cum autem ita res rediiſſet, ut vel cedentibus continuo in alterius ditionem cadendum eſſet, vel reſiſtentibus cum periculo dimicandum; qui illud refugerit periculum, magis quam qui exceperit, reprehendendus eſt. Atqui equidem idem ſum, nec a priſtina ſententia diſcedo, ſed vos immutati eſtis: etenim cum hęc vobis perſuadebantur, integri ſcilicet eratis: cum pęnitet, detrimentum accepiſtis. Ergo propter conſilii veſtri imbecillitatem factum eſt, ego ut non recte ſenſiſſe videar: quoniam id, quod moleſtum eſt, doloris quidem ſenſum in uno quoque iam efficit; utilitatis vero fructus remotus adhuc, obſcuruſque eſt: tantaque rerum, commutatione facta, idque in brevi, imbecillus animus veſter eſt ad conſtanter in ſententia permanendum: frangunt enim animos, atque abiiciunt, quę ſubita, atque improviſa

proviſa, præterque omnem rationem eveniunt: qualia ſunt quæ vobis acciderunt, in primiſque peſtilentia. Verumtamen qui tantam Civitatem incolatis, quique in ea dignis inſtitutis educati ſitis, omnem fortunam ſubire paratos eſſe decet: neque gloriam veſtram obſcurari pati: æque enim homines ſolent eos, qui quam habent dignitatem, eam per ignaviam amittunt, accuſare; atque eos, qui qua indigni ſint, eam ſibi per temeritatem arrogent, odiſſe. Qua propter rem familiarem deplorare deſinite; ad ſalutem Reip. incumbite: nam quod ad laborem adtinet, qui neceſſario in bello ſuſtinendus eſt, ne nimis magnus ille ſit, ac nihilominus tamen hoſtes ſuperaturi ſimus, ea quidem de re ſatis profecto vobis eſſe debent, quæ alias ſæpe in eam ſententiam a me dicta ſunt; nihil eſſe, cur merito reformidare bellum hoc deberetis: ſed illud tamen oſtendam, quod neque venire vobis in mentem de veſtris ad imperium obtinendum opibus mihi videtur, nec ego antea commemoravi, nec vero ne hoc quidem tempore dicerem, veritus ſcilicet ne inflatius gloriari viderer, niſi timore vos præter modum exterritos intelligerem. Etenim veſtris vos modo ſociis imperare arbitramini: ego vero illud defendo, cum duo ſint omnino, quę perſpicuum habeant uſum, mare ſcilicet, & terra; alteri vos univerſo dominari, non modo quoad tenetis nunc, verum etiam quoad progredi voletis: tanta enim navium facultate navigantes vos, non Rex, non ulla alia natio eſt, quæ impedire hoc tempore poſſit. Quamobrem maiores omnino hę mihi opes videntur, quam ut cum agrorum, ędificiorumque, quibus privari vos magnum ducitis, uſu comparanda vobis ſit. Minime igitur graviter hæc ferte, ſed potius leniter: divitiarumque iſtas delicias, huius magnitudinem imperii ſpectantes, parvipendite, atque ita cogitate, ſi in libertatem iucubuerimus, illamque conſervabimus, eam ipſam facile per ſe hæc eſſe recuperaturam; qui vero alterius parent imperio, ii ea quoque, quę antea parta habuerint, amittere conſuerunt.

Nec

Nec vero committamus ut utraque re inferiores, quam patres noſtri fuerunt, deprehendamur; qui non ab alio tradita hęc, ſed ſuo parta labore, & tenuerunt, & conſervata a ſe, nobis prodiderunt; turpius eſt enim quæ habeas, ea tibi eripi, quam, quæ acquirere coneris, ea adſequi non poſſe. In hoſtes autem animo non fidenti modo, ſed etiam deſpicienti ire debetis. Nam fiduciam quidem fortunata ſtultitia vel ignavo pepererit; deſpicientiam vero conſcientia modo, quantum quiſque hoſtibus conſilio anteeat, id quod in vobis eſt, efficit; ſi quidem pari fortunæ condicione animum prudentia communit adverſariorum contemptione, & ſpei, cuius in rebus dubiis omnis vis, ac robur eſt, nihil magnopere confidit; ſed ſuis viribus, conſilioque, cuius providentia multo eſt certior, nixa eſt. Civitatis igitur maieſtati, quam propter imperium obtinet, quandoquidem ea univerſi gloriari ſoletis, ſuccurrite; nec enim laborem fugere, aut ne honores quidem conſectari debetis; nec vero exiſtimate una modo de re eſse certamen, an pro libertate ſervitutem habeatis; ſed etiam de imperio amittendo agi, deque periculo, quod vobis ab iis imminet, quos propter imperium infeſtos, inimicoſque habetis; quod quidem vobis imperium, ne, ſi qui ſint quidem, qui metu, atque inertia adducti hoc tempore ad iuſtitiam remigrare velint, deponere iam liceat; iam enim illud quaſi tyrannidem obtinetis, quam occupare, iniuſtum habetur; deponere, periculoſum eſt. Nam hi quidem perbrevi Rempublicam, ſi hæc aliis perſuadeant, aut ſicubi ipſi per ſe ſuo arbitratu vivant, everterint: nec enim ſtabilis eſt inertia, quæ non induſtriæ comitatu inſtructa ſit; nec in ea Civitate, quæ imperium obtineat, ſed in ea, quæ alteri pareat, ad tranquillam eſt ſervitutem utilis. Vos vero neque a talibus civibus induci vos patiamini; neque mihi, cui de ſuſcipiendo bello adſenſi eſtis, ne ſi irruentes quidem hoſtes ea in nos fecerunt, quibus par fuit imperium recuſantes affici, infenſi ſitis. Nam peſtilentia quidem hæc omni-

bus improviſa, unaque omnium rerum maxime inopinata accidit; propter quam certo ſcio aliquanto me etiam magis odio vobis eſſe, haud meo quidem merito, niſi ſi quid etiam vobis boni, non ratione, ſed caſu, evenerit, id quoque mihi aſſignaturi ęſtis; ſed quę divinitus accidunt, ut neceſſitas cogit; quę ab hoſtibus inferuntur, ut virtus poſtulat, ita ferenda ſunt: iſque mos civitati antea füit, eum vos manere ſinite; cogitateque huius Urbis nomen ſumma eſſe apud omnes mortales gloria: propterea quod in rebus adverſis animo non deficiat, quodque maximum civium numerum, laboreſque quam plurimos, bellis gerendis conſumpſerit, maximaſque ad hoc uſque tempus opes habeat: quarum quidem in perpetuum, ſi quid etiam aliquando nobis accidat; naturalis eſt enim rerum omnium imminutio; poſteris memoria relinquitur, quod & Græci Græcis quamplurimis imperavimus, & maximis bellis partim cum univerſis, partim cum ſingulis contendimus, Urbemque omnibus bonis undique refertam, ac maximam incoluimus. Atque hęc, inertes qui ſunt, fortaſſe reprehendent; qui vero moliri aliquid, atque agere cupiunt, etiam ęmulabuntur, quibus autem opes nullę ſunt, invidebunt. Sed omnes, qui hoc ſibi ſumunt, ut aliis imperent, odioſi, inviſique in pręſentia ſunt. Verumtamen qui maximis in rebus invidiam ſubeunt, prudens conſilium ineunt: odium enim minime diuturnum eſt: at ſplendor in præſens, atque in poſterum gloria perpetuis laudibus celebrata, ſempiterna eſt. Vos igitur id, quod in reliquum tempus honeſtum futurum eſt, nec eſt in præſenti turpe, cogitatione pręcipientes, omnibus iam paratis rebus, utrumque vobis conſervate; neque ad Lacedæmonios de pace mittite, neque præſentibus malis premi vos præ vobis ferte. Nam qui rebus adverſis animo minime franguntur, & re maxime reſiſtunt, ii & populorum, & privatorum fortiſſimi ſunt.

ORATIO

ORATIO PLATÆEORUM LEGATORUM AD LACEDÆMONIOS IN EXERCITU.

REm iniuſtam facitis, Archidame, atque Lacedęmonii, minimeque vobis, ac patribus veſtris dignam, qui exercitum in Platæeorum fines introducatis: Pauſanias enim ille Cleombroti filius Lacedęmonius, cum Gręciam Medorum dominatu, una cum iis Græcis, qui pugnæ illius, quæ apud nos facta eſt, periculum ſubire non recuſarunt, liberaſſet, immolatis in Platæeorum foro Iovi liberatori hoſtiis, omnibuſque adhibitis ſociis, Urbem, atque agrum Platæeis reddidit, ſuiſque legibus uti voluit, nec bellum illis ullo tempore quemquam iniuſte, aut ſervitutis iniungendæ cauſa facere; ſi minus, auxilium omnes ſocios, pro ſuis quemque viribus, ferre. Hęc igitur patres veſtri virtutis nobis, atque alacritatis, qua in adeundis periculis illis fuimus, præmia tribuerunt. At vos contra quam illi cenſuerunt, facitis: una enim cum Thebanis, nobis inimiciſſimis, ſervitute oppreſſum nos venitis. Quamobrem Deos in illo fędere teſtes interpoſitos, tum patrios veſtros, noſtroſque hoſce Penates teſtati, edicimus vobis, ne quam Platęeorum finibus iniuriam inferatis, neque iuſiurandum violetis, ſed, quemadmodum Pauſanias ſanxit, noſtris nos legibus uti permittatis.

ARCHIDAMI LACEDÆMONIORUM REGIS DEFENSIO.

ÆQuum vos quidem Platæei dicitis, ſi modo cum dictis facta conſentient. In libertate igitur, quam Pauſanię permiſſu habetis, cum ipſi remanete, tum vero alios, qui illorum ſocii periculorum vobiſcum eo tempore coniurarunt, nunc autem Athenienſium imperio ſubiecti ſunt, vindicate: horum enim, cęterorumque libertatis recuperandæ cauſa tantus hic

conatus, bellumque hoc excitatum eſt, cuius vos ęquum eſt maxime quidem participes eſſe, ac vos quoque iuſiurandum conſervare: ſi minus, at ſaltem quieſcere, remque veſtram agere, neutriuſque eſſe partis: atque in amicitiam quidem utroſque recipere: in belli autem ſocietatem neutros: & his quidem contenti erimus.

DEFENSIO ALTERA ARCHIDAMI CONTRA RESPONSUM, QUOD DEDERANT LEGATI ILLI.

AT vos Urbem Lacedæmoniis nobis, atque ędificia tradite, fineſque monſtrate; tum arbores, & ſiqua pręterea habetis, quorum iniri numerus poſſit, nobis adnumerate: ipſi autem in quaſcumque commodum eſt partes, tantiſper dum bellum eſt, cedite, atque eo confecto, nos, quæ acceperimus, reddemus vobis. Interim apud nos depoſita habebimus, colemuſque, & quod vobis futurum ſit ſatis, penſitabimus.

CONTIO PLATÆENSIUM LEGATORUM AD SUOS CIVES, RENUNTIANTIUM LEGATIONEM, QUA FUNCTI FUERANT AD ATHENIENSES.

CUm antehac, Platęenſes, ex qua die vos ſibi ſocios aſciverunt, omiſiſſe ſeſe vos tueri Athenienſes negant, tum hoc quoque tempore veſtras iniurias pro ſuis ſe viribus non neglecturos eſſe confirmant. Itaque a vobis per iuſiurandum illud, quod Maiores veſtri iurarunt, ne quid novi conſilii capiatis, poſtulant.

CON-

CONTIO CNEMI PRÆFECTI CLASSIS LACEDÆMONIORUM, CUM INSTARET NAVALIS PUGNA.

SUperius, Peloponneſii, navale prœlium, ſi qui forte ſunt, qui eo commoti, futurum quoque extimeſcant, non iuſtam cauſam ad formidinem habent: minus enim paratis nobis, quod vos non ignoratis, commiſſum eſt, cum ad pedeſtrem potius expeditionem, quam ad navalem pugnam navigaremus: adverſa præterea multis in rebus fortuna uſi ſumus: tum nonnulla etiam nos, utpote tunc primum navali prælio decertantes, propter inſolentiam fefellerunt. Quapropter neque ob ignaviam victi ſumus, nec animum, qui non plane ſuperatus ſit, ſed aliquam etiam nunc in ſe habeat excuſationem, adverſo rerum eventu retundi decet, ſed ita exiſtimare caſu labi homines poſſe, ſed animo ſemper eoſdem erecto ſtare. Nec vero ubi virtus adſit, inſcitiæ quemquam excuſatione uſum timere licet, nec vos tantum uſu poſteriores eſtis, quantum virtute anteitis: horum autem ſcientia, qua maxime exterremini, ſiquidem fortitudinem habeat, quæ didicerit, ea cum ventum in diſcrimen ſit, & meminiſſe, & explicare poterit: ſine animi vero magnitudine nulla in arte ſatis eſt in periculis præſidii: excutit enim memoriam pavor: ars autem ſine animi robore nullo eſt uſui. Illorum igitur artificio veſtram virtutem obiicite: timori autem, qui propter adverſum prœlium in animos veſtros invaſit, quod imparatos tunc vos offenderint, opponite. Itaque eo illos vincitis, quod & navium numero præſtatis, & prope vobis amicam terram, ubi parati in armis præſto vobis milites ſunt, prœlium committitis. Fit autem fere, ut qui plures, paratioreſque ſint, ii victoriam conſequantur. Itaque omnia vobis ad unum firma eſſe reperimus, nec accidere poſſe, ut ulla in re merito labamur: quin ea ipſa, in quibus antea offendimus, comparata nunc pro diſciplina nobis erunt.

Magna igitur fiducia gubernatores, nautęque ſuum quiſque munus obite: nec vero locum, qui cuique attributus ſit, deſerite: nam nihilo ſecius a nobis, quam a ſuperioribus ducibus inſtructi in prœlium proficiſcemini, neque nos cuiquam, cur turpis eſſe debeat, cauſam relinquemus. Quod ſiquis omnino decreverit ignavus eſſe, is pro delicto pœnam ſuſtinebit: fortes autem pro virtute præmium ferent.

CONTIO PHORMIONIS DUCIS ATHENIENSIUM AD EXERCITUM NAVALEM.

CUm perterritos vos navium multitudine, milites, animadvertam; cumque turpe factu exiſtimem, quæ minime formidoloſa ſunt, ea extimeſcere, convocavi vos. Nam illi quidem, primum quod victi antea, ſuperatique a vobis ſunt, ac ne ipſi quidem pares vobis ſeſe eſſe confidunt, propterea non æquum in certamen deſcenderunt, ſed navium multitudinem coegerunt: deinde id unum, quo maxime freti ad vos eunt: magnos enim in re militari quaſi ſuo ſibi iure ſpiritus ſumunt, nulla alia re confiſi ſperant, quam quod cum propter uſum, quem in terreſtribus habent, pleraque ex ſententia geſſerint, idem quoque in re nautica uſu venturum arbitrantur. At hoc, ſi ea id in re illis adiumento eſt, nos certe hoc tempore plurimum præſtabimus: nec enim illis virtute cedimus, ſed, quod alteri in altero maiorem habemus uſum, propterea maiore ſumus fiducia: huc accedit, quod Lacedæmonii, qui propter auctoritatem imperium in ſocios obtinent, invitos pleroſque in periculum trahunt: numquam enim longe ſuperati illi iterum rem prœlio committerent. Ne igitur illorum formidaveritis audaciam: multo vero vos illis maiori, iuſtiorique eſtis formidini; tum quod antea ſuperaſtis, tum quod ita animum illi induxerunt, niſi pręclarum quoddam virtutis ſpecimen daturi eſſetis, num-

numquam vos commiſſuros fuiſſe, ut contra conſiſteretis. Nam qui numero pręſtant adverſariis, ſicut hi, copiis magis, quam animo nixi, prœlium ineunt: qui vero multis partibus ſunt inferiores, neque ulla neceſſitate coguntur, propter excellens animi robur reſiſtere audent, quæ reputantes hi, rei admiratione commoti, potiuſquam conſentaneo apparatu, nos metuunt. Multi vero exercitus, quod uſum in re militari non haberent, ſunt etiam qui propter timiditatem a paucioribus ſunt ſuperati: quarum rerum utraque a nobis hoc tempore longe abeſt: prœlium vero ego minime intra ſinum mea quidem ſponte committam, nec adeo eo proficiſcar: etenim ſcio paucioribus navibus, celeritate, & ſcientia præſtantibus, contra maiorem navium minus peritarum numerum adverſariam eſſe locorum anguſtiam. Nec enim modo, & ratione quiſquam, niſi ex longo intervallo proſpectus fuerit, incitare ſe in hoſtes, neque, cum forte laborarit, tempore regredi poterit; nec vero hoſtium naves diducere, nec celeritate eludere, quæ ſunt propria munera navium, remorum pulſu, & celeritate præſtantium: ſed navalem pugnam pedeſtrem facere neceſſe habeat, in quo maior navium numerus plus poteſt. Hæc igitur ego, quoad fieri poterit, providebo. Vos pro navibus eſtote parati in armis, pręſertim cum parvo interpoſito ſpatio incurſus futurus ſit: quæque iuſſi eritis, celeriter adminiſtrate, atque ordinem in re gerenda, ac ſilentium plurimi facite, quo modo multa bellicis in rebus, præcipueque navalibus pugnis prodeſt adminiſtrare; ac pro priſtina virtute veſtra illis reſiſtite. Magnum vero certamen, utrum Peloponneſiis rerum nauticarum ſpem pręcidatis, an de Athenienſibus mari metum augeatis. Iterum igitur atque iterum vos moneo, ut pleroſque horum victos a vobis eſſe memineretis: ſemel autem ſuperatus animus ſimiliter eadem experiri pericula neſcit.

CON-

CONTIO MITYLENÆORUM AD LACEDÆMONIOS.

SCimus, Lacedęmonii, ſociique, in more poſitum hoc eſſe Græcorum, ut qui in bellis defecerint, priſtinamque amicitiam deſeruerint, iis, a quibus recipiuntur, quatenus ea re iuvantur, lætitiæ ſint; ſed iidem, habiti veterum amicorum proditores, improbi iudicentur: idque iudicium haud ſane iniquum eſt, ſi modo qui defecerint, atque ii, a quibus ſeſe diſiunxerint, parem inter ſe nacti ſint animi voluntatem, pareſque cum viribus, tum pręparatione fuerint, neque ulla iuſta defectionis cauſa interceſſerit: quę quidem nobis, atque Athenienſibus ſecus obtigerunt: nec ea re improbi cuiquam videri debemus, quod in honore apud hos in pace habiti, in periculis illos deſerimus: diſſerendum eſt enim nobis de iuſtitia in primis, ac fide, præſertim qui in ſocietatem recipi poſtulemus: nam nulla eſt neque privatis ſtabilis amicitia, neque populis firma ſocietas, quæ non mutua virtutis opinione, & morum reliquis in rebus ſimilitudine nitatur: ſtudiorum enim diſſimilitudines rerum quoque diſcordias gignunt. Eſt igitur nobis ſocietas cum Athenienſibus inita bello Medico, illo ſcilicet tempore, cum vos negotio deſtitiſtis; illi autem extrema belli perſecuti ſunt: nec tamen Græcię ſervituti Athenienſium addicendæ, ſed eius Medorum dominatu liberandæ, ſocietatem coivimus: itaque quamdiu æquo illi imperarunt iure, duces eos alacri animo ſecuti ſumus. At poſtquam ex Medorum quidem inimicitiis permultum remitti, ſociorum autem ſervitutem in anguſtum ab illis adduci animadvertimus, metuere ſane iam tunc incepimus: ſed cum ſinguli ſeorſum ab aliis, id quod in tam magno, varioque ſententiarum numero accidere neceſſe fuit, ſe defendere ſocii non poſſent, omnes ſervitute oppreſſi ſunt, præter nos, atque Chios. Ergo nos, quibus leges, ac libertas nomine dumtaxat relicta eſt, ſocii, conſorteſque belli fuimus,

cum

cum iam Athenienſibus Ducibus parum fidei haberemus: erant enim nobis pro diſciplina, quæ illi antea geſſerant: neque enim conſentaneum eſt, ut eos ſuſtulerint, quibuſcum una nobiſcum ictum habuerint fædus, & reliquis, ubi ſe patrandi facultas oſtenderit, non idem parent. Etenim, ſi omnes etiam nunc libertatem retineremus, minus eſſet metuendum, nequam illi novam rem molirentur: nunc autem, qui pleroſque ſervitute oppreſſerint: nobiſcum autem æquo adhuc iure vivant, veriſimile eſt gravius id, quam ante, eſse laturos; quibus ſcilicet maxima ſuccubuerit pars, cum iis ſolos nos exæquari: idque eo magis, quod illis opes, nobis ſolitudo, atque inopia adaucta eſt: ſolus enim utrinque par, mutuuſque metus fidelis eſt fæderum cuſtos. Nam ſiqui ſunt, qui moliri contra quippiam cupiant, quoniam id nulla re ſuperiores conantur, deterrentur: nobis autem ob eam cauſam libertas relicta eſt, quod orationis honeſtate, conſiliique itinere, ac fallaciæ, aditum ſibi ad dominationem occupandam facilius munire poſse, quam virium via, armorumque ſperant; teſtimonioque ſimul id eſse voluerunt: æquo namque fœdere ſocios nullo modo belli eius participes futuros fuiſse, niſi ii, in quos illi impetum facerent, in aliquo deliquiſsent: tum potentiſsimos quoſque in maxime infirmos primum concitarunt, ut eos ipſos cum ad extremum reſervaſsent, amputatis, circumciſiſque reliquis, imbecilliores ad expugnandum haberent. Nam a nobis ſi duxiſſent initium, omnibus cum ſua vi etiam tunc integris, tum locum, ubi conſiſterent habentibus, non tam facile eos ſubegiſſent: non nihil etiam noſtra illis claſſis terroris iniecit, ne quando aut ipſa per ſe, aut vobis, aliquibusve aliis adiuncta, eos in periculum arceſſeret, tum multum quoque noſtro in Civitatem eorum, ac Principes deinceps obſequio ad incolumitatem profectum eſt. Nec tamen ne ſic quidem, niſi hoc interveniſſet bellum, diu hoc præſtare nobis videmur potuiſſe: coniecturam enim de aliis facimus.

cimus. Quæ nam igitur iſta firma fuit amicitia? Quæ iſta ſecura ſane libertas? In qua inviti nos mutuo amplexaremur, atque illi in bello nos metu adducti colerent, nos illis contra in otio idem præſtaremus, ac fidem, quam benevolentia confirmare plurimum apud alios conſuevit, nos timoris præſidio munitam haberemus: metuque potius, quam amore copulati in ſocietate contineremur: atque utricumque patrandi impunitas prius addidiſſet animum, princeps is peccandi initium facturus eſſet. Quocirca ſiquis eſt, qui nos ſceleris condemnet, propterea quod, cum illi ea, quæ in nos edituri erant flagitia, traherent, ipſi antevertimus: nec itidem dum certum ſciremus, ſiquid de eo acturi eſſent, expectavimus, non rectam ille rationem init: etenim ſi illorum inſidiis noſtras opponere nobis licuiſſet, illiſque rem trahentibus eodem nobis modo cunctandi data eſſet facultas, quid erat cauſę, cur ęqui, pareſque cum illis eſſemus, eorum obtemperaremus imperio? Cum igitur, ubicumque vellent, uti in nos impetum facerent, illorum eſſet arbitrii, noſtri quoque arbitrii eſt, ut, ubi viſum ſit, anticipemus obſiſtere. Has nos defectionis, Lacedæmonii, ſociique, defenſiones cauſaſque habuimus, cum audientibus ad intelligendum iure nos feciſſe, perſpicuas, tum vero ad perterrendos nos, atque ut ſalutem aliqua nobis ratione quęreremus hortandos firmas: antea quoque nos quidem id conatos, quo tempore, cum etiam nunc pax eſſet, de defectione ad vos miſimus, atque a vobis reiecti eo conatu deſtitimus. Nunc autem a Bæotiis invitati e veſtigio paruimus: duplicemque rati ſumus defectionem noſtram futuram; alteram a Græcis, ne una cum Athenienſibus vexandi nobis eſſent univerſi, ſed una cum libertatis auctoribus ſervitute liberandi; alteram, ut ab Athenienſibus deficeremus, quo minus poſthac ab illis tolleremur, ſed ipſi anteverteremus. Verum præpropera, imparataque paulo magis noſtra defectio fuit: quo etiam magis receptis nobis ſubſidium celeriter mittere debetis, ut, & quibus

quibus decet, auxilio eſſe vos cognoſci poſſit, ſimulque hoſtibus ut detrimento ſitis. Nam tempus quidem magis nunc idoneum eſt, quam umquam antea: Athenienſes enim & peſtilentia exhauſti ſunt, & ſumptibus: naves autem illorum partim circum veſtra ſunt littora, partim contra nos diſpoſitæ ſunt: ut veriſimile ſit, ſi pedeſtribus copiis ſimul, & navibus in eos hac quoque ęſtate impetum feceritis, nullam eos navium facultatem habituros. Quare aut vobis ad ſe proficiſcentibus non reſiſtent, aut ab utriſque diſcedent. Nec vero exiſtimare quiſquam debet, pro alienis fortunis proprium vos ſubire periculum: ſiquis eſt enim, cui Lesbus longinqua videatur, illi propinqua ex ea utilitas extabit. At non in Athenienſium finibus bellum geretur: verum in illorum, quibus Athenienſes iuvantur: ex ſociorum enim vectigalibus pecunia illis reficitur, quę quidem, edomitis nobis, etiam adaucta erunt: propterea quod nulli poſthac deficient, unaque ad Athenienſium facultates noſtræ addentur; ſimul & duriore nos erimus condicione, quam ii, qui ſervituti antea addicti ſunt. Quod ſi vos auxilium prompto nobis animo feretis; cum civitatem navibus abundantem, id quod vobis maxime deeſt, adiungetis vobis, & Athenienſes, abductis illorum ſociis, facilius delebitis, fidentius namque cuncti ſe ad vos adplicabunt; tum, in quo accuſamini, quod iis, qui ad vos defecerint, non ſubvenitis, eius rei culpam effugietis. Quod ſi libertatis vindices profiteri vos cognitum fuerit, bellicas opes veſtras multum ea re confirmabitis. Vos igitur ſpem illam, quam in vobis Græci repoſitam habent, Iovemque hunc Olympium, cuius in Templo non ſecus ac ſupplices ſumus, veriti, Mitylenæis in fidem, atque amicitiam receptis ſuccurrite: noliteque nos reſpuere, qui proprio capitis noſtri periculo commune omnibus emolumentum, ſi quidem ex ſententia ſucceſſerit; contraque, ſi nihil a vobis impetraverimus, magis etiam commune detrimentum adferamus. Tales igitur vos prębete, quales vos viros eſſe Gręci confidunt, qualeſque noſter hic poſtulat metus.

CONTIO TEUPTIAPLI.

EGo Mitylenas protinus contendendum, Alcida, ducesque Peloponneſii, prius quam de noſtro adventu auditum ſit, quo in ſtatu ſumus, cenſeo: exiſtimandum eſt enim, multa nos apud hoſtes, quippe qui modo urbe potiti ſint, ſine præſidio offenſuros: maxime quidem mari, qua nec illi hoſtium incurſum verentur, & nobis uſu evenit, ut plurimum valeamus: ſed pedeſtrem quoque manum, credibile eſt, utpote ratam ſe viciſſe, diſperſam incautius in tectis eſſe. Itaque ſi improviſo ſimul, & noctu, in homines impetum fecerimus, ſpero equidem ab iis nos adiutos, ſiqui reliqui in Urbe ſunt, qui nobis cupiant, eſſe victuros. Nec vero periculum reformidate, ſed ita cum animis veſtris cogitate, nullis aliis in rebus inane illud belli, quod fertur, quam in talibus eſſe poſitum: quas quidem qui ipſi in ſe caverint duces, atque eas ubi in hoſte animadverterint, rei bene gerendæ occaſionem non dimiſerint, iis quam plurima ex ſententia eveniunt.

QUASI ARGUMENTUM DUARUM, QUÆ SEQUUNTUR ORATIONUM EX AUCTORIS VERBIS EXPRESSUM.

CUm populus Athenienſis multis de cauſis Mitylenenſium defectionem acerbiſſime tuliſſet, ſimulatque eos per Pachetem receptos eſſe certior factus eſt, plebiſcitum confeſtim per iram fecit, ut omnes puberes interficerentur: ac ſine ulla mora cum eo plebiſcito celeriter miſit, qui in omnem Mitylenenſium civitatem ſævire eum extemplo iuberet. Poſtridie eius diei, deferveſcente iam iracundia, multi rei acerbitatem accuſare; pleroſque tam immanis ſententiæ pænitere; Mitylenenſium vero legati, qui forte Athenis aderant, una cum iis Athenienſibus, qui ipſorum rebus favebant,

ubi molliri civitas viſa eſt, in ſpem miſeri veniunt mitigari populum poſſe, atque ad humaniorem aliquam ſententiam traduci. Qui cum per amicos anxii, ſolliciti-que id agerent, cumque omnibus ad pedes proſtrati ſupplices, flenteſque iacerent, atque eos, qui pridie quoque ab aliis diſſenſerant, plebiſcitumque illud improbaverant, adiutores haberent; ecce tibi Cleo Cleæneti filius, heſternæ illius ſententiæ auctor, vir natura unus ex omnibus civibus violentiſſimus, & auctoritate idem apud populum longe maxima; is plebis inconſtantiam increpitans, ut civitatis labantem iam voluntatem confirmaret, & plebiſcitum, quod ſe maxime contendente auctore factum eſſet, tueretur, advocata contione, ad hunc fere modum loquutus eſt.

CONTIO CLEONIS.

INtellexi equidem, & ſępe alias, & maxime hoc tempore, cum veſtræ vos de Mitylenæis ſententiæ pęnitet, liberos populos aliis imperare nequire: adſueti enim ſecuræ inter vos, minimeque inſidioſę vitę rationi, eundem morem erga ſocios quoque veſtros retinetis; nec quidquid, aut illorum oratione adducti peccaveritis, aut miſericordia commoti diſſolutiores fueritis, non ſociis gratum, ſed periculoſum vobis langorem veſtrum eſſe intelligitis; haud animo reputantes imperium hoc, quod obtinetis, tyrannidem eſſe; illos contra vos conſilia inire, vobiſque invitos parere. Haud vos beneficiis magno quidem veſtro detrimento dandis, ſed cum viribus magis, quam illorum in vos benevolentia ut valeatis perficeretis, dicto ut vobis audientes ſint, eos adducetis; illud certe minime omnium ferendum, ſi, quæ, ſemel ſtatuerimus, eorum firmum erit nihil; neque intelligemus commodius adminiſtrari Rempublicam, quæ minus pręclaris legibus, verum ſtabilibus utatur, quam eam, quæ optimas leges habeat, ſed parum

 ratas:

ratas: pluſque habere utilitatem inſcitiam modeſtię compotem, quam intemperantia præditam perſpicaciam: meliuſque fere ab iis, qui paulo ſunt tardiores, quam ab iis, qui ingenii præſtent acumine, Reſpublicas geri. Nam hi quidem anteire legibus prudentia, & in omni de Republica diſputatione ſuperiores diſcedere videri volunt; quaſi vero non maioribus in rebus antea prudentiam oſtentarint: atque iis quidem rebus civitates hi labefactant. Qui vero intelligentiæ ſuæ minus confidunt, ii nec ſuo plus quam legum conſilio tribuunt, nec ſe idoneos eſſe arbitrantur, qui recte dicentis ſententiam refutent: & cum exiſtimatores in neutram partem propenſi ſint, potiuſquam adverſarii, pleriſque in rebus recte ſtatuunt: id quod vos quoque pręſtare debetis, neque eloquentiæ vi, & prudentiæ contentione elati, contra atque ipſi ſentiatis, civibus veſtris ſuadete. Nam quod ad me adtinet, in eadem equidem ſententia perſevero, atque eos miror, qui de Mitylenęis iterum retulerunt, moramque quæſiverunt, id quod iis utile eſt, qui iniuriam intulerint; ſiquidem iracundia demum obtuſa, qui læſus eſt, in eum, qui laceſſierit, invadit: at contra, cum vindicatio quammaxime propinqua iniuriæ acceptæ eſt, tum, paribus nixa viribus, iuſtiſſimas pænas repetit: tum eum quoque admiror, quicumque ille futurus eſt, qui contradicturus ſit, & faciendum ſibi eſſe exiſtimet, ut Mitylenenſium ſcelera utilitati nobis, noſtras autem calamitates detrimento ſociis eſſe oſtendant; atque aut eloquentia fretus id, quod vobis ſumme placitum eſt, non ita decretum eſſe pugnabit, aut, ſuo compendio ductus, eleganti, elaborataque oratione ad aliam vos ſententiam traducere conabitur. Res certe publica talium concertationum præmia aliis tribuit, periculum ipſa ſubit, cuius ſane quidem rei culpa in vobis reſidet, qui certamina hæc perperam adminiſtratis: etenim dictorum ſpectatores, rerum autem auditores eſſe conſueviſtis. Nam & de futurarum rerum eventu ex diſertorum hominum oratione ſtatuitis, & quę facta iam

ſunt,

ſunt, nihilo plus fidei iis, quæ oculis cernitis, quam iis, quę fando auditis, habentes, quanta ea ornatę orationis ubertas fecerit, tanti æſtimatis: qui, cum ea dicuntur, quæ a conſuetudine abhorrent, perfacile capi ſoletis: quæ vero approbantur in vulgus, ea reſpuitis, in unaquaque re novitati ſervientes, uſitata autem, & quotidiana contemnentes: datiſque operam maxime quidem pro ſe quiſque, talia quædam ut dicere ipſi poſſitis: ſi minus in eo inter vos pugnatis, ut ne tardius, quæ dicta ſunt, percepiſſe videamini: quod ſi qua acutius aliquis dixerit, in iis vos & approbatione, & intelligentia veſtra præeundis prompti; in proſpiciendo autem, quos ea eventus habitura ſunt, tardi eſtis: cumque alia prope dixerim omnia, quam quæ in vita hac communi verſantur, veſtigetis, ne in iis quidem ipſis, quę ante oculos poſita ſunt, ſapitis ſatis; ac prorſus audiendi voluptate deliniti, ſophiſtarum potius ſpectatoribus, quam de Republica conſultantibus ſimiles conſidetis. Quibus ego a rebus abducere vos conor, doceoque Mityleneos unam quidem civitatem, maximam vobis feciſſe iniuriam. Nam ſiqui ſunt, qui cum imperium noſtrum perferre non poſſent, aut ſi qui hoſtium coactu a nobis defecerint, veniam equidem illis tribuo: qui vero & inſulam incolant, & mœnia habeant, quique cum hoſtes noſtros mari modo vereantur, quo tempore triremium præſidio adverſus eos muniti eſſent, cum ſuis legibus viverent, cumque honos illis a nobis, ut quibus maxime haberetur, hæc patraverint, quid aliud egiſſe eos dicamus, quam ut inſidiarentur nobis, magiſque in nos eos invadere, quam a nobis evadere voluiſſe (defectio certe eorum eſt, quibus per vim inferatur iniuria) dediſſeque operam, ut ubi cum inimiciſſimis nobis ſeſe coniunxiſſent, tollerent nos? id quod acerbius eſt, quam ſi ipſi per ſe, nacti vires, bellum intuliſſent. Nec vero aliorum calamitates, qui, cum a vobis defeciſſent, in poteſtatem noſtram redacti ſunt, ſibi exemplo habuerunt: nec adeo

beatæ

beatæ illorum res, ne in diſcrimen irruerent, illos retardarunt, ſed præcipites audacia, pluſque quam quantum ſuæ vires, minus autem, quam quantum voluntas ferebat, ſpei habentes, bellum ſuſceperunt, atque æquitati vim antepoſuerunt. Nam, quo maxime tempore, vincere ſe poſſe arbitrati ſunt, nulla laceſſiti iniuria, impetum in vos fecerunt: ſic enim fere fit, ut eæ civitates, quibus maxime nec opinantibus, ut, vel breve modo ad tempus, fortunatæ ſint, acciderit, inſolentia efferantur: plerumque autem quę conſilio, ac ratione, quam quæ fortuito proſpere hominibus evenerunt, ſtabiliora ſunt: faciliuſque fere adverſam fortunam refellimus, quam ſecundam conſervamus. Quod utinam nullo umquam præcipuo, pręter ceteros, a nobis habiti honore Mitylenęi fuiſſent, neque enim hunc in locum eorum progreſſa eſſet audacia. Nam omnino ſic eſt hominum ingenium, ut obſequentia contemnant, repugnantia admirentur. Luant igitur nunc ſaltem ſcelere ſuo dignas pœnas, neque culpa in Principes tranſlata populus ſupplicio liberetur, æque enim omnes ad veſtram perniciem incubuerunt, qui ſi ad vos ſeſe contuliſſent (erat enim in illorum poteſtate) rurſus nunc civitate fruerentur: verum, fortunam cum paucis experiri tutius arbitrati, una cum iis deficere maluerunt. Ac cum animis veſtris cogitate, ecquem ex omnibus ſociis non levi quaque de cauſa defecturum a vobis eſſe exiſtimetis, ſi eaſdem iis pęnas conſtituetis, qui hoſtium coactu, atque iis, qui ſua voluntate a vobis defecerint, cum libertatem, ſi conata perfecerint, propoſitam habeant: ſin autem minus, nullam tamen inſanabilem plagam accepturi ſint: at vos de unaquaque civitate capitum, ac fortunarum veſtrarum in diſcrimen venietis; & bene re geſta, tamen urbem recipietis perditam, & vectigalia, quibus opes veſtrę nituntur, in reliquum tempus amittetis; ſiquid autem ſecus acciderit, ad eos, quos habemus hoſtes, alios addetis; atque id tempus, quod maxime in iis propulſandis, qui inimici iam vobis ſunt, ponen-

ponendum erat, inferendo ſociis veſtris bello conſumetis. Non igitur ſpes oſtendatur, ſive quæ oratione perſuadet, ſive quæ pecunia paratur, fore ut illorum ſcelera humana patiamur; nec enim imprudentes nocuerunt, ſed ſcientes inſidiati ſunt: miſericordiam autem error habet. Itaque cum a principio equidem pugnavi, tum vero nunc contendo, ne id, quod antea ſciviſtis, irritum faciatis, neque tribus ad imperium obtinendum maxime inutilibus rebus, miſericordia, orationis dulcedine, & clementia in fraudem induci vos patiamini. Nam & miſericordia paribus tribuenda eſt, non iis, quos neque contra in futurum quicquam miſereat, & in perpetuum hoſtes vobis eſſe ipſa res cogat; & qui dicendo aures veſtras ſuavitate permulcent oratores, iis aliis minoribus in rebus campus non deerit. Nam nunc quidem brevis voluptatis fructu nimio civitas multaretur, ipſis autem pro bene dictis bene facta, commodaque tribuentur; clementia vero adverſus eos exercenda eſt, quos deinceps vobiſcum coniunctos, non in eos, quos ſimiliter, atque antea hoſtes habituri ſumus. Atque ut in unum conferam, ſi mihi aſſenſi eritis, ea facietis, quæ iuſta in Mitylenæos ſunt, & in Remp. veſtram ſalutaria; ſin aliter ſtatuetis, nec illi gratiam habebunt, & ipſi veſtro voſmet iudicio condemnabitis; iniuſte enim vos imperium, ſiquidem iure hi defecerunt, obtinetis; quod ſi contra quam deceat, tamen faciendum id vobis eſſe ſtatuiſtis, contra quoque quam honeſtum ſit, utilitatis cauſa in eos animadvertite; niſi forte principatum dimittere mavultis, & ſine omni periculo ad officium vos convertere, ac pares ab illis pęnas repetite, ne maior noſtra, qui inſidiis obſtiterimus, quam eorum, qui inſidias fecerint, videatur eſſe lentitudo, illud animo verſantes, quales illos exiſtimandum ſit in vos futuros fuiſse, ſi viciſſent; præſertim cum ab iis initium iniuriæ inferendæ ortum ſit. Nam, qui ſine cauſa quempiam læſerunt, ii acerrime urgere, ſanguinemque ſolent appetere, ſuperſtitis ſcilicet inimici periculo

riculo commoti; etenim qui ab eo, a quo minime fuit neceſſe, perculſus ſit, is capitalior, ſi forte evaſerit, hoſtis eſt, quam qui pari etiam nunc condicione inimicitias gerit. Ne igitur vos ipſi perdideritis, ſed mala, quæ ab ipſis accepiſſetis, vobis ante oculos, atque in conſpectu ſtatuite; faciteque ut etiam atque etiam recordemini, ut omnia minoris æſtimaveritis, quam ut illi veſtras in manus devenirent; ac par pari nunc referte, neque in ipſo negotio ſubito relangueſcite; quantaque vobis acerbitas modo imminuerit, memoria retinete; & cum ab iis dignas pænas repetite, tum in poſterum documentum ſociis veſtris ſtatuite fore, ut, quicumque defecerint, morte multentur; hac enim re intellecta, minus poſthac cogemini, poſthabitis hoſtibus, cum ſociis veſtris bellum gerere.

Hæc quoque ſunt expreſſa e Thucydide.

AD HÆC DIODOTUS, EUCRATIS FILIUS, QUI IN PRIORE QUOQUE CONTIONE VEHEMENTER CLEONIS SENTENTIÆ DE MITILENÆIS NECANDIS RESTITISSET, CUM IN SUGGESTUM VENISSET, ITA RESPONDIT.

NEc eós, qui iterum de Mitylenęis referunt, reprehendo; nec eos, qui magnis de rebus ſępius deliberari queruntur, laudo: duas autem res maxime conſilio inimicas, ac rationi eſſe exiſtimo, feſtinationem, atque iracundiam; quorum alterum amentiam, alterum inſcitiam, & levitatem habet. Quod ſi quis orationem rerum agendarum magiſtram negat, atque in eo pugnat, næ ille aut ſtultus eſt, aut ſua id privatim aliquid refert: ſtultitiæ eſt enim aliquid præterea eſſe ſtatuere, quo futuris, minimeque perſpicuis de rebus differi poſſet; privatim vero intereſt, cum turpe aliquid perſuadere in animo habeas, bene autem te de re minime honeſta dicere poſſe diffidas, bene calumnia-

ri,

ri , atque cum adverſarios , tum vero etiam auditores exterrere. Illi enimuero omnium maxime moleſti ſunt , qui alterius ſententiam pretio addictam criminantur: etenim cum ſtultitiæ is , qui nihil forte perſuaſerit, arguitur, imprudens habitus magis, quam improbus diſcedit; cui vero obiecta eſt avaritia, is, & cum perſuaſerit, ſuſpectus eſt, & cum id minus ſit aſſecutus, præter ſtultitiam, improbitatis etiam reus ſit. Ac ne e Rep. quidem id eſt, quippe quæ metu ſuis conſiliariis privetur, multumque adeo illi proſpectum ſit , ſi huiuſmodi civibus nulla ad dicendum facultas fuerit : minimum enim in ſe fiducię ad peccandum habebunt. Quandoquidem boni civis eſt , non metu exterritis iis , qui contradicturi ſint, ſed æquo certamine contendentem ſuperiorem in dicendo diſceſſiſſe iudicari: prudentis autem civitatis, qui plurima ſapienter ſuaſerit, eum haud honore amplificare; ſed ne de ea quidem , quam is obtinet , dignitate quicquam detrahere; contraque, qui minus prudenter ſenſerint, illis eam rem non modo fraudi, ſed ne dedecori quidem eſſe cenſere : ſic enim neque is , cui ex ſententia evenerit , quo etiam pluris habeatur , contra atque ipſe ſentiat, dicendo, gratiam aucupabitur: nec cui minus ſucceſſerit , ipſe quoque , quo ſibi aliquid conciliet gratiæ , ſeſe contioni venditabit : quæ contra a nobis fiunt : atque huc accedit, ut ſi quis ſui quidem quęſtus cauſa, ſed quę nihilo tamen minus ad Remp. pertineant, dicere in ſuſpicionem venerit , ob tenuis avaritiæ opinionis invidiam, certo Remp. utilitatis fructu privemus: atque eo res deducta eſt, ut, quæ recta ſunt, ſi ſimpliciter, ſincereque dicantur , nihilominus ſuſpicioſa ſint , quam quæ improba ſunt : ut æque neceſſe habeat , qui maxime pernitioſa ſuadere cupiat, populum inducere , atque is , qui ſalutare aliquid adferat, mendacio fidem facere; ſolaque hæc eſt civitas, cui propter perverſam calliditatem aperte , ſineque circuitione prodeſſe nemo poſſit ; nam , ſi quis aliquid attulerit , quod perſpicue bonum ſit , deliteſcere tamen in eo occulte fraudis ali-

quid, ac furti veremini. Quare in tam ſuſpicioſa Civitate, inſtitutiſque his veſtris, maximis de rebus dicentibus nobis longius proſpiciendum eſt, quam vos, quibus breve ad cogitandum ſpatium fuit, providetis; præſertim cum ſuaſio noſtra legibus teneatur, veſtra autem auditio libera, ſolutaque ſit: etenim ſi eadem, qui ſuaſit, ac qui in eam ſententiam eſt, pæna plecteretur, profecto haud paulo vos conſideratius iudicaretis: nam nunc quidem, quacumque de re facti ſitis iratiores, ſi quando aliquid forte offendiſtis, eius, qui auctor fuerit, ſententiam unam multatis; veſtras autem, que multę in eius erroris ſocietate fuerunt, abſolvitis. Ego ſane equidem non eo in contionem aſcendi, ut Mitylenęnſium cauſam agerem, nec vero eos rurſum ut accuſarem: nec enim de illorum iniuriis, ſi ſapimus, ſuſcepta nobis eſt hoc tempore contentio, de noſtra recte ineunda ratione: neque enim, ne ſi aperuero quidem plurimum eos peccaſſe, propterea occidendos illos cenſebo, niſi id Reip. conducat: neque contra, quamquam nonnihil illos loci venię reliquiſſe oſtendero, niſi ea res ad Remp. pertineat, ignoſcendum ſtatuam: puto enim de futuris magis vos rebus, quam de prę ſentibus conſuli. Itaque in quo Cleo maxime nitebatur, cum contenderet multum in poſterum ad defectiones coercendas profuturum, ſiquis ei rei pænam capitis conſtituerit, in eo ego quoque ex altera parte futuris niſus, ab illo vehementer diſſentio: enimvero haud ęquum eſſe exiſtimo præ illius ſpecioſa ratione utilem meam a vobis ſententiam reſpui: etenim illius oratio, propterea quod magis ius ſequeretur, ob præſentem veſtram in Mitylenæos iracundiam fortaſſe vos traxerit: non enim iudicio cum iis contendimus, ut iuris ratio habenda ſit; ſed de illis deliberamus, quanam potiſſimum condicione plurimum Reip. noſtræ ſint profuturi. Multa igitur ſingulis in civitatibus, eaque haud quaquam huic paria, ſed multo leviora peccata capite ſancita ſunt: attamen elati ſpe periculum non reformidant: nemo autem deſperans conata ſe perficere poſſe maius

aliquod

aliquod facinus ſuſcipit. Ac ſępe, quę minus, aut ſuis viribus, aut externis auxiliis inſtructa Civitas defeciſſe viſa eſt, hoc freta id incœpit: natura enim omnes publice, privatimque ad peccandum ferimur; qui quidem impetus nullæ lege coerceri poteſt: nam per omnia ſuppliciorum ſunt homines genera pervagati, ſiquid ab inferenda improbos iniuria deterrere poſſent: ac veriſimile eſt graviſſimis antiquitus criminibus mitiores fuiſſe pęnas conſtitutas: ſed cum illæ temporis diuturnitate negligerentur, capitalia pleraque evaſerunt: perfringitur tamen id quoque. Aut igitur metus maior aliquis inveniendus eſt, aut ne in hoc quidem ſatis eſt roboris ponendum. Nam egeſtas neceſſitatem, audaciam porrigit, incitat: copię, contumelię, & arrogantię iniuſtitiam miniſtrant: tum ceteri itidem caſus dolore, ut quiſque maiore aliqua vi premitur, præcipites in pericula trahunt; ſpes in primis, atque amor; illum enim præeuntem hæc ſubſequitur; atque hic ingreſſionem meditans, illa ſecundum fortunæ eventum proponens, pleraque turbant, ac miſcent; atque hæc, quoniam latent, perſpicuis malis peiora ſunt. Ipſa præterea fortuna multa ad inſtigandum congerit; nam nec opinantibus nonnumquam ſeſe offert, atque imparatos in diſcrimen trahit, ipſaſque pręcipue, præter ceteros, Civitates impellit, utpote quæ res maximas, libertatem, aut etiam in alios imperium, propoſitas habeant, ſimul ſe quiſque ſtulte, quam quanti ſit, carius æſtimat. Atque omnino nec fieri poteſt, magnęque inſcitiæ eſt, cum ſummo humanum ingenium ſtudio ad aliquid agendum incubuit, legum ſeveritate, ullove alio acerbitatis genere deterritum iri, exiſtimare. Quare nec pęna capitis freti, tamquam eam vadem acceperimus, minus prudens conſilium inire debemus: nec quicquam ſtatuere, quo ſpem iis, qui defecerint, ad ſanitatem revertendi, peccatumque ſuum celeriter corrigendi præcidatur; ſic enim cogitate. Nam ſic quidem, ſi qui, cum defecerint, ſuſtinere ſe non poſſe ſentiant, integri adhuc, ut, & quod impenſum ſit, in præſentia ſarcire, & vectigal deinceps

pendere valeant, in deditionem veniant; illo autem modo ecquos putatis fore, qui non ſe multo acrius, quam nunc, ad tolerandam obſidionem comparent, atque eam, quam longiſſime poſſint, producant; quippe cum nihil referre intelligant, tarde ne ſeſe, an celeriter dediderint? Quid igitur? Ea res nonne vobis damno erit? Cum in obſidionem ſumptum facere cogemini, propterea quod nullum compoſitioni locum reliquum feceritis, & Urbe potiti, perditam Civitatem recipietis, vectigalque, quod ex ea percipitis, in reliquum amittetis. Atqui hoc uno maxime hoſtibus reſiſtimus. Quamobrem non eſt nobis committendum, ut ſeveri potius peccatorum iudices cum ſimus, damno afficiamur, quam ut moderatione in puniendo adhibita in futurum proſpiciamus, ut integris Civitatibus firmiora vectigalia habeamus. Nec vero in legum ſeveritate, ſed in rerum procuratione ſatis eſſe ad cuſtodiam præſidii exiſtimemus, contra quidem, ac nunc facimus; etenim ſiquis, cum liber eſſet, atque imperio per vim opprimeretur, iure ſeſe in libertatem vindicarit, acerbe nos in eum receptum animadvertimus. Atqui liberorum populorum defectiones non acriter puniendæ, ſed acriter cavendę ſunt, pręripiendumque, ut ne in eam quidem cogitationem deveniant, at, cum in ditionem recepti ſint, culpa quam minimum dilatanda eſt. Ac videte, quam vehementer hoc etiam nomine, ſi Cleonis ſententiam ſecuti fueritis, erraturi ſitis: nam nunc ſingularum vobis Civitatum populus favet, ac cupit, nec cum principibus ſua voluntate coniurat, cumque armis opprimitur, continuo defectionis auctoribus hoſtis eſt. Itaque multitudine nos adverſarię Civitatis nobis amica, ac ſocia bellum gerimus. Quod ſi populum Mitylenæum interfeceritis, qui a defectionis conſilio abfuit, & cum primum arma capiendi poteſtas data eſt, ultro nobis Urbem tradidit, præterquam quod iis, qui bene de vobis meriti ſunt, necandis iniuriam facietis, id etiam ſtatuetis, quo nihil nobilitati po... eſſe optatius: civitatibus enim ad defectionem impulſis

populi

populi auxilium paratum habebunt: ſiquidem exemplum vos ſtatuetis, idem vos ſupplicium iis, qui ſcelus in ſe admiſerint, atque iis, qui extra noxam ſint, conſtituere; quinimo, ſi maxime illi in culpa ſint, diſſimulandum id eſſet, ne, qui uni nobis amici reliqui ſunt, hoſtes fierent. Atque equidem multo hoc magis ad imperium tuendum conducere arbitror, ſi ſcientes iniuriam perpetiemur, quam ſi vel iure, quos minime expediat, interfecerimus. Nam Cleonis quidem ſententia pęnam, quę utilitatem eadem cum iuſtitia copulet, invenire non poteſt. At vos prętare hęc ſtatuite, nec miſericordiæ quicquam, aut clementiæ tribuite; quibus rebus ne ego quidem abduci vos velim, ſed iis ipſis, quæ a me expoſitæ ſunt, rationibus perſuaſi, Mitylenenſium, quos Paches pro ſontibus miſit, otioſe cauſam cognoſcite, reliquos oppido uti iubete; hæc enim cum in futurum recta ſunt, tum in pręſens hoſtibus formidabilia. Nam, qui conſilio nititur, plus hoſtibus nocet, quam qui ſine animi ratione viribus.

IOANNIS CASÆ EPISTOLÆ.

AD ILLUSTRISS. AC SAPIENTISS. VENETIARUM PRINCIPEM FRANCISCUM DONATUM

IN HISTORIAS PETRI BEMBI.

MULTÆ Sunt artes, Illuſtriſſime Princeps, quod tu minime ignoras; cum ad vitam ſuſtentandam inventæ, tum ad cultum, aut etiam ad iucunditatem, voluptatemque ab hominibus excogitatæ: quarum in ſingulis qui excellenti quadam ſcientia aliquando præter ceteros præſtiterunt, magno apud omnes gentes in honore habiti ſunt: nec vero iniuria id quidem: nihil eſt enim præſtantius, nihil omnino homini laudabilius, quam de hominum genere bene, quoquo modo poſſis, mereri; eamque cognationem, quam a natura habeamus, noſtra quoque opera, hoc eſt dandis beneficiis, arctius etiam aſtringere. Quod ſi harum commoditatum, utilitatumque effectoribus tantus honos ha-

Digitized by Google

habendus eſt ſingulis: quibuſnam tandem aut litterarum, aut operum monumentis eius gloriam digne illuſtrabimus, ſi cuius ars, ac diſciplina tanta ſit, ut univerſa illa contineat, ac complectatur? Aut ſi quis harum omnium artium moderator, & tamquam architectus, quatenus quamque, quoque modo progredi deceat, indicet, atque prçſcribat? Eſt enim difficilis illa quidem, & ardua in prçclaris nonnullorum hominum ingeniis, ceterarum omnium princeps, ac magiſtra, minime tibi quidem incognita, facultas quçdam, quç Civitatum procurationem ſibi vindicet, & Reip. regendæ muneri præpoſita ſit: atque eam artem civilem rationem, eandemque prudentiam licet appellare; cuius quidem diſciplinç qui compotes ſunt, non una modo, aut altera re ſeparatim hominibus commodare, ac prodeſſe, ſed univerſam eorum gubernationem ſuſcipere volunt; nec illud efficere ſolum conantur, illi privatim ut libere, ut tuto, ut iucunde, ſed ut bene etiam, beateque publice vivant. Quamobrem tanti, ac tam præclari operis artifices, non ut reliquarum artium magiſtri laudibus ſolum extollendi ſunt, ſed etiam, ſi modo dictu fas eſt, in Deorum immortalium numero, quibuſcum humanarum rerum procurationem propemodum communem habeant, venerandi, atque colendi, atque horum artificum veſtro in Senatu maxima omnino facultas eſt, ſemperque fuit: id quod res ipſa declarat: nec enim tanta, tamque opulenta, ac beata Civitas vel conſtitui initio potuit, vel deinceps tantopere augeri, & creſcere; nec vero uno, eodemque ſtatu, & tamquam habitu tot ſecula, id quod nullis gentibus, ut totius vetuſtatis memoriam quam longiſſime repetamus, uſu evenit, manere, ſine eximia quadam prudentia, ſineque admirabili, ac divino cum Patrum veſtrorum, tum veſtro, qui nunc eam talem, tantamque tuemini, ac regitis, conſilio. Ac video equidem pluribus, quam vos, gentibus aliquot annos dominatam olim eſſe Civitatem unam, aut alteram; verumtamen (libere enim dicam, quod ſentio) imperium bello partum ſçpe feritatem, ſçpe

pe violentiam, atque iniuſtitiam; fortunæ quidem certe temeritatem ſemper habet: at bene domi conſtituta res, ſineque ullo Civitatis motu tot ſæculorum diuturnitate firmata, una, eademque Reip. ratio moderata, & concors, ea vero tota virtutis eſt, ac prudentiæ. Itaque in bello illæ, atque inter arma cum ſtetiſſent, in pace, atque in otio conciderunt; quippe quæ non ratione, ſed viribus nixæ erant: nec enim quietis, hoc eſt parendi viciſſim, atque imperandi, artes didicerant: vos pacis, id eſt iuris, atque æquitatis ſtudia, quæ vincula ſunt Civitatis, cum domi coleretis, nihilominus foris belli gloria floruiſtis. Etenim cum civilis illa, quæ modo a me appellata ratio eſt, duabus contineatur partibus, bellicarum, atque urbanarum rerum ſcientia, & tractatione; illi, cum bellicam laudem nimio adamaſſent opere, alteram Reip. partem incultam propemodum reliquerunt: vos utramque quidem, ſed præcipuam, ut par fuit, maxime adepti, complexique eſtis. Ergo ex omni Italia, tamquam e turbulento, ac formidoloſo mari aliquo, tanta hominum vis ad vos confluit, veſtramque in Urbem ſeſe, quaſi in portum, refert, vix ut iam capere tantam multitudinem ſuis illa tectis poſſit; qui cum e ſuis civitatibus in veſtram migrant, protectiores ab iniuriis fore domi ſeſe veſtrę advenas, quam ſuæ cives, certe confidunt. Maxima igitur laus veſtræ Reip. vobiſque magnis, clariſque in ea civibus debetur, quæ in eo munere, quod de humanis omnino muneribus longe præſtantiſſimum ſit, una excellat plurimum: præſtant enim alii aliis virtutibus populi; vobis autem id unum proprium, perenneque eſt, rem tueri publicam; hoc eſt humanum genus animi ratione, non felicitate aliqua, quę caſum habeat neceſſe eſt, & varietatem fortunæ propriam, conſervare; hęc enim & ſtabilis ipſa eſt, & diuturnitatem atque adeo, quoad res humanæ ferre poſſunt, perpetuitatem, quod veſtra eſt Reſp. conſecuta, parere conſuevit. Fortunati igitur cives tui. Te vero equidem ſemper beatum, ſemper gloriatione dignum exiſtima-

vi, cum propter multas, magnaſque virtutes tuas, animi magnitudinem, continentiam, ſuaviſſimos, eoſdemque caſtitatis, religionis, pietatis pleniſſimos mores, dulcem illam tuam, uberemque dicendi copiam; tum vero propter divinam iſtam animi tranquillitatem, atque æquitatem. Cum enim tot annos in hac poſt hominum memoriam clariſſima Rep. ſumma cum gloria verſatus ſis; cumque dignitatis præſtantia quampIurimis ſemper anteieris; communis iuris æquabilitatem tranſiſti numquam, ac ne cogitaſti quidem. quin etiam (memini enim me de hoc ipſo Bembo ſæpe audire) cum tua te virtus multos iam ab hinc annos ad ſummam amplitudinem perduceret, tuaque præclariſſima patria ad iſtum honoris gradum, quem unum altiſſimum habet, ipſa te tollere cuperet, atque adniteretur, deque tua gloria ſollicita eſſet; liberaſti tu eam omni cura, atque aliis quibuſdam, in iſtum locum magna quadam properatione feſtinantibus, cum antevertere poſſes, ultro ceſſiſti. Magnifica vero laus honorem, tantum præſertim, cuius cupiditate ceteri inflammentur, tam modice concupiſcere; ſed eadem tamen ipſa Reſp. ſimul ac data facultas eſt, iamdudum tibi debitam, tibique reſervatam dignitatem iſtam ad te ſcilicet eundem cupidiſſime detulit: neque tamen, ne ſic quidem, equabilitatem animi tui tu illam veterem amiſiſti; atque hoc ipſo in honore maximo gerendo, cum gravitatem, ac dignitatem ſic adhibeas quaſi Reip. humanitatem, facilitatemque, ut tuam, retines. Ita nec civitatis maximæ, clariſſimeque maieſtas deſideranda eſt; nec optimi, preſtantiſſimique civis humanitas requirenda. Quid, quod duarum maxime inſignium virtutum, integritatis, ac prudentie tue, duos eſſe certiſſimos teſtes videmus, paupertatem alterius, ſummam alterius tuam apud omnes gratiam, atque auctoritatem? Quo quidem ex teſtimonio intelligere omnes neceſſe eſt, ita te in Rep. adminiſtranda ad octuageſimum uſque annum ætatem contriviſſe, ut publicas res ſic procurares, ut tuas; ſic autem ab iis manus abſtine-

res,

res, ut ab alienis : ita factum eſſe, ut, cum tu ſic animum induxiſſes tuum, ut bono civi gratis Reip. ſerviendum eſſe ſtatueres ; illa contra egregiæ tuæ erga ſe voluntatis tibi præmium, quod habuerit præclariſſimum, laudis, & glorię tribuere cupierit. Ac mihi quidem in te intuenti verum omnino videri illud ſolet, quod a ſapientibus traditum eſt : aiunt enim homines ferreis alios, alios æreis, quoſdam argenteis animis gigni : eſſe etiam paucos illos quidem, ſed tamen nonnullos, quibus aurea animorum natura data eſt, iiſque ſeorſum regendarum civitatum munus a Deo adſignatum : illos alios, quo ſua quemque aut duritia, aut vilitas impellat, ferri : at vos ex illo aureo genere natura ipſos per vos locupletes atque honoratos, ad ſalutem civium, populorumque incolumitatem, vitamque omnium quietam, & beatam ortos, nec honores concupiſcere, & divitias contemnere, & generoſarum volucrum ritu, cælum modo ſpectare ; ubi vobis civitatum rectoribus, ac conſervatoribus certum locum, ac diffinitum eſſe teneatis. Quę cum ita ſeſe habeant ; tam præclari hominum maximorum cœtus, atque concilii inſtituta, tam diuturnę Reip. moderationem, tam eximię Civitatis magiſtratuum deſcriptionem, opes, & copias, tum res veſtras domi, bellique geſtas, a populis, gentibuſque aliis audiri, manareque ad poſteros, non iam ad veſtram modo gloriam pertinet, ſed etiam ad eandem ipſam, in qua verſamini, atque exercemini, hominum ſalutis curam : habebunt enim exterę nationes non modo, quod magnopere laudent, quodque admirentur plurimum, ſed etiam quod imitari cupiant, undeque exemplum petere poſſint, qualem eſſe optimam, firmiſſimamque Remp. ac ſtatum civitatis maxime diuturnum, maximeque expetendum, oporteat. Quare rerum veſtrarum hiſtoria hæc, quam Petrus Bembus Cardinalis vir idem clariſſimus, idem ſcriptor unus omnium politiſſimus, ſcripſit, merito & flagitata iampridem a multis eſt, & expectata ſemper ab omnibus. Quid enim aut ad delectationem iucundius, aut ad diſciplinam (eſt enim

hiſtoria vitę magiſtra) gravius, conſtantiuſve eſſe poſſit, quam civitatis omnium prudentiſſimę leges, mores, inſtituta, conſilia, magnarum, variarumque rerum caſus, atque eventa, de omnium dulciſſimo, elegantiſſimoque auctore audire; eoque ipſo nec in mendacio gratiam quęrente, nec in veritate ſimultatem extimeſcente? Fuit enim Bembi non ſtilus modo purus, & elegans; ſed animus etiam ſincerus in primis, ac ſimplex: qui cum ſumma iam ſenectute patrię veſtrę rogatu, vel iuſſu potius, res veſtras geſtas ſcribere aggrederetur, neque ad hanc ętatem, memoriamque noſtram pervenire ſeſe ſcribendo poſſe confideret; ſæpe mecum locutus eſt, & quidem crebro te appellans, cum permoleſte ferret excludi ſeſe tempore a tuarum laudum, tuique ſimilium commemoratione: qua nos re commoti faciendum nobis eſſe duximus, ut eius hiſtoriam ad te potiſſimum mitteremus, optimi ſcilicet ſenis, virique clariſſimi, atque hominis diſertiſſimi plenas gravitatis, plenas auctoritatis, plenas dignitatis lucubrationes, ad ſanctiſſimum itidem, e germanoque illo Platonis auro ſenem, in clariſſima poſt homines natos Rep. principem, civemque unum omnium facundiſſimum. Accipies igitur tu illam, non a nobis quidem, ſed a Bembo per nos tibi miſſam; Patriæque tuæ utrumque gratulabere: eadem enim res maxime ſcriptione, ac memoria dignas ad hiſtoriam ſuppeditavit; eadem graviſſimum, luculentiſſimumque ſuarum rerum geſtarum ſcriptorem, ac teſtem peperit.

IOANNES

IOANNES CASA RANUTIO FARNESIO CARDINALI S.

NOn eram equidem neſcius, eum iam in locum progreſſam eſſe virtutem tuam, ut ampliſſimo iſto honoris, ac dignitatis pręmio diutius carere non poſſet. Cum enim ſuperioribus menſibus, permultos dies ut tecum eſſem, mihi contigiſſet, facile, pręſertim id curans, atque attendens, intelligere potui, non modo eximiam quandam, ac prope divinam animi, & ingenii in te indolem elucere, ſed ipſos iam apparere virtutis fructus; eoſque, præter ætatem ipſam, plenos, atque uberes. Itaque non dubitabam, quin Paulus Pont. Max. qui eo uſque virtuti ſemper favit, ut eam in alienis ultro tam ſæpe hominibus illuſtraverit, paſſurus non eſſet, uti illa in ſuis inornata iaceret. Sed quamquam exploratum tu quidem, meritumque, ac prope debitum, ſummum iſtum honorem aſſequutus es; tamen vel hoc ipſo nomine, quod iſtud honoris inſigne, virtutis pręmium citius, quam avi tui, hominis ſanctiſſimi, in te beneficium omnes dixerint, tibi plurimum gratulor, neque cuiquam concedo; quamquam omnium bonorum flagrare in te ſtudia, & voluntates, certo ſcio; ut plus me voluptatis, ac lætitiæ ex ea re cęperit; id quod ego tametſi pro mea in te, fratremque tuum, virum maxime illuſtrem, Cardinalem Farneſium, clariſſimamque in familiam veſtram obſervantia, mea ipſe ſponte feciſſem, tamen eo etiam non equidem magis, ſed, neſcio quomodo, libentius facio, quod excitarunt me litteræ tuę, quibus nihil excogitari poteſt humanius: invitas enim me non ad gratulandum modo tibi dignitatem

tuam,

tuam, ſed etiam ad eam tecum una ſtuendam; in quo ego cum ſuaviſſimos tuos mores, maximeque in me propenſam voluntatem tuam agnoſco, tum dupliciter lætor, & quod tantum patrocinium, quantum in tua eſſe auctoritate, & gratia par eſt, promptum mihi, paratumque eſſe intelligo; & quod de tua bonitate, atque humanitate, tanta dignitatis acceſſione, nihil diminutum eſſe perſpicio, tametſi numquam id quidem aliter fore, putavi. Sed ad illud redeo; ut non modo iſtam tibi dignitatem gratuler plurimum, magnopereque gaudeam, ne fortunam quidem honori tuo defuiſſe; ſed multo etiam magis ea re lęter, beatumque eſſe te prędicem: ἀγαθὸς γὰρ ἂν τἀνὴρ εὐδαιμονοίη; Sic enim eſt profecto; nam, cum fortuna bonis comitatur, vix tum demum laudem habet, & plauſum; improborum autem, aut etiam obſcurorum hominum, proſperitatis invidia eſt comes. Quo magis enitendum tibi eſt, omnique cura, ſtudio, labore, induſtria perficiendum, ut hominum ſummam de te expectationem, quam prima tua iſthæc ætas, tam vario laudis genere florens, tamquam ver futuram anni ubertatem oſtendere ſolet, ſic excitavit, non modo expleas, ſed etiam ſuperes. Perge igitur, qua cœpiſti, eadem celeritate, & curſu ad virtutem contendere; neque de tuo priſtino labore, aſſiduitate, diligentia, induſtria, quicquam remiſeris: brevi enim & obtrectatorum voculas, ſi quæ concitatæ ſunt, comprimes, & Pont. Max. ampliſſimique Collegii veſtri, in te cooptando, iudicium non comprobabis ſolum, ſed etiam illuſtrabis; perficieſque, ut nullum eſſe tam novum, tamque exquiſitum honorem, qui in amplificanda dignitate tua extraordinarius videri poſſit, omnes & intelligant, & fateantur. Qua quidem in re, pro eo quanti te facio, ſępe, multumque de te cogitans, gravem tibi conſtitutam eſſe adverſariam video: eſt enim non ineptiarum modo, ſed vitiorum etiam omnium altrix, & procreatrix aſsentatio: ea igitur animum tuum, qui & natura firmus eſt, & educatione, ac diſciplina corroboratus

tus, quamquam eſt illa quidem temeraria, atque impudens, fortaſſe nonnihil verebitur. Sed eadem tamen, ętate, quę tua lubrica eſt, ac periculoſa, tum potentia, quę ſolet eſſe licentior, freta, adoriri te minime dubitabit; quę cum & fallendi, & impellendi omnes vias noverit, omnium temporum momenta teneat, omniaque ad voluntatem loquatur, omnes autem cupiditates exſuſcitet, eadem iis miniſtret omnia, ſemovenda tibi a te eſt, proculque ab animo, atque auribus tuis eius præſtigiæ, & quaſi cantiones, removendæ. Quod tibi quidem facile factu erit: eſt enim una, ſimplexque cautio: etenim, ſi eos audies; ſi iis aures tuas dederis, quorum monitis, ac præceptis animus tuus excultus; tamquam aſtrum, enitet, ac ſplendet; ſi eos, qui tibi hactenus iter monſtrarunt, duces habebis; nihil errabis, atque ad virtutem, quamquam μακρὸς τε καὶ ὄρθιος οἶμος ἐπ' αὐτὴν, quam celerrime pervenies. Verum ſentio me ab eo, quod his litteris propoſitum fuerat, aberraſſe longius: feciſſeque inſolentius, qui te, in eo præſertim, in quo gratulatione magis utendum fuit, cohortari auſus ſim. Sed dabis mihi profecto veniam, tuæ laudis, ac glorię ſtudiis incenſo, ſi ſim ardentius fortaſſe elatus, quam tua ſumma dignitas, pudorque meus poſtulaverit.

PETRUS

PETRUS VICTORIUS IOANNI CASÆ ARCHIEP. BENEVENT. S.

QUi alias quaſdam ad te ſcribendi occaſiones omiſi, ne te in magnis Reipublicæ rebus vehementer occupatum, magis impedirem; diuque mihi ab hoc officii genere temperavi; nunc quum caſus tulerit, ut tecum communicare aliquid debeam de iis, quæ ad ſtudia litterarum pertinent, quibus te ſcio valde, atque ex animo delectari; facere non potui, quin ſtatim ad te epiſtolam hanc exararim. Hoc autem ſi aliquis fortaſſe hoc tempore factum reprehendet, atque ineptum putabit, te non omnino (quæ tua eſt humanitas) contempturum confido. Quin contra ſolet potius varietas rerum oblectare, & animum feſſum gravioribus curis, aſſiduiſque cogitationibus huiuſcemodi aliquis ſermo e ſinu Muſarum promptus reficere, atque recreare. Quum igitur hic adoleſcentibus noſtris, qui Græcę linguæ perdiſcendæ ſtudioſi ſunt, Oreſtem fabulam Euripidis interpretarer, veni ad eum locum, ubi Helena perſuaſa ab Electra, filiæ Hermionæ partes illas imponit portandi comam ſuam ea de cauſa cęſam, ceteraque, quibus moris erat ea ætate mortuos munerari, ad ſepulcrum Clytemneſtræ; ut honorem eum ſorori haberet, ſeque magno dolore affectam eſſe ex acerbo illius interitu ſignificaret. Poſt quæ verba, quum Electra, plena admirationis, exclamet; naturæque vim incredibilem eſſe in utramque partem affirmet, ſive boni aliquid, ſive mali ab initio vitæ illa hominibus dilargitur, ac ſtatim, quod in univerſum protulerat, illi ipſi rei, de qua agebatur, accommodet: dixi, me putare, loqui

ipſam

ipſam de pulchritudine Helenæ, quam tantam fuiſſe oſtendere vult, quemadmodum ſane omnium ſermone illa ferebatur, ut facto hoc, quod unum maxime corrumpere ipſam, ac labefactare potuit, violata nulla ex parte ſit: adiunxique in eam mentem veniſſe Poetam, eruditum valde, atque ingenioſum virum, magnopere veriſimile eſſe, ut quum in manibus Helenę perſonam haberet, induceretque illam feciſſe, quod rationibus ipſius magnopere contrarium erat, depravareque poterat id bonum, quo illa ceteris mulieribus antecellebat; cogitarit, an ipſi contigiſſet, quod aliis minore pulchritudine prędítis neceſsario eveniſſet; idque nullo modo factum eſſe oſtendere voluerit; quod multum valet ad famam pervulgatam de illa confirmandam; conſtantique omnium opinioni de eximia ſpecie corporis ipſius reſpondet; ſimulque commemoravi, non me fallere, Gręcas declaratiunculas aliter locum capere, & ab hac ſententia diſcrepare, quarum tamen auctoritas apud me nulla foret, quum multis ſignis intelligi poſſit, ipſas alicuius eſſe, vel plurium potius, qui ſuperiore ætate vixerint, quum extinctæ iam ita in Græcia bonæ artes eſſent, ut vix ſcintillæ aliquæ veteris eruditionis in ipſa reſtarent. Nam quod ille putavit hoc Electram protuliſſe, quia priſtinam, & innatam malitiam in animo Helenę manere adhuc ex facto illo cognovit; leve admodum, ac nugatorium me illud exiſtimare oſtendi, ad indicandam naturæ ipſius pravitatem, quæ multis, atque inſignibus facinoribus notata erat. Si namque, quod interpres arguit ipſam feciſſe, eo animo, ac conſilio Helena feciſſet, in tenui re illa peccaſſet, nec ſatis iuſtam cauſam exclamandi Electra habuiſſet. Neque enim decet eam valde mirari, quum uſitatum aliquid, quotidianumque fit: nec vocem eo tempore tollere oportet. Affinis enim tunc Helena illi culpæ fuiſſet, cui omnes mulieres vulgo obnoxiæ ſunt: cunctæ namque formæ ſuę conſervandæ vehementer ſtudioſę ſunt: caventque quicquam facere, quod gloriam illam ſuam imminuat. Ut autem

hoc infirmum admodum argumentum eius rei demonſtrandæ fuiſſet; ita quod ipſe cogitavi, magni momenti eſſe ad id ſignificandum affirmavi: quod etiam inde perſpici poſſet, quia Terentius in Phormione, quum induceret ſervum admirabilem quandam, ac novam pulchritudinem Virginis cuiuſdam commemorantem, facit illum his ſignis ipſam declarare: exponit enim eam inventam fuiſſe huiuſcemodi quodam habitu corporis, veſtituque, qui tamen ipſam maculare nullo pacto potuit: Comicus enim hic quoque eadem ratione inſitam a natura, & ingentem fuiſſe pulchritudinem illam ſignificare voluit: inquit igitur apud eum Geta-Virgo pulchra, & quo magis diceres, nihil aderat adiumenti ad pulchritudinem: capillus paſſus, nudus pes, ipſa horrida: lacrumæ, veſtitus turpis; ut ni vis boni in ipſa ineſſet forma, hęc formam extinguerent. Sed quid dico Terentium, ſtudeoque hoc teſtimonio etiam illius comprobare? Qui ſane non omnino eodem argumento utitur, quum vetus ipſius interpres Donatus tradat Apollodorum, unde fabulam hanc vertit Terentius, feciſſe tonſorem ipſum nuntium, non adoleſcentem, qui forte in tonſtrinam veniſſet: qui tonſor apud eum diceret, ſe nuper puellę comam ob luctum abſtuliſſe, totumque ſe effunderet, veriſimile eſt in eam pulchritudinem celebrandam, quam facto illo, maxime inimico pulchritudini, non vidit immutatam. Addit autem idem eruditus Grammaticus, varietatis huius rationem reddens, ſe ſcire, hoc Terentium mutaſſe, ne externis moribus ſpectatorem Romanum offenderet. Nam quod videtur huic meę ſententię adverſari in Gręcis verbis, docui aliter capiendum eſſe, atque interpres ille Gręcus accepiſſet: intelligo, inquam, quod apud poetam eſt παρ' ἄκρας ὡς ἀπεθρίξε τρίχας: valet enim παράκρας, prope partem illam capillorum, quę capiti hęret, tamquam Electra dixerit, ad cutem Helenam comam totondiſſe: quem magnum ornatum muliebris corporis quum penitus, pietati ſerviens, ſibi dempſiſſet, non tamen ipſam inde turpem redditam. Nec exiſtimari

debere

debere hoc inſolens eſſe, quod Poeta vocarit ſummos capillos partem illam, quę quaſi radix ipſorum eſt: qui enim tondere cęſariem incipiunt, ad eam partem poſtremo perveniunt: præcipueque in muliebri coma, quæ prolixa eſt valde, atque pendet e vertice, videtur ipſa recte ſumma appellari potuiſſe. Addidi etiam, me arbitrari, ſi Poeta diverſa ratione ultimam partem capillorum intelligere voluiſſet, ipſam præpoſitionem περὶ additurum non fuiſſe: quæ fortaſſe cauſa fuerit auctori eius ſcholii, ut erraret, qui hoc non animadvertiſſet, & magis communem, uſitatamque notionem eius nominis ſecutus eſſet. Cumque moleſtum præterea ſit, quod ſequitur: ἔστι δ' ἡ πάλαι γυνὴ: qui enim quempiam eundem eſſe ait, qui olim fuerit, & naturam ipſius, moreſque, & formam, effigiemque corporis in eo conſervatam eſſe intelligere poteſt, graviſſimuſque ſcriptor, ac magnę inter Græcos auctoritatis, contrariam in partem uſurpet hanc vocem: confeſſus ſum, hoc me magis perturbare: Plutarchus enim, ſolitus ſæpe locis illuſtribus Poetarum ſenſus ſuos explicare, in Alcibiadis vita, inſtitutiſque connumerandis, ubi narrat, quomodo ille Lacedæmone vixerit, ac, quemadmodum ingenium ſuum ad tempus verſarit, quum oſtendiſſet, quid pronuntiari de ipſo potuerit, ſiquis tantum, quæ extra poſita in eo forent, quęque ille ſimularet, ſpectaſſet; addidit, ſiquis contra mentem adhibuiſſet ad veros ipſius animi motus, factaque exclamari recte potuiſſe, ἔστιν ἡ πάλαι γυνή. Quamvis enim ſumma arte celaſſet ſua vitia, eruperant tamen illa nonnullis in rebus, & idem, qui Athenis fuerat, improbiſſimus ſcilicet, ac flagitioſiſſimus iuvenis, illic quoque eſſe Alcibiades intelligebatur. Huiuſcemodi tamen voces antiquorum Poetarum, quę ſermone omnium poſtea celebrabantur, ac vim proverbiorum obtinebant, diſtorqueri ſępe, ac longe alio ſenſu, quam quo primum editę forent, pronuntiari ſolitas eſſe affirmavi: quod multis huius ipſius auctoris exemplis nullo negotio poſſet comprobari. Id autem huic ipſi loco me arbitrari eve-

niſſe ; nec ſane durum videri debere , a corporis aſpectu ad animi vim indicandam hoc Plutarchum tranſtuliſſe ; ut quod ab auctore de muliere prolatum fuerat, ipſe, iiſdem verbis retentis , manifeſto viro accommodavit : quare me putare poſſe , hanc quoque tanti viri auctoritatem ſuſtineri . Quod vero ſtatim Electra Helenam execratur , & in odium Deorum immortalium venire optat, ut principium maximorum malorum, & ſibi ipſi , & fratri , & univerſę Gręcię , videri quoque ſententiam meam adiuvare : ſpecie enim corporis , non pravitate animi Helena tanta exitia paraverat: ſimilemque locum hunc eſse Homerico illi , quum graviſſimi ſenes , qui Priamo aſſidebant , laudata pulchritudine eiuſdem mulieris , atque in cælum teſtimonio ſuo ſublata , intelligentes tamen , quanta incommoda ipſa Troianis hominibus intuliſset, utile rebus ſuis eſse dixerunt ut illa eo, unde venerat, rediret, nec apud ſe diutius, futura ſemper ipſis, filiiſque detrimento, maneret: Hęc mihi tunc, ut alia nonnulla huiuſcemodi occurrerunt , quibus ſententiam meam comprobarem , ut fit , quum ſemel aliquis opinionem aliquam ſuam de aliqua re amare cœpit : tuetur enim eam ſtudioſe, atque omnia undique ad eam confirmandam rapit . Expoſui tamen me nulla alia re tantopere fretum ita aſſeverare , quantum elegantis illius , ac neceſſarii ſenſus opportunitate: quam φαντασίαν ſi Poeta reliquiſſet, putarem non ſine cauſa in hoc loco acumen ingenii ipſius deſiderari potuiſſe . Ecce autem poſtridie quidam ex iis, qui me audiunt, ad me veniunt, & cum tabellis quidem , ut Cicero ait, obſignatis, qui docent , tibi longe aliter de hac re videri : afferuntque epiſtolam quandam tuam verſibus ſcriptam, in qua manifeſto contra me ſtas. Cohorrui igitur ſubito, atque animo concidi, poſtquam vidi mihi tecum rem futuram, quem nulla in re adverſarium me habiturum umquam putavi , & a cuius iudicio , ſi id ſciſsem , numquam diſcrepaſsem. Magna eſt autem auctoritas tua merito apud hos : atque id & ſua ſponte ipſi faciunt , ut probent ,

atque

atque admirentur doctrinam, & elegantiam ingenii tui, & meis etiam aſſiduis vocibus ad hoc incitantur. Quare quomodo me geram in hac re, non facile mecum ſtatuere poſſum; atque id, quia veritatem huius rei non perſpicio: neque enim metuerem opinionem meam condemnare, & palam me in errore verſatum confiteri. Decrevi igitur te huius quæſtionis iudicem ſumere, atque ita tibi omnem rem examinandam tradere; ut quum tu rurſus, ipſa diligenter ponderata, oſtendas te in illa tua vetere ſententia perdurare, pollicear prorſus me ita quoque firmiter crediturum, & omnia, quæ contra facere videntur, argumenta nullius ponderis exiſtimaturum. Vale, & me, quod iampridem feciſti, ama.

Florentia Idib. Decemb. MDLVI.

IOAN-

IOANNES CASA
ARCHIEP. BENEVENT.
PETRO VICTORIO
S. A L.

QUum forte ad quotidianas occupationes meas podagra acceſſiſset ſane moleſta; redditæ, mi Victori, mihi ſunt litterę tuæ. Eo factum eſt, ut ſerius ad eas tibi reſponderem, quam noſtra ſumma coniunctio poſtulabat. Sed eas tamen litteras eruditionis, atque elegantiæ plenas, amore autem ſingulari illo in me tuo etiam redundantes, gratiſſimas, iucundiſſimaſque mihi accidiſſe ſcito. Quod enim vir omnium doctiſſimus, atque in iudicando acerrimus, pedetemptim, verecundeque diſſentire a nobis aggrediebare, in re præſertim haud magni apud me ponderis, veterem tuam erga me benevolentiam, amantiſſimique animi gratum obſequium agnoſcebam. Quod autem Electrę orationem aliorſum, atque ego, aliique multi acceperamus, interpretabare; idque ſtilo illo tuo ſubtili, atque preſſo, qualis eruditorum hominum ſermo inter ſe de ſtudiis litterarum diſputantium eſſe debet, declarabas: in eo ingenii, doctrinæque, & eloquentiæ tuæ vis, lumenque mihi iampridem cognitum, elucebat. Verumtamen, quod ad me attinet, omni ego te moleſtia libero: ſiquidem in eo expeditiſſima mea ratio eſt. Nos enim Poetarum more uti ſe res dederit, ita vel populi, vel eruditorum hominum ſententiam noſtro quodam iure ſequimur, atque alias ſi ſit opus, aliter de eadem re dicimus. Quare, mi Victori, optimos adoleſcentes, mihique iure cariſſimos, qui apud te erudiuntur in litteris poſt hac, mea quidem cauſa, ſententiam tuam ne celaveris: neque id amicitiæ tribues, quod ab amicitia plurimum diſcre-

diſcrepat, ut expurgare iudicium noſtrum non audeas. Atque adeo ſic habeto; nihil mihi in litteris tam plane eſſe exploratum, atque compertum, quam quod tu idem probes, atque confirmes: quamquam de his quidem Euripidis verſibus nonnulla mihi in mentem veniebant, cur in priſtina illa mea interpretatione propemodum perſeverarem. Primo enim vix mihi veriſimile fiebat, calamitoſiſſimę virgini, in tanto capitis ſui, fratriſque ſui diſcrimine, otium ad contemplandam, ac prædicandam Helenæ pulchritudinem fuiſſe, præſertim quam odiſſet, quam etiam diris ſtatim proſequeretur, cuique Deos iratos, atque infenſos optaret; propterea quod ſe fratremque ſuum, totamque Gręciam evertiſſet. Nam ita Helenæ perſonam tractare Euripidem par fuit, ut Electræ perſonæ, quam in manibus habebat, ne oblivisceretur. Deinde Helenę pulchritudinem, quę nulla ei mulieri ſua culpa obtigerat, indigne ferentem Electram facere, fortaſſe nihil attinuit: at laſciviam, & formæ, cultuſque importunum illud ſtudium, in ſororis cæde, & luctu, in domus, familiæque ærumna, atque excidio reprehendere, ac deteſtari; id vero cum Electræ perſona congruere, niſi te aliter arbitrari viderem, plane putaſsem. Nam quod ait Electra, ſuæ huiuſce orationis initio, ad ingenium, naturamque referri mihi aptius videbatur, quam ad corpus, & pulchritudinem poſse; ſic enim interpretamur. Quam magnæ ingenii ſunt, ac naturæ in utramque partem vires; ferimur enim natura alii ad pernitiem, alii ad ſalutem, ut quique proclives ad virtutem, aut ad vitia ſumus: peſsundedit ergo Helenam non forma, ſed ingenium. Nam pulchritudo quidem multis ſæpe malo, multis ſæpe ſaluti fuit. Quod video idem pręcepiſse eos, qui de finibus bonorum diſseruerunt; ut ea ſententia, quam duobus his verſibus complexus Euripides eſt, vix futura vera ſit, ſi hoc ſenſiſſe illum defendimus; qui pulchritudinis compotes ſint, ſalutare quiddam habere; at inverecundum, impudicumque animi ingenium qui poſſident, iis ea res ſemper calamitati

eſt,

eſt, numquam ſaluti. Helenæ quidem certo non pulchritudo profuit, ſed ingenium obfuit. Id igitur mihi accuſare videbatur infelix Electra, panniſque obſita, torridaque; Helenam inclinata iam ętate meretricium animum illum priſtinum retinere, quum fugæ infamiam illam ſubiiſſet, propter quam in publicum etiam prodire non audere ipſa ſe fateretur. Caſtiſſima ſcilicet puella vehementer indignatur, queriturque, eam iam prope anum factam, ne malo quidem doctam, deterreri a laſcivia, ac petulantia poſſe. Ipſum quoque verbum Mulier, neſcio quid vituperationis præſeferre viſum olim mihi eſt, quum illud neſcio quid verſiculorum luſimus. Eſt eadem, quæ ſolet: non Helena, inquit, ſed mulier. Illud etiam interdum ſuſpicari mihi veniebat in mentem, ſi ad cutem totondiſſe Helenam capillum Euripides ſignificaret, dicturum illum fuiſſe potius ἐν χρῷ, aut ἐν βάθει, quam παρ᾽ ἄκρας τρίχας: quod video doctis nonnullis idem placere. Sed hæc tu melius ſcilicet, vel longe potius omnium optime: nam nos quidem vehementer ſane occupati, non tam ut aliquid ſtatueremus, quam ut aliquid ad epiſtolam tuam reſcriberemus, curſim hæc ad te exaravimus. Quare ad illud redimus, quod initio ſcriptum a me eſt: pro ſexcentis mihi auctoritas, iudiciumque tuum rationibus ſemper erit: eaque mihi loci huius, aliorumque omnium interpretatio erit certiſſima, quam tibi maxime probatam eſſe intellexero. Vale XI. Calend. Febr. MDLVI.

DISSERTATIO IOANNIS CASÆ ARCHIEP. BENEVENTANI

ADVERSUS

PAULUM VERGERIUM

QUOD Scribis, dictum tibi eſſe, a neſcio quo, qui iſthac iter haberet, quoſdam, qui Romæ vivant, queri de tua petulantia, ac malevolentia ſolitos; ſcito id totum falſum, ac nugatorium eſſe: nemo enim eſt, non dicam bonus, aut notus, ſed ſanus modo, qui te, tuaſque iſtas nugas flocci unquam fecerit. Neque id Romani modò de te, ſcriptiſque tuis, ſentiunt; ſed idem totius Italiæ de tua ſtultitia iudicium eſt. Quamobrem, quod de eo te purges, nihil eſt. Omni ego te, mi Vergeri, moleſtia libero: atque animadverti duo omnino eſſe hominum in Italia genera: alterum eorum quibus ignotus ſis; alterum eorum quibus nimium etiam ſis bene cognitus. Ac qui te, vitamque anteactam tuam norunt, ii te ex helluone impuriſſimo, perditiſſimoque, tam repente morum magiſtrum iſthic extitiſse rident: tu dolere eos

fortaſse arbitrabare. At quibus ignotus es, ii, ſi quando in tua iſta tam preclara ſcripta inciderunt, quid credis? Negligunt te, atque contemnunt. Nempe, inquis, quod ineptire me ſentiunt. Primum quidem iſthuc ipſum ſcilicet: deinde illud quoque accedit, quod uſque adeo palam mentiri te vident, ut nullum eſse periculum ſtatuant quemquam fore in Italia quidem; qui compos modo mentis ſit, qui compertum non habeat impudentiſſimum te ita, uti es, eſse, aut qui credi tibi quicquam oportere exiſtimet.

Et quoniam libere, ac fraternè agere tecum, pro noſtra mutua inter nos benevolentia, inſtitui; obſecro te, quid tu tibi voluiſti, aut quicumque ille fuit, qui de Pauli III. vita ſcripſit? Putaſtine quemquam fore, qui tibi de tot, tantiſque criminibus, ac ſceleribus crederet? Qui tu iſthæc ſcire potuiſti? Præſertim cum tam multa ſint inteſtina, ac domeſtica, de quibus vix unus aut alter ex intimis familiaribus, etiamſi maxime vera ſint, ſuſpicari aliquid ſignis quibuſdam poſſit. Qui igitur tu hæc alienus, ac prope alienigena, tantopere affirmas? Præſertim ſolus: quis ad te detulit? Qui teſtes affuerunt? Quæ proferuntur literæ? Ubi tu interfuiſti? Huc accedit illud etiam, quo vel caſtiſsimi, atque integerrimi viri, a quibus, ne dicam ioco, nos longiſſime ſemper abſuimus, a teſtimonio dicendo removeri ſolent. Quidnam igitur id eſt? Inimicitiæ: ac vereor equidem ne id non exiguum Pauli probitatis ſignum ſit, quod te, moreſque tuos oderit. Sed mitto hoc. Inimici tui vitam ſcribis; nemo tibi de eius peccatis quicquam credit. Nam cum civibus, amicis, conſanguineis tuis, tam petulanter maledicere, atque adeo male etiam facere conſueveris, quid homines facturum inimico, atque hoſti putent? Nam cum Paulo interceſſiſſe tibi inimicitias, tute mihi millies narraſti: non has novas modo, propter quas iſthuc transfugiſti; ſed veteres illas quoque de tuo ſtipendio, cum tu magni operam tuam faceres; magnificiſque verbis extolleres; cum aſſiduas operas

navaſſe

navaſſe te Sedi Apoſtolicæ prędicares; quam tu Sanctam illis temporibus ſingulo quoque verbo appellabas, quoad ſcilicet extorquere, & auferre aliquid te ab ea ſperaſti poſse. Cum tu igitur magnam mercedem poſceres, ac flagitares, Ille, utpote vir magnus, ac gravis, nebuloni tibi nihil neque crederet; quod tua nihil intererat: neque daret; quod tu iniquiſsimo animo patiebare: ortę inter vos ſunt, ob eam ipſam cauſam (qua de cauſa nunc quoque tantopere iraſceris Italię) graviſsimæ inimicitiæ; quippe ob famem, atque egeſtatem tuam. Ac ſi verum fateri volumus, magnam tu Germanis hominibus contumeliam facis; quod idoneos arbitreris eſſe, apud quos tam impudenter mentiare, quoſque uſque adeo contemnas, imperitoſque rerum putes, ut tibi de tuo inimico tam inepte, tamque aperte mentienti fidem habeant. Si literas, ſi teſtes, ſi tormenta, atque equuleum, ſi omnia probationum genera proferres, nemo tibi tamen venefico, atque uxoricidæ crederet; de tot tantiſque pręſertim rebus. Tu innuenti modo tibi fidem haberi exiſtimas; nihil agis; mihi crede: ne cum deieras quidem, eum libellum nunquam te ſcripſiſſe: nihilo enim ſecius impudens es, cum illo uteris, cum illum venditas, cum in illo ſcripta convicia illa inania, ac nugatoria pro teſtimoniis recitas.

Nam quod ais, non ferre te quoſdam, qui in Germaniam invehi conati ſint; iocari te arbitror, cum te maximę, clariſſimęque Provincię patronum facis. Tu, furcifer, Germanię patrocinium ſuſcipis? Hoc nimirum uno ſemper valuiſti plurimum, ut nihil unquam quicquam uſquam te pudeat. Dic mihi, non tu Germaniam, cum tota illa gente humaniſſima, una cęna, ſi opus ſit, divendas? Verebere credo alienos deſtituere, ac deſerere, qui amicos, qui fratrem, qui coniugem, qui patriam, qui pietatem prodideris? Nonnę tibi cum tui ſimillimo Ioanne Baptiſta Polę Epiſcopo, fratre tuo, diuturnæ, graves, aſperęque inimicitię interceſſerunt? Cum de hoc uno inter vos pugnaretis, ac digladiaremini;

ni ; uter veſtrum impurior , uter nequior eſſet ? Nam paterna res certe negotium vobis non faceſſebat. Pietatem ludibrio æque utrique habebatis , atque æque ab omni laude , atque ab omni honore utrique aberatis. Nonne hęc notiſſima iis, qui te, atque illum noverunt, ſunt ? Quid Elium , amicum , affinemque tuum, nonne fruſtratus multos annos es penſione ea, quę illi a te debebatur? Cum ille ſtipulatus a te eſſet , eęque extarent literę publicę , in quibus iuratum eam te illi penſionem repromiſiſſe , ſcriptum eſſet , tu ſanctiſſime deierares promiſiſſe te ei nihil? Quę poſtquam prolatę literę ſunt, oblitus ne es quę tua de eo querela fuerit? Quam aſpera? Quam diuturna? Quaſi ille, cum te ſibi iampridem debitam pecuniam flagitaret, iniuriam magnam faceret: nam illud quidem tibi memoria excidiſſe video , quod, Elii moleſtiam , atque acerbitatem cauſatus , mutuam a multis eam pecuniam ſumpſiſti ; nec Elio unquam perſolviſti, nec creditoribus reddidiſti: ſed hoc, memoriæ tuæ vitio evenit; illud humanitatis, ac miſericordię ſpecimen eſt tuæ. Quotus enim quiſque in tua Civitate eſt, cui certum , atque compertum non ſit , Dianam uxorem tuam, veneno a te eſſe ſublatam ; quod obſtare illam honoribus, ſacerdotiiſque, quæ tibi tu, homo vaniſſime, altero fratre tuo fretus, pollicebare, atque animo vorabas. Quid quod cives tuos conſentientes ad diſſidium, atque ad odium tua malevolentia compuliſti; diſciſſaque, ac diſſecta tua a te patria eſt in eas factiones, ut ne nunc quidem inter ſe poſt tot annos ea civitas bene dum congruat? Qui igitur fratrem, pręſertim convenientibus moribus , odio habueris , deſtitueris , prodideris uxori miſeræ, atque innocenti venenum dederis, affines fefelleris, patriam everteris, Italiam impotenti , impuroque ore tuo vexes ; Germaniam , atque alienigenas trans Alpes uſque tuebere ? Næ illis perire ſatius eſt , quam tuo iſto patrocinio ſalvos eſſe.

Memoria ne tenes , cum paucis antè annis vir magnus , atque clarus , ſumma conſtantia , ſummaque fide

de præditus; Ioannes Cardinalis Tornonius, per Helvetios iter in Galliam faceret, atque ad cauponem forte divertiſſet, e viculo quodam ignobili, quem tibi tu ad habitandum delegeras ſecundum viam, quo gulę iſti voracisſimæ tuæ ſtipe de viatoribus cogenda ſuppeditares; deſcendiſſe te ad eum, ſalutandi, ut tu dicebas; ut ego interpretor, cęnandi, atque pecuniolę auferendę cauſa: qui cum te ſqualidum, ſordidum, pannis obſitum conſpicatus, viſuſque ſibi videre lanionem aliquem eſſet; quæſivit de te qui tu eſſes: atque ubi Vergerium eſſe dixiſti, multis, homo gravisſimus, te verbis male accepit: deinde, cum tibi facile oratione ſua excuſſiſſet lacrimas, te flentem ſeduxit ubi ſoli, oblitus ne es quæ tua fuerit oratio? Quam miſera! Quam demiſſa! Cum magno fletu calamitatem tuam deplorares, levitatem confiterere, ſtultitiam accuſares. Aude hoc negare; non tu ad hominis pedes concidiſti? Non fracto animo ſupplicaſti? Precibuſque omnibus obteſtatus es, uti te in Galliam ſecum tolleret? Non ea te de Religione, de Helvetiis, de Germania, ſenſurum, dicturumque recepiſti, quæ ille vellet, quęque præſcriberet tibi? Hem morum emendator! Hem pietatis columen! Hem Fidei exemplum! At ille tibi Germaniæ defenſori, Religionis correctori, atque cuſtodi, ne in levitate quidem, atque perfidia, quibus rebus delectatum te ſemper ſciret eſse plurimum, fidem habuit ullam: neque inquinari, polluique ſe, comitatumque ſuum puriſsimum, tam lutulentæ ſuis ſordibus, & cæno paſſus eſt. At ſunt qui aliquando Germaniam liberius appellent: iure tu quidem ferè tuo ſtultitiam, levitatemque univerſę noſtrę gentis uni tibi vendicas. Sed reliquimus, reliquimus, mihi crede, noſtri generis, atque ordinis in Italia homines paucos omnino, ſed tamen aliquot; neque omnem fatuitatem nobiſcum efferre potuimus, qui, ſi aliquid aliquando temere effutiunt in Germanos, nolito illis, patrone magne, iraſci; noſtram enim illi cauſam, ſi neſcis, agunt, cum vulgus ſtolidum irritant,

irritant, quò convenire minus Germania cum Italia poſſit. Etenim ſi conveniat res, mihi, tibique, congerronibuſque noſtris, eò res redierit, ut periculum nobis famæ futurum ſit, quam ægre adhuc ſuſtentavimus. Quamquam video bonos quoque aliquot ſtudio, & contentione quadam elatos, paullo provectos longius, ſed eos perpaucos tamen, & ſi tecum, quod illi minime volunt, conferantur, moderatos.

In eo vero mihi verſari viſus es cum cauſę noſtrę ſummo periculo: nec ſatis mirari poſſum, qui iſtuc tibi tam ſtultum in mentem venire potuerit; quamquam ſtoliditate, atque ſtultitia es ſingulari; qui auſus ſis Reginaldo Polo Cardinali maledicere, quod te primum omnium hominum facere auſum eſſe certo ſcio. Quicquid enim de optimo illo, ac pręclariſſimo viro a ſumma laude ſeiunctum dicitur, totum id continuo ipſæ reſpuunt aures, ipſaque mens, atque animus abhorret. Quare videto, ne illi ipſi, quibuſcum ſentire te ſimulas, turpę ſibi eſſe exiſtiment a Polo diſſentire. Qua quidem in re non iam audaciam, atque impudentiam, quibus rebus excellere te gloriantem audire te ſoleo; ſed cęcitatem, ut dixi, atque imprudentiam tuam ſum admiratus. Quis enim non videt; preter te quidem, cui oculi præ inedia caligant; ſi vera ſint, quæ de pietate Chriſtiana Polus ſentit, eo magis Lutheranos nos verę pietati, Chriſtianęque rei obeſſe, quam Turcas, quo aſperius, calamitoſiuſque inteſtinum bellum eſt, quam externum? Neque ille cum Lutheranos accuſat, Germaniæ maledicit, ſed Sectam redarguit. Quod verò hominem innocentiſsimum accuſas, quod ſecus de pietate ſentiat, ac tu de eo pollicitus es, dupliciter peccas: primum quod plane temere affirmare te de aliis eſſe ſolitum confiteris, ut ne de Paulo quidem Tertio, deque aliis, quos tu conviciis inſectaris, fidem facere poſsis: deinde quod eum, quem tu virum gravem, caſtum, ſanctumque prædicaveris, diſſentire a nobis demonſtras: cuius probitas, integritas, temperantia, caſtitas, ſanctitaſque, ſi eam de Religione

ne ſententiam, quam ille defendit, nihil adiuvat, cur eorum, quibus tu maledicis, peccata, etiamſi maxime vera ſint, eam ipſam de Religione ſententiam coarguunt? Etenim, ſi quia boni, ita de Religione ſentiunt; nullum argumentum eſt, recte eos credere, ne quia quidem mali nonnulli in eadem ſunt ſententia, obeſſe perſonarum vitia cauſſæ debent. Quod autem miſeratus illum es in altera epiſtola tua; nonne intelligis totidem verbis illum miſerari te contrà, noſque omnes, poſſe? Magnum credo negotium homini omnium eloquentiſſimo, deplorare calamitatem noſtram, noſtramque vicem dolere, atque in eo commorari, qui vetus iter a ſanctiſſimis Patribus inſtitutum, parentum, maiorumque noſtrorum veſtigiis attritum, reliquerimus, unum Lutherum, levem, apoſtatam, malevolum, ſeditioſumque hominem ſecuti, atque illum ipſum ducem, vexilliferumque noſtrum, cæcum, atque improbum deferentes, aliò alii abierimus, diffiſi, diſciſſique innumerabilia in fragmina, ac potius fruſta, ſimus: ut memoriç mandare ſectarum, in quas miſere ipſi nos diſcerpſimus, nomina, haud facile ſit: qui Evangelii nomen modo latebram ſcelerum, flagitiorum, rapinarum, ſacrilegiorum noſtrorum habeamus; in ſententia vero ludificemur, atque cavillemur; perperamque interpretantes per pietatis ſimulationem, non libertatem, ſed licentiam conſectemur; cæteraque id genus ab omnibus iam decantata: qualia confirmata, comprobataque tandem cauſſa, in epilogo adhibere Oratores magni illi, ac docti olim ſolebant, amplificandi, non confirmandi gratia. Nos autem rabulæ, ac clamatores, probris, atque conviciis cauſſas peragere conſueti, omiſſis probationibus, quas nullas plerumque habemus, hæc pro argumentis pronunciamus. Memini enim te olim totas Venetiis peroraſſe cauſſas, ab exordio ad epilogum, maledictis, & contumeliis; & quaſi nullo commiſſo prælio, victoriam tamen conclamaſſe: a qua conſuetudine non diſceſſiſſe te video: quamquam Rhetoricç dediſſe te aſſiduas operas, audiebamus, quo

ad

ad accuſandum Paulum hunc Tertium inſtructior accederes. Eæque extant literæ tuæ, in quibus comminatus es, meditari te iampridem, ac declamare, & ad perſequendas iniurias, quas ab eo acceperis, te comparare. Cave igitur, ſi ſapis; iocari enim mihi tecum libet; quid enim tu ſapias? Ne poſthac Polum vexes, ac ne appelles quidem: neque tantum noſtrę cauſſę vulnus attingas; potiuſque in libellis illis, qui in epiſtola altera tua appellantur a te, acumen illud tuum exerceto: in quibus ſi qua amphibologia extiterit, in peſſimam partem vertito: iis facilè eluduntur ſellularii, opificeſque, & mulieres, atque anus. Si qua autem inventa erit allegoria, ita uti ſe res dederit, amplecti tibi licebit ſcriptum, aut ſententiam. Si in exornationem, aut amplificationem incideris, ſingulorum verborum fidem, non tamquam ab Oratore, ſed tamquam a teſte exigito. Tum ſi cui libro Papæ adſcriptæ literæ fuerint, quæ privilegia quædam continent; vulgaria illa, atque omnibus paſsim iam dari per ſcribas ſolita; totum illum librum, ſi paulo hilarior ſit, vel memoriæ mandaſſe Papam contendito. Si de gravibus, ſanctiſque rebus in eo, ſcriptum fuerit, ne aſpexiſſe quidem Papam deierato; ſed per alios eas litteras adſcriptas ſuo nomine defendito.

Præterea, ſi qui ſunt paulo minus caſti libelli, per iocum aliquibus in adoleſcentia ſcripti, eos tu, cui tibi commodum fuerit, adſcribito: quæ dubia erunt, in peſſimam partem rapito: multa de tuo addito: quod de verſiculis illis qui de *Furni* laudibus inſcripti iam olim ſunt, feciſſe te video: quamquam illos me annis ab hinc quinque, & viginti editos, alterius cuiuſdam nomine inſcriptos, legiſſe me memini. Tu Ioanni Caſę attribuis: quem tumet affirmare ſoles ornatè, politèque ſcribere, & verſibus poſse, & ſoluta oratione: Id quod video Bembo quoque, & Flaminio idem viſum eſſe, aliiſque multis item bonis, doctiſque viris, qui de eius hominis cum eloquentia, tum temperantia, integritate, humani-

humanitateque elogia quędam ſcripta reliquerunt. Sed ſi Ioannis Caſæ ii verſiculi ſunt; eius ego hominis gravitatem, & conſtantiam laudare poſsim; niſi tu illi iratus de iudicio tantopere ſis; qui toties a te laceſsitus, reſpondit tibi nunquam, præſertim cùm tribus verbis facere illi hoc licuerit, quicumque eos verſus ludens ſcripſit: nam ſi tu aliud atque ille dicit, intelligis, tua iſthęc culpa eſt, qui non male dicta male interpreteris: quod ſi aliud dicitur, aliud ſignificatur, tamen tu in aliam partem accipis, ac cogitatum ab eius carminis auctore ſit: feminæ enim illis verſibus plane, non mares laudantur, ſi modo quicquam pręter Furnum ipſum laudatur. Neque tu ignoras, ſed vetere illo tuo uteris artificio oratorio, gratificari enim tibi cupio, quando tu te Principum Nuncium, Chriſti Legatum eſſe te iactare, ac prædicare ſolitus es. Quamobrem videto, ne huiuſcemodi viros cum vituperas, per tam apertam calumniam noſtræ obſtes cauſſæ: clariores enim ſunt, quam ut tu fucum facere in illorum poſsis nomine. Atque hic quidem, non modo cognitus Germanis etiam hominibus multis, atque magnis eſt, ſed etiam gratus, charuſque.

De Mutio vero affirmare tibi hoc poſſum, non tibi illum honorem, cùm de te ſcripſit, habuiſſe, ſed patriæ veſtræ. Eius igitur libri in luce, atque in oculis hominum ſunt, laudantur a doctis, emuntur a bonis, & quidem carè: tui ab opificibus, ſellulariiſque leguntur; veneunt vili; quamquam illectas tu plebem, quo vendibiliores eos facias, etiam facetiis. Dii boni! Quam id parum te decet; præſertim, & ſenem, & theologum: *Cum Privilegio Papæ*, ais, *ad horæ momentum*. Quærerem hic de te, ecquid te pudeat tam inepti, tam ſcurrilis dicti? Niſi ſcirem pudorem te in omne iam olim puerum tempus amiſiſſe, vel abieciſſe potius. Sed Mutium Italiæ Principes domi ſuæ iamdiù in magno honore habent, honeſtè nutriunt, ſtipendium dant: nos miſeri, atque egentes, eſurimus ſcilicet, & algemus. Quamquam te hominem illuſtrem nactum audiebamus,

qui te alere conetur. Is aliis in rebus magnis, variiſque, atque omnino ab his, quas tu tibi arrogas, abhorrentibus occupatus, parum adhuc te noſcere potuit; ubi te, moreſque tuos cognitos habebit; id quod propediem futurum eſt, non te feret, mihi crede. Quamobrem hortor te pro noſtra amicitia, uti memineris his paucis diebus exſaturare te quam maxime, etiam ad futuram famem, atque eſuritionem.

Nam de Petro Aloiſio Farneſio, quem tu inſectaris iam toties conviciis mortuum, quis eſt, qui fabulam illam non audierit? Quotus autem quiſque eſt, qui commentitium id totum eſſe, atque a malevolis confictum, ſcire te neget? A te autem requirunt Itali homines ſuperiora illa ſcilicet, quibus teſtibus, atque adeo quibus inditiis id compereris: cur id, quod tibi non magis, quam cæteris omnibus compertum ſit, ſolus affirmes? Cur hoc tibi ſumas, ut hominem vexes mortuum? Eloquentia te fretum dices: illi malevolentia, atque audacia; tum inimicitiis adductum putant: loquacem te, & maledicum, atque malevolum dicunt; eloquentem, aut diſertum negant. Quid, quod ſecum ipſa tua pugnat oratio, nec cohærere ullo modo poteſt? Fama eſt, inquis, veneno Epiſcopum illum periiſſe, ne facere tantum Petri Aloiſii facinus palam poſſet. Mitto auſum te eſſe veneni mentionem facere; impudentiam enim profiteris: illud requiro, utrum datum iſtud venenum ſit, priuſquam reſciri facinus illud potuerit: quod tu, ſi affirmas, quæro abs te, quì ergo reſciſcere potuiſti? Sin poſtquam vulgata ea res eſt, ut ad te quoque fama, ac nuncii pervenerint, quid attinuit venenum dari? Sed ego ſtultior, qui a te dicti ullius rationem poſtulem. Atque equidem ſic exiſtimo, ob unam hanc cauſſam orationem a natura beſtiis negatam eſſe, quod illæ iſto, quo tu loqueris modo, ſi loqui potuiſſent, eſſent locuturæ. Eadem tibi de Iulio III. reſpondeant, deque iis literis, quas tu de Conclavi miſſas, ad te delatas ais. Negant tibi quicquam credi oportere a quoquam, vanitatis, levitatis,

mendacii,

mendacii te convictum defendunt. Profer igitur eas literas: manum, ſignum proba. Fingi hęc a te, ab aliiſque tui, meique ſimilibus, dicunt: neque conviciorum, ſed criminum habendam eſse rationem docent. Tum Germanorum humanitatem obteſtantur, fidem implorant, ne irritari a nobis imperitam, ignaramque rerum multitudinem in ſe pati velint per nos, perque noſtri ſimiles aliquot; demonſtrant factum eſſe, ut a diſſenſione ad diſsidium, atque ad odium, inimicitiaſque ventum ſit. Germanię gravitatis, humanitatis, prudentiæ fuiſſe, ita de religione diſceptare inter nos, ut iurgiis abſtineremus: nunc diſcedi a publica cauſſa, privata odia exerceri, me meo, te tuo maledicere inimico; quæ de cauſſa dicenda fuere prætermitti iam fere, ac tacita præteriri; dirimi rem iactandis vicissim probris, impudicarum muliercularum more; quę a moderatione, probitate, charitateque chriſtiana longiſſimè dicunt abhorrere. Tum illud addunt; quid tu tandem, Vergeri, es, qui tibi deligas clariſſimos homines, in quos tuo arbitratu declamites? Vin tu vitam tuam a pueritia recenſeri? Minimè vero; ne ea vitia, quæ tu falſo in ſingulis vituperas ſingula, univerſa verè in te uno appareant. Vin tu inopiam domi tuam, foris ſordes commemorari; an propter obſcuritatem tuam latere hæc mavis in tenebris? Neque tu fortunæ culpa ſemper eguiſti, ſed gulæ, ſed ceterarum corporis tui partium vitio.

Quid ego de levitate tua dicam? Qui, cum ab omnibus Muſis ſemper abhorrueris, infelici illa laurea coronari caput iſtud tuum pleniſſimum vento tantopere expetiſti. Quis iſthuc moribus noſtris facit iam, niſi ſcurra? Fuit enim olim fortaſſe ea laurea virtutis, ac doctrinæ inſigne; nunc certe vanitatis, fatuitatiſque teſtimonium eſt. At hoc vetus, inquis, eſt: quid hoc novum, ac recens? Nonne huic levitati, atque impudentiæ tuæ ſimile eſt, atque par? Quod depingi te, ridiculumque iſtud ſenis lanionis caput tuum curaſti, atque iſtud os

tuum fœtidum, quod occulere, atque obtegere omni induſtria tu, ſi quicquam te puderet, debebas, quaſi magni cuiuſdam hominis, ac prope dicam numinis, ſimulacrum, non obeſę ſuis rictum, odioſiſſimis titulis inſcriptum per Helvetios, perque Helvetiis finitimas gentes circumferri; id quod, ne illi ipſi quidem, qui tibi favebant, perferre potuerunt. Tu Pontificum Nuncius; tu Chriſti Legatus, trifurcifer, ſis! Magnam omnino tu Italiæ ignominiam iam olim cum natus es, inuſſiſti, quod in hac terra ortus ſis: verum id & caſu quodam, nulla tua culpa factum eſt: ubique enim gentium monſtra, & portenta naſcuntur aliquando: & Itali dolorem ſuum ulti ſunt, quod te diu fame, ſitique, rerumque omnium inopia torſerunt; quod expulerunt te denique, & tamquam maritimi fluctus cadaver quoddam fętens, eiecerunt; quam illi gratiam Ioanni Caſæ hoſti tuo illi, cui tu tantopere infenſus es, habent maximam. Itaque ſat tu nobis pœnarum dediſti. Germani vero, quibus tu ultro, ſponteque tua tam inſignem contumeliam facis; qui non modo ad eos appuleris, & tamquam ad ſaxum adhæſeris, ſed clarum etiam, illuſtremque, & magni cuiuſdam numinis inſtar, haberi te apud talem, tantamque gentem poſtules, nullas a te pœnas poſcunt. Reperti ſunt etiam, qui te edaciſſimam, eamdemque immaniſſimam belluam, domi ſuę alant: id quod ne tu quidem tam ſtultus es, ut non modo perpetuum, ſed ne diuturnum quidem futurum ſperes; quippe qui diuturni habueris umquam nihil præter malevolentiam, & famem iſtam tuam. Itaque bonum nimium conſilium illud eſt de te ingurgitando, atque dum tibi per clariſſimi hominis occupationes, ac profuſam, diſsolutamque benignitatem licet, ad multos menſes, atque adeo ad totos annos inferciendo. Sed, ut ad levitatem tuam redeam, abiiſti (qui Dianam ſcilicet necaſses) a Poetis; ad Iuriſconſultos te contuliſti. Nec vero tibi Themis fuit æquior, quam Apollo fuerat: quamquam aptior natura tu litibus, quam verſibus es. Sed tamen quæ diuturno,

no, ac magno labore ediſcenda tibi erant, ea tu didiciſſe te dicere maluiſti, quam ut ediſceres laborare. Itaque inaniſsimus doctrinarum omnium è gymnaſiis prodiiſti. Lingua, atque audacia fretus, cauſſas agere te velle dixiſti; ſed cum quoties diceres, toties malediceres, mentireris, peierares, calumniareris, prævaricarere, neque litigatores tibi, iam neque corona, neque iudices fidem habebant; nemoque ferre te, ac ne aſpicere quidem poterat. Itaque cum frigeres, atque adeo algeres; qui te uxoris illa moleſtia facile liberaſſes, abiiſti Romam ad Antonium fratrem tuum. Is Clementi VII. te commendavit, apud quem ille in magna erat gratia, neque bene te, quod perdiù domo abſuerat, noſſe poterat. Errore quodam miſſus in Germaniam es, cum plus fidei fratri de te prędicanti Pontifex ille quam par erat, habuiſſet. Vix dum Roma profectus eras, cum delatæ ad Pontificem ſunt virtutes illæ tuæ præclarę, atque inſignes: loquacitas, vanitas, perfidia, cœteręque id genus reliquæ, quæ ornare internuncium ſolent, præſertim de laureola illa tua. Sed iam ſtipendium dinumeratum tibi annuum, opinor, erat; tum lacrimæ fratris, quin te Pontifex revocaret iter ingreſſum, perfecerunt. In Germaniam veniſti. Ergo qui linguam, ac vocem venalem ſemper habuiſſes; quod enim venderes, aliud habebas nihil; poſtquam ſcripturę, & calami mercés oſtentari tibi cæpta eſt, non tu quę habebas modo, ſed etiam quæ non habebas, proſcripſiſti, ac vendidiſti: id quod Germani aliquot, etiam nunc ſuperſtites, meminerunt. Revocavit te igitur Paulus Tertius. Hinc illę lacrimæ ſcilicet. Atque ibi tu continuo Theologum eſſe te velle dixiſti: eodemque tempore eloquentiæ aiebas te dare operam. Non enim dicam, cur tu Epiſcopus, quave ratione factus ſis, ne aliorum quorumdam ſcelus coniungam cum tuo: tametſi pęnas illi ſceleris, ſacrilegiique illius pertulerunt graviſſimas. Sed proventus Eccleſię tuæ prę furtis quidem illis tuis provincialibus tenues erant. Gula ſcilicet creverat, & lu-

xus

xus, atque ſuperbia: quę quorundam hominum, qui male te noverant, benignitate ſuſtentata aliquandiù ſunt: ſed ubi exhauſta eſt; nec enim tu parvo contentus eſſe poteras; convertiſti te ad alium quęſtum. Homines quoſdam non nimium ſapientes, ſuperſtitioſos, ruſticanos, ſtultaſque aliquot mulieres locupletes aggreſſus es; ſevocaſti; docere eos te poſse arcana quædam de religione dixiſti: nam quę adhuc tradita illis eſſent ab aliis, perperam eſse tradita: mutari ea oportere, atque corrigi perſuades imprudentibus, ac fatuis quibuſdam. Interea; merces magiſtri ſcilicet magna; peſſundati multi a te ſunt, atque ad ſummam inopiam redierunt. Meminiſti ne quemdam Patavii, quem appellari a me nihil neceſse eſt, tametſi vulgata res eſt, qui cum a te magna pecunia eſset emunctus, cum condemnatus impietatis eſſet, magna rerum ſuarum deſperatione, & ſcelerum conſcientia furere cæpit; quem tu virum ſanctum divino percitum ſpiritu diceres, prophetamque *ſalutares*? Cumque tu hoc magna contentione in cœtu magno hominum defenderes, oblitus ne es illum tibi repente maximum feciſſe convicium: cum te fruſtratorem, decoctorem, veneficum, hæreticum appellaret? Meminiſti ne ita fractam, ac debilitatam iſtam impudentiam tuam repente eſſe, ut pæne concideres; verbum prophetæ illi tuo, vera quidem omnia de te canenti reſpondere nullum auderes? Meminiſti ne facinora illa tua percrebuiſse; palam facta eſse; ad iudiceſque delata, illos ipſos, quos tu clamoribus ad hoc uſque tempus, homo charitate Chriſtiana magna præditus, proſequeris? Meminiſti ne quàm illi humaniter, quàm benigne tecum egerint, ut ad ſanitatem redires? Ut ſtultiloquium iſtud tuum compeſceres, ne te perditum ires? Sed tu, qui propter æs alienum, non Dei ſed carceris metu, in religionis cauſſam, tamquam in aram confugiſſes, qui ſalvus eſse nullo modo poſses, multa ſalute creditoribus tuis dicta, abiiſti clam ex Italia, iratus Iudicibus, quorum culpa nulla erat, præter quam quod te ſolutum

lutum cauſsam dicere paſſi ſunt; iratus Venetis, quos antea iactare ſolitus eras te patronos habere, iiſque fretum, iudicia, legeſque contemnere. Qui igitur talis ſis, qualem te eſse tui affines, tuaque omnis Civitas prædicat, qualemque te eſse eam vehementer piget, pudetque; noli putare exciri Germaniam poſse tuo iſto impuriſſimo latratu. Tum hoc etiam addunt; Date, inquiunt, hoc, Germani, nobis pro veſtra priſtina illa humanitate, atque in nos benevolentia: multos ex omnibus civitatibus, pagiſque veſtris, Venetiis, Romæ, Mediolani, aliiſque in oppidis Italię habetis: nolite Vergerio de nobis credere: ac ne nobis quidem de Vergerio fidem habetote, ſed de civibus veſtris exquiritote, quę de Vergerio iam olim, cum ille nobiſcum ſentire ſe de religione dicebat, fuerit fama, quæve hominum æſtimatio: quid contra de iis quos Vergerius vituperat, iudicet ea Provincia univerſa; utros melius reperietis audire, eos probos, caſtoſque habetote; iis creditote. Si ab ineunte ætate Vergerium veſtri cives certiores vos facient ſe comperiſse, non levem modo, ac popularem, ſed libidinoſum, intemperantem, nepotem, aſotum; tum malevolum, perditum, audacem, perfidioſum ſemper eſse habitum: hos autem qui ab eo vituperantur, cenſeri apud ſuos quemque probos, conſtantes, temperatoſque homines; perſuaderi vobis ſinitote a veſtris civibus, conſanguineis, affinibus, hominem illum eſse nequam, ac perditum. Hos amatote, qualiacumque ea ſint, quæ illi de Religione ſibi ſtatuenda eſse cenſuerint: ac contaminatam belluam omnibus ſceleribus exterminatote: nec aprum limo, atque adeo fimo turpiſſimorum vitiorum omnium coinquinatum, in lectiſſima veſtra iuventute verſari, volutarique permittote. Sed fac illud eſse, quod fieri nullo modo poteſt, ut tu purus, mundus, caſtuſque ſis, tamen appellare te Polum præterquam honoris cauſsa non oportuit: quem tu hominem omnium graviſsimum, aliud ſentire, ac loqui, de pietate præſertim, cuius ille colentiſsimus ſem-

per

per fuit, cum perſuadere Germanis conabare, non modo mentiebare, ſed etiam inſaniebas: id quod prudentem illam, fideique plenam nationem, numquam tibi credidiſse, certo ſcimus: pertuliſse autem ea te dicentem, vehementer miramur. Polliceri de altero graves homines timidè ſolent; occultas enim eſse norunt hominum voluntates: reprehendere eos quibuſcum inimicitias gerunt, nolunt: verentur enim ne caſtigare, ſed maledicere videantur: Tu utrumque temere, nulla neceſsitate coactus, facis. Ad hunc igitur modum multi de te, mi Vergeri, loquuntur. Statuendum tibi, Vergeri, eſt, aiunt, utrum te malis eſse, cælibemne, an maritum; ſacrumne hominem, an profanum; Cauſidicum, an Poetam, aut Theologum; Epiſcopum, an Apoſtatam; Italum, an Germanum; Principumne Nuncium, an Chriſti Legatum. Atque hæc ubi ſtatuta tibi, confirmataque tandem erunt, ibi de tua levitate, atque inconſtantia te dicentem audiemus. Nam de fide, de probitate, de religione, de caſtitate, ne tu quidem, opinamur, quamquam bene, ac naviter impudens es, audire te poſtulas. Ergo hæc de te.

De Germanis vero hominibus, hac una religionis, ac pietatis cauſsa, magna illa quidem, & gravi, ſed tamen una excepta, ita ſentiunt, gentem unam omnium illam eſse humaniſsimam: nam feritatem illam eius priſcam ita eſse manſuefactam, ut virtus, atque animi robur duruerit etiam, immanitas autem, ſi qua antea fuerit, mollita ſit. Præſtare fide, excellere induſtria, florere ingenii gloria Germanos homines, non fatentur modo, ſed etiam prædicant. Itaque vehementer mihi eam Nationem diligere videntur; & cum una illa modo religionis exceptione, etiam colere. Sic enim arbitrantur: ſi res ſpectetur bellica, Germanos, aut ſolos, aut cum paucis in prœliis locum tenere; & ordinem conſervare, & dicto parentes eſse a pueris didiciſse; proceris corporibus, firmis viribus, intrepidis animis eſse; tormentorum, itinerum, caſtrametationum uſum habere

bere maximum: multitudine, equis, armis, ducibus, valere plurimum: ut Germanis, ſi inter ſe conſenſerint, ac conſpirarint, quod Vergerius (aiunt) diligentiſſimè pro ſua parte prohibet, cum per pietatis ſimulationem diſcordias nutrit, ne Orbis quidem terrarum obſiſtere; ac repugnare poſſit. Itaque omnem ſpem Turcarum impetus repellendi in una ea fortiſsima gente poſitam ſe dicunt habere. Quod ſi pacis artes quærantur: primum *liberales* illæ quæ appellantur, ſingulas excoli nuſquam gentium maiore ſtudio, maioreque fructu, quam in Germania, ſentiunt: id quod librorum indicat copia; quos illa gens de ſingulis diſciplinis plurimos, atque eruditiſſimos a ſe conſcriptos, his paucis annis edidit. Quanta verò ſolertia! Qui labor! Quæ patientia! Quę etiam intelligentia Germanorum hominum in iis elucet artibus, quę ad vitam, cultumque pertinent! Hæc illi de Germania, cum ſæpiſime, tum etiam libentiſſime commemorant; vehementerque dolent decipi eam a nobis nullius pretii hominibus gentem, atque deludi; & qui domi noſtræ conſiſtere nunquam potuerimus, plebem naturà minimè malitioſam, minimeque verſutam nactos, euſque exultare, ut nobiles, atque inſignes etiam haberi nos poſtulemus, pictarumque imaginum, nominumque noſtrorum præſtigiis lenocinemur nobis, indigniſſimè ferunt. Et quoniam rem, ita uti eſt, dicunt, ex animo ſeſe id dicere, facile mihi perſuadent. Deus, aiunt, male quibuſdam faciat malevolis, invidis, deſperatis hominibus, qui partim inopia, atque ære alieno, partim ſuperbia, atque invidia adducti, ſuperſtitioſos ſe repente faciunt, perperam nos de pietate ſentire dicunt, atque ad Germanos transfugiunt: eo cum venerunt, aſperius de nobis loquendo, iis ſeſe venditant, ac probris, conviciiſque in optimum quemque iactandis, eorum gratiam aucupantur, qui ſeiungere a cauſsa perſonas non didicerunt, atque homines paullo magis natura credulos, quale proborum plerumque ingenium eſse ſolet, nacti, eos deludunt, atque decipiunt. Sic enim illi arbitran-

tur, Vergerium puta, odio Italorum hominum, quod illius gentis vitia, & ſcelera nefaria, homo ſanctus tolerare iam amplius non potuerit, relictis rebus, fortuniſque ſuis magnis, ac florentibus, in Germaniam uſque penetraſſe: præcipue illud ſecutum ut de religione, quę vellet libere ſentire, ac dicere ſuo ſibi arbitratu liceret. Verum multò aliter atque illi exiſtimant, res eſt: nam levitate, egeſtate, ſuperbia, & ſui oſtentatione Vergerius, non ſuo iudicio, nec Italiæ, ſed creditorum odio coactus eſt, ut in Germaniam transfugeret.

Idemque Vergerii ſimilibus multis contigit, qui cum ſe, ingenium, induſtriam, doctrinamque ſuam plurimi ęſtiment, ſeque plurimum, ſine rivali ſcilicet, ament, iniquiſſimè ferunt non evocari ſe continuò Romam; ſibi debitos ſummos honores indignis mandari dolent; illos aſpectari, ſeſe iacere, contemni, in tenebris eſſe anguntur: ubi uri acrius cæperunt homines leves, multa de ſe ſibi fruſtra polliciti, multa inaniter Pontifici minati, extemplo convicium bonis faciunt, clamoribus, libellis Pontificem maximum, Romanos homines, Italiam omnem conſcindunt: magnificè ſe apud Germanos, harum rerum ignaros, iactant, quot commoda, quas utilitates domi ſuę reliquerint; quantos honores, tituloſque contempſerint, prædicant, pietatis, Religioniſque cauſſa; maximis homines mendaciis onerant, atque in Papam, in Cardinales, in omnes probos invecti, ſibi, cauſſæque ſuę velificantur. Adeone infelix Italia omnis eſt; tam ampla præſertim, tamque frequens provincia, ut laudari Italus nemo poſſit? Quod ſi aliquot probi, honeſti, laude digni tamen Itali ſunt, cur non ii a transfugis illis, ac proditoribus laudantur potius, quam vituperantur univerſi? Cur ſaltem cum aliqua exceptione Italia non accuſatur? Nonne id Chriſtianæ æquitatis, charitatiſque erat magis, quam eos ipſos bonos ſeligere, quibus præcipue malediceretis? Quorſum vero pertinet Italiam nominare? De pietate diſceptamus. Itali inquinati multis ſceleribus ſunt. Quid Germa-

Germania caret ne vitiis omnibus ? Quid igitur attinet diſputare utri probiores, utri praviores ſint ? Seditioſum eſt igitur a cauſſa diſcedere, in homines invehi, convicia criminum loco habere, exclamationibus pro teſtimoniis uti, atque id in cauſſa omnium maxima, atque graviſſima. Quid quæris ? Verum prope, mi Vergeri, mihi dicere videntur.

AD GERMANOS.

Quod vos apud, Germaniæ humaniſsima
Gens, culpor, atque turpioris flagitii
Ornaſse dicor, neſcio quid, laudibus,
Impuro id eſt ab homine confictum, & levi:
Teſtiſque tellus omnis eſt mihi Itala,
Tantum me ab omni abeſse turpitudine,
Quantum ille ab omni laude ſemper abſuit.
Annis ab hinc triginta, & amplius, ſcio,
Nonnulla me, fortaſse non caſtiſsimis
Luſiſse verſibus; quod ætas tunc mea
Rerum me adegit inſcia, & ſemper iocis
Licentius gaviſa, conceſſu omnium,
Iuventa: quod fecere, & alii item boni.
At nunc abit iuventa, luſus permanet;
Et Carmini illi nomen adſcribunt meum
Idem, quod ante erat, nec adſcribunt diem
Eandem, erat quæ quando id olim luſimus:
Sed quod puer peccavit, accuſant ſenem.
Verum hoc utut tamen ſit, obſcæni nihil
Scripſiſſe me ſcitote: namque tunc quoque
Feſtiva nos a turpibus ſecrevimus,
A mollibuſque impura: cumque verſibus
Laudavimus Furnum, haud mares laudavimus
(Quod ille ait per maximam calumniam)
Sed fæminas planè, ut videre carmine
Ex ipſo adhuc poteſtis: atque moribus,
Induſtria, pudore, continentia,

La-

Digitized by Google

Laſcivìam nos carminis correximus
Illius , emendavimuſque ſeriis
Iocos , boni quod literis quam plurimi
Teſtantur ; inter quos ſenex ille optimus
Eſt Bembus : is me verſibus lectiſſimis
Ornavit , is pedeſtribus ſermonibus ,
Cum maxima eſſet dignitate præditus,
Et ſplendidè habitare in mea dixit domo
Virtutem , homo gravis , ſenectute ultima .
Eburnea tu , Flamini , me concinis
Lyra , & Libellos dicis aureos meos .
Victoriuſque candidus me laudibus
Complexus omnibus , vereri vos vetat
Quid turpe de me . Non ego poſſum infici
Calumniæ caligine ulla turbidæ ,
Quando tuetur fama me conſentiens ,
Conſtanſque vatum , totaque teſtimonio
Et acta purè vita luce in urbium
Clariſſimarum . Diligit me civitas
Beata Venetum , ut diligit cives ſuos .
Quid , clariorem habere quòd me neminem
Se dictitat flos Patria urbium mea ?
Quid nobile oppidum Bononiæ , artium
Cauſſa bonarum , cognitum vobis quoque ?
Exquiritote , amabo vos , quid ſentiat
De me : mea illa civitas nutrix fuit ;
Namque erudivit illa nos a parvulis .
Quid ipſa Roma ? prædicanti ignoſcite
De me mihi ; non tota nos complectitur
Amore , mater liberos uti ſinu
Complexa gaudet ? quare habere transfugæ
De me fidem nolite perditiſſimo :
Sed enecate in dies magis ſiti ,
Pædoribuſque , & eſuritionibus :
Quod bellè adhuc feciſſe vos exiſtimo ,
Virtute Natio , & fide , atque induſtria ,
Et Literis clara , ingeniique gloria .

F I N I S.

TYPOGRAPHUS LECTORI.

HAbes hic, amice Lector, nonnulla Carmina, quę Joanni Caſę tribuuntur, ſerius ad nos miſſa, quam opus fuerat, ut ſuo loco ponerentur. Cuiuſmodi illa ſint, & quantum ipſis tribui debeat ſtatuere, hoc tuo iudicio committimus.

IN PSALMUM CIII.

PLAUDE Animę Domino. Quam Tua eſt, Deus meus,
Evecta in altum gloria!
Laudem, & decorem indutus, & clariſſimo es,
Ut veſte, amictus lumine.
Tu extendis, ut tentorium, Cœli plagas;
Aquiſque ſumma eius tegis.
Tu nube, ceu curru, uteris. Tu prapetes
Inambulas ventos ſuper.
Mentes ſolutas, igne radiantes choros
Tibi adminiſtros comparas.
Tu brutam humum firmiſſimas ſuper baſes
In tempus æternum locas.
Hanc vaſtus humor, tamquam amictus, obtegit.
Inſederint iugis aquæ;
Si tu increpes, refugerint, vocis tuæ

Tonitruo perterrita.
Montes ſupini, concava valles, eo,
Quem ſtatuis, hæſerunt loco.
Tu terminos immobiles figis Mari,
Ne fluctibus Terram obruat.
Tu emittis in convallibus fontes vagos
Media inter ima montium.
Huc ſe ſe agreſtes conferunt potum feræ:
Sitim hinc Onagri temperant.
Aeriæ aves in editis agunt locis,
Per ſaxa, qua rivi ſtrepunt.
Superne montes irrigas. Opera Tua,
Tellus repletur ubere.
Foenum pecoribus, multiplex herbæ genus,
Obſequium ad humanum, creas.
Frumenta terra educis, & mortalia
Quod corda vinum mulceat.
Et ora olivum læta reddens unguine,
Ut panis intus roborat.
Alis alta campis robora, & Libani arduas,
Quas ipſe ſeviſti, cedros;
Paſſerculi illic nidulantur: & vaga
Abies Domus Ciconiæ eſt.
Dant tuta Cervis luſtra montes editi;
Cuniculis cavi ſpecus.
Dirimenda Lunam Tu creaſti ad tempora:
Sol novit occaſum ſuum.
Tenebras paraſti, unde extitit nox, confragas
Qua permeant ſylvas feræ,
Scymni Leonum in prædam biantes, ut ſuam
Sibi a Deo eſcam quæritent.
Orto viciſſim ſole, turmatim ſuæ

Can-

Conduntur in cubilia.
Tum vero ad artes, atque culturam Soli
Homines diurnam prodeunt.
Quanta opera Domine ſunt tua! omnia affabre.
Plena opibus eſt Tellus tuis.
Magnum hoc Mare, immenſiſque tractibus patens,
Vi piſcium innumera ſcatet:
Inſunt puſilla animantia, inſunt grandia;
Illac carinæ permeant.
Inuſitata vaſtitate Belluam,
Finxiſti, ut illic luderet.
Hæc cuncta ab uno Te expetant, ſuo ſibi
Ut tempore eſcam præbeas.
Te dante capiunt: Te manum ditem Tuam
Laxante, complentur bonis.
Vultum Tuum ſi averteris, hærent; ſpiritum
Si iis adimis, in cinerem fluunt.
Afflante rurſum ſpiritu exiſtent Tuo,
Faciemque renovabis Soli.
Domini perennet gloria: Ipſe fabrica
Se Dominus oblectet ſua.
Labefacta cujus Terra conſpectu tremit,
Monteſque tacti fumigant.
Cantabo Domino vitam in omnem; quandiu
Fuero, Deo pſallam meo.
Oratio illi grata ſit quæſo mea.
Dominus meum ſit gaudium.
Tollantur e terra impii, ut ne ſint quidem.
At tu Anime Domino plaudito.

ANte alias, quas Terra colit, quas alluit Æquor,
Quaſque Polo vides ex alto Sol aureus Urbes;

Urbs Venetum mediis pulcherrima ſurgit ab undis,
Regia Neptuni, ſtatio dulciſſima Nymphis;
Humida cui Thetys aſſurgit, & arida Tellus.
Illa cavo fundata Mari, caput ardua Cœlo
Molibus inſanis, & celſis turribus æquat
Mœnia, quæ tutos, & propugnacula reddant
Indigenas: ſtant Templa Urbem cingentia circum,
Summo erecta Deo, Divumque, hominumque Parenti,
Omnia, & una omnes ſub religione per annos.
Illa loci munita ſitu, Terraque, Marique
Imminet, & lentis Orbem moderatur habenis:
Namque opibus pollens terreſtribus, imperat undis;
Undarumque animos mollit, Pelagique furorem;
Et ſtans mole ſua, ſuſpenſo cærula nutu
Regna premit, Pontique immenſum temperat æquor.
Claſſe potens, Nerei coniux, Regina profundi
Puppe ſedet celſa, & ventorum flamina longe
Obſervans, ſumma cum maieſtate minatur
Gentibus, & trepida formidine littora complet,
Et quatit aſſiduis totum terroribus Orbem;
Fortunata, Deumque Italis data Numine Regnis.
Illa eadem ſe laude nova ſuper æthera tollit:
Ex illo, quo Terra die ſepta aere pendet,
Non fuit in latis Res unquam publica Terris,
Nec Regnum, quod perpetua ditione tot annos
Floruerit, dederitque ſuas ſua iura per Urbes:
Iam tempeſtates, iam dura pericula paſſa eſt;
Non unquam ſummerſa tamen; nunc altior auras
Carpit, & invicta ſulcat freta vaſta carina,
Contemnens imbres pariter, ventoſque furentes.
Et iam tempus erit, tantæ quo viribus Urbis
Parebunt, Terraque omnes, Undaque repoſtæ:

Sic

Digitized by Google

Sic Genius , ſic Fata loci , ſic Numina mandant ,
Sic & bellandi poſcunt , populoſque regendi ,
Quas clari retinent artes Patreſque , Civeſque ,
Ipſis ingenio Diis immortalibus æqui .

Ad Pompilium Amaſæum .

NE Tu immerentes , ne muliebribus
Manes paternos urge ululatibus ,
Neu tinge dulcem , qua fruuntur ,
Ambroſiam , lacrymis amaris ;
Amice . Vixit non ita Romulus ,
Ut iure luctus , vel querimonia
Poſt funus illum ſubſequatur ;
Dura velut mala contigiſſent
Vita cadenti . Reſpice , reſpice ,
Qua mente virtus ſit Patris inclyta
Latura Natum ſic remiſſum , &
Turpiter in lacrymis iacentem .
Idem tribunal nos manet , urnaque
Omnes ; beatus quem minimę premunt
Culpa ; abſolutum & rite Judex
Mittit ad Elyſiam quietem :
Qua dum ille latus perfruitur , Deos
Fruſtra laceſſis fractus , & impotens ;
Et voce compellas acerba
Fata tuis inimica votis .
Non Diis amicum eſt , optime Pompili ,
Ut quidquid illis eſt placitum ſemel
Nos improbemus ; non ea nos
Lege patres capit ima Tellus .
Scelus nefandum cęca Promethei

Aggreſſa

Aggreſſa mens eſt , dum nova corpora
Effingit ex limo , minaci
Iuppiter ore , fremenſque dixit :
At non inultum : dira neceſſitas
Armata vinclis , & iugo aheneo
Inſtabit illis , ſive ſceptra ,
Sive graves tulerint ligones :
Nec Lethi aduncas effugient manus
Collo imminentis , ſive perambulent
Telluris oras , ſive turgens
Per Mare , navim agitante vento .
Hęc Ille , iurans per Stygios lacus ,
Futura dixit : fruſtra igitur ferox
Queris reluctari Deorum ,
Quæ melius patiare , iuſſis .

Eloquentiæ laudes.

Ad Cornelium Muſſium Epiſc. Bitont.

NOn marmor Parium , non ebur Indicum ,
Nec quidquid Lybicis conditur horreis ,
Non auri rutilans lamina , clavibus
Aſſervata tenacibus ,
Corneli , Superum nos rapit ad Choros ,
Aut miſcet liquidi pocula nectaris ,
Idæus iuvenis qualia dat Iovi ,
Flaveſcente nitens coma .
Fortunæ ſiquidem munera barbaræ ,
Ut gliſcens Pelago Carpathio Notus ,
Ignavos animos ocyus obruunt ,
Fortes diſiiciunt ita ,
Ut nunquam a tumidis fluctibus enatent :

Non

Non ſi Peliaca præſidio ratis
Nitantur, potuit qua Mare turgidum, &
Robur vincere Colchicum.
Sed qua nos beat, eſt divitis ingeni
Vena, & poſſe graves pectoris edere
Partus, Mercurio dextro; & in omnium
Mentes, non ſine Gratiis
Furtim mellifluos ſerpere rivulos.
His olim rigidos artibus Orpheus
Demulſit lapides, & docuit feras
Junctas ludere quercubus.
His & Thebaicæ conditor arcis eſt
Dictus, qui ad ſtrepitum ducere tibiæ,
Atque Urbis potuit ſaxa ſequentia
Circumponere mœnia.
His Heros Pylius corda potentium
Inflammata Ducum, fata ſub Ilii
Sedabat quoties diſſidio gravi
Inter ſe, ut maris æquora,
Certabant, Zephiris acta, reflantibus
Euris. His te, ut olorem prope cernimus,
Linquentem fluvii prata Cayſtrii,
Verno tempore, lucida
Pennis præpetibus tangere ſydera,
Et dulci ſonitu magna palatia
Perreptare Deum, ſive tu ab arduis
Vibras fulmina pulpitis
Verborum, & ſtupidis auribus ingeris
Temet; ſive agili mente ſacros choros
Divorum penetras, ſanctaque numina,
Et myſteria non prius
Sic expreſſa, ſtylo non homini dato,

Nec

Nec quali manus eſt uſa Promethei,
Ignem qua atheriis ſedibus abſtulit,
Hic mortalibus exprimis:
Tanti eſt vis animi, & ſpiritus ignens;
Quo nil Dj melius, nilque ſalubrius
Conceſsere homini; ſtet modo, nec nimis
Audax mole ruat ſua.

Ad Galeatium Florimontium.

EX animo, Galatae tuis ſuaviſſime, chartis
Gratulor, & longum victuras auguror ævum:
Nam tractant de virtute, & de moribus almis,
Sermone egregio, ampullis, nugiſque relictis,
Queis aliquis fretus, tumiduſque, audaxque iuventa
Pervolitat titulos, veterumque excerpta Sophorum;
Cumque haud percipiat quicquã, improbat omnia demens,
Et libros facit ipſe novos opprobria ſecli.
Tu vero, Galatae alba veneranda ſenecta,
Qua tecum ipſe diu verſaſti pectore in imo,
Aſſiduo ſtudio priſca exemplaria volvens,
Nunc promis tandem, atque in librum digeris aureum:
Quem docti plauſu excipiunt, releguntque libenter;
Præcipue magnus Polus, quo doctior alter
Non eſt, aut melior, nec erit tempore longo.
Ipſe tuo Polus iuſſo, Galatae, libello
Ad menſam recitari, in Cœlum laudibus effert.
Ergo iure tibi, atque tuis, Pater optime, chartis
Gratulor, & longum victuras auguror ævum:
Cumque illis nomenque tuum, & tua gloria vivet.

Digitized by Google

SI quis, Olympiacæ miratus dona Paleſtræ,
Alipedi contendat equo, celerique quadriga
Declinet metæ compendia doctus habenis;
Vel iuvet immani potius decernere Cæſtu;
Vel collimet avi; rapidis vel curſibus Euros
Provocet, aut volucri ſpumantia marmora cymba
Pervolet; aut audax fulva luctetur arena:
Dulce illi eſt viridi redimitum tempora oliva
Efferri populi tergis, plenoque theatro
Si victor ſuper aſtra volet rumore ſecundo.
Si clypeos tractare libet; ſi Martis amore
Incenſus, rapiaris equo per tela per ignes,
Per denſas acies, Getulis qualis in arvis
Impavidus fremit ore leo, ferrataque vaſto
Agmina venantum aggreditur, frangitque cruentus
Excutiens cervice comas, hoſtilia tela:
Dulce eſt poſt cædes, capitis poſt mille pericla,
Poſt ferro domitas acies, populoſque rebelles,
Quadrijugo curru gemmis ſpectandus, & oſtro
Per populi plauſum roratis undique nimbis,
Florum, ſi ſcandas Tarpeias victor in arces;
Si videas duci, demiſſa fronte, Tyrannos
Ante tuum currum, populoque undante, quadrigæ
Segnius ire rotas, & equos conſiſtere turba,
Armorumque ſtrues, victoque ex hoſte trophæa.
Si cui pacato riſit Sapientia vultu,
Illius & doctos ſi non expalluit hauſtus:
Dulce eſt occultas rerum cognoſcere cauſas;
Qua coeant elementa fide, qua ſidera lege
Æternis defixa globis immota pererrent;
Qua vigil æthereos concinnet cura rotatus,
Temperet aſſiduis & decedentia certis

Tempora momentis , Solis , Lunæque labores ;
Quo latices veniant fonte , & cur flamina volvant
In mare præcipites undas ; quo carcere clauſa
Sollicitent Pontum ; teretes qua grandinis orbes
Parte Poli creſcant , rores , gelidæque pruinæ .
Quid referam quantos accendit laudis amores ,
Palladias rixas ubi miſcuit æmulus ardor ?
Si quem blanda iuvat docilis facundia linguæ ,
Magna parens Latiæque Togæ , mitiſque Senatus ;
Seu libet ætherei laudes extollere civis ;
Seu libet audentes lingua terrere minaci ,
Et rapidas , fonti , puroque ſimillimus amni ,
Mulcere eloquio commoti pectoris iras :
Dulce eſt ſuſpenſas mentes , lacrimiſque rigantum
Ora videre virum , fixumque in corde dolorem :
Aut ſi Pegaſeis liquidas e fontibus undas
Hauriat , & plenum Dircæi flumen Oloris
Ebibat , aut latices melior qua Mincius errat . . . .

Ad Apollinem

Ode .

Quam Ranutius Gherius , paucis immutatis , tribuit
Hippolyto Capilupo .

O *Iovis Magni ſoboles , decuſque ,*
Crineque intonſo , & pharetra ſuperbe ;
Applices aures precibus benignas ,
Pulcher Apollo .
Arte tu ſanas medicus ſalubri
Corporum morbos ; tibi nota quæque eſt
Herba ; tu ſortes regis , ac futura
Præcinis Augur .

Tuque

Tuque dum longe iacularis arcu ,
Territas Divos ; hominumque cœtus ,
At tua Matris tacitam pererrant
Gaudia mentem .

Tu novem Cęli moderaris orbes ,
Syderum Princeps , obienſque circum
Et mare , & terras , nitidoque Olympum
Lumine luſtras .

Sic novem praſtans cithara Camœnis ,
Dum vagis plaudunt pedibus choręas ,
Dulcia ęterno modulata plectro
Carmina dicis .

Sic refers , nigraque diem relatum
Nocte celas , ſcilicet ut quieſcat
Feſſa mens curis hominum , & diurno
Membra labore .

Tum tuis contra radiis refulgens
Candidam lunam mediis tenebris
Luce perfundis ; nitet illa gaudens ,
Splendet & una .

Lenta per te pampineis racemis
Uva dependens coquitur , rubetque
Purpura certans ; tibi plurimum ipſe
Debet Iacchus .

Quaque mortales miſeros aratro
Prima defixo docuit movere
Arua , & immenſi dare ſpem laboris
Semina ſulcis .

Concipit per te genitale ſemen
Terra , mox alvum gravidam relaxans
Parturit fruges , varioſque flores
Fata miniſtrat .

Hoc ſciens a te gravidas ariſtas
Expetit multis precibus colonus ;
Ut queat natos teneros , ſenemque
Paſcere matrem .

Supplices audi miſeros agreſtes ,
Ne fame heu dira pereant , ſituque
Horreat campus , penituſque ceſſet
Fructus aratri .

Tu quoque in Thracas metuendus arcu
Bella age ; & morbos procul hac ab urbe ,
Ut malis rurſus redeant fugatis
Tempora in aurum .

Imminet peſtis Latio , & ruina ;
En ferus Mavors ruit huc cruore
Italo aſperſus ; niſi nos ab alto
Aſpicis aquus .

Eripe e tanto Italiam periclo ;
Iulium ſerva innumeros in annos ,
Cui data eſt rerum merito ſacrarum
Summa poteſtas .

Huc ades lauro caput implicatus ;
Nos tibi ſacras ſtatuemus aras
Compotes voti , dabimuſque ſanctos
Thuris honores .

Taurus & lento redimitus auro ,
Cui modo erumpit tibi fronte cornu ,
Paſtus , & campis Latiis nitentes
Imbuet aras .

IOAN-

IOANNIS CASÆ
DESCRIPTIO PESTIS ATHENIENSIS EX THUCYDIDE L. 2.

PAucis diebus poſt horum in Atticam adventum, Athenienſibus morbus exortus eſt is, qui antea quoque alios locos invaſiſſe dicebatur, Lemnum, Regioneſque alias. Haud tamen tanta peſtilentiæ vis, tantaque hominum clades uſquam memorabatur fuiſſe. Nam neque medici, cum initio imprudentes curarent ægros, ſuppetebant, ipſique moriebantur plurimi, quo plurimi ad ęgros adibant; neque alia ars humana ulla, neque in Deorum ſupplicationibus, aut in vaticiniis, cęteri ſve hoc genus, auxilium inveniebatur: tandem, malo victi, deſierunt ea adhibere. Originem autem primum duxiſſe dicitur ex Æthiopia, quæ ſupra Ægyptum eſt: mox in Ægyptum, ac in Libyam deſcendit, atque Perſarum Regis Terræ plurima in loca. In Athenienſium autem Civitatem irrupit extemplo, atque homines in Piræo corripuit, ut dicerent illi quidem Peloponeſios venenum in puteos deieciſſe, neque dum .n. fontes ibi erant: deinde autem in ſuperiorem Civitatem pervenit, multoque iam plurimi moriebantur. Dicant igitur Medici, aliique, ut quiſque ſentit, qua potiſſimum ex re ortum eum eſſe veriſimile videatur, cauſaſque, ex quibus tanta rerum commutatio facta ſit, inveſtigent. Equidem, qualiſque is fuerit morbus narrabo; cumque ipſe eo affectus fuerim, laborantibuſque aliis adfuerim, ea, quibus is, ſi forte aliquando rurſus inciderit, agnoſci poſſit, oſtendam. Conſtat igitur eum annum, quantum ad reliquas attinet ægritudines, fuiſſe omnium ſaluberrimum; ſi quis tamen aliis morbis tentaretur, in hunc ipſum 1. delabebatur: alios vero, nulla cauſa antecedente, ſed repente valentes, primum quidem

capitis

1. Secernebatur

ſingulis incidebat, quam ut tolerare cum hominis natura valeret; tum hoc uno vel maxime oſtendit, quam prorſus ab omni conſuetudine res quędam eſſet abhorrens, cum volucres, quadrupedeſque, quicumque hominem attingere ſolent, tot inſepultis cadaveribus iacentibus, aut ad ea non accederent, aut, ſimul atque deguſtaſſent, morerentur; clarumque eius rei argumentum eſt, quod eæ volucres, neque circum ipſa cadavera, neque uſquam alio in loco apparebant; multoque ea res in canibus, utpote una nobiſcum viventibus, intellecta eſt.

Ac morbi quidem, ut multa, eaque fœda omittam, quomodo alios aliter vexarit, ſpecies omnino huiuſmodi erat; neque per illud tempus aliæ ullæ forte erant ægritudines, & ſi qui tamen ægrotabant, in hanc decidebant. Moriebantur autem multi negleĉti; multi quoque egregie curati; neque etiam aliquod conſtabat medicamentum, quod prodeſſet adhibitum; quod .n. alios iuvabat, idem aliis adhibitum nocebat: neque ullum, aut tam valens repertum eſt corpus, aut tam imbecillum, quod huic malo ſufficeret, ſed corpora omnia, quæcumque tandem adhiberetur curatio, tollebantur. Erat autem illud in primis grave, quod, ut quiſque ægritudinem ſenſerat, animo concidebant; cum .n. continuo mentem deſperatio occupaſſet, eo ſeſe magis abiiciebant, neque retinebantur: cumque alii alios curarent, 1. repleti morbo, pecudum more, interibant. Ex qua re maxima eſt orta pernicies: etenim, ſive experterriti non adibant inter ſe, ſolique relicti peribant, multæque exinanitæ domus ſunt inopia medicorum; ſive adibant, contagione contaminabantur; præcipueque ii, qui virtutem aliqua ex parte profiterentur; verecundia .n. adducti, ad amicos introibant, neque ſibi parcebant; nam etiam decedentium propinqui, malo victi, lugere iam illos deſierant. Sed illos in primis, & morientium miſerebat, & ægrotantium, qui ipſi ex eo morbo

1. ἕτερος ἀφ᾽ ἑτέρου θεραπείας ἀναπιμπλάμενοι.

morbo convaluerant ; tum quod in ſe antea ipſi eſſent experti, tum quod iam erant in tuto : nemo .n. eo iterum oppreſſus eſt, ut quidem interiret. Itaque fortunati aliis videbantur, ipſique læti extemplo erant, & in poſterum quoque levi quadam ſpe tenebantur, fore ut nullo iam morbo interirent. Ad hæc mala illud etiam acceſſit : premebantur multitudine ea, quam pavor in urbem compulerat ; nec vero levius ii ipſi, qui intra mœnia confugerant ; nam cum eos tecta deficerent, in anguſtiſque tuguriis per id anni tempus manerent, fœdæ cladis omnia replebantur, iacebantque continenter cadaveribus mortui continuati, volutabanturque in viis, & propter aquæ deſiderium, circum fontes ſemimortui. Sacræ etiam ædes, in quibus divertebantur, refertæ cadaveribus erant ibidem mortuorum ; malo .n. coacti homines, cum quid facerent incerti eſſent, eo ſe convertebant ; ut ſacra pariter, atque prophana negligerent ; perturbatæque leges ſepulchrorum erant, quibus antea uſi fuerant. Sepeliebant igitur, ut quiſque poterat ; multique ad impudentem ſepulturam confugiebant, propriorum inopia ſepulchrorum, propter multitudinem illorum, qui antea deceſſiſſent : alii enim prævenientes, in alienum rogum cum ſuum mortuum intuliſſent, incendebant : alii, ardentibus aliis, ſuperiicientes quem ipſi ferrent, diſcedebant : fuitque initium morbus hic civitati diſſolvendarum legum ; facilius .n. audebant ea, quæ interdictum erat, ne ad libidinem fierent. Cum enim volubilem commutationem cernerent, quod beati, locupleteſque repente morerentur, quique ſumma modo fuerant in egeſtate illorum bona habebant, feſtinandum eſſe ſtatuebant, ut fruerentur ad voluptatem, & rem, & corpus in diem habere ſe rati. Neque vero in rebus honeſtis ut elaborarent, ſtudebant, quiſque incertus .ſ. an priuſquam id conſecutus eſſet, occumberet ; quidquid autem iucundum uſquequaque ſcirent, aut omnino lucrum haberet, id honeſtum eſſe, utileque ſtatuebant. Deorum autem neque metus, nec hominum

lex

lex ulla retinebat, hos quidem nihil referre arbitrati colerent ne; an non, cum omnes pariter pereuntes viderent: peccatorum autem quoniam nemo erat, qui tandiu victurum ſe ſperaret, ut iudicium fieret, pœnam minime pertimeſcebant: multo autem maiore ſe pœna multatos eſſe exiſtimabant; quæ cum impenderet, antequam ea accideret, æquum eſſe vitæ commodis frui. Tali Athenienſes caſu premebantur, cum intra muros homines morerentur, & extra vaſtaretur ager. Veniebat autem in mentem inter hæc mala, ut fieri ſolet, eius verſus, quem pridem editum ſeniores dicebant.

1. *Advenient Dores bellumque, famemque ferentes.*

Advenient Dores bellum, morbumque ferentes.

Fuerat igitur controverſia, quod nonnulli exiſtimarent a veteribus eo verſu nominatam eſſe non peſtilentiam, ſed famem. Sed merito nunc quidem vicit nominatam eſſe peſtilentiam; ad præſentia enim mala veterem memoriam homines referebant. Quod ſi poſthac aliud incidat Doricum bellum, fames forte fortuna cum ſit, ut res feret, ita canent. Redierant etiam in memoriam illius oraculi, qui non erant ignari, quod editum Lacedæmoniis eſt; ſciſcitantibus .n. illis de bello, oraculum datum eſt: ſi ſumma vi bellum inferrent, victuros eſſe; ſe ipſum quoque opem dixit laturum. Haud igitur diſſimilia huic oraculo, quæ acciderant, exiſtimabant. Ubi autem in Atticam Peloponenſes invaſerunt, continuo exorta peſtilentia eſt: Peloponeſum autem haud magnopere attigit: vexavit autem Athenas quidem in primis; deinde frequentiſſima quæque loca . . . . memoratu digna . . . . .

1. Ἥξει Δωριακὸς πόλεμος, καὶ λοιμὸς ἅμ᾽ αὐτῷ.

PLATONIS MENEXENUS,

SIVE EPITAPHIUS;

AUT ORATIO FUNEBRIS.

DIALOGI PERSONÆ.

SOCRATES, ET MENEXENUS.

SOcr. A Foro, an unde Menexenus? *M.* A Foro, Socrates, atque adeo a Curia. *S.* Quid tu autem in Curia? Num, abſoluta ſcilicet eruditione; ac Philoſophia, ut qui ſatis iam inſtructus tibi videris, ad maiora convertere te cogitas? Nobiſque ſenioribus iſta ætate præeſſe aggrederis; eoque ad Rempublicam acceſſiſti, ne veſtra unquam domus ſufficiendis nobis cuſtodibus defatigetur? *M.* Si quidem tu permittis, Socrates, atque ſuades præeſſe me, præſto fuero: ſin minus, haud faciam. Sed nunc quidem eo ad Curiam veneram, quod in Senatu delectum iri acceperam, quinam de mortuorum laudibus diceret; iuſta enim facturos ſcis, *S.* Scilicet: ſed cuinam decretum eſt? *M.* Nulli: nam in craſtinum res dilata eſt. Archinum tamen, aut Dionem, puto, deligent. *S.* Profecto, Menexene; haud multum abeſt, quin in prælio occidere pulchrum ſit; nam, & quamvis pauper quis occidit, magnificum tamen, ornatumque ille funus adipiſcitur; laudatur etiam, tametſi nequam eſt, a ſapientibus hominibus, idque non temere, ſed multo ante oratione parata; qui eo uſque pulchre laudant, ut ſuis, alieniſque laudibus unoquoque ornando, tum oratione pulcherrima quadam verborum varietate illuſtranda, animos noſtros deliniant, dum & Civitatem omni genere laudum celebrant, & eos, qui in prœlio interfecti ſunt. Addunt etiam maiores, qui olim fuerunt, noſtros univerſos, ipſoſque adeo nos, qui ſuperſtites adhuc. Quamobrem, Menexene, equidem valde mihi magnificus videor, cum

ab iis

ab iis laudor : itaque ſemper adſum , auſculto , permulceor ; videor enim mihi repente generoſior fieri , maiorque , & pulchrior . Et quoniam fere ſolent peregrini aliquot homines , una nobiſcum , ad audiendum convenire ; iis igitur repente me iacto ; etenim illi ipſi eodem modo animo mihi videntur affici , ut me , & Civitatem admiratione magis dignam exiſtiment , oratione permoti , quam antea perſuaſum haberent : qua quidem in elatione triduum , aut eo etiam diutius perſevero ; adeo modulata oratio , ſonuſque in aures ab Oratore infunditur meas . Itaque quarto , aut quinto vix demum die in memoriam mei redeo , ſentioque , ubi terrarum ſum : tantum eſt Oratoribus in noſtris artificium , ut ad id uſque tempus Beatorum mihi pene inſulas ſim viſus incolere . *M.* Semper tu quidem , Socrates , Oratores irrides . Verumtamen equidem exiſtimo , cui Senatus laudationem decreverit , ei haudquaquam facile ſuppetere poſſe , quæ dicat ; ſub ipſam enim dicendi diem Senatuſconſultum fiet ; ut prope cogatur ex tempore dicere . *S.* Quomodo iſthuc ? Habet enim unuſquiſque eorum paratas orationes . & tamen ne ſubito quidem dicere huiuſmodi de rebus difficile eſt : etenim ſi , aut apud Peloponeſios ornandi Athenienſes forent , aut apud Athenienſes Peloponeſii , bono , claroque opus eſſet ad perſuadendum Oratore : ubi vero inter eos ipſos periclitatur quis , quorum de laudibus prædicat , haud magni negocii videtur eſſe , accommodate dicere . *M.* Ita iſthuc tibi videtur , Socrates ? *S.* Mihi quidem hercle . *M.* Quid te te opus ſi ſit , tibique Senatus decernat , putaſne te idoneum eſſe qui dicas ? *S.* Atqui me quidem idoneum ad dicendum eſſe nihil mirum eſt , propter vim dicendi , cui Magiſtra haud ſane ignobilis obtigerit , a qua , cum multi alii , bonique Oratores , tum is , qui omnibus antecellit , Pericles Xanthippi filius eruditus eſt . *M.* Quænam ea eſt ? An ne Aſpaſiam dicis ? *S.* Iſtam ipſam , Connumque Metrobii filium ; hos enim duos Magiſtros habeo , canen-

Ii 2 . di hunc ,

di hunc, illam dicendi: qui igitur ad hunc modum ſit inſtitutus, in eo dicendi facultatem ineſſe nihil mirum. Sed tamen etiam aliquis, qui deterius, quam ego, eruditus ſit, ac muſicam quidem, vel de Lampro didicerit, Rhetoricam vero a Rhamnutio Antiphonte, is, ſi de laudibus Athenienſium apud Athenienſes dicat, placere facile poſſit. *M.* Sed orandum tibi ſi ſit, quidnam haberes, quod diceres? *S.* Per me quidem ipſe fortaſſe nihil: Aſpaſiam autem audivi heri, cum orationem componeret, quæ ad horum ipſorum Buſta diceretur; acceperat enim idem, quod tu dicis, decretum iri a Senatu, qui diceret: itaque partim ex tempore perſecuta eſt, quæ dici oporteret, partim cum meditata antea fuiſſet, eo opinor tempore cum laudationem illam compoſuit, quam Pericles ad Buſta habuit, ex ea igitur nonnullas ſententias conglutinavit. *M.* Viſne igitur memorare, quę ab Aſpaſia dicta ſunt? *S.* Sit modo fas: edidici enim de illa; atque adeo prope factum eſt, ut vapularem, cum oblitus eſſem. *M.* Quid cauſæ igitur eſt, cur eam non recitas? *S.* At metuo, Magiſtra ne mihi ſuccenſeat, ſiquid eius orationem efferam. *M.* Haud faciet, Socrates: verum amabo te, recita; pergratiſſimum enim mihi feceris, ſive tu Aſpaſiæ, ſive alterius cuiuſvis dicas. Dic modo. *S.* At tu fortaſſe me irridebis, cum hoc ætatis ludere etiam nunc me videbis. *M.* Minime vero: Verum age, dic. *S.* Gerendus quidem tibi mos: nam ſi nudum ſaltare iubeas, propemodum obtemperem, ſoli enim ſumus. Auſculta igitur: Ad hunc enim fere modum ab ipſis mortuis dicere exorſa eſt.

Res quidem a vobis habent hi iam, quibus digni ſunt; eaſque cum aſſecuti ſunt, quod iter illis fato datum eſt, id cum publice a Civitate, tum privatim ab amicis deducti inierunt. Reliquus eſt autem verborum honos, quem & haberi hiſce lex iubet, & debitus eſt; nam recte facta, cum pręclare dicuntur, iis memoriam, honoremque, qui ea geſſerunt apud eos, qui ea audiunt, pariunt.

riunt. Ea igitur oratione opus eſt, qua & mortui digne laudentur, & ſuperſtites benigne moneantur; & quæ liberos quidem, & fratres ad eos imitandos hortetur; parentes autem, maioreſque, ſi ſuperſunt, conſoletur. Quænam igitur nobis eiuſmodi exiſtet oratio? Aut unde recte exordium capiemus de virorum fortium dicendi laudibus, qui dum vixerunt, propinquis, pro ſua ſumma virtute, gaudio fuerunt, & ſuam mortem cum viventium ſalute commutarunt? Mihi quidem ſic videtur, quemadmodum rerum natura poſtulat, ita decere eos laudare, ut natura viri boni, forteſque effecti ſunt. Boni autem effecti ſunt propterea quod a bonis ortum habuerunt. Illorum igitur nobilitatem laudemus primum: deinde educationem, & diſciplinam; poſtea eorum res geſtas demonſtrabimus, pulcherrimas illas quidem, maximeque dignas, quæ a tali genere, diſciplinaque orirentur. Atque in horum nobilitate illud eſt primum: quod authores generis habent non advenas quoſdam, aut peregrinos, ſed eos, qui ex hac ipſa Terra ſati ſint, ac geniti, ut veram, germanamque Patriam incoluerint, ac non, ut alii, a noverca, ſed a parente eadem, quæ eos genuerit Terra, alti, eductique ſint; ab eademque nunc excipiantur mortui, condanturque iiſdem in locis, ubi nati ſint, ubique habitaverunt. Eam igitur ipſam horum procreatricem ornemus primum: ſic enim horum quoque nobilitas ornabitur; digna vero regio, quæ ab univerſo hominum genere, nedum a nobis laudetur, multis illa quidem de cauſis; ſed illud primum, ac maximum, quod ea Diis immortalibus cara eſt. Teſtatur hoc Deorum inter ſe de ea concertantium lis, ac iudicium: quam igitur Dii laudarint, qui dubium eſſe poteſt, quin ea univerſis ab hominibus vere laudetur? Proxima vero eius laus illa eſt merito; eo enim tempore, quo tellus animantia, omniſque generis feras, ac pecudes edidit, & procreavit, noſtra tum Terra a partu ferarum belluarum immunis, puraque fuit, ex omnibuſque animantibus hominem ſibi delegit, quem pa-

reret,

reret, qui & intelligentia reliquos antecellit, & ſolus iuſtitiam, & Deum agnoſcit. Maximo autem argumento eſt edidiſſe hanc Terram ipſam ex ſe Maiores noſtros; omnia enim quæcumque pariunt, eadem etiam cibum fœtui ferunt alendo accommodatum: quo etiam mulier, quæ vere peperit, queque partum mentita eſt, deprehenditur, cum alimenti ſcilicet fontes, quos partui præbeat, nullos habet. Id igitur ſignum Terra hæc mater noſtra præſefert; oſtenditque homines ex ſeſe genitos eſſe; ſola enim, primaque eo tempore propriam homini eſcam tritici, hordeique frugem extulit, quibus optime, facillimeque hominum genus alitur, utpote quæ vere id animal ex ſeſe peperiſset. Æquum eſt autem plus hęc argumenta fidei in Terra habere, quam in Muliere: neque enim Terra graviditate, & partu Mulierem eſt imitata, ſed Terram Mulier. Neque vero obſtitit invidia, quin eas fruges per alias terras diſtribueret. Præterea oleum, quod laborum liberis ſuis eſſet levamen, protulit: quibus quidem a ſe altis, augeſcentibuſque, & pubeſcentibus gubernatores, magiſtroſque Deos propoſuit, quorum nomina nunc quidem omittere decet. Tenemus enim a quibuſnam, cum quotidianæ vitæ artes primum edocti ſumus, tum vero a quibus armorum ad tutandos fines uſum accepimus. Sic itaque orti, atque educati horum Maiores Rempublicam inſtituerunt, de qua breviter me dicere operæ pretium eſt.

Eſt enim Reſp. hominum educatio; bona quidem bonorum, contraria improborum. Quapropter neceſſe eſt, ut oſtendamus bona in Rep. Maiores noſtros eſſe educatos, eoque, cum ipſos horum mortuorum Parentes, tum hos, qui nunc ſunt, probos eſſe. Nam & olim Remp. optimates tenebant, & iidem nunc obtinent, uſique ſumus magna parte eodem propemodum Civitatis ſtatu; ſed eum alii, quaſi populus rerum potiretur, ita nominarunt, alii ut cuique libitum eſt. Revera ea eſt Reip. noſtræ forma, ut Optimates bene

apud

apud multitudinem audientes principes ſint Civitatis. Sunt enim apud nos ſemper Reges, iique partim certo quodam e genere, ac ſtirpe, partim vero ſuffragiis fiunt; ſed omnis Reſp. propemodum in multitudinis poteſtate eſt, & Magiſtratus, poteſtatemque omnem optimo deinceps cuique mandat: neque quiſquam propter inopiam, paupertatemve, aut generis obſcuritatem repellitur; neque propter ea, quæ iis contraria ſunt, ullo in honore habetur, quemadmodum evenire aliis in Civitatibus ſolet; ſed una, eademque ratio eſt: qui prudens, qui bonus viſus ſit, ille plurimum poteſt, ille imperat. Ac nobis, Reip. ad hunc modum conſtitutæ cauſa, eſt par, atque eadem noſtrum omnium origo. Aliæ enim Civitates ex vario, atque inæquali hominum genere conſtant; itaque ipſæ quoque Reſp. minime æquales ſunt; atque aut Tyrannis exiſtit, aut paucorum dominatus ſit, atque ita in Civitate degunt, ut habere alii ſeſe ſervos cenſeant, alii viciſſim dominos. Nos vero ab una, eademque matre procreati germani fratres, neque ſervire æquum cenſemus, neque dominari, naturaliſque originis ęquabilitas, iuris quoque ęquabilitatem quærere nos cogit; atque nullam aliam ob rem alii aliis inter nos ſuccumbimus, quam propter virtutis, aut prudentiæ opinionem. Pręclaro igitur ortu, ſummaque in libertate educati horum Maiores, iique adeo ipſi, multa, eaque illuſtria, cum publice, tum privatim facinora ediderunt, cum exiſtimarent pro libertate oportere Gręcos cum Gręcis pugnare, & cum Barbaris pro univerſa Gręcia.

Eumolpo igitur, atque Amazonibus in noſtros fines exercitum ducentibus, aliiſque etiam ante ex tempore quemadmodum reſtiterint; quoque modo Argæis adverſus Cadmæos ſuppetias tulerint, & Heraclidis contra Argæos, pro rerum magnitudine, cum tempus breve eſt ad narrandum; tum vero Poetarum voce, & cantu horum virtus memoriæ prodita eſt, atque apud omnes gentes celebratur......

IOAN-

publice conſtituebant: eum quidem potiſſimum, qui ingenio, atque eloquentia in Civitate excelleret plurimum; ut eorum beneficium, non modo ſingulorum Civium memori animo includeretur, ſed etiam publica auctoritate, tamquam loquentis Civitatis voce, ac præconio teſtatum eſſet; neque vero laudes unius ætatis ſpatio terminarentur: pius vero mos, nec tantum gratus, ſed etiam prudens, verèque dignus, qui coleretur Athenis. Primum enim ad Propinquorum mitigandum dolorem, deſideriumque leniendum honos hic illis mortuis habitus dulcis, iucundusque in primis; cum exaudiret unuſquiſque ſuis, aut Parentibus, aut Liberis, aut Propinquis, Neceſsariiſque ipſam ſua pene voce, atque ore Rempublicam gratias agentem, omniaque ſe illis ſumma debere non fatentem modo, ſed libentiſſime etiam, atque honorificentiſſime prædicantem. Deinde quales, quantaſque vires ad eius, quæ ſuperſtes eſset; iuventutis ſtudia, virtutemque excitandam, augendam, inflammandam, habuiſse exiſtimamus laudationem illam, tanta in celebritate, tantaque in frequentia, quantam ex univerſa Græcia Athenas per eos dies, audiendi ſtudio, confluere ſolitam eſse accepimus? Nam non modo quaſi fructus virtutis eſt gloria, ſed etiam tanquam fibra, ſemenque, quo gigni, quoque niti ea, & augeſcere conſueverit: neque vero veluti ſplendorem ſolum, & lumen laus diffundit, & prædicatio, ſed quaſi ſcintillam etiam, ignemque admovet, unde conflari, incendique virtus ſoleat. At noſtris civibus, qui crudeliſſimo, atque immaniſſimo hoſti Italiæ ſigna inferenti, ſuis corporibus aditum obſtruere voluerunt; cum privatim quidem nemo fere tam durus, ac ferreus fuerit, qui non eos, ſi non lacrymis, & fletu, at dolore ſaltem, & deſiderio proſequeretur, publice honos nullus eſt habitus. Quid igitur ne, ſi horum quidem beneficio ſuam hoc Imperium maieſtatem obtinet; ne, ſi Italia libertatem retinet; ne, ſi nos dignitatem; ne, ſi cives liberos ſuos, Rem patriam ſalvam, atque incolumem habeamus,

Primum igitur communis hęc horum omnium mihi ſeſe parens offert, eademque altrix Italia, quę cum ſpeciem mihi ſuam, omnium quaſcumque Orbis terrarum regiones continet pulcherrimam, amœniſſimamque aperit, tum frugibus, & vario fructuum genere feta ſummam quamdam rerum omnium ubertatem oſtentat, & copiam. Eadem puro, temperatoque Cœlo circumfuſa, optimo tamquam habitu valens, ſalubriſque nitet, ac floret, facile ipſa ut ex forma, ac figura, id, quod eſt, omnino appareat, Terram hanc non modo nutriendis, atque educandis, ſed etiam pariendis hominibus præcipue a Deo conſtitutam eſſe, ac deſignatam. Itaque nulla unquam regio hominum eſt feracior, atque fertilior. Et quoniam non ubertas ſolum, fecunditaſque agrorum vim, ac naturam indicat, ſed earum in primis rerum, quas ferunt, ſuus ſapor, ſuccuſque, & natura minime contaminata, incorruptaque, & integra; neque illud laudatur Solum, e quo vel ſumma in abundantia ortę fruges, a ſeminibus tamen tanquam degenerarunt; hac quoque in laude præſtat, atque excellit Italia: ſunt enim noſtra ingenia pura, ſincera, integra, pla neque humana: nihil eſt immanitatis, nihil feritatis, nihil barbarię admiſtum: Itaque ea ineſt in moribus noſtris dulcedo, & ſuavitas, & manſuetudo; eaque eſt noſtri cultus, atque elegantiæ, diſciplinæque apud exteras nationes opinio, & fama, ut illi apud ſuos probentur maxime, qui apud nos commorati ſint diutiſſime: quemadmodum enim res eſt, ſic exiſtimant, ſi quid eorum in moribus pingue forte ſit, aut aſperum, atque atrox, id conſuetudinis noſtræ ſuavitate, & temperatione expurgari, expolirique, & leniri. Itaque tamquam ex humanitatis gymnaſio, ſic ex Italia, quaſi degenerantis animi depravatione ſublata, humanamque edocti naturam, noſtra manſuetudine, ac venuſtate imbuti, mutati ſane ad ſuos redeunt: etenim eſt omnino ſermo, non ut aliarum gentium, noſter aſper, atque inconditus, ſed dulcis, aptuſque, ut & ad familiares amicorum congreſ-

ſus, ſermoneſque, verba lecta ſuppeditent, & dulcia; neque iam ad ſcribendum, vel de graviſſimis quibuſque rebus, ornamenta deficiant: tum vero animus tractabilis, & clementiæ, manſuetudinis, humanitatis plenus. Itaque cum ad cæteras Regiones, obeundi negocii cauſa, neceſſitate coacti, homines accedant, in Italiam voluptatis, atque animi cauſa, peregrinantur. Quæ eſt enim Tellus peregrinorum amantior, quod omnium gentium tam fidele, tam liberale, tam iucundum eſt hoſpitium, quam Italia? Tum vero ingenia noſtrorum non modo magna ſunt, atque acria, & peracuta, verum etiam, quod reliquis in nationibus deſiderari interdum ſolet, veluti decora, aptaque, & concinna. Quid eſt enim, quod ingenii facultate aliqua, aut excogitari, aut excoli, exornarique poſſit, in quo noſtri homines non principes, & tamquam extiterint architecti? Mitto enim artium minus liberalium Magiſtros, quorum eſt ingenio, atque artificio ſic Italia omnis exornata, & colluſtrata, ut exterarum nationum oppida ſi quis cum noſtris conferat, non ea oppida, ſed agreſtium, montanorumque pagos dicturus ſit. Sed ut hos, quandoquidem aliò properat orationis meæ curſus, miſſos faciam; quid litterarum, atque humanitatis ſtudia, liberaliumque omnium artium, ac diſciplinarum cultus? Nonne apud nos ſemper viguit plurimum? Quid eſt autem homine dignius, quam litteræ? Quarum quidem fructus, ac iucunditatis ſi qui ſunt, quibus non contigerit, ut partem aliquam guſtarent, atque perciperent, ii non carere ſeſe ornamento, aut delectatione tantum aliqua exiſtimare debent, ſed neceſsaria etiam re quadam, atque inſtrumento virtutis uno omnium maximè opportuno. Nulla eſt autem natio noſtra eruditior, ſive graviora illa Philoſophiæ ſtudia expetimus, ſive hanc, quæ cum maxime neceſsaria ſit, ſummam etiam habet oblectationem, eloquentiam requirimus. Ac eos quidem, qui unis è noſtris plures, quam è reliquis omnino omnibus nationibus in Philoſophia cum floruerint,

Italiæ

Italiæ nomen ſapientiæ, ingenii, litterarum gloria illuſtrarunt, ſane commemorarem, niſi hoc ipſo in Conventu, atque adeo in iſta veſtra poſt hominum memoriam ornatiſſima, clariſſimaque Corona adeſſent ii, qui hoc in genere ſuo ſplendore reliquorum omnium laudibus offecerunt, & gloriæ luminibus obſtruxerunt; qui & veterem eius artis rationem iam conturbatam, & prope ſubverſam emendaverunt, ac reſtituerunt, & ad Græcorum antiquiſſimam diſciplinam aberrantes alias nationes revocaverunt. Iam vero eloquentiæ hæc Tellus ſemper habita eſt domicilium, vel germana potius Patria. Sed vetera me oratione mea perſequi nihil attinet, cum & tam multa ſint, quæ commemorem recentia; ac prope quotidiana, & illa ſcilicet nota ſint, atque illuſtria. Tanto igitur hanc quidem artem coluimus ſtudio, itàque noſtris ingeniis, tamquam liquidiſſimis à fontibus irrigavimus, ut nihil omnino poſſit eſſe floridius, nihil fertilius, nihil uberius, aut fructuoſius. Poetarum vero gloria, quos quidem, ſi non ſanctos ſummo in honore habuiſset antiquitas; nunquam Muſas Iove natas, quem Deorum Principem, atque adeò Parentem arbitraretur, credidiſset, quanta apud nos ſemper eluxit! Quo quidem in genere noſtrorum ingenia admirari equidem ſatis nequeo; cum enim olim Barbarorum omnium tamquam alluvio, fato quodam in Italiam redundaſſet, qua oppreſſa pene mergeretur; cumque omnium bonarum artium diſciplinæ, magiſtris aut cæſis, aut pulſis, iacerent in tenebris, teterrimaque in colluvione verſarentur omnia, atque in primis latinę veteres illæ penitus obmutuiſſent litteræ, ac nova rerum prope eſſent cudenda vocabula, eouſque multum natura valuit, eoque uſque pervicit omnia, ut tot, tantiſque in anguſtiis, novum hoc tamen pepererit carminum genus hetruſcorum, quo nihil, niſi me mea fortaſſe Patriæ caritas, amorque fallit, humanis auribus accidere poſſit ſuavius, aut modulatius. Ac Italica quidem Poeſis, non ut Græcorum demum ingraveſcens, bonos, nobileſque

Auctores

mihi eſſe duxi, eas ut vobis dimetirer, idque ipſum grandi quadam menſura, ne longius ſcilicet fiat, vel potius, ut ſit modus, finiſque. Itaque non mea mihi præclariſſima Patria nominatur; non ea, quæ mihi coniunctiſſima eſt, quæ me excepit, aluit, erudiit Bononia excitatur; non hæc Urbs commemoratur; non Venetiæ appellantur; quam quidem Urbem, ſi conſpicata modo eſset Antiquitas, quibus, Dii boni, eam laudibus extuliſset! Quibus eſset clamoribus, atque admiratione proſequuta! Neque enim opinor in ea prædicanda, monumentiſque litterarum prodenda, & mandanda, ad quotidianum hominum ſenſum, conſuetudinemque dicendi reſpicere contenta eſset; ſed Deum credo aliquem ex profundi cavitate, ac latebris excitaſset, eumque divina illa tecta ſtruentem, ac fabricantem feciſſet: qui tametſi nullus ſcilicet unquam fuit, tamen ſi ſit, aut eſſe ſi poſſit, nullum illi omnino attribui munus illa Urbe præclarius potuit. Verum nos ſuam veteribus vel vanitatem, vel iactationem concedamus; Chriſtianam ipſi modeſtiam, ac veritatem retineamus: præſertim cum ea, quæ vere dici, & commemorari illa de Urbe poſſunt, plus etiam in ſe admirationis habeant, quam illæ ipſæ commentitiæ veterum fabulæ. Quid enim poſſit eſſe admirabilius, quam mediis prope in fluctibus tanta Urbs excitata, atque extructa? Cuius quidem opifex, atque ædificator Urbis haud equidem poſſum dicere, cum in eam cogitationem animum penitus intendo, quonam potiſſimum artificio, novo certe, ac divino, arenas, undaſque Maris, res duas maxime infirmas, atque inſtabiles, ſtabilire, & confirmare aggreſſus ſit. Quid porrò tam novum, atque inauditum, quam cum natura comparatum eſſet, omnes ut animantes, aut terreni ſimus, aut aquatiles, atque homini certe terra attributa ſit; repertos eſſe, qui quaſi ancipites in utraque ſede vivere inſtituerint, atque didicerint? Atque hæc quidem tum vere a me dicuntur, tum etiam libentiſſime prædicantur: multa enim habet

illa

atque fortiſſimos, ſemper certe paratos; atque inſtructos; claſſem quidem tantam, tamque ornatam, atque eum triremium numerum, quem ne univerſa quidem Chriſtianorum, ut ita dicam, natio omnis ſi conveniat, vireſque ſuas, conatuſque omnes in unum ſi conferat, ædificare, atque inſtruere poſſit, quantas una illa Urbs paratas habet, ſemperque habuit. Quo quidem, præclariſſima Civitas, præſidio non ab hac Terra modo cædem, depopulationem, vaſtitatem, perniciem, excidionem, flammam depuliſti; verum etiam ex ore, ac faucibus, cruentiſque adeo è viſceribus impotentiſſimi, atque immaniſſimi hoſtis Illyricum, Corcyram, Cyprum, Cretam eripuiſti, & conſervaſti. Sed illa quidem vetera: hoc autem novum, ac recens, quale, quantumque tuum extitit univerſam in Rempublicam beneficium? Quod non communi hominum conſuetudine, præſentem amplexa quietem, pacem, tranquillitatem, otium adamaſti, cumque poſſes, diutiſſime retinere ſtatuiſti; ſed priſtina tua virtute uſa, commune ad incendium, cum privatim quidem nulla ad te eius flammæ ſcintilla deferretur, tanto tuo periculo accurriſti, ut id, niſi brevi reſtingueretur, teipſam omnium primam arſuram, & conflagraturam eſſe certo ſcires. Sed iam revocandus eſt orationis meæ curſus, atque in eam viam, de qua paulum, Venetiarum cauſa, deflexímus, convertendus; tametſi minime fuit iniquum aliquam hius laboris noſtri, quantuſcumque tandem eſt, ſeorſum nominatim partem ei Civitati attribui, quæ graviſſimi, ac periculoſiſſimi belli maximam ipſa ſibi privatim partem depopoſcerit, ſuſceperit, pertulerit. Sed ut in viam redeamus, atque illud, quod initio vere a me dictum eſt, confirmemus, ac repetamus: maxime præclaram, atque illuſtrem originis ſuæ ſtirpem habet exercitus noſter, qui in hoc Solo ortus ſit, ac procreatus; cuius quidem proprium ſit, ut veram, planeque germanam hominum frugem efferat, quodque humanitate, non adventitia, ſed innata utatur. Quod quidem Terræ, ac

ſtirpis naturale bonum, roburque Italiæ pubes lectiſſima cum retineret, atque adeo voluntate, ac ſtudio auxiſſet, atque exercitatione, & uſu excoluiſſet, plerisque Mortalibus inſitam vitæ cupiditatem ſic exanimavit, convulſit, atque excidit, ut ſumma alacritate, ſummoque ardore Patriæ dignitatem ſua cum pernicie commutarit. Quamquam privatim quoque militum noſtrorum nobilitas habet auctores claros, atque illuſtres, quorum cum virtutem viri fortes, natura inſitam, animo conceptam, ſtudio ac voluntate propoſitam ſemper habuiſſent; aſſidua vero recordatione prope præſentem intuerentur; facta etiam ſunt imitati. Neque enim familiæ, Triulti, veſtræ res maximas geſtas oblivisci, nec vero, cum recordarentur, ſummam præſtare virtutem non potuerunt, niſi qui ſeſe indignos confiterentur, qui è tam generoſa ſtirpe profecti eſſent; multos enim habet veſtra domus, quos non modo viros fortes, hominesque præclariſſimos fuiſſe merito contendere poſſit; verum etiam duces optimos, prudentiſſimosque, quibus ſcilicet reges maximi florentiſſimas, integerrimasque res ſuas, ſeque adeo ipſos, fortunasque omnes, regna, opes, copias commiſerint, & commendarint. Sfortiæ vero, cum memoria tenerent eam fuiſſe in Maioribus ſuis dignitatem, idque animi robur, ut non exercitibus ſolum præeſſent, ſed Civitatibus etiam dominarentur; veterem virtutem generis, atque ſeminis renovarunt. Eadem prope mihi, Rodulphe Pie, vetuſtiſſimæ, clariſſimæque familiæ veſtræ de virtute ſingulari totidem prope verbis repetenda ſunt: veſtra enim domus cum ita ſeſe literis, optimarumque artium ſtudiis dedidiſſet; cumque omnes liberales, atque homine nobili dignas doctrinas ita perceptas haberet, & cognitas, ut a vobis nulla rerum gerendarum facultas, nulla imperatoria laus expectari deberet, eam tamen ad res gerendas, bellaque adminiſtranda prudentiam, eumque attuliſtis uſum, id unum ut cogitaſſe in omni vita, atque origine videremini. Quid ego Caraphas viros fortes,

homi-

hominesque nobiliſſimos commemorem? Quid veſtram, Sanſeverine, gentem collaudare coner, quæ, ut reliqui ſileantur, qualem egregium hunc adoleſcentem aluit? Qui cum proximis annis extinctus eſt, maximum Italiæ non decorem modo, ſed etiam præſidium deſideravimus. Tuam vero, Gonzage, familiam, Italiæ ſolem, obſtupefacti admirari tantum poſſumus; ad eam laudandam accedere non audemus. Sed omnino feracior eſt virorum fortium, atque illuſtrium hæc Terra, quam ut nominatim a nobis, aut etiam minutatim cenſeri poſſint . . .

. . . . . .

Reliquum, cum ſuperioris Dialogi, tum huiuſce Orationis, ſumma diligentia quæſitum, inveniri non potuit.

IOANNES CASA
DIONYSIO LAMBINO
S. D.

ACcepi literas tuas humaniſſime ſcriptas, eaſdemque puriſſimas, atque elegantiſſimas. Carmen autem, & libentiſſime legi, & vehementer probavi: eſt enim, cum dignitate ſententiarum grave, tum ſplendore verborum, & numerorum iucunditate illuſtre, atque concinnum. Sane intelligo nihil fuiſſe, cur Calliope illa noſtra inops, quam tu tamen dilaudas, tantum ſuſciperet itineris, cum tu iſthic adeſſes, qui Cardinalis Turnonii, hominis omni laude cumulati virtutem non modo exponere; id quod nos facere noſtris verſibus conati ſumus, ſed etiam abundanter ornare, & copioſe augere facile poſſes. Suppudet itaque me; in ſylvam enim ligna ſcilicet. Sed tamen nihilominus Blanketo meo, homini conglutinandarum amicitiarum ſtudioſiſſimo, magnam habeo gratiam; cujus opera factum eſſe intelligo, ut ego te iſta doctrina ornatum, iſta ſcribendi facultate prẹditum, non modo cognitum, ſed etiam amicum habeam. Ac doleo mehercule plurimum, cum vos Venetiis eſſetis, non frequentaſſe me veſtram domum; quod ut facerem, coegerunt me Reipublicẹ tempora, & mea. Carui quidem certe uberibus fructibus, & magna iucunditate conſuetudinis tuẹ. Cum enim tua hẹc ipſa ſcripta admirans, ab iis, quibus te bene cognitum certo ſcirem, percunctatus diligentius eſſem de te, reperiebam id, quod mea ipſe ſponte animo iam antea ſtatueram, atque perſpexeram. Docuit enim me Naſius noſter, itemque alii multi, de perpolita, elegantique doctrina, deque ſingulari probitate, atque humanitate tua. Itaque ſic tibi perſua-

deas

deas velim, factum me tibi eſſe amiciſſimum, vel Muſarum cauſa, quas ego a puero amavi plurimum, atque colui; quibuſque gratiſſimum te eſſe intelligo; vel quod te Vir ampliſſimus, quem ego unum maxime omnium ſemper ſum admiratus, amat, atque in honore habet; vel quod amantiſſimis literis, graviſſimoque, ac dulciſſimo carmine amorem erga te excitaſti, atque inflammaſti meum. Illud etiam mihi a te gratiſſimum accidit, quod Horatii Farneſii miſerum caſum, atque horribilem verſibus præclariſſimis deplorans, egregium adoleſcentem, in quo Italiæ iamdudum iacentis ſpes nitebantur, divinis laudibus celebraſti. Præter quam enim quod omnis noſtra natio hos lectiſſimos Farneſios fratres, maximo illorum merito, cariſſimos habet (nihil enim his præclariſſimis adoleſcentibus amabilius fieri, aut excogitari poteſt) mihi privatim quoque vetus cum clariſſima illorum familia amicitia intercedit, multis illorum in me beneficiis, perpetuaque mea erga illos obſervantia confirmata. Quapropter ſic habeto, me virtutem, doctrinam, humanitatem tuam, uti debeo, plurimi facere, ſemperque facturum eſſe, meamque voluntatem, meaque omnia tam tibi parata eſſe ſcito, quam quę ſunt tua. Cardinali Turnonio viro maxime illuſtri, quem ego, & colo, & revereor plurimum, multam ſalutem meo nomine dicas velim. Vale. Idib. Novemb.
Venet. Anno
M. D. LIIII.

FINIS.

A011465986